

HARVARD COLLEGE LIBRARY
VE RI TAS
ICELANDIC COLLECTION
FORMED BY KRISTJÁN KRISTJÁNSSON

Constnt 19

Ms.

Leipzig 1850 6/h

F. Huchzon

HARVARD COLLEGE LIBRARY
VE RI TAS
ICELANDIC COLLECTION
FORMED BY KRISTJÁN KRISTJÁNSSON
Given in Memory of
WILLIAM HENRY SCHOFIELD
Professor of Comparative Literature 1906-1920
by his Wife
MARY LYON CHENEY SCHOFIELD
6th April 1931

const mt 19

M.

Receipt 1850 S/[illegible]

[illegible]

HARVARD COLLEGE LIBRARY
VE RI TAS
ICELANDIC COLLECTION
FORMED BY KRISTJÁN KRISTJÁNSSON
Given in Memory of
WILLIAM HENRY SCHOFIELD
Professor of Comparative Literature 1906-1920
by his Wife
MARY LYON CHENEY SCHOFIELD
6th April 1931

Constat 19

Nb.

Sept 1850

Flaubert

HARVARD COLLEGE LIBRARY
VE RI TAS
ICELANDIC COLLECTION
FORMED BY KRISTJÁN KRISTJÁNSSON
Given in Memory of
WILLIAM HENRY SCHOFIELD
Professor of Comparative Literature 1906-1920
by his Wife
MARY LYON CHENEY SCHOFIELD
6th April 1931

constnt 19

No.

Incipt 1850 8/h

Fr. Bulugan

HARVARD COLLEGE LIBRARY
VE RI TAS
ICELANDIC COLLECTION
FORMED BY KRISTJÁN KRISTJÁNSSON

consult 19

M.

Sept 1850

J. Hutchison

konúngs höll í borginni, med 7 múrum umhverfis, prýdda gulli og silfri. Öll þessi ríki er hér voru nefnd, komust seinna undir yfirráð Sýrusar Persa konúngs, er sídar mun gétid verda.

Frá Fönisiskum mönnum.

Ekki einúngis þær þjódir og þeir menn, sem lagt hafa undir sig lönd og lýdi, eiga skilid ad seinni alda menn géti þeirra; vér hljótum einnig ad halda á lopti minníngu þeirra, sem med ödru móti hafa unnid mannkyninu gagn. Fremur öllum þjódum í fornöld voru Fönisiskir nafnfrægir af verzlun sinni, ferdalögum og uppgötvunum. Í þessu öllu voru þeir líkastir því sem Englismenn eru á vorum dögum. Þeir bjuggu fyrir botni Midjardarhafs, þar sem nú heitir Sýrland. Týrus og Sætt (Sídon) voru helztar borgir í því landi. Svo er sagt ad Fönisíu menn hafi fyrstir fundid upp purpurann og glerid: sendu þeir hvörutveggja þenna varníng á skipum til annara landa, og seldu jafn dýrt gulli. Sagan segir þeir hafi af hendíngu komist ad þessum audæfum. Hundur einn fann purpura skelina, og kom raudur um trýnid til húsbónda síns, kom honum þá til hugar ad reyna purpura litinn. Sjófarendur nokkrir sudu mat sinn á sjáfarströndu þar sem sandur var undir, og höfdu látid saltpéturs mola undir ketil sinn, þeir tóku eptir því ad þá saltpéturinn brádnadi og rann saman vid sandinn, vard þar af gagnsær og rennandi vökvi, og þannig var glerid fundid.

Fönisíumenn áttu verzlun um allar strendur Midjardarhafs, einkum á Spáni, og þó sjóferdir væru á þeim tímum miklum hættum undirorpnar, fengu þeir samt þrautir sínar meir enn bættar í landi þessu, med ógrynni gulls og silfurs. Menn þekktu þá ekki leidarsteininn; en höfdu leidarvísir af himintúnglum, og þræddu med löndum fram; er sigling sú laungum hættuleg, og brjóta margir á því skip og týna lífi. Þeir sem fyrstir komu til Spánar utan af Fönisíu landi, fundu silfur svo mikid, ad sagt er þeir hafi smídad af því akkeri til skipa sinna. Þeir bygdu borg á Spáni, er þeir kölludu Gadir. Þá borg kölludu Rómverjar sídan Gades, en seinni alda menn Kadix. Fönisíumenn héldu enn lengra nordur, sóttu þeir tin og tinnavöru til Bretlands, og menn halda jafnvel, ad þeir hafi farid í Austurveg, og keypt rafur, vid land þad er nú heitir Prússaland. Þeir áttu og siglingar um rauda hafid, og verzludu vid Gydinga. Þeir komust leingst til ens gullauduga Ofirs, er menn halda verid hafi austan á Sudurálfu (Afríku).

Af öllum nýlendum Fönisíumanna, er eingin svo vídfræg ordin sem Kartagó. Segir þannig frá upphafi hennar: Fyrir Týrus réd sá konúngur er Pygmalíon hét, (900 árum f. Kr. b.) allra manna grimmastur og fégjarnastur. Systur átti hann er Didó hét, hún var gipt þeim manni er Sikkeus var nefndur; hann var audmadur mikill. Pygmalíon myrdi hann til fjár. Fór Didó þá úr borginni, og med henni margir ágætir menn af Fönisíu landi. Þau komu vid land

nordan á Afríku strøndum. Keypti Dídó þar land af þeim sem fyrir voru og bygdi Kartagó-borg*). Magnadist borg þessi svo mjøg, ad hún lagdi undir sig ekki einúngis nágranna þjódirnar, heldur og flestar eyar í Midjardarhafi. Og vard einhvør hin mesta borg og geigvænlegasta, og átti þad verzlun sinni ad þakka, en þar køm þó ad hún vard ad lúta yfirgángi og drottnunargyrni Rómverja. Sagt er ad Pátur (Thaut) væri Fønisiskur ad kyni, er fyrstur manna fann upp leturgjørd.

Frá Gydingum á Egyptalandi.

Þjód þessi lifdi á elztu tímum hyrdara lífi, undir svo nefndri fedrástjórn, voru þeir Abraham, Isak og Jakob þeirra helztir. Jakob, sem einnig hét Israel, átti 12 sonu, og var Gydingum sídan skift í 12 ættkvíslar, og kenndar vid þá. Einn af þessum brædrum hét Jósef. Brædur hans seldu hann til Egyptalands, komst hann þar í mikla kærleika vid konúnginn, því hann var bædi vitur madur og framsýnn og frelsadi, í hallæri sem litlu sídar gekk yfir, bædi Egyptaland og ættmenn sína. Feingu þeir þá jardir til ábúdar á Egyptalandi og fluttust þángad. Þegar Jósef var andadur, tóku Egyptalands konúngar smámsaman ad þraungva kostum Israels manna, því þeir héldu ad

*) Sagt er ad Dídó hafi mælst til ad fá svo mikid land keypt, sem hún gjæti þanid uxahúd yfir, og þá rist hana í mjóa þveingi og teigt um landhluta þann er Kartagó sídan var bygd á.

þegar fram lidu stundir mundu þeir verda svo mann-sterkir ad þeir treystust ad ná aptur frelsi sínu, og brjót-ast undan yfirrádum Egyptskra.

Fyrir þá sök lögdu þeir á þá þúngar þrautir, en er þad dugdi ekki, skipudu þeir ljósmædrum ad taka af lífi öll sveinbörn Gydínga. Hjón ein reyndu ad bjarga syni sínum nýfæddum og létu í körfu útá Níló. En dóttir Faraós *) fann barnid, kalladi þad Móses, og lét kenna því egyptsk frædi. Allt fyrir þad kviknadi skjótt ást Mósesar til ættmanna sinna. Var hann laungum med þeim, og einhvörju sinni bar svo vid, ad madur nokkur egypzkur lét gýding einn hardt. Þad sá Móses og vóg hann mann; en vard þá ad leita und-an austur á Arabaland, og hafdist þar vid 40 ár. Loks kom honum til hugar ad frelsa úr ánaud ætt-menn sína. Fór því, og Aron bródir hans med hon-um, hann var manna best máli farinn, á fund Egypta konúngs, og fær hann til eptir lánga mædu og mörg furduverk, sem heilög Ritníng segir frá, ad veita gyd-ingum burtfararleifi. Þó ydradi Faraó þess brádum, og eltir þá med her manns, en druknadi í enu Rauda hafi og menn hans allir. En þad er frá Móses ad segja, ad hann kom mönnum sínum heilum og höldn-um inná Arabalands öræfi (hérumbil 1500 árum fyr-ir Krists burd). Þar létu Israels menn fyrirberast í 40 ár, og á þeim árum gaf Móses þeim lög, og reglur fyrir helgihöldum, og leitadist hann einkum vid ad banna þeim alla sidblendni vid heidnar þjódir er í

*) Svo hétu Egyptalands konúngar í fornöld.

grend við þá bjuggu. Til þess að gefa løgum sínum og tilskipunum enn meira álit, sagði Móses, að sjálfur Guð (Jehovah) hefði birt sèr þau á Sinai fjalli. Skømmu seinna andaðist hann, og eru honum eignaðar enar elztu frásagnir um gyðínga, er við hann eru kenndar og kallaðar Mósis-bækur. Eptir lát hans, leiddi Josva, foringi gyðínga, þá inní Kanaansland, og eyddu þeir ýmist eða ráku burt þá sem þar bjuggu fyrir; var síðan landinu skipt með þeim 12 ættkvíslum, sem áður eru nefndar. Þó gátu gyðíngar ekki ætíð varist sig fyrir yfirdrottnun nágranna þjóðanna. Urðu þeir optar enn einusinni að beygja sig undir ok þeirra; en miklir menn voru þá jafnan með þeim, sem ráku heiðna menn af høndum sèr. Þeir menn køllaðust Dómarar. Einn þeirra var Samson hinn sterki sem flestum mun kunnur.

Frá konúngum Gyðínga: Sáli, Davíð, Salómoni. (Mikið Kiptist.)

1 Samúel hèt hinn síðasti af dómurum Gyðínga. Hann setti sonu sína tvo til þeirra valda eptir sig. En þeir urðu brátt svo óvinsælir að Gyðíngar beiddu Samúel að gefa sèr konúng. Varð hann að láta það eptir þeim, þó honum líkaði miður, og setti þann mann er Sál hèt til konúngs yfir þá. Sál var høfði hærri enn aðrir menn á Gyðíngalandi. Nú þegar hann var orðinn konúngur vildi hann ekki hlýða Samúeli, gjørðust þeir þá ósáttir. Samúel var æðsti prestur, og þóttist því vera Guði handgengnari, og

lýstt því yfir, ad Sál vildi ekki hlýda Guds bodum, og værk hann því þess ómaklegur ad vera konúngur. Wóski presturinn smurdi þá Davíd til konúngs. Hann var þá úngur madur. Nokkru sídar féll Sál í orrustu vid Filistea, vard Davíd þá konúngur fyrst yfir Júdá ættkvísl, og sídan, er Isboset sonur Sáls var andadur, yfir öllum Israels' ættkvíslunn. Á dögum hans vard Jórsalaborg konúngasetur (1015 árum f. Kr. b.). Davíd konúngur lagdi lönd undir ríki sitt, og þótt hann væri í sumu ærid óréttvís, var þó ríkisstjórn hans í mörgu hin ágætasta. Eptir hann kom Salómon sonur hans til ríkis, er Gydíngar hafa kallad hinn spaka. Hann lét reisa margar skrautlegar byggingar og var ein af þeim musterid í Jórsölum, er kallad var Salómons musteri. En sídar þessar olli því ad fé eyddist mjög fyrir honum, og vard hann því ad leggja þúnga skatta á þegna sína, en þeir undu því illa og höfu upprreist móti honum. Hann lét og konur sínar er heidnar voru telja sig á heidinna manna trú. Þá er Róbóam sonur hans var kominn til ríkis eptir födur sinn, gjördist hann enn mesti hardstjóri, og er þjódin beiddi hann ad létta á sér sköttum, svaradi hann: Fadir minn bardi ydur, med svipum, en eg mun gjöra þad med spordrekum. Þetta sveid mönnum sárt, geingu þá 10 ættkvíslir undan konúngi, og tóku Jeróbóam til konúngs yfir sig. Þannig skiptist ríkid í tvo hluti, (975 árum f. Kr.): Júda ríki sem Róbóam redi fyrir, og Israels ríki sem Jeróbóam stýrdi. Hvörttveggja þessara ríkja, sem opt áttust illt

Sesostris, Psammetikkus og Amesis

voru nafnkenndastir allra Egyptalands konúnga í fornöld. Sesostris fór einhverju sinni, en vér vitum ei gjörla hvenær, herferd til Blálands, þad er sudur af Egyptalandi, þadan til Arabalands og ens audúga Indlands. En er hann hafdi farid yfir þessi lönd, herjad þar og numit, hélt hann til Nordurálfu, þángad sem Tracia heitir. Lét hann allstadar reisa minnisvarda, til þess ad seinni alda menn gæti séd nokkurn vott afreksverka sinna. Medan hann var á ferdum þessum, hófst uppreist á Egyptalandi, vard hann þá ad snúa heim aptur. Fékk hann sefad uppreistina, og vardi því sem eptir var æfinnar til ad efla hag þjódar sinnar. Hann lét grafa síki um landid, til þess menn gæti veitt Nilá yfir þad. Hann lét og hlada mikinn gard austur á landamerkjum, til varnar móti árásum þeirra Asíu manna. En þad er sagt um Sesastris ad hann ofmetnadist svo mjög af sigursæld sinni, ad hann léti konúnga, þá er hann hafdi sigrad, draga vagn sinn. Einn af konúngum þessum hafdi þad ad venju ad skoda eitt af hjólunum undir vagni Sesastris. Sesostris spyr hann, hví hann gjördi svo. Konúngur svaradi: þegar eg sé hjólid snúast, þá kemur mér ætíd hamíngja manna til hugar, sem ýmist hefur þá mjög hátt, edur varpar þeim í afgrunn nidur. Sagt er ad Sesostris hafi látid sér þetta ad kenningu verda, og ordid betri madur eptir.

Nokkrum öldum seinna vard Psammetikkus frægur konúngur á Egyptalandi. Fyrst rédi hann ásamt

ellefu konúngum ödrum fyrir landinu. Medan þessir 12 menn sátu ad völdum, var hid nafnfræga Völundarhús (Labyrinth) á Egyptalandi bygt. Því var skipt í 12 adalhluti, en alls voru í því 3000 herbergi, voru 1500 nedanjardar, en önnur 15 ofanjardar. Má vera ad híbýli þessi hafi verid ætlud til legstadar þessum 12 konúngum. Loks nádi Psammetikkus einn yfirrádum yfir Egyptalandi. Véfréttin hafdi sagt ad sá sem offradi af koparskál skyldi komast til valda. Eitt sinn er enir 12 konúngar geingu til musteris þess er vandis ad færa gudunum fórnir, hafdi presturinn ekki nema 11 offurker. Psammetikkus var yngstur og var því látinn mæta afgángi. En honum vard ekki rádafátt; hann tók hjálminn af höfdi sér og offradi af. Nú héldu hinir ad godasvarid hefdi ræzt á honum, og, til þess ad sjá sjálfum sér borgid, vísu þeir honum frá stjórninni. En einmitt þetta vard honum til upphefdar; hann fékk menn til lids vid sig úr Jóníu og Karíu, og sigradist med adstod þeirra á medstjórnendum sínum. Þannig rættist annad godasvar, sem sagt hafdi, ad sá sem hefdi í lidi med sér stálklædda edur málmklædda menn skyldi sigur vinna. Karir og Jónar geingu í fögrum herklædum, og mátti því vel kalla þá málmklædda. Þegar Psammetikkus var kominn til valda lét hann sér mjög annt um ad efla kaupverzlun ríkisins, og leitadist einkum vid ad koma egyptskum í kunníngskap vid Grikki. Karir og Jónar gjördust landvarnarmenn hans, og fyrir því fóru margir af hermannaflokkunum til Blálands. Eptirkomendur hans stýrdu

lengi sídan Egyptalandi; var Apries konúngur þeirra sídastur. Hann var rekinn frá ríkjum af Amasis, er í fyrstu var málamadur en vard ad lyktum konúngur. Apries herjadi á Syreneborg og fekk ósigur; gjørdu þá lidsménn hans uppreist. Var Amasis sendur til ad sefa uppreistarmennina, en þeir tøku hann til forîngja yfir sig, og hélt hann þá til móts vid Apries og neyddi hann til ad leggja nidur stjórnina. Amasis var hinn vitrasti konúngur, og þó sýndist sem menn gæti ekki gleymt því ad hann var af lágum stigum. Fyrir því kom honum til hugar ad sýna þjódinni, ad hid innra ágæti manns ætti einúngis virdíngu skilid. Hann lét bræda gullskál eina, er ádur hafdi verid brúkud til handlauga, og gjøra úr henni líkneski; var þad svo dýrkad eins og ønnur skurdgod. Amasis sagdi nú frá til hvørs gullid hefdi ádur verid haft, og bar svo líkneskju þessa saman vid sjálfan sig. Hann var gódur konúngur, gjørdi nánara samband vid Grikki, og gifti sig grikkri konu. Skømmu eptir andlát hans urdu Egyptalandsmenn ad lúta veldi Kambysesar, ens grimma og volduga Persa konúngs. Hann brauzt inní Egyptaland med her manns, á døgum Psammenítusar sonar Amasis konúngs (525) vann sigur á egyptskum hjá Pelusium, og gjørdi landid ad persisku skattlandi. Svo er sagt ad Kambyses léti vera fremst í lidi sínu fjølda mikinn þeirra dýra er egyptskir menn blótudu, svo þeir yrdu því deigari til adsóknar, en honum því vissari sigurinn. Herfør hans til Blálands tókst midur; týndist mestur hluti lidsmanna hans á

eydimørkum, og vard hann ad snúa aptur vid svo búið. Líkadi honum þad stór illa, og lét egyptska menn gjalda, og vann á þeim mørg grimdar verk, drap hann fyrir þeim uxa þann er þeir blótudu og Apis hét, og gjørdi þad til spotts vid trúarbrøgd þeirra. Fyrir þá søk hafa egyptskir klerkar borid Kambysesi illa søguna, þar sem þeir hafa hans getid.

Unnin Trójuborg.

Nordan og vestan á Litlu Asíu, í héradi því er Mysía hét, stód Trójuborg. Segja menn ad sá héti Tevser, og væri úr Krítey, er fyrstur bygdi hana. Krítey var mjøg nafnkunn í fornøld medan þeir Satúrnus og Júpiter sátu þar ad vøldum. Trójuborg fekk þau afdrif er sídan hafa gjørt hana alkunna. Príamús, er þar var seinastur konúngur, átti þann son er París hét. Hann fór til Grikklands, og sókti heim Menelás Spartverja konúng. Í þeirri ferd sá hann drottníngu Menelásar, Helenu føgru, og lagdi á hana ástarhug og hafdi brott med sér til Trójuborgar; en Menelás konúngur var þá ekki heima í ríki sínu. Einusinni ádur var Helena numin burt frá Tyndareifi fødur sínum; hétu þá allir høfdíngjar Grikkja honum, ad þeir skyldu sækja hana, og allur her þeirra, í hendur þess manns er næstur hlypi burt med hana. Efndu þeir nú þad heit. Gjørdist Agamemnon konúngur, er rédi fyrir Argos og Mykene, og bródir Menelásar, foríngi fyrir Grikkja her. Héldu Grikkir flota sínum yfir til Litlu Asíu, og voru saman 100 þúsundir

manna á 1200 skipum, og settust um Trójuborg. En Asíumenn, þeir er næstir bjuggu, komu til tíds vid borgarmenn. Feingu Grikkir eigi unnid hana í 10 ár, og olli því einna mest sundurþykkja enna grísku herforíngja. Akkilles tessaliskur kóngsson, enn hraustasti medal Grikkja, deildi vid Agamemnon um Briseidi ena fögru, er hann hafdi tekid frá Akkillesi, og þó hinn málsnjalli Nestor frá Pýlusborg reyndi ad koma sættum á, gjørdist med þeim fullur fjandskapur, svo Akkilles streingdi þess heit, ad gánga eigi framar í lid med Grikkjum. Lidu svo lángir tímar. En er Hektór Príamusson hafdi fellt Patróklus félaga hans, mátti Akkilles ekki leingur sitja hjá, og æddi fram á móti enum ágæta Hektóri, vóg hann og dróg daudan eptir vagni sínum. Þó fekk Príamus konúngur sídan líkama sonar síns hjá honum. En stridid stód leingi, og halladist heldur á Grikkji, einkum eptir ad París hafdi skotid Akkilles til bana, lidu svo 10 ár ad Grikkir örvæntu þess ad fá unnid borgina. Þá fann Odysseifur Iþöku konúngur upp þá vél, ad Grikkir nádu borginni. Grikkir smídudu ógurlega stóran tré-hest, létu sem þeir mundu burt fara, en lögdu flota sínum í leyni undir Tenedus ey. Einn af Grikkjum vard eptir, og taldi Trójumönnum trú um, ad þad mundi verda þeim til mikillrar hamíngju ef þeir kæmi hestinum inní borgina. Og med því Trójumenn fögnudu mjög yfir burtför Grikkja, urdu þeir heldur til audtrúa. Til þess ad koma hestinum inní borgina, urdu þeir ad rífa stórt skard í múrana; settust sídan ad veizlu og vín-

vel kátir. En þad er frá Grikkjum ad segja, ad þeg= ar nótt var komin, snéru þeir aptur til borgarinnar, og fóru þar inn um, er brotid hafdi verid skard í múr= ana. Voru borgarmenn þá allir í svefni, og fundu þeir ekki fyrri enn hús þeirra stódu í ljósum loga. Sló nú á þá miklum ótta. Féll þar nálega hvert mannsbarn, og Príamus konúngur og ættmenn hans allir, nema Æneas og Antenór, (hérumbil 1200 ár f. Kr.). Æneas bar Ankíses födur sinn á herdum sér úr eldunum, og lét í haf, en fékk volk mikid og hrakn= inga, til þess er hann nádi landi á Italíu. Fékk hann beztu vidtökur hjá Latínusi Aborigína konúngi; gaf konúngur honum dóttur sína er Lavinía hét. Frá honum eru Rómverjar komnir. Antenor nam land upp frá Feneya botni, og er mælt hann hafi byggt þar sem nú stendur Padúaborg. Þeir hétu Henetar sem med honum voru.

En sem Trójuborg var unnin, snéru Grikkir apt= ur heimleidis, og ratadu margir af þeim í miklar raunir ádur þeir kæmust heim. Einn þeirra var Ó= dysseifur, er lengi hraktist milli landa. Hann kölludu Rómverjar Ulysses. Hefir Hómerus, hid elzta skáld Grikkja, orkt um ferdar hans drápu þá er kölluð er Odysseifs drápa (Odyssea). Adra drápu hefir Hó= merus orkt um Trójumanna stríd, einkum afreksverk Akkillesar, sú drápa heitir Ilíu drápa (Ilias), því Trójuborg hét Iliuborg ödru nafni.

Frá Grikklandi fyrir Trójumanna stríd.

Laungu fyrr enn Trójumanna stríd vard, var þjód sú mönnum kunnug er Hellenar nefndist, eptir Hellenusi syni Deifkalións kongúngs. Þá þjód kölludu Rómverjar Grikki (Græci), líklega eptir einhverjum fyrirlida edur ættkvísl, er þeir hafa þekkt. Elztu frásagnir um Grikki eru mjög ósennilegar. Á dögum Deifkalions er mælt ad vatnsflód mikid hafi komid yfir landid. Sagt er og, ad Grikkir væri framanaf viltir mjög, hösdust þeir vid á skógum og mörkum úti, og lifdu af aldinum, en áttu sér hvörki stjórn edur bygdar borgir. Smámsaman nádu þeir framförum í allskonar mentum, var þad einkum tvennt er ad því studdi, bædi landskostir Grikklands og landnám útlendra manna. Nálægt 1550 árum f. Kr. b. kom Sekrops þángad sunnan af Egyptalandi, og nam land í Attíku, og bygdi þar sem sídar var Atenuborg. Um þær mundir kom Kadmus frá Fönisíu og bygdi Kadmusar borg eda Tebu borg í Böjótíu. Nokkru seinna komu þeir Danaus frá Egyptalandi og Pelops frá Litlu Asíu til Grikklands. Vid Pelops er kénnd Pelopsey (Peloponnesos). Med því nú landnámamenn þessir komu frá þeim þjódum er í þá tíd voru best mentadar, áttu þeir mikinn þátt í framförum Grikkja, er seinná gjördust svo miklar, ad þeir báru lángt af ödrum þjódum. Þeir kénndu Grikkjum nýa og betri lifernisháttu, ad flytja saman og búa í borgum, lifa í hjónabandi, leggja stund á akuryrkju, verdslun og siglingar. Þá lærdu Grikkir málmsmídi og leturgjörd, og gudafrædi þeirra

vard skipulegri enn ádur, þó henni væri enn í mørgu ábótavant, og þeir dýrkudu mørg skurðgod (Polytheist-ar) eins og adrar þjódir í fornøld. Var gudafrædi Grikkja einkum komin frá Egyptalandi og Fønisíu*). Prestarnir stódu fyrir øllum helgihøldum, er ad mestu-leiti voru innifalin í offurgjørd og útvortis helgisidum, fór þad jafnan fram í godahofum. Þegar eitthvørt vandamál bar ad hendi, leitudu Grikkir frétta hjá gud-unum, hvør verda mundi málalok. Svør þau er prest-arnir gáfu í nafni gudanna hétu Vefrétt (Orakel), og sama nafni nefndist einnig sá stadur, hvar vefréttin var gefin. Apollos vefrétt í Delfis var hin nafnfrægasta.

Géta verdur hér, og þó med fáum ordum, hins Argonátiska leidángurs, er var einhvør hin fyrsta sjóferd Grikkja. Jason hét einn kóngsson í Tessa-líu, hann heyrdi gétid gullreifisins í Kolkalandi (lík-lega meinast med því mikil audæfi). Jason fýsti ad ná reifinu, gekk því á skip (Argó), og med honum fleir vøskustu menn af Grikklandi; var einn af þeim Her-kúles sterki (1250 f. Kr.). Á þeim tímum voru siglíngar mjøg skjaldgæfar; fóru þeir med løndum fram

*) Seifur (Zeus, Jupiter) var allra guda ædstur, og hafdi adsetur sitt á Olympus fjalli med ødrum stór gudum. Medal þeirra var Hera (Juno) kona Seifs. Posidón (Neptunus) Sjáf-ar Gud. Hades (Pluto) Undirheima gud. Ares (Mars) Her-manna gud. Afrodite (Venus) Ástar gydja. Atena (Minerva) Visdóms gydja. Apollo Skáldmanna gud. Artemis (Diana) Veidi gydja, og fleiri. Auk þessara guda dýrkudu Grikkir adra smærri gudi sem þeir héldu ad ættu sér bústadi í høfudskepnun-um, og þar ad auki ýmsa helga menn og hálf gudi (heroes)

þar til þeir komu vid Kolkaland; tóku þeir þar gullreifid og létu þar eptir nýlendu menn. Jason hafdi og á brott med sér Medeu dóttur Aetesar konúngs er þá rédi fyrir Kolkaløndum.

Herkúles var strax eptir dauda sinn settur í guda tølu og dýrkadur, hann var sonur Amfitryós og Alkmene. Á únga aldri vard hann mannsbani, og sendi þvi fadir hans hann til Tebuborgar, og ólst hann þar upp. Medan hann dvaldi þar, tók Evrysteifur frændi hans undir sig Tirynthu ríki, er Herkúles var borinn til. En sem Herkúles kom heim aptur, óttadist Evrysteifur afl hans, og lagdi því fyrir hann þær þrautir, er Herkúles þrautir eru sídan kalladar, og menn héldu óvinnandi. En Herkúles leysti allar þrautirnar, og vard mjøg frægur af. Auk þessa eyddi hann vída ránsmønnum og spillvirkjum og villidýrum, var af hvørutveggjum enn mesti grúi þar í landi. Þókti Grikkjum Herkúles vera fyrirmynd annara manna á þeim tímum ad øllum herjudygdum, þó hann væri í sumu nokkud stórbrotinn. Sagt er ad Deianíra kona hans hafi þókt hann vera sér ótrúr, og hafi því birlad honum þann drykk, er jók honum svo mikilla kvala, ad hann fleygdi sér á bál og brann til dauda.

Frá afkomendum Kadmusar, einkum um Ødipusi.

Høfdíngjar þeir sem frá Kadmusi eru komnir, og sátu ad vøldum í Tebuborg eru þjódkunnir ordnir af ógæfu þeirri er sumir af þeim urdu í. Lajus hét

madur, hann var þridji madur frá Kadmusi; kona hans hét Jókasta. Son áttu þau er Ódipus hét. Því var spád fyrir honum, ad hann mundi koma mörgu illu af stad. Létu foreldrar hans fyrir þá sök bera hann út, en hann fannst, var fluttur til Korintuborgar og ólst þar upp. En er vefréttin seinna varadi hann vid ættjördu sinni, festi hann ekki leingur yndi í Korintuborg, er hann hélt ad vefréttin hefdi meint. Á leidinni mætti hann Lajusi födur sínum, og þekkti hvörigur annan. Urdu þeir missáttir og lauk svo vidskiftum þeirra, ad Lajus féll fyrir Ódipusi. Sídan fór Ódipus leidar sinnar og kom til Tebuborgar. Þar vóru menn hljódir mjög vegna bysna þeirra er skrímsl það gjördi, er Sfinx hét. Sfinx sat á hamri einum, og bar upp gátu fyrir hvörn mann sem um veginn fór, og hratt þeim öllum ofan fyrir bergid er ekki gátu rádid gátuna. Því hafdi verid spád ad hvönær sem gátan yrdi rádin, skyldi vandrædum þessum létta, og fyrir því var þeim sem rédi hana heitid drottníngunni og ríkinu ad verdlaunum. Ódipus fékk rádid gátuna og giptist svo módur sinni*). Fylgdi þeim ósköpum en mesta drepsótt í landinu. Um sídir komust menn ad orsökunum, vard Ódipus þá vitstola, en Jókasta fyrirfór sér af mikilli örvílnun. Eptir þad áttu þeir brædur synir Ódipusar, Eteókles og Polyníses, ad ríkja til skiftis, en brátt urdu þeir missáttir, og

*) Sfinx bar upp gátuna þannig: hvör er sú skepna er á morgnana geingur á fjórum fótum, um middegi á tveimur, og á kvöldum á þremur. Ódipus svaradi: madurinn.

varð Polyníses að flýa til Pelopseyar. Gjörðust þar ýmsir höfðíngjar til að styrkja hann til hefnda móti bróður sínum. Þeir bræður hittust og börðust á hólmi, lauk svo að báðir féllu, en af höfðíngjum þeim er voru með Polynísesi, kom ekki nema einn heim aptur. Synir höfðíngja þessara (Epigonar) hefndu síðan feðra sinna og lögðu í eyði Tebuborg; reis hún ekki aptur úr rústum, fyrr enn eptir viðureign Grikkja og Trójumanna.

Frá Teseifi.

Þá er Jason fór að sækja gullreifið, var í för með honum Teseifur, sonur Egeifs konúngs í Attíku eður Atenuríki, er Sekrops enn egyptski hafði fyrstur lagt grundvöllinn að. Egeifur konúngur átti á ferðum sínum Teseif við Aëtru, dóttur kóngsins í Troëzene. Er sagt að Egeifur hafi, áður hann fór úr Troëzene, lagt sverð sitt og skó undir stein einn mikinn, og mælt svo fyrir, að Teseifur skyldi þá vitja á sinn fund, er hann feingi hafið upp steininn. Á leiðinni til Atenuborgar mætti Teseifur stigamönnum og drap þá. Hitti síðan Egeif, og gekkst hann við faderni hans. Um þær mundir hófst uppreisn mikil þar í landi, fékk Egeifur konúngur sefað hana með aðstoð Teseifs. Litlu síðar vann hann ættjörðu sinni hið mesta þarfaverk. Mínos Kríteyar konúngur átti þann son er Androgeifur hét; hann drápu Atenumenn, og fyrir því þraungvaði Mínos þeim til að gjalda sér í skatt, sjö sveina og sjö meyjar, er árlega skyldi sendo til Krít-

eyar, og, ad því er sagan segir, offra Mínótárusi. Var það hinn mesti óvættur og hafdist við í Völundar húsinu þar á eynni. Teseifur bauzt ad fara þá ferd, til ad leysa Atenuborgar menn undan skattinum. En sem hann kom í Krítey lagdi Ariadna kóngs-dóttir ástarhug á hann, og segir honum hvörnig hann fengi komist úr Völundar húsinu. En sem hann hafdi drepid Mínótárus, hljóp hann á brott med kóngsdótt-urina, en lét hana þó eptir á Naxey. Eptir það hélt hann til Aþenuborgar, en gleymdi ad láta födur sinn vita, ad hann væri sloppinn úr hættu og heim kominn, var það þó ádur rádgjört med þeim. Hélt því Egeifur hann daudan, og hljóp fyrir björg í haf það er sídan er vid hann kénnt og kallad Egeifs-haf. Teseifur vard konúngur eptir födur sinn, og sameinadi allar þær smá borgir, tólf ad tölu, er ádur til samans kölludust Atenuríki, setti þeim öllum lög, og skifti þjódinni í 3 flokka: Lenda menn, Akur-yrkju menn og Handidna menn. En þó Teseifur væri þarfur konúngur, vard hann þó ad láta ríki sitt og rýma af landi burt sökum óeyrda, er hófust gegn honum, og andadist hann á Skýrus-ey í Gricklands-hafi. Þadan flutti Símon, 800 árum seinna, mold-ir hans til Atenuborgar, og reistu menn honum þar musteri.

Frá Kódrusi.

Kódrus var sídastur konúngur Atenuborgar manna. Þá er Heraklidar (svo nefndust afkomendur Herkúles

ar) og Dórar höfdu lagt undir sig Pelóps ey, rédust Dórar á Attíku (1068 árum f. Kr.). Leitudu menn þá, eins og vandi var til þegar eitthvört störræði bar ad höndum, frétta hjá gudinum í Delfis hvör endir mundi verda á ófridi þessum. Gudinn svaradi: ad sú þjód er léti konúng sinn, mundi sigur fá. Rédi þá Kódrus þad af, ad láta lífid fyrir ættjördu sína. Þessu næst fór hann til herbúda óvina sinna, og hitti þar einn mann af lidi þeirra. Vid hann mann barðist Kódrus og féll. En sem Dórar frétta ad konúngur Atenumanna er fallinn, hverfa þeir burtu sem skjótast. Þá lýstu Atenumenn því yfir, ad einginn væri þess verdur ad vera konúngur þeirra nema Seifur einn. Breyttu þeir þá landsstjórn sinni, og í stad þess ad ádur voru þar konúngar, tóku þeir yfir sig þá menn er þeir kölludu landstjóra (Arkontar). Skyldu þeir vera 9, hafa völdin á hendi æfilángt, og þau í erfdir gánga. Fyrstur þessara landstjóra var Medón sonur Kódrusar. En Nileifur bródir hans fékk eingan þátt í stjórninni, og fór því yfir í Asíu, og med honum mikill fjöldi Jóna; námu þeir lönd vestan á Litlu Asíu, þar sem sídan hétu Jóna-Nýlendur, og nádu mikilli frægd í vísindum og íþróttum, en ad lokunum brutu Persa konúngar þau lönd undir sig.

Frá Lykúrgusi, Löggjafa Spartverja.

Í Spörtu (í Pelópsey) sátu jafnan tveir konúngar, af ættum Heraklída, ad völdum. Einn þeirra er nefndur Polydektes. Þegar hann dó, átti hann

eingan son eptir sig; skyldi því bróðir hans er Lykúrgus hét, taka ríkið eptir hann, en með því drottníng Polydektesar var með barni, og verða mátti hún ætti son, vildi Lykúrgus einúngis hafa tilsjón með ríkis stjórninni. En drottníng fór því á flot við hann að hann ætti sig, kvaðst hún mundi fyrirfara barni sinu svo hann kæmist til ríkis. Lykúrgusi reis hugur við illræði þessu, en lézt þó mundi fallast á það, og beiddi hana fá sér barnið þá það fæddist, svo hann gjörði sjeð fyrir afdrifum þess. Drottníng játaði því, þar hún hélt að þetta væri hans einlægur vilji. En það brást, því hann lét kalla sveininn Karilás, og taka til konúngs yfir Spartverja. Sveið nú Drottníngu mjög sáran, og leitar allra bragða að hún mætti ná hefndum á Lykúrgusi. Til þess að komast hjá ofsóknum hennar, fór Lykúrgus af landi burt, og hélt til Kríteyar og Litlu Asíu; er það sögn manna að meðan hann dvaldist á Krítey, hafi hann kynnt sér lög Mínós ens spaka. En frá Asíu hafði hann með sér kvæði Hómers skálds. Meðan Lykúrgus var erlendis, gjörðust ýmsir til að vekja óeyrðir heima í Spörtu, urðu menn þá að leita hans ráða til að sefa óeyrðirnar. Því næst var honum falið á hendur að semja lög, og tók hann að sér þann starfa, en leitaði áður ráða hjá guðinum í Delfis, og fékk það svar: að Sparta mundi verða en frægasta borg fyrir sakir laga hans. Hann hóf að semja lögin 880 vetrum fyrir Krists burð. Er það eitt í þeim lögum: að konúngar skyldu vera tveir eins og fyrr, en til þess

þeir vanbrúkudu eigi vøld sín, skipadi hann jafnsídis þeim 28 mønnum í ráð, er allir væri sextugir að aldri. Það var tilgángur Lykúrgusar ad gjøra Spartverja hardfeinga menn og hrausta. Fyrir því vildi hann eyda øllum ójøfnudi og øllu óhófi medal þeirra. Landinu skifti hann øllu í jafna hluti, og feingu börgarmenn 9000 jardir, en sveita menn (þeir sem á landsbygdinni bjuggu) feingu 30.000. Ekki mátti adra peninga brúka enn járnpeninga, voru þeir svo stórir og óþægir í allri medferd, ad þeir voru naumast hafandi medal manna. Uppheldi barna var alþjódlegt og einkar strángt. Menn møtudust allir saman, og var matur mjøg vidhafnar lítill og gómleidur, t. a. m. hid svo nefnda spartverska saup. Hernadur var en helzta sýslan þeirra; geingu þrælar ad búsýslu allri og jardyrkju, þeir hétu Helótar. Voru Spartverjar vid þá enir grimmustu. Þegar þeir héldu ad þrælar þessir mundu fjølga um of, sendu þeir únga menn og hrausta úr Spørtu til ad drepa þá hraustustu af þrælunum. Þá er Lykúrgus hafdi samid þau løg, er hann hélt Spartverjum mundi verda ad mestum notum, bjóst hann til utanferdar, en ádur hann færi lét hann landsmenn vinna sér þann eid, ad þeir skyldu halda løg hans til þess er hann kæmi aptur. Eptir þad fór hann af landi burt, og sá þad aldrei sídan; en til þess Spartverjar gætu ekki sagt sig lausa af eidnum, baud hann ad brenna líkama sinn ad sér látnum, og varpa øskunni í sæinn.

Vidureign Spartverja og Messeníu manna.

Sá var tilgángur Lykúrgusar er hann samdi løgin, ad Spartverjar skyldu verda hraust þjód, ekki til þess ad vada uppá adrar þjódir ad fyrra bragdi, heldur til hins, ad géta varist óvina áráſum þegar á þá væri leitad. En skjótt gleymdu þeir þessu, og urdu Messeníu menn nágrannar þeirra fyrstir er sæta máttu yfirgángi þeirra. Messenía liggur vestur af Spartverja landi, eru þar landskostir betri enn í Spørtu. Tóku nú Spartverjar ad ásælast þetta land, og skorti þá eigi þrætu efni. Fyrst gáfu þeir Messeníu mønnum þad ad søk, ad nokkur úngmenni þeirra hefdu misþirmt Spartverskum konum er geingid hefdu til Díønu hofs þar á landamærum. Því næst jókst hatur þeirra til fulls og alls af þeim atburdi er nú skal getid: Madur hét Polykares. Hann bjó í Messeníu. Hann var audugur madur ad gángandi fé. Eitt sinn kom hann fé sínu á beit hjá spartversk-um manni þeim er Eisefnus hét. Hann var madur ágjarn og hugsar nú þad rád, hvørnig hann megi ná undir sig hjørdinni. Selur hann féd kaupmanni ein-um, og lætur berast út ad ræníngar hafi hripsad þad, voru og til þess mikil líkindi á þeim tímum. En svo fór, ad svik þessi spurdust, og heimtar Polykares skadabætur; lofar Eisefnus þeim, ef hann sendi son sinn ad vitja þeirra á sinn fund. Polykares gjørir svo; en í stad þess ad láta bætur koma fyrir féd,

vegar Eisefnus hinn únga mann. Nú leitar fadir hans til Spörtu og krefst ad hefndir komi fyrir illverk þessi. Því var synjad, og þarf ekki ad undra, þótt Polykares reiddist og dræpi nokkra menn spartverska er mættu honum á heimleid sinni. Nú heimtudu Spartverjar, ad Polykares væri framseldur, en sem því var neitad, hófst hid fyrra messeniska strid er stód í 19 ár, (frá 743 til 724 f. Kr. b). Spartverjar héldu lidi sínu til Messeníu, og streingdu þess heit, ad snúa ekki heim aptur fyrr enn þeir hefdu lagt landid undir sig. En þeir hittu þá vörn fyrir er þá hafdi síst grunad. Messeníu menn bjuggust fyrir í Ithómu kastala, og vardi Aristódemus konúngur þeirra hann drengilega. En um sídir þrutu fyrir þeim vistir, og þá biladi Aristódemus svo hug, ad hann fyrirfór sér, en kastalinn gafst upp fyrir Spartverjum, og Messenía komst í hendur þeim. Medan á ófridi þessum stód, var Tarentuborg á Italíu reist, og var þad þannig til: Spartverjar höfdu, eins og ádur er sagt, heitid því ad snúa eigi heim aptur fyrr enn þeir hefdu sigrast á óvinum sínum. En med því þeir óttudust ad mannfólkid mundi fækka um of í Spörtu, ef þeir væri leingur ad heiman, sendu þeir únga menn heim, er ekki höfdu svarid eidinn, til þess ad halda vid lidi mannfjölgun. Börn þau er þannig voru tilkomin kölludust Parþenar. En sem ófridnum linnti, vildu Spartverjar ekki kannast vid ætterni þeirra og borgara rétt. Undu hinir því illa og gjördu samtök vid Helóta, en rádagjörd þeirra vard mönnum kunnug, voru þeir þá reknir burt úr Spörtu.

Gjördist sá madur er Falantus hét, fyrirlidi þeirra, og fóru til Italíu, bygdu þat Tarentuborg, er um lánga æfi var einhvör en helzta borg og ríki á Vallandi enu Sydra.

Nú voru Messeniumenn um hríd undir veldi Spartverja. En þar kom ad lyktum, ad þeir gátu ekki leingur risid undir ánaud þeirra; skorti þá nú þann mann er verid gæti oddviti þeirra, og útvegad þeim aptur frelsi sitt. Madur hét Aristomenes, hann var kyninn af einni fornu konúnga ætt þeirra Messeniumanna; bjó honum hvörttveggja í brjósti, bædi hatur til Spartverja og ást á ættjördu sinni. Hann gjördist fyrirlidi landa sinna, áttu þeir margar orrustur vid Spartverja, og höfdu jafnan sigur. Þókti Spartverjum nú horfa til vandræda og spurdu gudinn til ráds; en hann svaradi, ad þeir skyldu leita á fund Atenumanna, og bidja þá um lidshöfdingja. Þetta rád þekktust þeir, og var þeim sendur Tyrtæus halti skáld. Og þó hann gæti eigi gengid í orrustur, kveikti hersaungvar hans hug og dug í brjóstum Spartverja. Loksins unnu þeir sigur á Messeniumönnum med svikrádum Aristokratesar Arkadíu kónúngs, er þó var bandamadur þeirra. Bjuggust þeir nú fyrir í kastala þeim er á Eiri hét, braust Aristomenes opt úr kastalanum med flokk manna, og rænti akra Spörtumanna. En eittsinn hætti hann sér oflángt og vard þá handtekinn. Sídan var honum og félögum hans kastad í afardjúpa gryfju er Keada hét, skyldu þeir láta þar líf sitt med miklum harmkvælum. Var nú eigi annad líklegra enn úti væri um Messen-

nú. Eu merkilegur atburdur frelsadi líf kappans. Hann kom óskemdur nidur í grysjuna, en þar var ekki annad ad líta enn ógn og skelfíngu, þar lágu menn í andar-slitrum, rotnir manna búkar og órotnir. Situr hann þar um hríd og væntir dauda síns. Því næst heyrir hann ad eitthvad bærist í kríngum sig, leitar nú fyrir sér og verdur var vid kvikindi nokkurt, er komid hafdi innum smugu á bjarginu og var ad eta mannabúka. Aristomenes grípur í skott dýrsins, en þad leitar út med hann, og med því móti kémst hann úr grysjunni. Þóktust menn hans hafa heimt hann úr helju, og vard þar mikill fagnadar fundur. Stód Spart-verjum enn um stund ótti af hreysti hans. Um sídir komust Spartverjar ad kastalanum, og feingu tekid hann, en þó med vélum. Svo bar vid, ad þræll einn er hlaupid hafdi úr lidi þeirra var staddur á Eiri. Hann hlýddi á tal Messéníumanna, sagdi einn er úti hafdi ver-id, ad vardmenn allir hefdu geingid af vördunum vegna ofvidurs er á var úti, mundi nú óvinum þeirra veita hægt ad ná kastalanum ef þeir vissi þad. En er þræll-inn hafdi heyrt þad, skundar hann sem fyrst til sinna landa og segir þeim frá. Fara nú Spartverjar leyni stig einn og komast uppí kastalann ad þeim Aristomen-esi óvörum. Hlaupa þeir til vopna, og verjast af mikilli hreysti, en er þeir sáu ad þeir mundu eigi leing-ur fá varist, búast þeir til ad yfirgefa kastalann. Gjördu þá Spartverjar hlid á fylkíngar sínar og létu Aristó-menes gánga þar út um í fridi; verdur ei med sanni sagt hvört heldur þeir gjördu þad af ótta, edur af virdi-

íngu vid hann. Tóku nú Spartverjar Eiri, og gjördu Messeníumenn þá er eptir urdu ad þrælum sínum. (668 f. Kr. b.).

Aristómenes hélt nú til Arkadíu, og ætladi sér ad vinna þar eitthvört gagn ættjördu sinni, en er þad vildi ekki heppnast, fór hann til Litlu Asíu, og andadist þar. Hann átti þann son er Gorgus hét, og fór sá med sveit manna úr Messeníu til lids vid Rhegíus borgar menn móti víkingum frá Zankles borg. Tóku þeir Gorgus borg víkinga og settust þarad og költudu hana Messana; en nú heitir hún Messína. Pad er á Sikiley.

Litlu fyrir hin messenisku stríd hófust enir svo nefndu Olympisku leikar. Frá þeim reiknudu Grikkir tímatal sitt. Leikar þessir voru í raun réttri haldnir Seifi til heidurs, fimmtá hvört ár, og stódu yfir í fimm daga; fóru þar fram bædi blót og íþróttir: ekid á vögnum, glímt, kastad til marks, og fl. Sá madur hét Ifítus er endurnýadi þá, höfdu þeir lagst nidur um hríd. Voru þeir haldnir hid fyrsta sinni 776 árum f. Kr. b., í bæ þeim er Olympía hét í Elis héradi, höfdu þeir þadan nafn sitt.

Frá Sóloni, Löggjafa Atenumanna.

Frá því er Lykúrgus hafdi gefid Spartverjum lög sín, lidu lángir tímar til þess er Sólon var á dögum og samdi lög fyrir Atenumenn. Þess er getid, hér ad framan, ad Atenumenn tóku yfir sig þegar kóngsvaldinu lauk, landstjóra (Arkonta). En sem þeir tóku

ad stjórna eptir eginn gedþótta, fylgdu menn þeim, en styttu stjórnartímu þeirra, fyrst til 10 ára, sídan til eins árs. En þad kom fyrir ekki; var þá Drakó Landstjóri feinginn til ad semja lög. Voru þau svo straung, ad menn sögdu um þau: ad þau væru med blódi ritud. Þau létu allt vera jafnt smásyndir og mestu ódádaverk; og lögdu líftjón vid öllu; og sem menn spurdu hann hvor orsök væri til slíks, svaradi hann, ad hin minnsta synd ætti daudan skilid, en vid þeim stærri vissi hann ekki þýngra straff ad leggja. Leid nú eigi á laungu ádur Atenumenn gjördust óá-nægdir med þessi lög, og þad svo mjög ad Drakó vard ad rýma landid.

Litlu sídar var Sóloni landstjóra falid á hendur ad semja ný lög (590 árum f. Kr.). Ádur hafdi Sólon unnid þjód sinni þarft verk, og nád aptur Salamisey, er Atenumenn höfdu misst í innanlands styrjöldum. Hann lét landstjórn vera 9 eins og ádur hafdi verid; skipti þjódinni í 4 flokka; skipadi 400 manna ráð; og gaf þjódinni sjálfri til leyfis ad ransaka og samþykkja öll alþjódleg málefni. Sóloni er og eignad ad ad hafi endurnýad þíngid á Aresar hvoli (Areopagus). Á því þíngi sátu merkustu menn þjódarinnar, voru öll yfirvöld landsins, ef þau gegndu eigi skyldu sinni, og jafnvel landstjórnarar sjálfir skyldir ad mæta þar, og svara til gjörda sinna. Þíng þetta var háð undir berum himni á næturþeli, svo dómendurnir skyldi eigi vekjast til medaumkunar af því ad sjá sakamennina. Margt var og í lögum Sólonar skráð um vit-

skifti manna. Þannig var hvörjum manni bodid ad annast foreldra sína á elli árum, ef þeir hefdu látid hann læra eitthvad þarflegt, en annars ekki. Ekkjur og börn þeirra er fallid höfdu í orrustum fyrir födurlandid, skyldi annast og ala á alþjódlegan kostnad. Lög Sólonar voru í öllu mildari enn Lykúrgusar, og áttu án efa mikinn þátt í ad Atenumenn urdu betur ad sér um flesta hluti, enn adrar þjódir á Grikklandi. Þegar Sólon hafdi samid lögin, fór hann úr landi, og kom á þeirri ferd til Krösúsar ríka, Lydíu kóngs. Krösus hélt ad sæla manns væri fólgin í audæfum, og bjóst vid ad Sólon mundi verda frá sér numinn er hann sæi alla sína dýrd. En Sólon gaf ad því lítinn gaum, og hafdi ekki ord um. Þá spyr Krösus hann, hvör honum þyki sælastur manna á jördu. Sólon nefnir honum fyrst mann einn í Atenuborg er Tellus hét, hvers synir urdu mestu dádnu menn og sjálfur lét hann lífid á gamal aldri, fyrir fósturjördu sína. Þvínæst nefndi Sólon tvo brædur argívíska, Kleobis og Bíton, er med ágætu dæmi sýndu hve mjög þeir unnu módur sinni. Loksins mælti Sólon: kalla þú eingan sælan fyrir sitt skapadægur. Sídan sneri hann heim aptur, vann þjód sinni margt til þarfa og andadist í elli. Sólon er talinn einn medal enna sjö spekinga Grikklands *).

Skömmu seinna gjördi Písistratus, einn af ættmönnum Sólonar, breytingu nokkra á stjórnarlögum

*) Hinir eru nefndir: Tales, Bías, Pittakus, Períander, Kílon og Kleóbúlus.

hans. Písistratus var atgjörfis madur mikill, en met-ordagjarn meir enn hófi gegndi; hann gjördi sér mikid far um ad' koma sér í mjúkinn hjá löndum sínum, med mildi sinni og ségjöfum, og er þad haft til sanninda-merkis, ad þegar hann gekk um stræti borgarinnar, lét hann þræla gánga á eptir sér, og gefa fé á bádar hend-ur snaudum mönnum. Med þessu móti komst hann í mikla kærleika vid alþýdu, og til enna ædstu valda. Ad sönnu mætti hann mikilli mótspyrnu, og var jafn-vel optar enn einusinni vikid frá völdum, en um sídir bar hann þó hærra hlut, og sigradist á óvinum sínum og stýrdi svo Atenuborg med mesta viturleika. Hann safnadi kvædum Hómers, er ádur voru á sundrúngi, og gjördi ymsar þarflegar rádstafanir. Máttu Atenumenn telja ríkis ár hans einna blómlegust sinnar æfi.

Frá Rómúlusi, höfundi Rómaveldis.

Nú víkur sögunni til einnar þjódar, er hófst laungu fyrr enn Sólon var uppi. Þessi þjód eru Rómver-jar. Svo voru þeir sigursælir, ad þegar tímar lidu fram, feingu þeir nálega yfirrád yfir öllum þeim lönd-um er þá voru bygd. Einn af konúngum þeim er komu eptir Æneas hinn trójaniska, og sátu í Ölbu laungu (Alba longa), hét Númítor. Bródir hans hét Amúlíus, og rekur hann Númítor frá völdum, og lætur ei þarmed búid, heldur leitast vid ad drepa ætt hans alla. Númítor átti dóttur er Rhea Sylvía hét, hana setti Amúlíus til ad þjóna Vestu eldgydju. Vestu mey-ar skyldu vardveita enn helga eld í Vestu hofi. Máttu

þær eigi giptast fyrr enn ad ákvednum tíma lidnum. Allt fyrir þad ól Rhea Sylvía tvíbura, og var hvortveggi sveinbarn. Sögdu Rómverjar seinna ad herguðinn Mars væri fadir þeirra. Vard nú Amúlius ákaflega reidur, og lætur kasta sveinunum úti Tiberá, en med undarlegum hætti komust þeir bádir lífs af, og dlust upp hjá einum hirdi. Sagan segir ad áin hafi þornad þar upp sem sveinunum var í hana kastad, hafi þá komid úlfa módir og borid þá í bæli sitt og fóstrad sídan. Annar þeirra var kalladur Rómúlus en annar Remus. En sem þeir komust nokkud á fót, var þeim sagt til ætternis síns og styrktu þeir afa sinn Númítor til ríkis aptur í Ölbu. Gaf hann þeim svo í þakkar skyni, leyfi til ad byggja borg, en brádum reis sundurþykkja med þeim brædrum, lauk svo ad Rómúlus drap Remus. Segja sumir ad þeir kæmu sér eigi saman um hvar borgin skyldi standa, eda hvad hún skyldi heita. En adrir segja ad Remus hafi hlaupid yfir borgar múrana, og gjört þad til smánar vid bródur sinn, hafi þá Rómúlus vegid hann og mælt, ad einginn skyldi ad ósekju dyrfast ad smána múra Rómaborgar. Nú er lokid var borgarsmídinu, 753 árum fyrir Krists burd, vantadi innbúana. Tók þá Rómúlus þad til bragds, ad taka móti hverjum sem koma vildi, bædi sekum mönnum og þeim er óánægdir voru med ættjardir sínar. Þannig fékkst karlmannafólk í borgina; en nú vantadi konurnar. Sendi því Rómúlus til granna þjódanna til ad beidast þar kvonfángs fyrir menn sína, en honum var svarad því, ad

hann skyldi afla sèr kvenna med sama hætti sem hann hefdi kallmenn fengid. Þetta kom honum til ad hefna sín, og bæta úr þörfum sínum. Hann lèt efna til helgra leika til heidurs vid Gud sinn Konsus (hann rèdi fyrir öllum huldum rádagjördum manna) baud hann til sín öllum grannaþjódum sínum, og komu þær til leikanna. En er leikarnir stódu sem hædst, hlupu allir úngir menn af Rómverjum þar ad sem þjódirnar voru, og greip hvör sína konu. Flýdu hinir vid þad heim til sín, en snèru brádum aptur til ad hefna á Rómverjum óvirdu þeirrar, er þeim var gjörd. En voru þá ei svo vitrir þeir, ad þeir færu í sameiníngu ad Rómverjum, heldur lögdu þeir til móts vid þá hvör í sínu lagi, og vann Rómúlus þá svo hvörn af ödrum. Voru Sabínar einir eptir, er hann fèkk ei sigrast á, og urdu þeir Rómverjum skædir. Bjuggust nú hvorutveggju til bardaga, og er ad því var komid ad þeir mundu berjast, hlupu dætur Sabínamanna, er nú voru konur Rómverja, milli þeirra og beiddu þá grátandi ad berjast ekki. Lètu þeir ad ordum þeirra, og komst svo fridur á; var þá ákvedid, ad Tatius Sabína kóngur, skyldi vera medstjórnarmadur Rómúlusar, og eitt hundrad manna af Sabínum takast í hid rómverska rád. Rád þetta hafdi Rómúlus skipad, og voru í því hundrad manns, hètu þeir Fedur (Patres) edur Öldúngar (Senatores), vegna þess þeir voru eldstir, og skyldi þjódin álíta þá sem fedur sína. Afkomendur þeirra kölludust Fedrúngar (Patricii), voru þeir edalmenn Rómverja. Hinn hluti þjódarinnar var

fædri, hétu þeir er, í honum voru Alþýdumenn (Plebeji). Áttu þessir tveir þjódflokkar í sífeldum deyrdum hvor vid annan. Rómúlus setti til 12 menn er gánga skyldu fyrir konúngi, hafa axir í höndum og vendi, og framkvæma dóma á mönnum; þeir hétu Lictores (Kóngs bödlar?) Hann lét fedurna hafa ótakmarkad veldi yfir börnum sínum, svo bædi máttu þeir drepa þau og líka selja, og nærri því eins mikid vald hafdi madurinn yfir konu sinni. Þegar Tatíus féll frá, vard Rómúlus á ný einvaldskonúngur yfir Rómverjum. Og sem hann hafdi setid leingi ad völdum, segja menn ad Öldúngarnir (rádherrarnir) hafi látid drepa hann, af því hann hafi leitast vid ad takmarka veldi þeirra. En einu þeirra lét þad í vedri vaka, ad Rómúlus hefdi ordid uppnuminn til himna í þrumuvedri, byrzt sér nóttina eptir, og bodid ad dýrka sig og kalla Qvirínus. Þegar lidin var næstum eins árs millibil, var Núma Pompilíus, sabínskur madur frá Kúresborg til konúngs tekinn. Hann var þjódkunnur fyrir réttvísi og gudhrædslu, og reyndi til ad mýkja sidu Rómverja, er mjög voru hardir og óþýdir, med því ad efla hjá þeim blótskap og helgihöld. Bar hann fyrir sig, ad allt sem hann starfadi hefdi hann frá gydjunni Egeríu, svo þad feingi því heldur állt hjá mönnum. En elztu trúarbrögd Rómverja voru komin frá Etrúríu, en þau breyttust mjög, og feingu mikla vidbót úr trúarbrögdum Grikkja, blótudu Rómverjar hartnær en sömu god sem Grikkir. Júpíter og Mars og Vesta voru einna helztir af gudum þeirra. Menn

eigna Núma ad hann hafi skipad ýmsar prestastéttir, voru Salisku (edur Mars) prestarnir einir þeirra; skyldu þeir geyma skjaldar þess ens helga, er átti ad hafa fallid nidur af himnum, og þókti mönnum sem undir honum væri komin kjör þjódarinnar. Þó voru prestar Rómverja ekki stétt manna fyrir sig. Þá voru og hjá Rómverjum, spásagnarmenn, er sögdu fyrir ordna hluti, annadhvört af fuglakvaki og flugi (Augures). edur af inniblum offurdýra (Haruspices).

Eptir Núma komu þessir konúngar: Túllus Hostilius, Ankus Martius, Tarqvinius Priscus (gamli), Servíus Túllíus ag skipti hann Rómverjum í flokka eptir eignum þeirra, og loksins Tarqvinius Súperbus (drambláti). Alls ríktu konúngar þessir (frá 753 til 509) í 244 ár.

Frá Sýrusi eldra, höfundi Persaveldis.

Lángur var addragandi ad því, ad Rómaveldi magnadist. Þarámóti hófst austur í Asíu ríki eitt mjög skyndilega, er nádi austan frá Indus fljóti vestur ád Midjardar hafs botni. Persar höfdu um lánga æfi verid undir Medíu konúngi. Ad sönnu voru þeir sidavandir, hraustir og djarfir í orrustum (er sagt þeir hafi einkum lagt stund á þrjá hluti: rída hestum, skjóta af boga og tala sannmæli), en þá vantadi þann mann er verid gæti fyrirlidi þeirra, og barst þeim hann svo sem af hendíngu. Astyages Medíu konúngur hafdi gefid dóttur sína er Mandane hét, persiskum manni Kambyses ad nafni. Konúng dreymdi

draum, er sagdi honum ad dóttursonur hans mundi mikill høfdíngi verda, óttadist hann því, ad hann mundi steypa sér úr vøldum, en til ad sporna vid því, ásetti hann sér ad láta drepa hann og fékk til þess þann mann er Harpagus hét, einn af gædíngum sínum. En Harpagus þirmdi sveininum, og ólst hann upp hjá einum hirdi, eins og Rómúlus, og var kalladur Sýrus. Tóku menn brádum eptir atgjørfi hans, og í einum leik komust menn ad því hvørrar ættar hann var. Astyages hefndi sín grimmlega á Harpagusi er svo ódyggilega leysti þad af hendi er fyrir hann hafdi verid lagt. Lét Astyages drepa son hans, matreida og setja fyrir Harpagus. En er Sýrus kom til hirdar afa síns, gat hann aldrei sættst vid hann, var líka medfram hvattur til hefnda af Harpagusi, er eins og ad líkindum rædur, þóttist eiga um sárt ad binda. Sýrus sá sér og færi til uppreistar. Eittsinn þá er hann dvaldi í Persíu, kalladi hann saman mikinn mannfjølda, og lét þá alla standa ad stritvinnu einn dag, frá morgni til kvølds. Daginn eptir lét hann þá alla koma á sinn fund, en í stad þess ad láta þá vinna, heldur hann þeim nú øllum kostuglega veizlu, og hefit allskonar skémtun. Þegar kvøld var komid spurdi hann þá, hvør dagurinn þeim hefdi líkad betur. Þeir svørudu, sem von var: hinn sídari. Segir þá Sýrus þeim, ad ef þeir vilji verda sínir menn, og segja sig undan veldi Medíu konúngs, skuli þeir ætíd lifa eins og hinn sídari daginn. Þekktust þeir bod hans gladir, og hélt Sýrus med her manns til fundar vid afa sinn,

og vann sigur á honum í grend vid Pasargada borg (560 á. f. Kr.). Setti hann nú á stofn hid pers=iska einvaldsdæmi; en Sýrus lét eigi þar med búid; smámsaman rédist hann á þjódir þær er næstar bjuggu, og lagdi þær undir sig. Þegar Krøsus ríki, Lydíu konúngur, heyrdi sagt frá herñadi Sýrusar, bjóst hann til orrustu vid hann, en ádur hann færi sendi hann ad leita frétta hjá gudunum. Þeir svörudu: þegar Krøsus fer yfir Halys fljót, þá mun stórt ríki til grunna gánga. Þýddi hann godsvarid svo, ad hann mundi sigur fá, og heldur nú til móts vid Sýrus. Fékk Krøsus konúngur þar ósigur, var Sardes höfud=borg hans tekin, og hann sjálfur settur í fjötur. Baud Sýrus ad láta brenna hann, og er ad því var komid ad Krøsusi væri hrundid á bálid, komu honum til hugar ord Sólonar, fannst honum þá svo mikid um þau, ad hann kallar hárri röddu: Sólon, Sólon, Sólon! Sýrusi þókti þetta kynlegt og lætur spyrja hann, hví hann gjöri svo. Segir þá Krøsus honum frá vidtali þeirra Sólonar, og fékk þad svo mikid á Sýrus, ad hann gaf Krøsusi líf, og gjørdi hann ad rádgjafa sín=um. Nú hafdi Sýrus lagt undir sig Lydíu. Því næst hélt hann til Babylonar, og sat tvö ár um ena miklu borg, og fékk um sídir unnid hana med því ad veita burtu Evfrat fljóti. Nabonnedus konúngur sat ad veizlu med hird sinni, en Persar brutust inn í borgina; féll hann þar, og Babylon vard skattgild undir Persa. Var nú Sýrus búinn ad ná undir sig en=um fegursta hluta af Asíu; þó lét hann sér eigi þetta

nægja. Hann vildi leggja undir sig enn hardfeingu Massageta, er var hirdþjód og bjó þar sem nú heita Tartaralönd. Tómyris hét drottning þeirra. Hófst nú ófridur milli hennar og Sýrusar, og gekk honum í fyrstu betur, en skömmu seinna áttu þau mikla orrustu (529), fékk Tómyris sigur og tók Sýrus höndum. Lét hún höggva höfud af honum, og segja menn hún hafi höfudid í ker eitt fullt af blódi, og hefdi yfir þessi ord: Svalaðu þér nú, Syrus, þú hefir leingi þyrstur verid. Hid mikla ríki er Sýrus hafdi komid fótum undir, stód ad sönnu um hríd, en brádum tók því ad hnigna, bædi vegna þess ad konúngar voru þar misjafnir, ófridur innanríkis, og utanríkis óvinir sóktu ad, svo lagdist og þjódin í sællífi og saurlifnad. Kambyses sonur Sýrusar kom til ríkis eptir födur sinn; hann var enn mesti hardstjóri, og lagdi undir sig Egyptaland, en dó litlu sídar á heimleid er hann fór ad sefa uppreist þá er Magus*) einn hafdi gjört, er lézt vera Smerdis bródir Kambysesar, er myrdur hafdi verid. Þessi svikari Smerdis var sídan drepinn af sínsamsæris mönnum.

Frá því er Róm vard þjódveldi.

Nokkrum tíma eptir þad Sýrus hafdi stofnad hid persiska einvaldsdæmi, köstudu Rómverjar af sér konúngs okinu (509 á. f. Kr.). Lucius Tarqvinius hinn drambláti var þar seinastur konúngur. Drottn-

*) Svo nefndust prestar Persa.

ing hans hét Túllia, og þókti vera heldur stórráð; myrdti Tarqvinius fyrir áeggjan hennar, og til þess ad komast sjálfur til valda, teingdaföður sinn Servíus Túllíus, ágætan kóng. Og eins og íllvirki hans höfdu eflt hann til ríkis, svo reyndi hann og með sama hætti ad halda því er hann hafdi náð; gjördist hann af því mjög óvinsæll, og urdu enn meiri brögd ad því, þegar sonur hans Sextus Tarqvinius, tók frillutaki Lúkretíu, konu höfdingja þess er Tarqvinius Collatinus hét, var hún bædi en fridasta sýnum og en kurteysasta kona. Var hún harma sína upp fyrir födur sínum og Júníusi-Brútusi, er allt til þess tíma hafdi komist undan ofsóknum kóngs med því ad látast vera vitstola. En sem hún hefir lokid tali sínu, gripur hún knif, og rekur sig í gégn. Brútus tók vopnid úr sárinu, hleypur fram í mannþraungina, og skorar á lýdinn til hefnda á hardstjóranum. Var þá borgarhlidum læst fyrir Tarqviniusi, en herlidid sagdi honum upp allri hollustu, og verdur hann nú ad leita burt úr borginni. Var nú afrekid kóngs valdid, en 2 Rædismenn (Consules) settir í þess stad, skyldu þeir veljast á ári hverju. Urdu þeir Tarq: Collatinus og Jún: Brútus fyrstir rædismenn. Leid ekki á laungu ádur enni nýu stjórn væri hætta búin. Höfdu menn svarist í félag, og voru synir Brútusar einir af samsæris mönnum. Ætludu þessir menn ad drepa rædismennina, og koma Tarqviniusi aptur til valda. Þræll einn fékk njósn af samtökum þessum, og sagdi frá. Vard þá Brútus ad meta ædra réttlætid enn föduráftina,

og voru synir hans bádir af lífi teknir. Eptir þad reyndi Tarqvinius med ofriki ad brjótast til valda. Brútus féll í orrustu, og lág vid sjálft ad Rómaborg yrdi unnin af þeim Tarqviniusi og Porsenna konúngi frá Klúsium, er komid hafdi til lids vid hann. Um þær mundir sýndu einstöku menn rómverskir afbragds hreysti, eru einkum til þess nefndir tveir, Hóratíus Kókles og Músius Skevóla. Kókles vardi einnsaman brú á Tíberá fyrir Porsenna konúngi, er sókti ad med sveit manna, en sem konúngsmenn höfdu höggvid af brúna, hljóp Kókles í ána og syndti yfir. Músius Skévóla tókst á hendur ad frelsa Róm med því ad ráda af dögum Porsenna konúng. var þad hin mesta hættuför. Hann kom til herbúda óvina sinna, og drap þar mann, er hann hugdi vera konúnginn, var svo tekinn höndum og leiddur fyrir konúng. En til ad sýna honum hvörsu litid hann hirdti um píntingar þær er á hann yrdu lagdar, rétti hann fram adra hendina í offurbál er þar brann nærri, og brann svo höndin ad hann lét eigi á sér sjá hid minnsta. Konúngur undradist mjög slíka karlmennsku, og gaf sig á tal vid hann. Sagdi Skévóla honum, ad í borginni væru 300 úngra manna, er allir hefdu svarist í félag til ad drepa konúnginn, og mundi hann naumast sleppa undan. Þetta allt kom Porsenna til ad semja frid vid Rómverja, og segja Tarqviniusi upp allri lidveizlu; stód hann nú ad kalla einn uppi og fékk þá litlu áorkad móti Rómaborg. Þannig var frelsi Rómverja komid á fastan fót, og þó ríkid væri enn lítt magnad, fékk þad

þó brádum mikinn vidgáng eptir en ófridur hófst vid nágranna þjódirnar.

Vidureign Persa og Grikkja (Persa strídid).

Daríus Hystaspis hét einn af eptirkomendum Kýrusar eldra, kom hann til ríkis eptir víg Svika-Smerdesar, og átti köngstignina ad þakka hesti sínum *). Á hans dögum gjördu Jónar á litlu Asíu ströndum uppreist, fyrir eggjan Aristagóresar, Míletu jarls. Veittu Atenuborg og Eretríumenn á Evbæu þeim lid, og brendu til ösku Sardesborg (500 árum f. Kr.). En Daríus fékk aptur snúid þeim til hlýdni og hollustu vid sig; en einsetur sér ad hefna sín á Atenuborg, enda eggjadi Hippías Pisistratusar son, er Atenumenn höfdu rekid í útlegd, hann fast til hefnda. Á hvörjum degi er Daríus stód upp frá bordum, lét hann hirdmann einn minna sig á fyrirætlan sína med þessum ordum: herra, gleymid ekki Atenuborg! Fyrst gjördi Daríus út her mikinn og skipaflota, og setur Mardóníus jarl yfir. En fyrir framan Atos-höfda á Masedóníu testust skipin svo í stormi, ad leidángur þessi fórst fyrir. Nokkru sídar bjó Daríus konúngur aptur út her á hendur Grikkjum,

*) Sjö persiskir höfdingjar rédu Svika-Smerdis af dögum, kom þeim svo ásamt um, ad láta lukkuna ráda hvörr þeirra komast skyldi til ríkis. Var þad rádgjört milli þeirra ad koma ríðandi til eins stadar, og skyldi sá þeirra til konúngs hvörs hestur hneggjadi fyrstur.

100 þúsundir manna, og voru þeir Datis og Artafernes fyrir því liði; segir eigi af ferðum þeirra fyrr enn þeir koma á Maraþons völlu, og settu þar herbúðir sínar. Höfðu Atenumenn ekki annan liðsafla að senda móti þeim enn 9000 manna, undir forustu Miltiadesar. Urðu og eigi aðrar borgir til liðveizlu við þá enn Platea, sú borg í Boiotiu; þaðan fengu þeir 1000 vígra manna. En þó þetta væri lítið lið, þá skorti herhöfðingjann hvorki dug, né liðsmenn djörfung. Lagði nú Miltiades til orrustu við Persa her þar á völlunum, og vann á þeim frægan sigur. Flýðu Persar en Grikkir eltu forflótta til skipa (490 á. f. Kr.). Á heimleiðinni mættu þeir Miltiades Spartverjum er þá komu til liðs við þá. Höfðu þeir orðið nokkuð seinir til bragðs, og sneru þar heim aptur við svo búið. Nokkrum árum síðar fór Miltiades herferð til Paros eyar. Heppnaðist sú för honum eigi vel, og var hann dæmdur í fjársekt, og gat ei goldið, var hann þá settur í fangelsi og dó þar.

En það er frá Daríusi að segja, að þó leiðangri hans reiddi ekki betur af enn nú var sagt, sleppti hann þó aldrei úr huga sínum því áformi, að ná hefndum á Grikkjum, en honum varð þess ekki auðið, því um þær mundir hófst uppreist mikil á Egyptalandi, og lézt hann meðan á henni stóð. Kom þá til ríkis Xerxes konungur sonur hans, og var hann ekki minni við Grikkja enn verið hafði Daríus faðir hans. Þegar uppreistin á Egyptalandi var sefuð, bjó hann óvígan her til Grikklands, voru þar samankomnar 4 milli-

líónir manna, og høfdu menn aldrei sjed slíkan manngrúa. Lét konúngur gjøra brú yfir Ellipalta (Hellusund, Hellespontus), og var herlid hans ad gánga þar yfir í sjø daga og sjø nætur, en skipin sigldu med strøndum fram. Mættu Persar hvørgi mótvørn fyrr enn þeir komu í Laugaskard (Thermopylæ), þar sat Leónídas Spartverja konúngur fyrir þeim med 4000 manna. Ætladi hann ad verja Persum yfir skardid. En Efíaltes svikarinn, vísadi þeim adra leid yfir fjøllin, og komust þeir ad baki Grikkjum. Og sem Leónídas verdur þessa var, vill hann eigi ad lidsmenn sínir skuli allir falla, og sendir þá frá sér, nema 300 af Spartverjum og nokkra menn frá Tepu og Terpíu er eptir urdu hjá honum. Tók þessi litli hópur svo hreystilega móti Persum, ad undrum gegndi, og féllu Persar þar svo þúsundum skipti, en hér kom samt ad því sem optar, ad einginn má vid margnum, og féll þar Leónídas konúngur og kappar hans allir. Þar var sídan reistur steinvardi lítill og vidhafnarlaus, er minna skyldi seinni alda menn á afreksverk þessi. Medan þessu fór fram, rádgudust menn um heima í Atenuborg, hvørn vidbúnad skyldi hafa móti Persum. Menn leitudu frétta hjá gudinum í Delfis, og svaradi hann, ad menn skyldu verjast med trémúrum. Madur hét Temistókles, hann var kappi mikill og enn vitrasti madur, og keppti mjøg um en ædstu vøld í Atenuborg vid Aristídes hinn réttláta. Temistókles þýddi svo vefréttina ad menn skyldu verjast á skipum og urdu flestir á hans máli. Geingu Grikkir á skip út, en

Xerxes hélt til Átenuborgar, og brendi hana til ösku. Grikkir héldu flota sínum inná Salamis-eyar vík, og bjugguſt þar fyrir, fékk Temistókles með brøgdum komid Persum til ad leggja þar til orustu vid sig. Feingu Grikkir þar mikinn sigur (480), en Persar mistu flest øll skip sín; flýdi Xerxes konúngur á bátt yfir til Asiu. Lét hann Mardónius jarl eptir á Grikklandi nordanverdu med 300,000 vopnadra manna; var þad nóg lid til ad vinna landid, hefdi ønnur þjód átt ad verja þad enn Grikkir. Leitadi nú Mardónius um sættir vid Atenumenn, en er eigi geingu saman med þeim fridarkostirnir, rédi hann þad af ad leggja til orrustu vid þá, og fór þá enn sem fyrri, ad hreystin vard drjúgari enn høfdafjøldinn, og feingu Grikkir sigur. Voru þeir Pásanías og Aristídes fyrirlidar þeirra. En bardaginn stód skammt frá borg þeirri er Platea hét í Bøiótiu, og vard hún eins vídfræg af, sem Salamis ey og Maratoms vellir. Féll Mardónius, en menn hans voru annadhvørt drepnir edur eltir á flótta, og feingu Grikkir þar ógrynni herfángs. Hinn sama dag vann Leotykkídas Spartverja konúngur sigur á herskipum Persa og brenndi þau upp fyrir framan Mykale høfda á Litlu Asiu. Upp frá þeim tíma tóku Grikkir ad færa Persum stríd á hendur, og nádu margir þeirra miklum ordstír medan sá ófridur stód. Einn þeirra var Símon sonur Miltíadesar kappans. Þegar fadir hans lézt ádur hann hafdi goldid fjársekt þá er hann var idæmdur, gekk Símon í vardhald hans vegna, og sat þar um hríd, til þess er ann-

ar galdt sé fyrir hann. Nokkru seinna fekk hann yfir=ráð yfir herskipum Atenuborgarmanna, og vann þá hvorn sigr rinn á fætur ödrum, sögdu menn ad hann hefdi gjört samband vid Sigurgydjúna (Nike). Einkum várd hann frægur, af tveim orrustum er hann vann á einum degi, bædi á landher og skipalidi Persa, vid Eurymedóns fljót í litlu Asíu (469 á. f. Kr.). En allt fyrir þad hlaut bædi Símon og Aristídes, hvörs ádur er getid, ad fara í útlegd eptir skeljadómi*) landa sinna. Litlu sídar var Símon kalladur heim aptur, og andadist er hann sat um Citiu borg á Kyprus ey. Eptir lát hans neyddist Artaxerxes handalángur, er vid ríki tók eptir Xerxes kóng födur sinn, ad semja frid vid Grikki, og var þá ákvardad, ad nýlendur Grikkja í Litlu Asíu skyldu vera lausar allra mála vid Persa. Skip Persa skyldu eigi koma í Grikklands höf, og herlid þeirra aldrei nær löndum Grikkja enn svo, ad 3 áfángar væru á milli (449 á. f. Kr.).

Tveir af mönnum þeim er mest höfdu unnid fyrir frelsi og frægd Grikkja, Pásanias og Temistókles, urdu ekki adrir eins lánsmenn og Símon; og áttu þad heldur ekki skilid. Pásanias, sem bædi var metorda og drottnunargjarn, reyndi med adstod Persa ad

*) Athenumenn voru mjög hræddir um ad þeir mundu missa frelsi sitt, og héldu ad hvör framúrskarandi madur mundi svipta þá því. Þessvegna var rádgjört á þjódfundum ad reka slíka menn í útlegd. Voru menn vanir ad rita nöfn þeirra er dæmast skyldu á skélja brot, og hét þad skeljadómur, (Ostracismus).

ná yfirrádum á Grikklandi, en vard ad lyktum sann-
ur ad því, ad hafa ritad Persakonúngi landráda bréf,
var sídan byrgdur inní musteri einu er hann hafdi flú-
id til, og lézt þar af húngri. Temístóklesi var gefid
ad søk, ad hafa átt þátt í landrádum Pásaníasar,
fór hann landflótta til Persíu, og fekk þar gódar vid-
tøkur, og 3 borgir til uppheldis sér, en kvad loksins
hafa rádid sér sjálfur bana, til þess ad komast hjá því
ad berjast móti løndum sínum, er hann átti ad hafa
heitid Persa konúngi.

Ofridur med Pelopseyar mønnum.

Nú var svo komid, ad Grikkir þurftu eigi ad
óttast veldi Persíumanna; fridur hafdi verid saminn
milli þeirra, heidarlegur fyrir Grikki. En nú hófust
deilur innanlands med sjálfum þeim. Sparverjar
høfdu leingi sjed øfsjónum yfir frægd þeirri og veldi er
Atenumenn øfludu sér í Persastrídunum. Med her-
skipum sínum og med adstod bandamanna sinna, er þó
opt máttu sæta sømu kostum sem þeir hefdu verid
undir Atenumenn gefnir, edur verid þegnar þeirra,
høfdu þeir aukid veldi sitt svo mjøg, ad Spartverjum
stód geigur af. Þessvegna hagnýttu þeir sér tækifærid
þegar þad bauzt til ad gjøra Atenumønnum skada.
Deyrdirnar um Epidamnus, millum Korintuborgar og
Korsýru er var nýlenda þadan, kveiktu ófridinn milli
Spartverja og Atenumanna (431). Tóku Atenu-
menn taum þeirra á Korsýru, en Spartverjar veittu
Korintumønnum. Med Atenumønnum voru því nær

allir eyamenn úr Grikklands eyum, og nýlendumenn af Litlu Asíu, Trasíu, og Masedoníu ströndum. Med Spartverjum öll Pelopsey, nema Argos og Akkaia, þær fylgdu hvörigum, þaradauki mestur hluti af Grikklandi sjálfu. Ofridur þessi hófst á dögum Periklesar, rédi hann þá einn mestu í Atenuborg; hann var manna málsnjallastur, en deydi ári sídar enn ófridurinn hófst í landfarsótt þeirri er gekk yfir alla Attíku. Períkles var enn mesti atgjörfis madur, og efldi mjög vísindi og íþróttir, er í þad mund nádu einna mestum þroska þar í landi. En honum er eignad ad hafa eydt um of fjármunum ríkisins, og leidt þjódina útí strídid. Þad er mælt ad einn af vinum hans, hafi, til þess ad hug-hreysta hann á banasænginni, talid honum upp mörg afreksverk hans, og hafi þá Períkles sagt: þad gledur mig nú mest, ad eg veit ad einginn madur í Atenu-borg hefir nokkrusinni klædst í sorgarbúning min vegna. Eptir lát hans kom Kleon til ædstu valda, og þókti þad ekki fara mjög ad verdugleikum. Ofridur hélzt enn sem fyrr, bördust hvörirtveggju af mikilli heipt, og höfdu ýmsir sigur. Um sídir leiddist mönnum strídid, og sömdu frid (422), er sá kalladur Nisíasar fridur, og kenndur vid Nisías hershöfdíngja Atenumanna, er þar átti mest-an þátt í. Má og vera ad sá fridur hefdi leingur haldist, hefdi Alsibíades frændi Períklesar ekki komid til sögunnar. Hann var manna fridastur sýnum, og best máli farinn, metordagjarn, og gat lagad sig ad hvörs manns óskum og vild, var því eigi ad undra þótt því yrdi framgeingt er hann vildi. Hann þókti-

sjá ad hann einúngis í hernadi gæti nád frama og frægd, og fyrir því réri hann ad því øllum árum ad ófridur tækist á ný milli Spartverja og Atenumanna. En þad voru óhøppin mest fyrir Atenumenn, ad eptir hans áeggjan var sendur her manns til Sikileyar til lids vid Segestumenn móti Sýrakúsmønnum. Var Alsibíades einn af fyrirlidunum. En ádur her þessi lagdi af stad, vard sá atburdur er hafdi illar affarir bædi fyrir hann sjálfan og fósturjørd hans. Svo bar til, ad Hermesar-vardar í Atenuborg hrundu um koll, féll grunurinn á Alsibíades, og úngmenna flokk þann er med honum hafdi verid á reiki um stræti borgarinnar þá nótt er vardarnir hrundu. Fékk Alsibíades ad sønnu fararleyfi, og sigldi herinn á burt, en strax eptir burtfør hans, tóku óvinir hans ad sakbera hann, var þá sendt skip til ad sækja hann, en hann beid ekki bodanna, og flýdi til Spørtu, og æsti hana til hefnda móti løndum sínum. Leidángurinn til Sikileyar tókst mjøg óheppilega til; mistu Atenumenn bædi skip sín og menn, og hershøfdingjarnir teknir af lífi; voru Spartverjar í lidi med eyarbúum. Nokkru seinna vard Alsibíades ad rýma Spørtu, og leitadi aptur ad komast í sátt vid landa sína, og tókst honum þad. Gjørdist hann nú fyrirlidi fyrir skipalidi þeirra, vann sigur í mørgum orrustum, og fékk ógrynni fjár. Tóku menn þá tveim høndum vid honum er hann kom heim. En Atenumenn voru of kviklyndir til þess ad vinátta sú gæti leingi stadid. Alsibíades hafdi feingid ødrum manni í hendur herstjórnina um tíma, og bidu þá Atenumenn

mikinn ósigur. En af því menn héldu ad Alsibíadesi væri ekkert um megn, var honum gefid þetta ad sök; vard hann þá ad leita undan til Trasíu. Þar þókt-ist hann ekki med öllu óhultur, fór því yfir til Asíu, og þar var hann loks ad undirlagi Spartverja, og med rádum eins af jörlum Persa kongúngs, ráðinn af dögum. Eptir flótta Alsibíadesar, hélzt ófridur enn nokkra stund med Atenumannum og Spartverjum. Unnu Atenumenn sigur í sjóorrustu vid Arginus-eyar, en af þeim sigri gjördist ofmetnadur þeirra svo mikill, ad þeir fyrirlitu herskip Spartverja er á ný voru send móti þeim undir forustu ens slægvitra Lysanders. Þenn-an hroka Atenumanna hagnýtti hann sér. Hvorir-tveggju höfdu lagt skipum sínum nordur vid Ellipalta. Geingu Atenumenn dag hvörn á land, og hlýddu ekki foringjum sínum, þó þeir segdu þeim ad vera vid skip-in. Rédist þá Lysander ad skipum þeirra, en þau voru varnarlaus fyrir, og eyddi hann þeim því nær öllum. Þar hét Geitarfljót (Aigos potamos) á litlu Asíu ströndum, er þessi atburdur vard. Kónon hershöfd-ingi komst undan á 9 skipum. Þesáu næst hélt Lysan-der til Atenuborgar, og settist um hana, urdu borgar menn ad géfast upp fyrir honum (404). Lauk þannig ófridi Pelops eyar manna. er stadid hafdi í 27 ár, ad Spartverjar báru hærra hlut. Lysander kvaddi 30 manna til stjórnar í Atenuborg, eru þeir nefndir enir 30 hardstjórar (triginta tyranni). Hann lét og rífa nidur borgarveggi og hafnarmúra Atenumanna, og tók skip þeirra öll nema 12. Hardstjórarnir gjördu marg

grimdar verk á Atenumønnum, og létu annadhvørt drepa edur reka úr landi alla ríka menn og málsmetandi. Var eigi ad undra þótt íllur kurr kæmi í landsmenn, og øllum sem báru ást til ættjardar sinnar svídi mjøg sárann. Madur hét Trasíbúlús, hann hafdi flúid undan ofsóknum hardstjóranna til Tebuborgar, hann safnadi ad sér nokkrum landa sinna, fór ad hardstjórunum, og frelsadi fedraborg sína, en afladi sér þess ordstírs er æ mun uppi vera.

Frá Sókratesi.

Medan ófridurinn stód á Pelops ey (milli Spartv: og Atenum.) var sá madur uppi í Atenuborg, er hvørki var hershøfdíngi edur landstjórnarmadur, en þó vann hann ættjørdu sinni hid mesta gagn, og mun nafn hans uppi medan heimur stendur. Sá madur hét Sókrates, sonur myndasmids nokkurs, og vinur Alsibíadesar. Þad var ydja hans, ad laga hugarfar úngra manna, og kenna þeim ad rækja skyldur sínar. Søgdu menn því um hann, ad hann hefdi fært heimsspekina af himnum ofan, og flutt hana inní borgir manna og híbýli. Ádur høfdu menn lagt mesta stund á mælingarfrædi og stjørnulist, en Sókrates leitadist vid ad kenna mønnum sidalærdóminn. Sýndi hann og í allri hegdan sinni, ad hann var spekíngur í fleyru enn kenníngum sínum. Hann rækti manna best allar skyldur, og þoldi med stakri gedprýdi allar skaprauñir konu sinnar, ennar ofsagjørnu Xantippu. Hún reyndi alla vega til, ad gjøra honum sem beiskasta æf-

ina. Einhverju sinni bar svo vid er vinur hans einn var hjá honum staddur, ad hún veitti honum hardar átølur, og sem hún hafdi leingi látid dæluna gánga, gékk Sókrates út fyrir dyr, en hún veitti honum eptirfør, og hellti yfir hann fullu vatnskeri. Sókrates lét sér ekki bilt vid verda, og mælti: jeg bjóst nú alt af vid því, ad eptir þrumuna mundi koma regn. Mestir óvinir hans í Atenuborg voru enir svo kølludu Vitríngar (Sófistar), er bædi ímyndudu sjálfum sér og ødrum, ad þeir vissi alla hluti, jafnvel þó þeir í raun réttri vissi ekkért sem gagn væri ad, og leiddi únga menn á villigøtur. Móti slíkum mønnum flutti Sókrates kenníngu sína, og svipti þá øllu áliti med því ad sýna mønnum ofaná fávitsku þeirra. Voru vidrædur hans vid únga menn, bædi lærdómsríkar og gamansamar, en ekki þá hann fé fyrir þær. En óvildarmenn hans spørudu ekki ad rógbera hann vid borgarlídinn, og leita allra bragda til ad steipa honum, og tókst þeim þad um sídir, med því sidir Atenumanna voru þá ordnir mjøg spilltir. Var honum gefid ad søk, ad hann hefdi einkis virdt gudi þjódarinnar, og leidt únga menn afvega. En þetta vard ekki sannad á hann. Sókrates var svo fjarlaga því ad hrynda ákærunni af sér, ad hann miklu heldur sagdi med berum ordum, ad hann ætti skilid, ad alin væri ønn fyrir sér af alþýdu manna. Þetta þókti dómendum sýna virdíngar skort hans, og dæmdu hann dauda sekan. Skyldi hann drekka eiturbløndu, er um þær mundir var alltídt í Atenuborg. En dómur þessi var ekki strax framkvæmd-

ur á honum. Það var þá venja í Atenuborg, að senda skip eitt er kallað var skipið helga, til Delseyar með gjafir til Appallós musteris. Mátti eingan dauðadóm framkvæma áður það skip kæmi aptur. Sat því Sókrates 30 daga í fjötrum, og kéndi á meðan og hughreysti vini sína og ættmenn. Báðu þeir hann leita undan og forða sér við dauða. Sókrates brosti við því, og mælti: þekkið þér þá, vinir mínir, nokkurn þann stað utanborgar, að dauðinn komi ekki þángað. Loksins drakk hann eitrið, og lét svo líf sitt, að allir góðir menn grétu hann. Meðal lærisveina hans, eru þeir Plató og Senófon einkum frægir orðnir. Plató hefir ritað ýmsar heimsspekilegar bækur, með mestu málsnilld, og gjörðist höfundur þess heimspekinga flokks, er kallast hinn akademiski, eptir stað þeim er hann kenndi í. Senófon hefir ritað sögubók um Sókrates, æfi Sýrusar eldra, um herför Grikkja til Persiu og heimför þaðan. Sýrus ýngri hóf ófrið móti bróður sínum Artaxerxesi 2um, Persakonúngi, og safnaði að sér grísku málaliði, 10,000 manna, var Senófon þar með, en sem Sýrus var fallinn í orrustunni við Kúnaxa, urðu Grikkir að halda heim aptur. Tissafernes jarl Persa konúngs, fékk með svikum höndlað og drepið alla hershöfðingja þeirra, tóku þeir þá Senófon til foríngja yfir sig. Og þó þeir væru í ókunnu landi, og óvinir á allar hliðar, tókst honum að frelsa herinn með ráðum sínum og dáð, og er hann talinn með enum mestu hershöfðingjum.

Tímabil það er þeir menn lifðu á, er nú var

getid, og nokkurn tímakafla bædi undan og eptir, geta menn kallad gullöld grískra vísinda og íþrótta. Þá voru uppi, einkum í Atenuborg, enir mestu mælskumenn (Demostenes, Eskines) skáld (Eskylus, Sofokles, Evripides, Aristófanes) heimspekingar, (Plató, Aristóteles) sagnaskrifarar (Heródót, Túsidídes, Xenófon) og listamenn (Fidías myndasmidur) Zeuxis og Apelles pentarar).

Frá Epaminondasi og Pelópidasi.

Herfør sú er Grikkir fóru móti Persa konúngi, og nú var getid, olli hví ad ófridur vakrist milli Persa og Spartverja; rak Agesilás konúngur þeirra hernad lángt austur í Persa lønd. En Persar keyptu til þess ymsar grískar þjódir, ad bera vopn móti Spartverjum, var þá Agesilás kalladur heim aptur. Litlu sídar sømdu Spartverjar frid vid Persa, og er sá fridur kenndur vid mann þann er samdi, og Antalkídas hét. Þad var 387 vetrum fyrir Krists burd. Létu þá Spartverjar lausar vid Persa nýlendur sínar í litlu Asíu, en feingu øll yfirrád á Grikklandi, er þeir brádum vanbrúkudu til þess ad kúga enar smærri þjódirnar. Eitt sinn þá er Spartverjar héldu herlidi sínu móti Olíntuborg í Masedoníu gaf foríngi þeirra Føbidas sig í innanlands deilur Tebumanna, og lagdi undir sig Kadmusar-vígi í Tebuborg. Þókti øllum þad vera hinn mesti ójøfnudur, þar sem einginn ófridur var milli Tebumanna og Spartverja. Allt um þad sami þykktist Agesilás adgjørdir Føbidusar, hélt yfirrádum

yfir Tebu, og styrdi henni eptir løgum Spartverja. Sýndu þeir hér eins og optar, hvílíkir hardstjórar þeir voru, og ærstu mjøg landsfólkid móti sér. Stukku margir úr landi, einkum til Atenuborgar. Einn af þeim mønnum hét Pelopídas, hann gjørdist oddviti nokkurra manna til ad ná aptur Tebuborg úr høndum Spartverja. Var Fyllídas skrifari hardstjóranna einhvør sá stulasti af þessum bandamønnum. Pelopídas og nokkrir med honum, komust í dularklædum inní Tebuborg, og leyndust þar hjá einum vina sinna. Var þá nærri ad því komid ad þeir mundu verda teknir. Á medan stofnadi Fyllídas til stórveizlu, og hét ennum spartversku stjórnendum ad allt skyldi verda sem kostuglegast. Medan þeir sátu ad veizlu þessari, kom bréf til eins þeirra, var þar á ritad allt um samsæri þeirra Pelopídasar. En hardstjórinn hafdi fest hugann á gledinni, og sinnti því ekki bréfinu, heldur lagdi þad hjá sér, med þessum ordum: Látum alvarleg størf bída morguns. En sá morgun kom aldrei yfir hann. Fyllídas hafdi heitid gestum sínum ad leida inn til þeirra meyar nokkrar, er skémta skyldu þeim med saunglist. Lét hann nú Pelopídas og félaga hans taka á sig búning þeirra, og sem þeir voru komnir inní høllina þar sem hinir sátu ad drykkju, tóku þeir vopnin undan klædum sínum og drápu hardstjórana. Var sídan kunngjørt yfir alla Tebuborg, ad þjódin væri laus undan oki Spartverja, og sérhvør sem hefdi ást á ættjørdu sinni skyldi grípa til vopna.

Nú vendur ad nefna þann mann til søgunnar er

Epaminondas hét, hann gekk í lid med Pelópidasi. Ráku þeir nú Spartverja úr Tebu, en þeir safna þegar lidi og búast til hefnda. Leitadist Persa konúngur vid ad koma sættum á med þeim, en fékk eigi adgjørt, fyrir því ad erindsrekar Grikkja voru svo mótsnúnir hvørir ødrum. Játudu flestir því er Agesilás Spartverja konúngur fór á flot, søkum rádríkis hans. En er hann spurdi hvørt Tebu menn vildu gefa borgunum í Bøiótíu frelsi, svaradi Epaminondas eingu til þess, en spurdi koníng, hvørt Spartverjar vildu gjøra slíkt hid sama vid Lakoníu (landid umhverfis Spørtu). Eptir þad sendu Spartverjar herlid til Bøiótíu, komu Tebumenn til móts vid þad hjá Levktraborg (371), vard þar orrusta mikil, og feingu þeir Epaminondas og Pelópídas sigur, en Spartverjar lidu hid mesta manntjón og mistu hershøfdingja sinn Kleombrótus. Sidan hélt Epaminondas sudur á Pelopsey, og lág vid sjálft ad hann tæki Spørtu, en Agesilás fékk hamlad því. Brá þá nokkud útaf því er Spartverjar høfdu ad máltaki: ad eingin spartversk kona hefdi nokkuru sinni séd reyki leggja upp af herbúdum óvina sinna. Þvínæst frelsadi hann Messeníu úr ánaud Spartverja, og herjadi vída um Pelopsey, geingu þá ýmsar borgir til lids vid hann. Um þetta mund hafdi hann herstjórn á hendi leingur enn tiltekid var, var honum og herforíngjum þeim er med honum voru gefid þad ad dauda søk. Kvadst Epaminondas einn vera valdur ad því, gekk fram fyrir ákærumenn sína, sagdist einúngis beidast eins hlutar, þessa, ad sett yrdu á legstad sinn þessi ord:

Epaminondas var dæmdur til dauda af löndum sínum, fyrir þá sök ad hann neyddi þá til ad sigrast á Spartverjum, er einginn tebanskur hersforingi þordi ádur móti ad líta, og sökum þess hann med einni orrustu hreif ekki einúngis Tebu úr óvina höndum, heldur frelsadi allt Grikkland undan þrældóms oki. Þegar dómendurnir heyrdu þessi ord, dirfdist einginn þeirra ad dæma hann sekan, og gekk hann svo síkn burt af þínginu. Eptir þad fór hann ena sídustu herferd til Pelopseyar. Atenumenn sem sáu ofsjónum yfir sigursældum Tebumanna, gjördu félagsskap vid Spartverja. Héldu hvörirtveggju lidi sínu til Arkadíu, og bar fundum þeirra saman hjá borg þeirri er Mantinea hét (362). Tókst þar en hardasta orrusta, og vard Epaminondas sár á brjósti. Þóktist hann vita, ad ef dreginn væri oddurinn úr sárinu, mundi þad verda sinn bani, vildi því ekki gjöra þad fyrr enn hann sæi fyrir enda orrustunnar. En er honum kom sú fregn ad hann hefdi unnid sigur, mælti hann: Nú hefi eg lifad nóg, því eg hefi aldrei ósigur bedid. Sídan kippti hann oddinum úr sárinu og féll daudur nidur. Epaminondas var hinn ágætasti hershöfdíngi og spekíngur ad viti; hann var réttsýnn madur, og snaudur var hann ad fé er hann dó, þótt honum gæfist opt færi á ad safna miklum audi. Hann kvongadist eigi, og einhvörju sinni er Pelópidas, sem átti einn son úrættist, brá honum um ad hann sæi illa fyrir hag þjódarinnar, med því ad láta eingan erfingja eptir sig, svaradi hann: þjód vorri er þad lítid gagn, þótt þú látir eptir þig slíkan son, sem

þinn er, auk þessa er eg ekki afkvæmislaus: Levktru bardagi mun halda uppi nafni mínu medan heimur stendur. Litlu fyrir fall Epamínondasar, var vinur hans Pelópídas látinn. Hann hafdi átt ymsar orrustur vid Alexander hardstjóra í Feru, og féll í einni, en landar hans feingu þó sigur. Eptir lát þessara miklu manna, misti Teba aptur frægd þá og veldi er þeir höfdu aflad henni.

Frá Filippusi Masedóníu konúngi.

Medan Grikkir áttu í ófridi sín á millum, kom sá madur til sögunnar í Masedóníu, er um sídir vann ad fullu á þjódfrelsi þeirra. Masedónía hafdi leingi verid ríki útaf fyrir sig, og litlar sögur þadan geingid, og eigi var þad ríki talid med Grikklandi. En í deyrdum þeim er þar urdu medal landsmanna, var Pelópídas feinginn til ad koma sættum á. Tókst honum þad, og hafdi hann heim med sér aptur marga menn í gíslíngu, þar á medal Filippus konúngs son, úngan ad aldri. Ólst hann upp hjá Epamínondasi, og þad ætla menn ad hjá honum hafi hann lært hernadar íþrótt. En sem Filippus frétti lát Perdikkasar konúngs, bródur síns, fer hann sem skyndilegast heim í Masedóníu, gjörist forráds madur Amyntasar bródursonar síns, og sama ár verdur hann konúngur. Sídan tók hann ad leggja undir sig þjódir þær er næstar bjuggu og þar á medal land þad, er liggur millum Strymons-elfar og Nessus-ár, var þar gnógt gulls, og kom þad Filippusi ad gódu haldi, því hann kunni vel med ad fara. Þad var

máltak Filippusar: ad taka mætti hværja þá borg, er svo hefdi vid borgarhlid, ad þar kæmist innum asni klifjadur med gull. Filippus var einnig hraustur og vitur hershøfdingi; tók hann upp nýjan fylkingar máta á lidi sínu, og vann med því margan sigur. Hugsar hann nú ad hætta ekki fyrr enn hann hefir lagt undir sig allt Grikkland. Var þess ekki laungt ad bída ad Grikkir gæfu honum færi á því. Amfiktyóns rádid *) hafdi dæmt Fósíumenn í fjársektir, vegna þess þeir hefdu brúkad land nokkurt er Apollós hof í Delfis átti; en í stad þess ad gjalda féd, rédust þeir á hofid og rændu þadan ógrynni fjár, og med því móti gátu þeir feingid nógan lids afla til ad heia stríd vid Tebumenn og bandamenn þeirra, er tekist høfdu á hendur ad verja réttindi gudsins. Urdu Tebumenn um sídir ad leita hjálpar hjá Filippusi, vann hann sigur á Fósíumønnum í Tessalíu, og vildi svo halda sudrá Grikkland, en Atenumenn bønnudu þad. Vard svo ad vera sem þeir vildu í þad sinn; en þá nádi hann seinna uppgángi sínum, samdi frid vid Atenumenn, fór sudur um Laugaskard, sigradist aptur á Fósíumønnum, og svipti þá øllum atkvæda rétti í Amfiktyons rádinu. Ekki árædi hann þó ad nema stadar í Grikklandi ad svo støddu, en hélt heim aptur. Eskines mælskumadur þádi mútu af Filippusi, og rédi Grikkj-

*) Í Amfiktyons rádi sátu fulltrúar frá ýmisum grískum þjódum, skyldu þeir rádgast um, og leggja úrskurd á sameiginleg málefni manna; sagt er ad Amfiktyon bródir Hellenusar hafi fyrstur stofnsett þetta þjódar þíng.

um til, ad gjøra hann ad herthøfdíngja móti Lókramønnum, er gjørt høfdu sig seka í sama glæp sem ádur Fósíumenn. Fèllust Grikkir á þad, og fór Filippus á ný med herlid til Grikklands, vànn sigur á Lókramønnum, og lagdi í eydi borgir þeirra. Vidureign Filippusar og þeirra Fósíu- og Lókramanna, hafa menn kallad en helgu stríd. En sem Filippus hefir lokid seinna strídinu, hugsar hann ad Grikki skuli nú heldur minni til reka, ad hann hafi þar komid, enn hid fyrra sinnid, fyrir því setur hann setulid í Elataborg svo hann geti þadan gjørt áràsir á þá. Þá fèkk Demostenes *) mælskumadur talad svo um fyrir Atenumønnum, ad þeir gjørdu samtøk vid Tebumenn móti Filippusi. Var áform þeirra ad vísu gott, en þad heppnadist ekki. Filippus átti orrustu vid þá, hjá Køróneu og fèkk sigur (338). Setti hann nú Grikkjum løg eptir eginn gèdþótta. Sídan var hann kosinn til herthøfdíngja yfir allan Grikkja her, bjugguzt þeir þá ad fara móti Persum, en ádur Filippus færi, vildi hann sitja brúdkaup dóttur sinnar. Ad því brúdkaupi vár hann veginn í Egisborg af manni þeim er Páfanías hèt (336). Er þad søgn sumra manna, ad þad hafi verid gjørt ad rádum Olimpíasar drottníngar hans, er hann hafdi rekid

*) Demostenes er talinn mestur allra mælskumanna á Grikklandi; sagt er, ad honum hafi verid medfædt ad hafa veikan róm, en til þess ad skíra hann og styrkja, skal hann hafa látid smá steina í munn sèr, geingid þar ad sem brim skall á land, og talad svo hátt sem hann gat.

frá sér. En adrir segja ad Persar hafi látid ráda hann af dögum, svo herferd sú ónýttist er menn höfdu þá í hyggju.

Frá Alexander mikla.

Svo mikill madur sem Filippus konúngur þókti vera, vard þó Alexander sonur hans miklu frægari. Hann ólst upp hjá enum nafnfræga spekíngi Aristótelesi, og ritadi Filippus honum einkar vinsamlegt bréf, er hann beiddi hann takast á hendur uppfóstur Alexanders, segir hann þar medal annars, ad hann þakki ekki gudunum svo þad, ad hann hafi eignast son, sem hitt, ad þeir hafi látid hann fædast á þeim tímum, er hann gat feingid slíkan spekíng sem Aristóteles fyrir kennara. Alexander sýndi þegar á únga aldri mikla hreysti, og eitt sinn frelsadi hann födur sinn úr lífs háska. Hann var tvítugur, er hann kom til ríkis, og hugdu þá margar af þjódum þeim, er Filippus hafdi lagt undir sig, gott til ad ná aptur frelsi sínu. Alexander brá skjótt vid, og fór til móts vid þjódirnar og þraungvadi þeim til hlýdni vid sig. Þá gekk sá ordrómur um á Grikklandi, ad hann væri fallinn, tóku þá Grikkir þad rád, ad reka Masedoníu menn af höndum sér. Urdu Tebumenn fyrstir, og drápu einn setulids foríngja masedoniskan. En ódar var Alexander þar kominn, og fengu Tebumenn ad kenna á því. Hann bardist vid þá og fékk sigur, tók (Tebu) borg þeirra og reif nidur hús öll, nema hús Pindars skálds, því hlífdi hann. Eptir þetta tóku Grikkir Alexander

til færíngja yfir sig, móti Persum, var þeim það þó mjög á móti skapi. Gjørdist það í Korintuborg, hitti Alexander þar hinn þjódkunna speking Diógenes *). Hann hafdist vid í einni tunnu, og lét hana velta med sig úr einum stad í annan, og gjørdi sér sem færsta hluti ad þarfindum. Konúngur gekk á fund hans, kvaddi hann, og spyr hvers hann beidist: þá mælti Diógenes: gakk þú til hlidar, ad sól fái skinid á mig. Þá er sagt ad Alexander hafi mælt: væri eg ekki Alexander, vildi eg vera Diógenes. Þessu næst bjóst Alexander konúngur ad fara móti Daríusi Kódómannusi, er í það mund rédi fyrir Persíu, hafdi um lánga tíma ekki jafn ágætur konúngur setid þar ad ríkjum. Hélt nú Alexander lidi sínu, og voru það 35,000 manna, austur yfir Ellipalta. Mætti hann herlidi Persa konúngs, vid Granikus fljót, og fékk Alexander sigur. Var þá eingin mótvørn framar í Asíu enni minni. Á þeirri leid kom hann í Gordíusborg í Frygíu. Þar var Knútur sá, um hvern sagt var, ad sá er hann feingi leyst mundi verda yfirdrottnari Asíu. Alexander brá sverdi, og hjó sundur knútinn. Litlu sídar lagdist hann í sótt í Tarsusborg í Kilikíu, og hugdu menn honum ekki líf. Medan hann lá sjúkur fékk hann bréf, og var í því varadur vid Filippusi lækni sínum, bar svo til ad lækníirinn bar hon-

*) Diógenes var einn af heimsspekínga flokki þeim er kalladist hinn Kýniski, þann flokk hóf Antistenes Lærisveinn Sókratesar fyrstur, og var það einkenni hans ad virda einkis alt er unadsemdir og hægindi manna.

um heilsu drykk í því er bréfid kom. Kóngur rétti honum bréfid, las Filippus þad, og breyttist í eingu svipur hans. En Alexander drakk drykkinn og batnadi sóttin. Eptir þad átti hann orrustu vid Persa hjá Issus í Silisíu, hafdi Daríus lid miklu meira, en beid þó ósigur. Fengu Grikkir þar of fjár, og tóku höndum drottníngu og börn Persa kóngs, sýndi Alexander á þeim bædi drengskap og mildi. Eptir þessi tídindi hélt hann lidi sínu til Sýrlands, og lagdi þad allt undir sig, stódst ekkert vid honum fyrr enn hann kom til Týrusborgar, þar vördust menn í 7 mánudi. Borg þessi stód á eyu einni skammt undan landi, og lét Alexander gjöra brú út ad henni, en leggja ad herskipum ad útan, er hann fékk frá Sætt (Sidón), og med því móti vard borgin unnin; reif Alexander hana nidur til grunna en byggdi sídan upp aptur. Þadan hélt hann sudur um Gydíngaland til Egyptalands, og lagdi þad land undir sig, en átti þar eínga orrustu. Í því landi byggdi hann borg þá, er hann gaf heiti eptir sér og kalladi Alexandersborg, vard hún brádum einhver sá mesti verdslunarstadur í heimi. Hann fór og til Líbýu, og gekk í hof Júpíters Ammons, og kalladi hofgodinn hann son Júpíters, hélt Alexander því nafni sídan, því ad hann sá sér hag vid þad. Eptir þad hélt hann austur yfir Evfrat og Tígrisá til móts vid Daríus, vildi hann nú ad skrída skyldi til skarar med þeim, þeir mættust í grend vid Gágamela edur Arbelaborg, hafdi Daríus þá safnad af nýu miklum her. En hér fór enn sem fyrri, ad Al-

exander fékk sigur, en Daríus flýdi nordur í Baktríu, og var myrdtur þar af Bessusi jarli, er sjálfur vildi verda konúngur yfir jarlsdæmi sínu. Veitti nú Alexander hægra enn ádur ad leggja alla Persíu undir sig, enda gekk þá hvørt hérad og borg á fætur ødru á hans vald. Því verdur eigi neitad, ad Alexander hafdi mikla kosti til ad bera, þó hafa menn fundid þad margt í fari hans er lýsir því, hvørsu lítid vald hann lagdi á gédsmuni sína. Er þad eitt til marks þar um, hve grimmlega honum fórst vid þá fedga, Parmenió hershøfdingja sinn og Filótas son hans. Alexander grunadi Filótas um svik vid sig, og lét drepa ekki einúngis hann, heldur og líka fødur hans Parmenió saklausan, og hinn þarfasta mann. Einnig drap Alexander Klítus hershøfdingja sinn, af því hann tók Filippus, fødur hans, fram yfir hann sjálfan. Var Alexander þá ølvadur og ydradist hann þess mjøg seinna, er hann kom aptur til sjálfs síns. Þad er og sagt um hann, ad hann hafi søkkt sér nidur í sællífi, eins og Persum var gjarnt, og samid sig mjøg ad sidum þeirra bædi í klædaburdi og ødru. Ætladi hann sér ad blanda þjódunum saman, Grikkjum og Persum, og gjøra ad einni, en því fékk hann ekki áorkad. Þegar hann hafdi lagt undir sig Persa lønd, hélt hann austur yfir Indusfljót, og hitti fyrir á Indlandi þann konúng er Pórus hét. Vid hann bardist Alexander, og hafdi sigur, var Pórus handtekinn og leiddur fyrir hann, fannst Alexander svo mikid um høfdingja svip hans og ein-

urd*) ad hann lét hann lausan, gaf honum lønd sín aptur, og gjørdi hann ad bandamanni sínum. Sídan hélt Alexander áfram ferd sinni, og vissi líklegast ekki sjálfur hvørsu lángt hann vildi halda. En þá reis allur her hans upp, og neitadi í einu hljódi ad halda leingra. Vard konúngur þá ad snúa aptur, og var honum þad þvernaudugt. Medan hann dvaldist á Indlandi, dó hestur hans; sá hét Búsefalus, og lét Alexander reisa Búsefalusar borg til heidurs vid hann. Nokkru eptir ad hann var heim kominn til Babylonar, missti hann Hefæstion, ástvin sinn, og gekk honum missir hans mjøg nærri. Litlu sídar lagdist hann í ákaflegri køldusótt og andadist í Babylon (323 á. f. Kr.). Hafdi hann þá lifad tvo vetur og þrjátýgi. Hafa þad sumir fyrir satt, ad sællífi hafi stytt aldur hans. An alls efa var þad hinn mesti skadi ad hann dó svo úngur. Øll þau hin miklu áform hans, urdu ad eingu, og sundúrþykki og drottnunargyrnd hershøfdíngja hans, leiddi nýjan ófrid og óhamíngju yfir lønd og lýdi. Hid vídlenda Masedoníu ríki, sem Filippus med viturleik sínum hafdi stofnad, en Alexander med hreysti sinni og figursæld aukid og magnad, fór nú allt á sundrúng.

Medal herhøfdíngja þeirra, er skiptu med sér ríki Alexanders, var Antigónus um lángan tíma hinn voldugasti. En þá voru gjørd samtøk móti honum, og voru þeir Kassander í Masedoníu, Ptolomeus Lagi

*) Alexander spurdi Pórus, hvørnig hann vildi láta med sig fara. Hann svaradi: eins og konúng. Þad svar skildi Alexander.

son á Egyptalandi, og Selevkus í Babylon eðdvitarnir. Þessir unnu sigur á Antigónusi hjá Ipsus (301) og féll hann þar. Eptir þá urruku hönfust mörg ríki og smá. Medal þeirra var Sýríu=ríki, er Selevkus hinn sigursæli (Nikator) grundvallaði. Varð það voldugast allra þeirra ríkja er komu upp eptir dauða Alexanders. Á dögum Selevkusar, náði það austan frá Indlandi og vestur að Miðjarðarhafs botni. En úr því fór því hnignandi er það var komið í hendur niðja hans, er kölluðust Selevkídar. Var Antíokkus enn mikli þeirra helztur; hann er einkum kunnur að því, hve óheppilega honum gekk móti Rómverjum. Scipio Asiaticus vann sigur á honum við Magnesíu (190 árum f. Kr. f.), missti þá Antíokkus mikið af löndum sínum.

Næst á eptir Sýrlandi má telja Egyptaland sem eitt hið voldugasta og blómlegasta af þessum ríkjum. Ptólómeus, er það setti á stofn, var ekki einúngis mikill herhöfdíngi, heldur unni hann vísindum, og jók mikið velmegan landsmanna með kaupverzlun. Á hans dögum og eptirmanna hans, varð Alexandersborg einhver mesti kaupstaður í heimi, og aðseturstaður grískra vísinda. Ptólómeus sonur hans, hinn bróðurholli (Filadelfos) byrjaði fyrstur að safna til ens nafnfræga bókasafns í Alexandersborg, er síðan varð hið mesta er menn þekktu á þeim tímum, og sumir segja að Arabar hafi brennt, þá er þeir lögðu landið undir sig. Bæði þessi ríki (Sýrland og Egyptaland) sem og líka Masedonía og Grikkland, og þau hin önnur smáveldi

er komu upp vestan á Asíu og í Evrópu, eptir daga Alexanders, komust öll ad lyktum í hendur Rómverja, og urdu skattlönd þeirra. En þó Grikkland, eptir þá tíd, rétti aldrei vid aptur í veraldlegum efnum, jafnvel ekki med tilstyrk akkeiska sambandsins *), helzt þar þó vid ást á íþróttum og vísindum, leingi fram eptir öldum.

Frá Tímenningum (Decemviri) í Rómaborg.

Eptir ad kóngsstjórn var aftekin í Rómaborg, voru þar jafnan óeyrdir millum Adalsmanna (Patricii), og alþýdunnar (Plebeii). Urdu svo mikil brögd ad því, ad allur þorri úngra manna af alþýdu flokknum, flutti sig úr borginni, til ens svonefnda helgafjalls, og vildi eigi hverfa heim aptur ad svo stöddu máli. Vard fyr þessi tilefni til þess, ad alþýdan fékk sína yfirmenn yfir sig, er geyma skyldu réttinda hennar, eru þeir nefndir, Alþýduforingjar (tribuni plebis). Leid ekki heldur á laungu ádur þeir sýndu mönnum hvar vald þeir höfdu. Kom þad fram á manni þeim úr adalsmanna flokki, er Kóríólan hét, hann var enn mesti garpur, en einginn alþýdu vinur; var þad eitt sinn ad kornekla mikil var í borginni, en sem kornid fékkst, vildi Kóríólan ad alþýdan skyldi ekki af því hafa.

*) Á dögum Antigónusar geingu nokkrar borgir í Akkeu í félag til ad verja frelsi sitt, einkum fyrir yfirgángi Makedoníumanna. Til var og annad félag, er nefndist hid ætólíska, og var tilgángur þess hinn sami.

Espadist múgurinn þá svo mjøg, ad Kóriólan vard ad rýma borgina, og fara landflótta. Ein af nágranna þjódum Rómverja hétu Volskar. Kóriólan gjørdist fyrirlidi þeirra, og helt til Róms og settist um borgina, en fyrir bænastad módur sinnar og konu, hætti hann umsátrinu og hélt á burt. Eptir þad krafdist alþýda ad fá ritud løg, en þau høfdu menn ekki ádur. Øldúngarádid vard ad heita því. Voru þá sendir 3 rádherrar til Atenuborgar, til ad safna grískum løgum, einkum Sólonar. En sem þeir komu heim aptur, voru nefndir til 10 menn (Decem viri, tímenningar) er ransaka skyldu løgin, og laga þau eptir þørfum Rómverja, en medan þeir væru vid þann starfa, skyldu þeir hafa sømu vøld sem Vandrædastillir *) (Dictator) en øll ønnur embætti voru á medan aftekin. Hid fyrsta ár fór allt vel fram, en sem tímenníngarnir høfdu feingid leingdan verka tíma sinn, tóku þeir ad sýna mønnum hvørir þeir voru. Einn þeirra hét Appíus Kládíus, hann var þeirra verstur, og olli því ad af voru tekin þessi 10 manna vøld. Hann hafdi litid konu þá er Virginía hét, og lagt ástarhug á hana; til þess ad ná henni á sitt vald, fann hann upp ena svívirdilegustu vél. Hann fékk einn af þjónum sínum er Klódíus hét, enn mesta skálk, til ad ljúga því upp, ad Virginía væri dóttir einnar af ambáttum sínum, og væri þessvegna

*) Rómverjar vøldu einn mann er þeir kølludu *Dictator* (Vandrædastillir, Alrædismann), þegar ríkinu var einhvør serleg hætta búin; hann hafdi ótakmarkad veldi, en vard ad leggja þad nidur aptur eptir eitt missëri.

sín eign. Dregur Klódíus hana fyrir dómstól Appíusar, og dæmir hann Klódíusi í vil. En málinu var skotid á frest til næsta dags, eptir beidni ættíngja hennar, vildu þeir gjøra ord fødur hennar er Virginíus hét og var í hernum. Appíus baud ad géfa honum ei fararleyfi, en þad var um seinan, því hinn hafdi þegar feingid þad, og kom til Rómaborgar. Daginn eptir geingur hann og dóttir hans á fund Appíusar, og reynir á ymsa vegu ad leida honum fyrir sjónir, ad dómurinn sé rángur, en þad kom allt fyrir ekki. Þó hugsar Virginíus þad rád, ad aldrei skal hann gefa dóttur sína í hendur þessum hinum vonda seggi, og bidur nú, ad hann megi kvedja dóttur sína. Er honum veitt þad, en í því grípur hann knif einn, og rekur í brjóst henni, og æpir hástøfum á gudi og menn til hefnda yfir Appíusi. Þá reis múgurinn á fætur. Var Appíus tekinn og settur í fjøtur, og drap hann sig sjálfur í þeim. Var þá allt sett í sama horf og verid hafdi ádur tímenníngarnir komu til søgunnar (449). Løg þau er þeir høfdu tekid saman eru køllud Tólf tablna løg, því þau voru ritud á tólf eirtøblur, héldust þó enn vid lídi.

Frá Fúríusi Kamillusi.

Auk þess sem einatt voru deilur med Rómverjum innbyrdis, áttu þeir jafnán í høggi vid nágranna sína, og báru optast hærra hlut. Hvør madur rómverskur var hermadur, og gjørdust sumir þeirra ágjætir hershøfdingjar, því æfingu skorti ekki. Medal herhøfdíngja

Rómverja í fornöld, má einkum telja Furius Kamillus. Hann var optar enn einusinni bjargvættur Rómaborgar. Veji-manna borg var leingi Rómverjum ein hin ervidugasta vidureignar, höfdu þeir setid um hana nokkur ár, og feingu eigi unnid, fyrr enn Kamillus kom til. Hann vann borgina med rádum og hreysti, en mönnum mislíkadi stórum, er hann hét Appollóni nokkru af herfánginu, urdu lidsmenn hans ad láta laust margt af því er þeir höfdu tekid, og undu því illa. Allt fyrir þad hafdi þó Kamillus herstjórn á hendi eptir þad, og fór móti Faleríu borg og komst hún þannig á vald hans. Þar var skólakennari einn, er hafdi börn hinna helztu manna undir umsjón sinni, hann reyndi med svikum ad koma sér í mjúkinn hjá Rómverjum. Þad var venja hans ad gánga med börnunum út fyrir borgina, og eittsinn fór hann med þau fast ad herbúdum Rómverja; gekk á fund Kamillusar, og baud ad selja af hendi vid hann börnin, mundi honum þá veita hægt ad taka borgina. Kamillus baud vid slíkum hrekkjum, og lét binda hendur skólameistara á bak aptur, og börnin reka hann undan sér heim í borgina. En sem borgarmenn frétta þennan atburd, undrudust þeir göfuglyndi Kamillusar, og gáfust upp fyrir honum. En Rómverjar launudu honum á annan veg, því jafnskjótt sem hann var heim kominn, var farid ad hreifa vid herfánga málinu forna, frá Vejium. Til þess ad komast undan hatri borgarmanna, fór Kamillus landflótta til Ardeu; en Rómverjar þurftu brádum hjálpar hans vid, og þótt honum hefdi verid óréttur gjör, var

hann strax fús til ad hjálpa födurlandi sínu þegar þad var í kröggum. Um þær mundir héldu enir Sennónísku Gallar, er um hríd höfdu dvalid í Italíu, her sínum móti Klúsíu borg í Etrúríu, og hét sá Brennus er fyrir þeim var. Sáu borgarmenn sitt óvænna, og beiddu Rómverja midla málum med þeim. Sendu þeir þá 3 menn, af Fabíusar ætt, til fundar vid Brennus. En sem þeir gátu eingu til leidar komid, gjördust þeir fyrirlidar Klúsíu manna og rédust á Brennus. Þad sárnadi honum mjög, og heimtadi þá framselda í Rómaborg, því var neitad, og þá hélt hann öllu lidi sínu sudur þángad, rédist á Rómverja vid Allía fljót og vann sigur. Flýdu þeir yfir háls og höfud, sumir til Veju borgar, sumir til Kapitólíums kastala (hjá Róm). Enir gömlu rádherrar urdu einir manna eptir í borginni, og bidu þess ad Gallar kæmu. En sem þeir komu, voru þeir svo trylltir, ad þeir hjuggu nídur Öldúngana, lögdu eld í borgina og brendu til ösku (389). Var þá eigi annad eptir enn Kapitólíum, og sóttu nú Gallar þángad med allan sinn her, en þeir vördust vasklega er fyrir voru. Eitt sinn höfdu Gallar því nær tekid kastalann, þeir höfdu í náttmyrkri farid einstig eitt, og klifrast upp hamrana uppí kastalann. Urdu hvörki vökumenn né vardhundarnir þess varir. En gæsir þær er þar voru, og Júnó voru helgadar, hófu upp kvak mikid, og þá vaknadi Títus Manlíus. Rédist hann í fyrstu einn móti þeim er upp voru komnir, en sídan komu fleiri til lids vid hann, og hrukku þá Gallar undan og ofanfyrir bergid. Af

þessu hreysti verki fékk Manlíus vidur nefnid Kapitó-línus; en mjøg spillti hann sídan virdíngu sinni, er hann vildi verda konúngur Rómverja, og var honum þá hrundid nidur fyrir Tarpeiusar hamar. En þad er frá þeim ad segja er vørdust á Kapitólium, ad Gallar feingu ad sønnu ekki tekid kastalann, en þó urdu hinir ad gef-ast upp, vegna þess ad vistir þrutu fyrir þeim. Settu Gallar þeim þann kost ad greida sér ærid fé í gulli, en þá kom Kamillus ad med her manns er hann hafdi safnad í næstu borgum. Gjørdu Rómverjar hann ad Vandrædastilli (Dictator), var hann þá ekki seinn til lids vid þá, og lét sér ekki í minni fast vansemd þá er þeir høfdu honum gjørt. Þegar Kamillus kom ad, voru Gallar ad vega gullid, kvørtudu Rómverjar um ad rángt væri vegid. En Brennus tók sverd sitt og lagdi á skálarnar og mælti: sigradir menn verda ad láta sér allt vel líka. Þá kallar Kamillus upp og seg-ir: eigi munu Rómverjar kaupa frelsi sitt med fé, held-ur med sverdseggjum. Þvínæst gjørir hann áhlaup á Galla, og hættir ekki fyrr enn nálega er fallid allt lid þeirra, (390 f. Kr. b.). Eptir þad var Rómaborg byggd ad nýu; og vard á skømmum tíma eins voldug og ádur hafdi verid. Í þad mund hófust á ný óeyrd-ir milli borgarmanna, en Kamillus fékk sefad þær, og átti almanna lof fyrir. Þá var þad tekid í løg, ad jafn-an skyldi annar rædismanna tekinn af Patricia flokki, en hinn af Plebeium. Svo skyldi, og velja einn Løg-søgumann (Prætor), er segja skyldi løg og stýra dóm-um. Kamillus andadist á áttrædis aldri, og vard sótt-

daudur, vard hann løndum sínum mjøg hármdaudi, því hann hafdi verid sómi ættjardar sinnar, og hid mesta afbragd annara manna.

Frá vidureign Rómverja vid Latíni, Samníta og Tarentu menn.

Hreysti enna fornu Rómverja var ad mestu leiti sprottin af ást til ættjardar sinnar, er svo var sterk, ad þeir vildu leggja allt, jafnvel lífid sjálft, í sølurnar fyrir hana. Má og finna til þess mørg dæmi í søgu þeirra. Í ófridi þeim er þeir áttu vid Latíni, vard rómverskur madur einn, Decius Mús ad nafni, frægur af hreysti sinni; hann brauzt inní fylkingar óvina sinna, og lét líf sitt til þess ad útvega Rómverjum sigurinn. Adur enn orrustan vard, er sagt hann hafi heitid ad láta líf sitt, til þess landsmenn sínir feingu sigur, en óvina herinn ósigur. Nokkru sídar fékk sonur hans mikinn ordstír, hann átti samnefni vid fødur sinn. Titus Manlius Torqvatus sýndi í enu fyrrgreinda stridi, hvørsu annt honum var um aga á herlidinu, ad hann lét taka af lífi son sinn Titus Manlius. Hinn rómverski herhøfdingi hafdi lagt ríkt á vid lids menn sína, ad hvørr þeirra skyldi vera þar kyrr sem høgum hefdi verid skipad í fylkingu, hvørutveggi herinn var mjøg líkur ad vopnabúnadi, og fyrir því óttadist hann, ad þad mundi valda óreglu ef nokkur yfirgæfi sinar stødvar. Þá gekk fram madur nokkur úr lidi þeirra Latínu manna, og skorar einhvørn af Rómverjum á hólm vid sig, kallar þá mannbleydur og mørgum ødrum hád-

ýmum, ef þeir þordi eigi ad berjast. Titus Manlius stódst ekki eggjunar ord hans, gleymdi bædi fødur síns, rédst á móti enum latínska manni og leggur hann ad velli. Sídan fer hann aptur til sinna manna, og tóku þeir vid honum allir tveim høndum, nema fadir hans, var honum þúngt í skapi og býdur ad fá hann í hendur bødli, og láta taka af lífi. Beiddi allur herinn honum gridar, en þess var einginn kostur. Herhøfdínginn sagdi: fyrst þú hlýddir hvorki skipun rædismannsins, edur bodi fødur þíns, svo hlýtur þú ad sæta þúngum refsíngum, til ad sýna mønnum strídsaga Rómverja. Var svo dómurinn framkvæmdur á honum, en rædismadurinn fékk vidurnefnid hinn hardrádi (imperiosus).

Rómverjar áttu og í strídi vid Samníta, og høfdu ýmsir betur. Þó lauk svo vidureign þeirra, ad Rómverjar báru hærra hlut. Medan sá ófridur stód, bar svo vid, ad Pontius, einn af fyrirlidum Samníta, umkríngdi Posthúmíus, rómverskan herhøfdíngja, med fjølda manna í dalverpi því, er nefnast hin Kádínsku Klif. Gjørdi Pontius ord fødur sínum og spyr hann, hvernig hann skuli fara med þá hina umkríngdu menn. Øldúngurinn svaradi: ad hann skyldi leifa þá alla fara leidar sinnar og gjøra þeim ekki mein. Pontíusi þótti svarid kynlegt, og lætur spyrja hann aptur, hvad gjøra skuli vid þá. Hinn svaradi: ad þá skyldi alla drepa. Pontíusi líkadi hvorigt svarid, lét Rómverja alla gánga undir ok, og sleppti þeim sídan, en ádur urdu þeir ad lofa því, ad berjast aldrei framar móti Samnítum. Enn

rómverski herhöfdíngi lýsti því yfir, er hann var heim kominn, ad eidurinn væri ekki skuldbindandi fyrir Róm-verja, þareð hann hefdi unnid hann naudigur, skyldu þeir því fá sig í hendur óvinunum. Var nú svo gjört, en Pontíus vildi ekki veita honum móttöku, og þóttu Rómverjar eingu ad sídur hafa rofid eidinn. Tókst nú ófridur ad nýu, er svo lauk, ad Rómverjar lögdu Samníta undir sig.

Skömmu seinna hófst ófridur med Rómverjum og Tarentu-mönnum, er bjuggu sunnan á Italíu, edur Grikklandi enu mikla. Sú bygd var völdug og hafdi gjört á hluta Rómverja. En skjótt fundu Tarentumenn, er lifad höfdu í svalli og sællífi, ad Rómverjar voru hardir í horn ad taka, og mundu eigi vera slet med-færi. Fyrir því leitudu þeir lids hjá Pyrrusi konúngi, er í þad mund rédi fyrir Epírus á Grikklandi. Hann tók því feginsamlega, því hann var madur stórhuga og dramblátur, og þó Sineas rádgjafi hans rédi honum frá slíku fyrirtæki, hélt hann samt med miklu lidi og nokkrum fílum til Italíu. Var eigi leingi ad bída, ádur hann ætti orrustu vid Rómverja, og hafdi ad sönnu sigur, er hann átti fílum sínum ad þakka, en honum gafst líka færi á ad dádst ad hreysti óvina sinna. Eptir bardagann gekk hann um orrustuvöllinn, og sá hvar Rómverjar lágu fallnir, hvar þar sem hann hafdi stadid í fylkíngu. Þá mælti Pyrrus: væri eg konúngur Róm-verja, skyldi eg treysta mér til ad leggja undir mig allar þjódir. Um þetta mund var sá madur med Róm-verjum er Fabricíus hét, hann var allra manna vand-

fastastur og ósérplægnastur. Rómverjar sendu hann til Pyrrusar, þess erindis að fá þá lausa er til fánga voru teknir. Bauð Pyrrus honum ena bestu kosti ef hann vildi verða sinn maður, en Fabrisíus gaf að því eingan gaum. Daginn eptir gekk hann til tjalds Pyrrusar, og hugsar nú konúngur að vinna það með hótunum, er hann hafði eigi getað með fögrum loforðum. Hann hafði fíl einn í tjaldi sínu, svo Fabrisíus vissi eigi; og er minnst varði, lét hann lypta upp tjaldskörinni, rak þá fílinn upp öskur mikið og teigði ranann yfir Fabrisíus. Hann lét sér ekki bilt við verða, og mælti: dýr þetta hræðist eg eins lítið, eins og fé það fékk á mig er þú bauzt mér. Nokkru seinna ritaði læknir Pyrrusar Fabrisíusi bréf, og bauðst að gefa konúngi eitur, ef Rómverjar vildu launa sér að nokkru. En í stað þess að svara lækninum, sendir Fabrisíus konúngi bréfið, og ræður honum að hafa gát á þjónustu mönnum sínum. Þá fylltist Pyrrus undrun og sagði: það er jafn erfidt að leiða Fabrisíus af vegi dygðar og skyldu, sem sólina af braut sinni. Þareð nú ekki gat komist friður á með Rómverjum og konúngi, lagði hann enn til orrustu við þá, og fékk að sönnu sigur, en keypti hann svo dýrt, að honum varð að orði: vinni eg aptur annan eins sigur, þá er úti um mig. Litlu síðar fór hann af Italíu til Sikileyar, höfðu eyarmenn kvadt hann til liðs við sig móti Kartagóborgar mönnum, veitti honum þar all erfidt, og snéri við það, eptir bón Tarentu manna, aptur til Italíu. Loksins háði hann orrustu við Curius Den-

tatus í grend vid borgina Beneventum. Þar fékk Pyrrus ósigur, og vard ad flýa burt af Italíu, og láta Tarentumenn sjá fyrir sjálfum sér. Tóku Rómverjar borg þeirra litlu sídar (272); høfdu þeir þá unnid undir sig alla Sudur-Italíu. Pyrrus konúngur reyndi sídan ad vinna þad aptur í Grikklandi, er hann háfdi mist á Italíu. En sem hann hélt inní borg þá er Argos hét, kastadi kona ein þaksteini í høfud honum, og fékk hann af því bana.

Vidureign Rómverja og Kartagóborgar manna, (Púnisku strídin). I. Hid fyrsta púniska stríd. Regúlus.

Þegar Rómverjar høfdu lagt undir sig Italíu, knúdi drottnunargyrnin þá til ad auka enn fremur veldi sitt, og ásælast adrar þjódir. Kartagóborgar menn høfdu leingi leitast vid ad efla ríki sitt á Sikiley, en innbúarnir í Sýrakúsu, er var stór og audug borg þar á eynni, veittu þeim jafnan mótspyrnu. Borgarmenn þessir høfdu tekid á mála þjódflokk þann af Sudur-Italíu er Mamertínar eru nefndir. En er hermenn þessir skyldu heim snúa til Italíu, tóku þeir Messanaborg, og rændu bædi eignum Kartagiskra og Sýrakús manna. Gjørdu nú hvørirtveggju þessara þjóda, er ádur høfdu átt í ófridi saman, samtøk sín á milli, og settust um Messanaborg. Þreyngdi þá svo ad Mamertínum, ad þeir urdu ad leita trausts hjá Rómverjum. Vildi Øldúnga rádid í fyrstu ekki verda vid bón þeirra, en allur þorri manna var fús til þess,

fyrir því menn óttuðust að ella mundi Messanaborg komast í hendur Kartagiskra. Hétu þeir þá liðveizlu sinni, og þannig hófst hið fyrsta púniska stríð, (264 vetrum f. Kr. b.). Rómverjar sendu nú herlið til Sikileyjar og lögðu Messanaborg undir sig. Eptir það unnu þeir sigur á Kartagiskum og Sýrakús mönnum, sömdu þá enir síðarnefndu frið við Rómverja og gjörðust bandamenn þeirra. En Rómverjar urðu þess skjótt áskynja að sig vantaði herskip, svo þeir gætu rekið Kartagiska burt af Sikiley, og létu sér því mjög annt um að afla sér skipa. Þá bar svo við, að Kartagiskir mistu skip eitt, og rak það á land hjá Messanaborg, eptir því smíðuðu Rómverjar skip sín, og feingu þannig á stuttum tíma yfir tíutygi skipa. Settu þeir Dúílíus, ræðismann yfir flota þeirra, og sendu móti Kartagiskum. Sá hann skjótt að sér mundi verða erfitt að berjast við þá, er vanir voru sjóorrustum, nema hann hitti á eitthvert bragð er þeim væri ókunnugt. Fyrir því lét hann setja stafnljái á sín skip, og með þeim fékk hann dregið að sér skip óvina sinna; líktist þá orrustan því sem á landi væri barist, en þar voru Rómverjar miklu fremri fjandmönnum sínum, og því fékk Dúílíus sigur. Var honum og sigri þessum til minningar, reistur heiðursvarði í Rómaborg, og leyft var, er hann gékk heim til sín að kveldi, að flokkur manna fylgdi honum með hljóðfæraslætti og blisum. Þessunæst verður að géta hér þess manns, er í eingu var miður að sér enn Dúílíus, og var rómverskur eins og hann, það var Atilíus Regúlus. Einhverju sinni

átti hann margar sjóorrustur vid Kartagiska á einum degi; og lendti skipum sínum vid Afríku strandir, eigi allt lángt frá Kartagóborg, urdu borgarmenn þá skelkadir og leitudu um sættir vid Rómverja. Setti Regúlus þeim þá fridarkosti, er þeir gátu eigi geingid ad. Þá var med Kartagiskum spartverskur herhöfdíngi sá er Xantippus hét, hann fór med her manns til móts vid Regúlus, vann sigur og fékk tekid hann höndum. En med því Kartagiskum leiddist ófridurinn; sendu þeir sendiherra til Róms, þess erindis ad semja um frid; og fá herteknu menn leysta úr fángelsum. Var Regúlus sendur med til ad styrkja mál sendibodanna. Urdi honum ei ágeingt þad sem sett var fyrir hann, hét hann ad snúa aptur á vald Kartagiskra, og vann þar eida ad. En sem hann kom til Rómsborgar, vildu rádherrarnir sættast, en hann rédi þeim frá ad taka uppkri um fridar kostum, edur selja af hendi ena herteknu menn; og færdi gild rök fyrir sínu máli. Eggjudu menn nú Regúlus ad verda í Róm og fara hvergi, en þó hann ætti víst ad énar grimmustu píníngar bidi sín í Kartagóborg, vildi hann heldur aptur snúa enn rjúfa eid sinn. Fór sídan þángad, og þoldi med enni mestu hugprýdi kvalir þær er Kartagiskir lögdu á hann. Helzt ófridur leingi eptir þad. Kládíus Pulcher (hinn frídi) einn af herhöfdíngjum Rómverja olli þeim eitt sinn ósigurs med ógætni sinni, en þeir fengu þann skada bættan, er Lútatíus Katúlus eyddi flota Kartagiskra vid Sikiley. Var þá hvortveggja ad tæmdir vóru ríkissjódir þeirra, enda urdu þeir ad gánga ad þeim

fridarkostum sem Rómverjar vildu setja þeim: skyldu Kartagiskir rýma Sikiley, og allar eyar þar umhverfis; eiga frid vid Hieró konúng í Sýrakúsu; gjalda Rómverjum 2200 talentur *) og kaupa út alla sína menn er í vardhaldi voru hjá Rómverjum, en selja af hendi ena rómversku fánga fyrir alls ekkert. Þessi fridur var saminn 241 vetri f. Kr. b.

II. Hid annad púniska strid. Hannibal. Scipió.

Litlu eptir ad fridur þessi var saminn, er nú var getid, gjørdi málalid Kartagiskra uppreist mikla, bædi heima í Kartagó og á Sardínarey, kom þad af því, ad Kartagiskir gátu eigi goldid þeim allan málann. Rómverjar sendu þá her manns útí Sardínarey, og létust mundi veita Kartagiskum lid, en sú lidveizla vard þannig, ad þeir lögdu sjálfir undir sig eyuna, og heimtudu þaradauki 1200 talentur af Kartagiskum í ómakslaun. Kartagó var þá í kröggum, og vard ad gánga ad þeim kostum. En Hamilkar, ad auknefni Barkas (Skrugguljós), fékk sefad uppreistina í Kartagóborg. Og sem hann hafdi lokid því starfi, festi hann augun á Spáni, og hugdi ad bæta úr missi þjódar sinnar med því ad leggja þar lönd undir hana. Heldur hann nú nordur yfir Njörfa sund, og hefir med sér son sinn 9 vetra gamlan, þann er Hannibal hét; en ádur hann færi af stad, lét hann sveininn lofa því med eidi: ad

*) *Talentum* var bædi jafnvægi 6 fjórdúnga, og jafngyldi 800 Specia.

hann skyldi vera fjandmadur Rómverja alla æfi. Hamilkari og Hasdrúbali er eptir hann tók vid herstjórn á Spáni, vard þar svo vel framgeingt, ad Rómverjum tók ad standa ótti af þeim, og feingu þá til ad semja þannig vid sig: ad þeir skyldu ekki rádast á Sagúnt borg, edur fara nordur yfir Ebrófljót. Stód sá samníngur til þess er Hannibal fékk herstjórn á Spáni. Hann var, eins og ádur er sagt, svarinn óvinur Rómverja. Leid ekki á iaungu ádur hann rédist á Sagúnt, er var í sambandi vid Rómverja. Kølludu þeir þad fridar rof, en eptir því hafdi einmidt Hannibal bedid. Høfst nú hid annad púniska strid, 218 árum f. Kr. b. Hélt Hannibal lidi sínu nordur yfir Pyrenæa fjøll, og austur um Galla lønd; bardist hann vid ýmsar þjódir á þeirri ferd, og fékk jafnan sigur. Var þad áform hans, ad sækja Rómverja heim, og berjast vid þá á Italíu. Cornelius Scipio rædismadur, einn af hershøfdingjum Rómverja, rédst til móts vid hann í Gallíu, og vildi banna honum leidina, en þad kom fyrir ekki. Stódst og heldur ekki fyrir honum sá hinn mikli varnargardur er náttúran hefir sett fyrir nordan Italíu, en þad eru hin himin háfu Mundía fjøll (Alpes), þar sem eingum hafdi til hugar komid ad mønnum mundi fært, lagdi Hannibal med lidsmenn sína og farángur uppá fjøllin. En svo íllt sem var ad komast uppá þau, var þó verra ad komast nidur af þeim, því þau eru brattari ad sunnan. Eittsinn var herinn kominn fram á hamra nokkra afar háfa og þvergnípta, sáu menn eingan veg til ad komast nidur

af þeim; Þá lét Hannibal fella eikur stórar að hömrunum, og bera eld að, lagði þá logann á bergið; en sem það var heitt orðið, lét hann stökkva ediki á það, varð þá hamarinn svo mjúkur og meyr að höggva mátti braut í hann, fór hann hana niður, ekki einúngis með farángur og vinnudýr, heldur einnig með fíla þá er hann hafði meðferðis. Þannig braust Hannibal þrátt fyrir allar torfærur og örðugleika yfir fjöllin á 15 dögum. Sagt er að hann hafi farið með 59 þúsundir manns yfir Pyrenæafjöll. En þegar hann kom ofan af Mundíafjöllum, voru menn hans orðnir einar 20 þúsundir fótgaungu liðs og 6000 riddara liðs. Með þessum liðsafla réðist hann á Rómverja, er höfðu, að því er Polybius sagnaritari segir, 150,000 manns undir vopnum, en á allri Italíu nálægt 800,000 hermanna. Suður við Tessínará (Ticinus) mætti Scípío honum aptur með her mikinn, börðust þeir og fékk Hannibal sigur. Varð Scipío sár og komst nauðuglega undan með hjálp sonar síns, er þá var 19 vetra, og náði seinna svo mikilli frægð í þessum ófriði. Skömmu eptir þessa orrustu vann Hannibal annan sigur á Rómverjum við Trebíafljót. Ári síðar vann hann frægan sigur á Flaminíusi ræðismanni við Trasimenus vatn, féll her Rómverja því nær allur, en Flaminíus réði sér sjálfur bana. Sló nú miklum ótta á Rómverja og tóku þeir það ráð að velja Vandræðastilli (Dictator). Varð Fabius Maximus fyrir valinu, hann var hinn vitrasti maður og vel stilltur, sá hann þegar, að ræðismenn þeir er á undan honum höfðu hafi hen-

stjórn á hendi, hefdu med framhleypni sinni og ákafa stofnad þjódinni í þennan vanda; fyrir því leitadist hann vid á alla vegu ad leggja aldrei til höfud-bardaga vid Hannibal, heldur mæda hann á sífeldu ferdalagi og snúníngum þar í fjöllunum; því gáfu Rómverjar honum vidurnefni, og kölludu Cunctator (Fjallalæda). Einhverju sinni hafdi Fabius umkríngt Hannibal í dalverpi einu í Appenínafjöllum. En Hannibal komst úr þeim kröfum med kænsku sinni; er sagt hann hafi látid smala nautahjörd mikilli, binda smáar hrísbirdar ofaná milli horna nautunum, og kveikja svo í; ærdist þá hjördin og leitadi út úr dalnum þar sem Rómverjar höfdu fyrirsátrin. En sem þeir sáu eldana, ætludu þeir ad þar mundi Hannibal fara, hlupu til og sögdu Fabiusi, en á medan Rómverjar gáfu sig vid nautahjördinni, komst Hannibal annan veg burt úr dalnum med alla menn sína. Litlu sídar þá er Hannibal fór um bygdina, rændi hann hvervetna, nema þar sem Fabius átti jardir, þeim var öllum hlíft. Ætludu því Rómverjar ad þeir mundu vera vinir á laun, enda sparadi ekki Minúcius, er næstur gekk Fabiusi ad völdum vid herinn (magister eqvitum) ad styrkja þá í þeirri trú. Var þá hervöldum skipt med þeim Fabiusi. Og jafnskjótt hætti Minúcius til orrustu vid Hannibal, mundi þá hafa ordid úti um hann, ef Fabius hefdi ekki komid honum til lids. Fékk þá Minúcius aptur Fabiusi ædstu völdin í hendur. Árid eptir voru þeir Páll Æmilius og Terentius Varro rædismenn. P. Æmilius var vitur og gætinn herhöfdingi, en hinn djarfur og fram-

hleypinn. Fékk Hanníbal komid honum til orrustu vid sig, móti rádum Aemilíusar, hjá Kanna-þorpi á Sudur-Vallandi (216). Pad var sú mannskædasta orrusta er Rómverjar áttu nokkru sinni. Par féllu 45,000 af Rómverjum, og Páll Aemilíus hershöfdíngi, en Varro flýdi undan med fáa menn. Pó létu Rómverjar ekki huginn bila, og geingu rádherrarnir móti Varro, og þökkudu honum fyrir þad, ad hann hefdi eigi örvænt um frelsi fósturjardar sinnar. Eptir þessa orrustu gekk öll Sudur-Italía á vald Hanníbals. Hélt hann nú lidi sínu, ekki til Róms, heldur til Kapúa og hafdi þar vetursetu. En fyrir því fór hann ekki strax til Róms, ad hann þóktist ekki nógan lidsafla hafa, því þó Rómverjar hefdu feingid mikid manntjón, var þó enn mikil vörn fyrir í borginni, enda var þad og einkenni þeirra, ad þeir voru þá hvad óttalegastir þegar ad þeim þreyngdi sem mest. Beid svo Hanníbal þess ad honum væri sendur lidstyrkur frá Kartagó, en öfundarmenn hans heima komu því til leidar, ad þad drógst á 9da ár. Pá kom loks Hasdrúbal bródir hans med lid frá Spáni, en ádur hann nædi ad sameinast vid Hanníbal, lögdu Rómverjar til orrustu vid hann. Par féll Hasdrúbal, en Rómverjar hjuggu höfud af honum og sýndu Hanníbali. Pá er sagt ad hann kæmist þannig ad ordi: nú sje eg fyrir forlög Kartagóborgar.

Eptir ad Hasdrúbal var farinn burt af Spáni, lagdi Publíus Cornelíus Scipio, (sá er ádur er sagt ad hjálpadi födur sínum úr bardaganum vid Tessínar

d), þad land algjørlega undir sig, en sem hann hafdi lokid því starsi, kémur hann til Róms og leggur þad rád ad fara med her manns yfir til Afríku, til þess ad Hannibal verdi ad fara burt af Italíu. Pókrust menn í fyrstu ekki géta fallist á rád hans, en þar kom þó, ad því var fylgt. Hélt nú Scipio sudur til Afríku, gjørir samband vid Masenísa Númidíu konúng, og stefnir lidi sínu til Kartagóborgar, eptir ad hann hafdi unnid sigur á herlidi því er sendt var móti honum. Var nú eigi betur komid fyrir Kartagiskum, enn ádur Rómverjum, og ekki annad rád vænna, enn gjøra ord Hannibali ad hann kæmi sem skjótast. Snéri þá hetjan heim aptur af Italíu, og var þúngt í skapi. Voru þá lidnir 16 vetrar sídan hann steig fyrst fæti á land í Italíu, og eptir enn þad, er hann gyrntist mest allra hluta, en þad var ad brjóta undir sig Rómverja til fulls og alls; dregur hann nú lid ad sér, og stefnir því til móts vid Scipio; vildi Hannibal semja um frid vid hann, en Scipió tók því fjærri, og kvád best þeir reyndu med sér. Tókst þá orrusta milli þeirra tveggja manna, er þá voru ágætastir hershøfdíngjar í heimi. Var lidsafli líkur hjá hvøritveggjum, en sá var munurinn, ad Rómverjar voru allir einhuga og vongódir, en menn Hannibals voru samtíníngur af ýmsum þjódum, og geingu all misjafnlega til skaps úti bardagann. Hannibal fylkti lidi sínu ágætlega, ad søgn sjálfs Scipiós, og sýndi medan á orrustinni stód hvílíkur hershøfdíngi hann var, en þó fékk hann ekki vidrádid, voru menn hans þvínær allir drepnir edur handteknir, en sjálf-

ir komst hann nauduglega undan. Þessi nafnfræga orústa stód hjá borg þeirri er Zama hét, 5 dagleidir frá Kartagó, (201 á f. Kr.)

Þessunæst var farid ad tala um fridinn, rédi Hannibal löndum sínum, ad þeir skyldu taka hverjum helzt fridarkörum sem byduzt. Rédi nú Scipió einn þeirra á milli, og setti Kartagískum þá kosti: ad þeir skyldu gjalda 10,000 talentur í 50 ár; láta af hendi alla fíla, og öll sín skip nema 10, sleppa öllu því er þeir höfdu unnid utanríkis og á Spáni, en láta sér nægja hin fornu landamerki í Afríku; skila Masinissu konúngi öllu því aptur er þeir höfdu frá honúm tekid, heja ekkért stríd án vilja Rómverja og vitundar, og setja þeim 100 manns í gíslingu.

Af þessum sigri og afreksverkum fékk Scipió vidurnefnid Afríkanus.

Nú þegar svo var komid, leitadist Hannibal vid, ad vinna landsmönnum sínum gagn eins í fridi sem í stridi, komust þeir og brádum til audæfa aptur med verzlun sinni, tók þá Rómverjum ad standa ótti af þeim, og héldu því ad best mundi vera ad hafa gætur á Hannibali, sendu því menn til Kartagóborgar, og heimtudu hann framseldan, en hann komst undan, og leitadi á fund Antiokkusar mikla á Sýrlandi, og eggjadi hann ad færa Rómverjum stríd á hendur. Mundi hann og hafa ordid Rómverjum hinn skædasti óvinur, ef hann hefdi fylgt rádum Hannibals, og farid med her manns til Italíu; en í stad þess fór hann

ad rádum Aetólanna, til Grikklands, voru menn þar ófúsir til lidveizlu vid hann, reisti hann og eigi rönd vid Rómverjum, er heldu her sínum austur í Asíu. Þar átti Lúcíus Scipío, bródir Scipíos Afríkanusar, orrustu vid Antíokkus, hjá Magnesíu borg, og fékk Scipíó sigur. Pad var eitt í fridarkostum þeim er Antíokkusi voru settir, ad hann skyldi framselja Hanníbal. En Hanníbal komst enn undan og flýdi til Prúsíasar Bitynínu konúngs. Þángad komu Rómverjar og kröfdust af konúngi, ad hann seldi þeim í hendur Hanníbal, og þordi konúngur ekki annad enn játa því. En er Hanníbal sá, ad sér mundi hvergi vært fyrir Rómverjum, tók hann eitur, er hann jafnan bar á sér, og lét svo líf sitt (183). Á því ári dó og Scipio Afríkanus, í útlegd á húgardi sínum, á Vallandi enu sydra. Honum var gefid ad sök, ad hann hefdi ránglega dregid sér nokkud af herfángi því, er fékkst í orrustunum vid Antíokkus mikla. Scipio gékk á þíng, og taladi medal annars þessum ordum til lídsins: á þessum degi (fyrir 16 árum) bardist eg vid Hannibal hjá Zama, og fékk sigur; fyrir því er eg þess albúinn, ad gánga hédan uppá Kapitólium, og færa Júpiter og enum sælu gudum þakkir, ad þeir veittu mér, bædi á þeim degi og ödrum, faung og færi á ad vinna sigur fyrir ættjördu mína. Vid þessi ord þögnudu ákærumennirnir. Þá fór Scipio burt úr Rómaborg, og er sagt ad hann hafi jafnvel ekki viljad láta grafa sig þar.

III. Hid þridja púniska strid.

Kartagiskir urdu, eins og ádur er sagt, ad lúta Rómverjum og láta eignir sínar fyrir þeim, en allt um þad, hagur þeirra blómgadist enn ad nýu, og þeir græddu aud fjár á verzlun sinni. Sáu ýmsir Rómverjar mjøg ofsjónum yfir því, og héldu því rádlegast ad Kartago væri løgd í eydi. Var Markus Porcíus Kato, hinn elldri, fremstur í þeirra flokki; þókti honum gjørt hafa verid á hluta sinn þá er hann dvaldist í Kartagóborg. Var því þetta jafnan vidkvædi hans á øllum rádstefnum: Kartagó verdur ad leggjast í eydi. Ad sønnu stód Scipio Nasika fast á móti því, en øll alþýda manna var á Katós máli, og vard því þessvegna framgeingt. Veitti Rómverjum hægt ad fá sér eitthvad til sakar vid Kartagiska, og hefja fornan fjandskap. Masínissa konúngur var jafnan ad áreita þá; sendu þá Rómverjar menn til Kartagóborgar, og hét svo ad þeir skyldu koma sættum á, en þeir krøfdust, ad Kartagiskir skyldu selja af hendi øll vopn. Tøldust þeir undan því, í fyrstu, sem von var, en er þad dugdi ekki, létu þeir vopnin af hendi. En svo hørd sem þessi krafa var, komu Rómverjar brádum fram med ødra krøfu miklu hardari, og var þad sú, ad Kartagiskir skyldu rífa nidur borg sína, og færa hana 3 mílur upp frá sjó. Var þá audvitad, ad øll verzlun mundi takast af, og borgin á fáum árum leggjast í audn. Þó hugsudu Rómverjar, ad Kartagiskir mundu hlýdnast þessari skipun, en þeir gjørdu þad ekki. Urdu þeir æfari enn frá megi segja, og gripu til vopna, jafnt konur sem kallar,

fundu Rómverjar þá vørn fyrir er þeir høfdu eigi búist vid. Sátu þeir um borgina á þridja ár, og feingu eigi unnid hana, ádur Scipio Æmilianus, er kalladur er Afríkanus ýngri, (sonur Páls Æmilíusar þess er vann Masedoníu, og arfleiddur af syni Afríkanusar elldra) kom til; þá jókst hernum svo hugur og dugur ad hann brauzt inní borgina; bardist Scipió þar 6 daga og 6 nætur, rann þá allt í blódi, hús, stræti og torg; þó gáfust borgar menn ekki upp ad heldur. En um sídir, er þeir sáu ad øll von var horfin, løgdu þeir eld í húsin, og rédu sjálfum sér bana, í godáhofum sínum og húsum, og á legstødum fedra sinna. Brann þessi hin mikla og ágæta borg 17 daga, en því sem eldurinn leifdi, á því unnu Rómverjar ad fullu, svo hafdi rádid (Senatus) fyrir sagt, (146 á. f. Kr.) Þannig lauk vidureign Rómverja og Kartagóborgar manna, er verid høfdu þeim skædastir allra þjóda er þeir áttu vopna vidskipti vid.

Þetta sama ár vann Múmmíus rædismadur Korintuborg, og Grikkland var gjørt ad rómversku skattlandi, og kallad Akkaía, kynntust þá Rómverjar, betur enn ádur, vísindum og listum Grikkja, og løgdu sídan stund á hvørttveggja. En sem þeir høfdu nú lagt undir sig mørg lønd, og akad miklum audæfum saman, gjørdust þeir mjøg sællífir, og horfdu ekki í, þegar því var ad skipta, ad beita allskonar brøgdum og rángindum, til þess ad fullnægja þørfum sínum. Vard þad nú almennt, ad menn þágu mútur; gódum sidum og stridsaga hnignadi medal hermanna, var þad því allopt ad

þeir bidu ósigur fyrir óvinum sínum. Urdu einkum mikil brögd ad því á Spáni: þar greip Veríatus hinn Lúsítanski til vopna móti Rómverjum, því hann stódst ekki ánaud þeirra og ójöfnud, vardist hann þeim í 6 ár, og loks drápu þeir hann med vélum. Borg var þar ein, er Númantía hét, hún vardist Rómverjum í mörg ár, og hafdi í ýmsum orrústum betur, til þess er Scipíó, sá er vann Kartagó, tók hana, en Rómverjar audgudust lítid vid þad, því þegar borgarmenn sáu sitt óvænna, lögdu þeir eld í borgina, og brunnu sjálfir upp med.

Höfust borgarastríd Rómverja. Frá Súllu og Maríusi.

Þá er Rómverjar höfdu sigrast á öllum fjandmönnum sínum utanríkis, hófust deyrdir innanlands med þeim sjálfum, er nú skal getið. Frá alda ödli mátti kalla ad Rómverjar væru greindir í 2 flokka: edlibornra menn (adalsmenn), og alþýdu. Áttu þjódflokkar þessir jafnan í innbyrdis deyrdum (eins og ádur er sagt); rædur ad líkindum ad sá flokkadráttur hafi ei minkad. Þegar hér var komid, og adallinn edur þó réttara audmennirnir höfdu svælt undir sig allar þjódeignir (ager publicus), en alþýdan sætti afarkostum og lifdi vid mesta volædi. Þá risu upp brædur tveir í Róm, Tiberius og Kajus, synir Grakkusar nokkurs og systursynir Scipíónanna; voru þeir bádir enir ágætustu menn, og er einkum til þess tekid hvílíkur mælskumadur Kajus hafi verid. Þeir vildu

koma á meira jöfnudi milli manna enn ádur var, og gjördu þá uppástúngu ad skipt væri þjódeignum med ríkum, og snaudum. En þeir mættu fyrir þá sök miklum ofsóknum af höfdíngjum, og svo lauk ad þeir féllu bádir. En nöfn þeirra lifdu í þakklátum hjörtum alþýdunnar, og þeim voru reistir minnisvardar.

Nú linnti flokkadráttum um hríd, medan 2 nafnkendar styrjaldir geingu yfir. En þad voru óeyrdirnar vid Júgúrtu, og vid Cimbra og Teutóna.

Micipsa Númidíu konúngur, sonur Masinissa konúngs, fékk ríkid í hendur sonum sínum tveimur, og bródursyni þeim er Júgúrta hét, en ádur lángt lidi, rédi Júgúrta þá báda af dögum, og lendti fyrir þá sök í strídi vid Rómverja, er tekist höfdu á hendur ad hafa rád fyrir Kóngssonum. Fékk þó Júgúrta samid um frid, sökum þess hann bar fé í augu Rómverjum. En skömmu sídar var honum sagt ad koma til Róms, skyldi þá ransaka mál hans ad nýu. Vann, hann þar hid mesta fólskuverk, og myrdi ættmann sinn einn, er þar var. Þordi hann nú eigi ad haldast þar vid, fyrir atvinsókn Rómverja, og leitar á burt, en mælti um leid og hann fór úr borginni: borg þessi er föl, hvörjum þeim sem keypt getur. Hófst þá ófridur ad nýu, og þágu ýmsir hershöfdíngjar Rómverja, er þeir sendu móti Júgúrta, mútur af honum, til þess er Metellus tók vid herstjórn. Hann var hinn réttlátasti madur, og mikill hershöfdíngi, og vann sigur á Júgúrta í mörgum orustum; hefdi og leidt þad stríd til lykta, ef Marius, undirhöfdíngi vid herinn (Legatus) hefdi

ekki borid á hann þann óhródur, ad hann hirdti ekki um ad ófridnum linnti ad sinni. Og þó var Metellus hans velgjørdamadur. Kom Marius því til leidar med rógi sínum, ad Metellus vard ad leggja nidur herstjórn, en Marius tók vid. Kreppti hann þá svo ad Júgúrtu, ad hann vard ad flýa til Bokkusar Máritana konungs, teingdaføður síns; áttu Rómverjar vid hann samning um ad Júgúrta væri fram seldur. Var þá Súlla lidsfjárhirdir (Qvæstor) sendur til ad sækja hann, og leysti þad erindi vel af hendi. Komst hann þó í ena mestu mannráun í þeirri før (106 á. f. Kr.) En þad urdu upptøk sundurþykkju þeirrar med þeim Súllu og Mariusi, er seinna vard af fullur fjandskapur, ad Súlla lét sem þad væri sér ad þakka ad ófridi þessum linnti.

En nú er frá því ad segja, ad medan Rómverjar hádu stríd sudrá Afríku strøndum, sóktu ad þeim úr annari átt fjendur þeir er miklu voru verri vidureignar. Voru þad þjódflokkar þeir, er af nordurløndum komu sudur á landamæri Rómverja. Þeir hétu Cimbrar og Teiftónar og segja menn þeir væru komnir nordan af Jótlandi og Holsetalandi. Høfdu Rómverjar í þá tíd ekki heyrt þeirra landa getid. Menn þessir voru miklu stærri vexti og ófrínilegri ásýndum enn Rómverjar høfdu ádur sjed, og rédust á menn med hrædilegu øskri. Stód Rómverjum af þeim enn mesti ótti. Sendu þeir opt her manns móti þeim og høfdu jafnan ósigur. Var nú ekki annad til ráda enn senda Marius móti þeim. Var hann kosinn til rædismanns 4 ár

hvort eptir annad. Í þad mund fóru Cimbrar leidángur vestur á Spán. Á medan safnadi Maríus ad sér lidi miklu, og beid þess ad þeir kæmi vestan. En er þeir komu, skiptu þeir sér í tvær sveitir. Námu Teistónar stadar í Gallíu, en Cimbrar héldu sudur yfir Mundíufjöll nidur á Italíu. Maríus hélt lidi sínu til Gallíu, en ekki vildi hann leggja til orrustu vid Teistóna, fyrrenn lidsmenn hans væru vanir ordnir ad horfa í augu þeim. Héldu Teistónar ad Maríus þyrdi ekki ad berjast vid sig, geingu framhjá herbúdum Rómverja, og spurdu þá ad, hvort þeir ættu ekki ad bera kvedjur konum þeirra. En er þeir voru skammt eitt komnir, veitti Maríus þeim eptirför, og setti herbúdir sínar þar sem ekkért vatn var í nánd. En Teistónar bjuggust þar fyrir sem nóg var vatn. Þá sagdi Maríus vid sína menn: ef þér vikid ná til vatns, þá verdid þér ad sigrast á fjandmönnum ydar. Lögdu Rómverjar þá ad þeim, og drápu þar ógrynni manns; er svo sagt, ad 200,000 félli af Teistónum, en 80,000 yrdu handteknar. Feingu Rómverjar þar ekki annad vatn til drykkjar eptir orrustuna, enn þad sem blódi var blandad. Þessi atburdur vard hjá borginni Aqvæ Sextiæ (þar heitir nú Aix á Frakklandi), 102 vetrum fyrir Krists burd.

Eptir þad hélt Maríus til móts vid Cimbra, er höfdu rennt sér á skjöldum sínum nidur eptir Mundíufjöllum ofan á Italíu. Hafdi Katúlus herhöfdingi verid sendur til móts vid þá, en þordi eigi ad berjast ádurenn Maríus kæmi til lids vid sig. Þegar

þad var úrdid, gjördu Cimbrar til þeirra sendimenn, og beiddust ad fá landrými fyrir sig og brædur sína. Maríus svaradi: Brædur ydar hafa feingid þad land er þeim nægir, og mun eg svo fyrir sjá, ad þér fáid jafnmikid. Eptir þad tókst med þeim orrusta, var þad um hásumar, og sólskin mjög heitt, þann dag er þeir bördust. Hafdi Maríus fylkt lidi sínu þannig, ad Cimbrar áttu ad vega móti sólu. Bundu þeir sig hvör vid annan, svo einginn skyldi á brott hlaupa. Lág vid sjálft, þegar í öndverdri orrustunni ad Rómverjar mundu bída ósigur, en svo lauk med þeim, og mest fyrir sakir sólarhitans, ad Cimbrar hrukku fyrir. Gjördist nú ógurlegt mannfall í lidi þeirra. Snéru þeir þá til herbúda sinna, þar sem fyrir voru konur þeirra og börn, og sátu á vögnum, tryltist þá allt lid þeirra, ráku upp öskur, og drápu hvört annan, svo þeir kæmust ekki í hendur Rómverja. Sagt er ad í þessari orrustu hafi fallid 140,000 af Cimbrum, en 60,000 handteknar. Þar heitir Vercelli, nordan á Italíu, er þeir bördust (101).

Þannig lauk strídi þessu, er verid hafdi Rómverjum eitt hid geigvænlegasta. Költudu menn Maríus, hinn þridja höfund Rómaborgar, og hélt hann í dýrdlegu sigurhrósi inní borgina. En honum þókti þad ekki nóg, því metordagyrnd hans var ósedjandi. Med fégjöfum og mútum vard hann rædismadur á ný. Litlu þar eptir hófst Bandamanna strídid, sem ýmisar þjódir á Italíu, áttu vid Rómverja, og má villdi lögum og rétti til jafns vid þá. Sá ófridur stód í 3 ár. Eptir

91—89), fékk Súlla í honum svo mikinn órdsthír, ad honum voru fengin hervøld í hendur móti Mitrídatesi, Pontusar konúngi, er bædi var stórvitur madur og umsvifa mikill, stód Rómverjum af honum enn mesti ótti. Maríus, er þá var um sjøtugt, vildi sjálfur fara móti Mitrídatesi, og fékk med vélum komid því til leidar ad Súlla var fyrirsettur, en hann látinn fara. Súlla hafdi þá búinn her sinn til austurferdar. En sem hann frétti adfarir Maríusar, bregdur hann vid skjótt, og fer til Róms, læst muni brenna borgina, nema hann fái einn ad ráda; verda nú hinir undan ad láta. Vard þá Maríus sekur, og margir af félögum hans, og lagt fé til høfuds þeim. Leita þeir nú undan, og fóru huldu høfdi. Þad var eitt sinn, ad Maríus leyndist í mýrum nokkrum, skammt frá Minturnuborg, komust menn ad því ad hann var þar, var þá sendur madur nokkur galliskur, til ad drepa hann. En sem þessi kemur ad honum, hvessir Maríus á hann augu sín, og mælti: Þorir þú ad leggja hendur á Kajus Maríus? Manninum fellst hugur vid, og fékk eigi gjørt þad er fyrir hann hafdi verid lagt. Komst Maríus undan og sudur á Afríku, og hafdist lengi vid í bygd þeirri, þar sem Kartagó hin forna stód.

Medan þessu fór fram, hafdi Súlla margt fyrir stafni í Rómaborg, og gjørdi þar nýa skipan á mørgu, og kvaddi til tvo rædismenn, var Cinna, vinur Maríusar annar þeirra, hét hann Súllu trygdum, adur þeir skildu, og vann þar eida ad. Eptir þad fór Súlla móti Mitrídatesi, eins og hann hafdi ætlad sér. En jafn

skjótt sem hann var farinn, vakti Cinna uppreistar flokk; ad sönnu rak hinn rædismadurinn hann burt úr Róm, en skjótt fékk hann safnad lidi um Nedri Italíu, kom þá Maríus til móts vid hann, heldu þeir svo öllum herinum til Rómaborgar, og geingu borgarmenn á vald þeirra. Hófust þá enar grimmustu ofsóknir gegn öllum flokksmönnum Súllu: voru þeir allir drepnir er ekki flýdu undan; því næst var sendur her manns móti Súllu, til ad reka hann frá völdum þeim, er þeim Maríusi þókti hann hafa ránglega feingid. En þad er frá Súllu ad segja, ad hann hafdi hvervetna hafr sigur, lagt und-ir sig, og brennt Atenuborg, og í tveim stórorrustum sigrast á Arkelási, hershöfdingja Mitrídatesar. Vard Mitrídates kóníngur loks ad semja frid, og láta þad laust er hann hafdi undir sig lagt, láta mikinn hluta af skipum sínum, og gjalda ærid fé. En sem þessu var lokid, gekk herlid þad er sendt var móti Súllu, honum til handa, hafdi hann þá bædi mikid lid og vopnum vant, og snýr yfrá Italíu móti fjandmönnum sínum. Voru þeir þá þegar burtu, er helztir höfdu verid oddvitar fyrir þeim: Cinna hafdi verid veginn af mönnum sínum. En Maríus hafdi, í sjöunda sinni, gjörst rædismadur, mörgum nauduget; nú var hann and-adur, og hafdi ádur mjög ydrast illverka sinna. Atti Súlla nú í mörgu hægra vidfángs, því nú var eing-inn þá uppi er væri jafn ágætur hershöfdingi sem hann. Vann hann nú hvarn siguriun á fætur ödrum, med hreysti sinni og slægvitsku. Því sagdi Karbo, einn af óvinum hans, ad menn ættu bædi vid ljón og ref, þar

sem Súlla væri, og yrdi refurinn opt skæðari enn ljónid. Sá madur er Súlla átti einna erfidast med, hét Telesinus, hann styrdi miklum flokki þeirra Samnítanna. Hann bardist vid Súllu, undir múrum Rómaborgar, vard þar mikid mannfall, og fékk Súlla sigur. Hélt hann eptir þad, sigri hrósandi inní borgina, og lét þá drjúgann vega menn. Medan hann hélt rædu í Bellónu-musteri, lét hann drepa fjölda manna fyrir utan. Þókti rádherrunum ysir taka, er þeir heyrdu vein og óp þessara manna, en Súlla lét sér ekki bilt vid verda, og mælti: þad eru einúngis nokkrir sakamenn, sem eg hefi bodid ad taka af lífi. Einn af rádherrunum spurdi hann sídan, hverjum hann ætladi ad gefa grid. Súlla kvadst ekki vita þad. Þá mælti hinn: segdu oss þá ad minnsta kosti, hverja þú ætlar ad láta drepa. Gjört gét eg þad, kvad Súlla. Settist hann þá nidur, og samdi nafnaskrá yfir þá menn, er hann hafdi ákvardad ad deya skyldu. Kölludu menn þad útlegdar skrár (Proscriptions Lister). Skiptu nöfn þeirra þúsundum er þar voru ritud á, höfdu margir eigi annad til saka enn þad ad þeir voru ríkir. Vard nú Súlla Einrádur (Dictator), og skyldi hann halda þeim völdum til daudadags. Í ýmsum greinum sóm hann á betri skiptin, enn ádur. En 2 árum sídar, þá er minnst vardi, lagdi hann nidur völdin, lét frá sér alla vardmenn sína, og sókti fundi manna á torgum, eins og hver annar valdalaus madur. Þá var þad einhverju sinni, ad úngmenni nokkurt rann eptir honum, og kastadi á hann illyrdum. Súlla lét sem hann

heyrdi þad ekki, en sem hann kom ad húsi sínu, snéríst hann vid og mælti: þú úngi madur! med breytni þinni gétur þú komid því til leidar, ad eitthvinn einrádur leggi optar nidur vøld sín. Ari sídar dó Súlla af lúsasótt (78 á. f. Kr. b.).

Frá Pompeiusi og Cæsari.

Kneius Pompeius hét madur einn rómverskur, hann hafdi verid í lidi Súllu, og fengid svo mikinn ordstýr fyrir hreysti sína og afreksverk, ad Súlla gaf honum vidurnefnid: hinn mikli, og hélt hann því nafni sídan. Madur hét Sertóríus, hann var einn ágætasti hershøfdingi, og einn af flokki Maríusar, hann fór til Spánar, og kveikti þar óeyrdir; sendu Rómverjar her manns móti honum, og loksins sendu þeir Pompeius, og fengu þó ekki sigrad flokk Sertóríusar, fyrr enn sá madur er Perperna hét myrdti hann. Vildi Perperna fá yfirrád yfir hernum. En Pompeius vann sigur á honum og tók hann høndum, komust þá mørg skjøl í hendur honum, og fékk hann af því séd hverjir fylgdu þessum óeyrdar flokki, en til þess ad afstýra vígum brenndi hann þessi skjøl øll. Um þessar mundir komu honum ord af Italíu, og var hann bedinn ad koma heim, og støkkva óeyrdar flokki þeim er þar hafdi gjørt uppreist, voru þad skilmingamenn (Gladiatores) og þrælar, hét sá Spartakus er fyrir þeim var, ættadur nordan úr Tracíu, manna hraustastur, hafdi hann hlaupid á brott úr skilmingamanna skólanum í Kapúaborg. En ádur Pompeius kæmi til, hafdi Krassus

ríki næstum gjört enda á stríðinu, hafði hann átt mikla orrustu við Spartakus, og féll hann þá. Nokkrar þús-undir þræla komust undan, mætti Pompeius þeim og vann á þeim sigur. Síðan var hann kosinn til að eyða víkingum ísáriskuins um Midjarðarhafið, lauk hann því starfi á 40 dögum; og varð svo frægur af, að hann var valinn til hershöfðingja móti Mitrídatesi mikla, Pon-tusar konúngi, er bæði var hinn voldugasti og hinn grimmasti óvinur Rómverja. En einnig hér hafði ann-ar maður rudt veginn fyrir Pompeius. Lúkúllus, hinn ágætasti hershöfðingi, hafði átt margar orrustur bæði við Mitrídates konúng og dótturmann hans Tígranes konúng í Armeníu, og haft jafnan sigur, einkum í enni miklu orrustu hjá Tígranócerta, voru Rómverjar einar 11,000 manns, en Asíumenn voru 300,000 sam-an, og fengu Rómverjar sigur. Lúkúllus þókti vera nokkuð harðgjör, og vildi herliðið fyrir því ekki fylgja honum, var hann því kalladur heim. Hann flutti fyrst-ur manna viðartegund þá til Norðurálfu, frá Kérasus-borg, er menn kalla Kirsuberja tré. Pompeiusi gekk sem fyrr allt að óskum, hann vann sigur á Mitrída-tesi og Tígranesi. Samdi hinn síðarnefndi frið við Róm-verja, en Mitrídates flýði til þjóða þeirra, er bjuggu norður af Svartahafi, til að safna liði á ný, og ráð-ast á Rómaborg. Þá gjörði Farnakes sonur hans upp-reist móti honum, vildi þá Mitrídates konúngur fyrir-fara sér á eitri, en það er mælt að eitrið ynni ekki á honum, og varð hann að fá þræl til að leggja sig ígegn með sverði. Var þá fallinn enn skæðasti

óvinur Rómverja. Mitridates kóngur var hardstjóri mikill og grimmur, en þótt hann bidi ósigur, vard honum aldrei rádafátt í ad verjast óvinum sínum. Hann hafdi minni svo mikid, ad hann mælti á 22 túngur, og nefndi hvørn mann í lidi sínu med nafni, voru þeir þó ærid-margir. Pompejus gjørdi sídan ýmsa stjórnar skipun í Asíu, og snéri vid þad heim aptur. Einginn rómverskur madur hafdi unnid hvílík afreksverk á undan honum; hann hafdi farid herskyldi yfir 15 lønd, og gjørt þau hvínær øll ad rómverskum skattløndum; hann hafdi unnid 2000 borgir, tekid 800 skip; drepid edur handtekid 2 milliónir manna, reist 400 borgir, og aukid tekjur ríkisins meir enn um helmíng.

Medan hann var austur í heimi hafdi flokkur manna í Rómaborg gjørt þad samsæri, ad vid sjálft lág, ríkid mundi kollvarpast. Sá hét Katilína, er fyrir þeim var, spiltur í edli og manna ósvífnastur, en vel var hann viti borinn. Pad var rádagjørd þessara manna ad leggja eld í borgina, drepa rádherrana og rædismennina, og setjast svo sjálfir ad vøldum. Voru margir úngir menn af gódum ættum í vitordi med þeim. Markús Túllíus Cíceró, hinn nafnfrægi mælskumadur, frelsadi þjódina frá þessari hættu. Hann var þá annar rædismadur, og komst med tilstyrk konu einnar er Fúlvía hét, og þess manns er Kúríus er nefndur, fyrir alla rádagjørd þeirra Katilínu. Hélt hann þá svo harda rædu á rádherra fundi móti Katilínu, ad hann helzt ekki vid í borginni, og heimdi á fund vinar síns Manlíusar, er þá hafdi safnad lidi um Etrú-

ríu, og ætladi ad rádast med því á Rómaborg, til móts vid þá er þar voru fyrir. Cicero lét nú taka þá höndum; höfdu þeir leitast vid ad fá sendimenn Allobróganna til ad taka þátt í samsærinu, en þeir sögdu Cicero frá; lét hann sér það ad gagni verda, til ad komast yfir nokkur bréf, þar sem á var ritad ýmis-legt það er nægdi til ad gjöra samsærismenn sanna ad sök. Var þeim nú kastad í dýblissu, og þá er rád-herrar höfdu haldid fund, og rædt um það er gjöra skyldi, lét rædismadurinn taka sakamenn þessa af lífi í dýblissunni, og ekki höfdu mál móti þeim. Her-lid það er sendt var móti Katilínu, vann sigur á þeim er eptir voru af hans flokki. Sýndu þeir Katilína ágæta vörn ádur þeir féllu. (62 á. f. Kr.).

Skömmu seinna kom Pompeius aptur úr hern-adi sínum í Austurheimi. Áskildi hann sér þá þetta tvennt: ad svo skyldi standa í Asíu sem hann hafdi fyrir sagt, og ad lidsmenn sínir fengju jardir. Var því hvorutveggju synjad. Og mun það hafa dregid til þess, ad hann gjördi þá félagskap vid Krassus ríka, og Kajus Júlíus Cæsar. Hafa menn kallad það þriggja manna veldid hid fyrra. (Det förste Triumvirat). Cæsar hafdi fylgt flokki Maríusar; bædi fyrir sakir lundernis síns, og þess ad hann var dóttur-madur Cinnu; var það því med naumindum ad hann komst undan of-sóknum Súllu, enda var Súlla nógu skarpskygn til ad sjá hvad í honum bjó, því þegar einhver beiddist grida fyrir hann, svaradi Súlla: sjáid þér ekki, ad í Cæsari búa margir Maríusar? Hann var og da-

alls efa miklu meiri madur og betri, enn Maríus. Allra manna var hann djarfastur, snarrádur og brautgódur í øllum hættum og mannraunum, skarpskygn og slægvitur, og þekkti hvørjum manni betur skapferdi annara manna. Fáir hermenn hafa verid mildari enn hann, edur verid honum fremri í vísindum og unnt þeim betur. En drottnunargyrni hans var ósedjandi, og ekki gat hann vitad ad nokkur stædi sér jafnfætis, því sídur ofar. I úngdæmi sínu hneigdist hann mjøg til svalls og sællífis, eyddist þá mjøg fé fyrir honum, og komst hann í stór skuldir. Hann átti Pompeius ad þakka ad hann vard rædismadur, og er hann lagdi það embætti nidur, vard hann landstjóri í bádum Gallalunum (Gallia cisalpina, fyrir sunnan Mundiafjøll, og Gallia transalpina, fyrir nordan fjøllin). Allt til þess tíma var það einúngis lítill hluti af allri Gallíu, sem Rómverjar høfdu átt fyrir nordan fjøllin, og Cesar jók hinu vid er vantadi. Á 7 árum lagdi hann undir sig alla Gallíu, og er sagt ad hann hafi þar sigrast á 300 þjódflokkum, og unnid 800 borgir. Um þessar mundir fór hann tvær herferdir til Bretlands, og tvisvar yfir Rínó, nordur á Þjódverjaland (Germania); en nádi þó í hvørigu þessara landa varanlegri fótfestu. Það vekur medaumkun vora ad sjá hvørsu hinar gallisku þjódir vørdu fjør og frelsi, og hvørsu þær hnigu blódugar fyrir sverdseggjum Rómverja. Það sýnir oss, ad hreystin er ekki einhlýt, þegar bædi skortir samheldni og kunnáttu. I Rómaborg var um þessar mundir heldur róstusamt, gjørdust menn þar líte

vandir ad sidum, en lögin kraftlítil. Illvirkjar og ódádamenn ódu uppi, en ædstu menn og bestu máttu eigi allsjaldan sæta árásum þeirra. Alþýdu foringjarnir (Tribuni) vanbrúkudu stórlega vald sitt, og fylgdu ýmsum flokkshöfdingjum, allt eptir því sem þeir sáu sér mestan hag vid, og kepptust hver vid annan í allskonar ójafnadi og klækjum. Þannig fékk Klódíus komid því til leidar ad Cicero vard ad fara í útlegd, og sídan vann hann margt fólsku verk. En sem Míló hafdi vegid Klódíus, kom Cicero heim aptur, og var þá tekid vid honum tveim höndum. Pompejus sjálfur var nú adgjörda lítill. En litlu eptir þetta fundust þeir þrímenningarnir, í Lúkkaborg, í vetrar herbúdum Cæsars og mæltu saman vingan med sér ad nýu, urdu þeir Pompejus og Krassus rædismenn, og skyldi hinn fyrri hafa Spán til umráda, en hinn sídari Sýrland; Krassus féll á herferd sinni austur í Medallandi (Mesopotamíu). Kólnadi þá mjög vinátta sú er verid hafdi med hinum tveimur, var og ekki vid ödru ad búast, það sem Pompejus hafdi jafnan fylgt höfdingjunum, og var nú oddviti þess flokks, en Cæsar hafdi haldid sér mjög til vinsælda vid alþýduna, og þókti hún nú eiga allt sitt traust þar sem hann var. Þá var og Júlía daud, dóttir Cæsars en kona Pompejusar. Nú var sú tíd mjög á enda komin, er Cæsar hefdi landstjórn í Gallíu, var þá umrædt hvad starfa honum skyldi ætla er hann legdi nidur völdin, og ætludu margir ad hann mundi rædismadur verda, en hann kaus heldur ad hafa hervald og lidsafla sem ádur. Þetta þókti mönnum ískyggilegt,

og gat rádid (Senatus) ekki, án þess ad skerda virðíngu sína, látid slíkt vidgángast, og fyrir því var Cæsari synjad þess er hann beiddist. En ekki lét hann undan ad heldur, og kvadst þá fyrst mundi hlýdnast skipun rádsins, ef þeim kostum yrdi fylgt er hann bydi á móti. Litlu sídar gaf rádid þann úrskurd: ad Cæsar skyldi á ákvednum degi leggja nidur hervøld og landsstjórn í Gallíu, ad ødrum kosti mundi hann verda talinn í hópi fjandmanna Rómverja. Þá beid Cæsar ekki lengi úr bodanna, en brá vid og heldur lidi sínu til Italíu og allt sudur ad Rúbíkon-fljóti, og nam þar stadar. En litlum tíma eptir, hefir hann rádid þad af ad halda sudur yfir fljótid, og hefja ófridinn. Nú er ad segja frá þeim í Róm, ad rádherrarnir klædast sorgarklædum en Pompejus safnar lidi, verda þeir nú allir færri er honum vilja fylgja, en alþýdan streymir til Cæsars. Kom þad Pompejusi mjøg á óvart, því ádur hafdi hann látid sér um munn fara: ad hann þyrfti ekki annad enn stíga fæti til jardar, mundu þá hersveitir manna spretta á fætur til lids vid sig. Verdur hann nú ad halda sem hradast burt úr Rómaborg, og allt stórmenni med honum; fara þeir fyrst til Kapúaborgar, og þadan til Grikklands. En Cæsar leggur undir sig alla Italíu á 60 døgum, og fellur eingin madur. Eptir þad fer hann til Spánar, þar hafdi Pompejus mikid lid, en hershøfdingjar hans voru medallagi góðir. Sagdi Cæsar svo um sína ferd, ad hann færi þá móti høfudlausum her, en sídan mundi hann koma aptur og fara móti mannlausum hershøfdingja. Á 40 døgum

sagdi hann Spán undir sig. Sídan hélt hann aptur til Italíu, og svo til Grikklands, var þar komid saman mikid lid, er Pompejus hafdi dregid ad sér. Veitti Cæsari í fyrstu heldur erfidt, og hafdi ósigur vid Dyrrakkium, og hélt undan til Farsalusborgar í Tessalíu. Þar áttu þeir Pompeius adra orrustu (48 á. f. Kr.). Sagt er ad Pompeius hafi eigi viljad berjast þann dag, en lidsmenn hans voru enir ákafustu, og þóttust hafa sigurinn svo vissan í höndum sér, ad þeir skiptu þegar med sér völdum í Rómaborg. Adur enn orrustan tókst, baud Cæsar sínum mönnum, ad höggva helzt í andlit óvina sinna, því hann vissi ad flestir þeirra voru úngir menn og oflátúngar, er heldur vildu fá skeinur á baki enn í andlitum. Svo vard og sem hann grunadi: Menn Pompejusar lögdu á flótta en Cæsar fékk sigur og tók hérbúdir þeirra. Pompeius kom sér í skip og hélt til Egyptalands, hafdi hann ádur eflt til ríkis Ptólomeus konúng, er þar sat þá ad völdum. En konúngur launadi honum svo lidveitsluna ad hann lét myrda hann, gjördi hann þad til þess ad koma sér í vinfengi vid Cæsar. Hafdi hann elt Pompeius þángad svo hann nædi eigi ad safna lidi. Konúngur sýndi Cæsari höfud Pompeiusar, en sagt er, ad honum hafi þá svo brugdid vid, ad hann tárfelldi. Um þær mundir voru deilur miklar med þeim Ptólomeusi konúngi og Kleópötru systur hans. Vard Cæsar gagntekinn af fegurd hennar, og veitti henni lid móti bródur sínum, lauk svo ad konúngur féll, en Kleópatra komst til valda. Þá var þad eittsinn, ad

hann komst í háska mikinn, og hafdi þó nær lendt í höndum óvina sinna; en hann sýndi þá sem optar snar-rædi sitt, og hljóp á sund og lagdist út til skipa sinna; þá hafdi hann skjöl þau á sér, er ekki máttu vökna, hélt hann þeim ofansjáfar annari hendi, en svam med hinni. Medan Cæsar dvaldist á Egyptalandi, söfnudu fjandmenn hans lidi. Snérist hann þá fyrst vid Farnakesi, syni Mitridatésar konúngs; og vard svo lítid fyrir ad sigrast á honum, ad hann ritadi til Rómaborgar þessi ord: eg kom, eg sá, eg sigradi (veni, vidi, vici). Þvínæst fór hann til Afriku og bardist, hjá Tapsus, vid nokkra af vinum Pompeiusar, er þar höfdu safnad lidi ad sér. Þar fekk Cæsar sigur. Einn af þeim mönnum er Pompeiusi höfdu fylgt, og eptir orrustuna hjá Farsalus flúid til Afriku, var Kató yngri. Hann var hid mesta afbragd annara manna, elskadi einúngis dygd, réttvísi og frelsi, en var svarinn óvinur allra þeirra sem fylgdu spilltum aldarhætti og berisku mannkynsins. Kató vildi ekki þyggja líf og grid af Cæsari og rédi sér sjálfur bana. Eptir þad hélt Cæsar til Rómaborgar, var þá mikid um dýrdir, og hátíd haldin í 40 daga. Þó átti hann enn eptir ad gánga í eina orrustu. Var sú vid þá brædur, Kneius og Sextus, sonu Pompeiusar, höfdu þeir safnad lidi á Spáni, og hélt Cæsar þángad til móts vid þá, og hittust hjá Mundaborg. Hefir Cæsar svo sagt, ad þá hafi hann sjed mesta tvísýnu á lífi sínu. Þó fékk hann sigur, en þeir brædur flýdu, var Kneius drepinn, enn Sextus komst undan. Snéri nú Cæsar heim apt-

ar, og vóru honum þá fengin Dictatórs völd í hendur æfilángt, sýndi hann skjótt ad hann var einn mesti stjórnarvitríngur, en á þad lagdi hann alla stund, ad hann yrdi í øllu sjálfrádur. Tóku nú vinsældir hans ad réna hjá alþýdu, einkum eptir ad menn þóttust skilja á honum, ad hann vildi verda konúngur. Á ákvednum degi ætladi rádid ad bjóda honum kóngstignina. Sá dagur vard hans daudadagur.

Júníus Brútus hét madur, hann var systurson Katós, og honum líkur í mørgu, en þó blídari í skapi. Þann mann hafdi Cæsar tekid sér í sonar stad, og unni honum mikid. Brútusi var og vel til Cæsars; þó unni hann frelsinu meir, og er hann sá ad því var hætta búin af Cæsari, lét hann tilleidast og batt félagskap vid þann mann er Kassíus hét, og nokkra fleiri, til ad ráda Cæsar af døgum. Þad er mælt, ad spámadur einn hafi rádid Cæsari, ad vera varum um sig hinn 15da dag Marts mánadar. En er sá dagur kom, og Cæsar gekk til rádhúss, vard spámadurinn á vegi hans, mælti þá Cæsar og brosti vid: Nú er kominn hinn 15di dagur. Ad vísu er hann kominn, svaradi spámadur, en ekki er hann úti enn. Þá mætti honum annar madur, og rétti honum bréf, þar er á var ritad allt um samsærid, en Cæsar fekk ekki tóm til ad lesa þad. Þegar hann var genginn til sætis í rádherra salnum, hljóp einn af samsærismønnum, sá er Kaska hét, ad Cæsari, og rak kníf aptaní háls honum. Cæsar vardist í fyrstu, en er hann sá ad Brútus var einn af þeim, mælti hann: og þú líka

Brútus sonur minn! sveipadi ad sér kápunni, og vardist e[illegible] upp frá því. Særdu þeir hann 23 sárum, og lét Cæsar hannig líf sitt (44 á. f. Kr. b). Hefir hann verid einna merkastur madur med Rómverjum, og bestum kostum búinn, en drottnunargyrni hans keyrdi úr hófi, og olli hún þjódinni þrældómi, en sjálfum honum bana.

Frá Oktavíanusi er sídan nefndist Agústus.

Menn höfdu gjört sér í lund, ad þá Cæsar væri fallinn, myndi fridur og frelsi þróast med Rómverjum, en þad vard allt á annan veg. Antoníus rædismadur, fékk rekid þá Brútus og Kassíus úr landi. Sídan gjördist hann einn rádandi fyrir öllu í Róm, og fór um hær myndir móti Decímusi Brútusi, til ad reka hann burt af hédari Gallíu (Gallia cisalpina). Á medan úrskurdadi rádid, ad áeggjan Ciceróss, ad Antoníus væri fiandmadur ríkisins, og sendi her manns móti honum, undir herstjórn rædismannanna Hirtíusar og Pansa, og Oktavíanusar, (hann var Systurdótturfonur Cæsars, og arfleiddur af honum, og þá 18 vetra). Hittust þeir og börðust. Féllu rædismennirnir bádir; Antoníus flýdi til Gallíu á fund Lepídusar, en Oktavíanus snéri aptur til Róms, og og brauzt þar til rædismanns valda. Nú kastar hann hylarklædunum. Urdu þeir nú allir sekir er verid höfdu ad vígi Cæsars; en Antoníus tekinn aptur í sátt. Gjörir nú Oktavíanus samtök vid hann og Lepídus. Hafa menn kallad þad: þriggja manna veldid hid sídara.

(Det 2det Triumvirat. Triumviri reipublicæ constituendæ). Rédu þeir einir öllu, bædi í Róm og í ítatlandunum, og ýmist drápu edur gjördu í útlegd alla þá menn, sem þeir héldu vera sér mótsnúnir. Var Ciceró einn á medal þeirra. Þóktist Antonius eiga hönum fyrir grátt ad gjalda, en Oktavíanus hafdi gleymt því, ad hann (Cicero) hafdi mest og best styrkt hann til valda. Ciceró nádist á flótta til Grikklands, og var veginn (43) af þeim manni er Pöpilius Lena hét. Fyrir þann mann hafdi Ciceró eitt sinn haldid varnarrædu, og frelsad líf hans frá dauda.

Þegar þeir Oktavíanus höfdu sefad allar óeyrdir í Rómaborg, snéruzt þeir vid þeim Brútusi og Kassíusi, er safnad höfdu miklu lidi í Asíu og á Grikklandi. Það er sagt, ad ádurenn Brútus færi austan úr Asíu, sá hann sýn þá, er kvadst vera hans vondi vættur, og lézt mundi hitta hann aptur hjá Filippíborg í Makedoníu. Segja menn og ad svo hafi ordid. Á völlunum hjá Filippíborg hittust herirnir. Urdu þar tvær orrustur; í enni fyrri, vann sá fylkingararmurinn sigur er Brútus rédi fyrir, en sá hafdi ósigur er Kassíus átti fyrir ad ráda, hélt hann þá ad útsjed mundi um sigur, og dráp sig sjálfur. Í enni sídari, veitti Brútusi aptur betur, en á ödrum stad brast flótti í lid hans, og fyrir því vard hann undan ad láta, og bera lægra hlut. Þar féllu margir ágætir menn. En sem Brútus sá ad lokid mundi frelsi Rómverja, leiddist hönum ad lifa, og veitti sér sjálfur bana.

Þá er frelsis vinir Rómverja voru fallnir, höfdu

herstjóratnir med fyrirætlan sinni. Skiptu þeir nú med sér Rómaveldi; en litla sídar vard Lepidus ad láta laufaliti sinn þátt i ríkisstjórninni. Voru þá hinir tveir eptir, en sú vinátta helzt ekki leingi. Antonius hafdi feingid svo mikla ást á Kleópötru, Egypta drottningu, ad hann vat hjá henni öllum stundum, og var þó kvæntur, og átti Oktoviu systur Oktavianusar. Gaf hann henni mörg skattlönd, og lét sig litlu varda, hvört Rómverjum líkadi betur eda verr; en Oktavianus leiddi mönnum þad fyrir sjónir, og var nógu kænn til ad hafa þad sem átillu til ad hefja stríd vid Antonius. Höfdu nú hvörirtveggju mikinn lidsafnad, og hittust vid Aktiu höfda á Grikklandi, (31 á. f. Kr.). Þar vár sjóorrustá hin mestá, og fékk Oktavianus sigur, og átti þad ad þakka Agrippu herskipaforingja sínum. Kleópatra var í bardaganum med Antoniusi, og flýdi þegar orrustan stód sem hædst, og Antonius litlu á eptir. Elti Oktavianus þau sudur á Egyptaland, og þar dráp Antonius sig sjálfur, en Kleópatra reyndi fyrst til á allar lundir ad tæla Oktavianus med fegurd sinni og blídmælum, en sem þad tókst ekki, lét hún höggorma verda sér ad bana. Eptir þad snéri Oktavianus til Rómaborgar, og lét sem hann mundi leggja nidur völdin, en þótt hugur hans væri allur annar; hann vissi gjörla ad rádherrarnir, sem allir vóru vinir hans, mundu ekki gefa kost til þess. Og tilgáta hans var ekki raung. Menn beiddu hann ekki einúngis ad halda völdunum, heldur gáfu þeir honum í þokkabót heidurs nafnid Agústus (hinn hátignarlegi). Sídan skipti hann löndum med

fer og rádinu; hlaut hann sjálfur þau fylkin er helst voru undirorpin óvina árásum, en rádin hlaut hin. Þótti mörgum þad lýsa edallyndi hans, en þeim sem betur sáu, þótti hann hafa ordid hinum heldur slægvitrar. Herlidid var hvergi nema í hans fylkjum; gat hann því komid því öllu til leidar er hann vildi, svo einginn þordi í móti mæla. Tignarnöfn þau er menn höfdu medan þjódstjórn var í landinu, lét hann haldast vid lídi; en þared hann einn útbýtti þeim, og hafdi öll hin helztu sjálfur, mátti ekki heita ad þjódfrelsi hefdi í neinu minnkad, heldur miklu fremur mist allt. Hvarf nú og öllum þjódstjórnar andi, og rádid vard ekki annad enn hvörk annad: rádgjafasafn einvaldsstjórans. Agústus átti í stridi vid ýmsar þjódir. Voru Þjódverjar (Germanir) einir af þeim, einhvör en hraustasta þjód og hardfeingasta. Hafdi Drúsus stjúpsonur Agústusar átt orrustur vid þá, og ordid vel ágeingt, en þad sem hann nádi fór allt aptur, þegar Varus hershöfdingi beid ósigurinn. Hann hafdi leitast vid ad koma á hjá Þjódverjum lögum og sidum Rómverja. Gedjadist þeim illa ad, og madur nokkur þjódverskur, sá er Hermann hét, ginnti Varus og menn hans inná skóga þá, þar sem nú heitir á Vestfali. Þar vóru Rómverjar umkríngdir og drepnir allir nidur í strá, en Varus lagdi sig sverdi ígegn, svo hann kæmist ekki í hendur óvina sinna. En sem Agústusi komu þessi tídindi, fékk honum svo mjög um þau, ad mælt er hann hafi barid höfdi á múrana og sagt: skiladu mér aptur herskörunum mínum, Varus! Agústus var

bædi mildur og vitur höfdingi, og unni mjög vísindum og fródleik, voru þá og margir lærdir menn uppi, hafa menn kallad þad tímabil: Gullöld í vísinda sögu Rómverja. Þeir menn sem mestan þátt tóku í stjórninni med Agústusi, voru: Mæcenas, Agrippa og Messala Korvinus. Agrippa hafdi hernadar málefni á hendi, átti dóttur Agústusar, og gekk honum næst ad allri virdíngu. Mæcenas var hinn ágætasti vinur og verndari allra vísinda manna og lista. Messala var mikill madur bædi í fridi og stridi, og unni vísindum. Um þessar mundir voru þeir uppi þjódskáldin: Hóratíus, Virgilius og Ovidius. Voru enir 2 fyrrnefndu í miklum kærleikum vid Mæcenas; en Ovidius komst í óvingan vid Agústus, og fór í útlegd austur á Svarthafs strandir. Þá serti Títus Livius saman sögu Rómverja, í 142 bókum, en nú eru alls til 35 af þeim. Fleiri voru þá lærdir menn med Rómverjum, er hér yrdi oflángt ad telja.

Á ofanverdum dögum Agústusar — því nær 4000 árum frá heims sköpun — fæddist, í Betlehem á Gydíngalandi, Jesús Kristur: heimsins frelsari, mannkynsins guddómlegi kennari. Þegar hann, ljúfur og lítilátur í dagfari og hegdan, en ædri öllum mönnum í vitsku og dygd, hafdi dvalist hér á jördu, fekk hann nokkrum af lærisveinum sínum þad starf í hendur, er hann sjálfur hafdi byrjad á, og þessir menn — umkomulitlir og einfaldir, en styrktir krafti meistara síns — dreifdu því sádi út, af hvörju sídan skyldu vaxa, hin fegurstu blóm sidgædanna, hinir ágætustu ávextir vitsku og

dygdar, í blessun og endalausum framförum, medal allra heimsbúa.

Agústus keisari dó í Nóluborg í Kampaníu héradi, 76 ára gamall, 14 vetrum eptir Krists burd. Hann hafdi verid tvíkvæntur, og átti eina dóttur, er Júlía hét; stjúpsynir hans, en synir Livíu drottníngar, voru þeir Drúsús og Tiberíus. Jók þad keisara hrygdar ad Drúsus dó, en Tiberíus lifdi. Þó tók hann Tiberíus sér í sonar stad, og arfleiddi hann, svo ríkid kæmist ekki med öllu í hendur vandalausum eptir sinn dag.

Frá Rómverjakeisurum er komu næstir eptir Agústus.

Þá er Agústus keisari var andadur kom til ríkis Tiberíus, stjúpsonur hans. Lét hann í fyrstu sem hann vildi ekki þyggja keisaratignina, en þad voru þó reyndar ekki annad enn ólíkindalæti. Ríkisstjórn hans var öll frá upphafi til enda eintóm ódádaverk. Hann óttadist alla sem ad nokkru voru nýtir, og leitadist vid ad burtrýma þeim. Einn af þeim mönnum sem honum var aldrei vel í þokka til, var bródursonur hans Germaníkus, ágætur hershöfdingi, og frægur af herferdum sínum móti Þjódverjum, og hafdi sefad uppreisn eina er gjörd var gégn Tiberíusi, og þó gat hvörigt þetta komid honum undan grun keisarans. Var hann bodadur heim frá hernum, og skyldi, ad því sem sagt var, þyggja laun fyrir hollustu sína. En Tiberíus sendi hann til Asíu, og dó hann þar litlu sídar, og eru til

þess miklar líkur, ad keisarinn hafi látid bana honum á eitri. Sá er þessi gekk fram med keisara í öllum níd-ingsverkum, hét Sejanus; hann [illegible] lét Tiberius sídan drepa. Seinni hluta æfi sinnar var Tiberius mestallan á eyu þeirri er Kaprea heitir, hún liggur fram undan Kampaníu. Hafdist hann þar ekki annad ad enn illt eitt. Kosid hafdi hann þann er eptir sig skyldi keisari verda, og var þad Kajus Kaligúla, son ur Germanikusar. Eitt sinn fell keisarinn í ómegin og ætludu menn hann mundi ekki rakna vid, var þá Kajus til keisara tekinn, en þá raknar Tiberius vid, og sló miklum ótta á alla, er menn þóktust ad vísu gánga ad hann mundi hefna sín. Madur hét Makró, hann var foringi fyrir lífverdi keisara. Hann tekur nú þad ráds ad greida úr vandrædum þessum. Gengur hann þar inn sem keisarinn hvílist, og lætur sem hann vilji hag-ræda honum. Verdur þad þá úr, ad hann kæfir keisara millum rekkjuvoda, (37 á. e. Kr. b.).

Kom nú Kaligúla til ríkis, og voru Róm-verjar ad litlu bættari, því keisarinn lét sem hann væri vitstola. Sýnir þad medal annars hversu ær hann var, ad hann gjördi hest sinn ad rádismanni. Hann óskadi þess, ad höfud Rómverja sæti öll á ein-um hálsi, svo hann gæti snidid þau af í einu höggi. Um sídir var Kaligúla myrdtur af nokkrum samsæris-mönnum. (41).

Þá kom til ríkis Kládíus födurbródir Kaligúla, hann var gamall og hrumur mjög á sál og líkama. Gerdu vondir menn sér þad í nyt, til ad koma sínu

vilja fremur, og leida keisara til hardra grimdarverka. Drottning hans Messalína rédi öllu medan hún lifdi, en eptir dauda hennar tók seinni kona hans Agrippína vid. Svo voru mikil brögd ad um óskírlífnad Messalínu, ad einhverju sinni er Kládíus var heiman farinn, giptist hún þeim manni er Silíus hét. En er keisarinn kom heim, lét hann taka drottninguna af lífi eptir áeggjan vina sinna. En svo var hann gleyminn, ad litlu sídar, er hann settist ad máltíd, spurdi hann hví drottníng hetti ekki ad bordum sem ádur. Agrippína drottníng var litlu betri enn Messalína, og til þess ad koma til ríkis Domitíusi Neró, syni sínum eptir fyrra mann hennar, lét hún gefa manni sínum eitur (54). Á dögum Kládíusar tóku Rómverjar ad leggja undir sig hérad á Bretlandi.

Eptir dauda Kládíusar, tók Neró til ríkis. Hann var í fyrstu hvers manns hugljúfi, og medal annars er haft eptir honum, eitt sinn er hann skyldi rita nafn sitt undir dauda dóm eins, ad hann óskadi þess ad hann kynni ekki ad skrifa. En þess var ekki lengi ad bída, ádur hann snéri vid bladinu. Honum þókti módir sín vera sér til mikils ama, fyrir því vildi hann rádast vid hana, en vildi þó ekki ad sér yrdi gefin sök á því. Hann lét því smída skip eitt, er svo var til-búid, ad þad skyldi lidast sundur, er þad kæmi á flot. Lét hann módur sína útá þad, en hún komst klaklaust af í þad skiptí. Vard hann þá stórlega reidur, og sendi menn til höfuds henni, og lét vega hana. Hann lét og drepa hálfbródur sinn Britanníkus, [illegible]

Oktavíu, og Fjárhaldsmann sinn Burrhus er eflt hafdi hann til ríkis. Sömu afdrif hlaut Seneka spekíngur, frægur rithöfundur og kennari Nerós; en fékk þó sjálfur ad kjósa med hvörju móti hann skyldi deya. Kaus hann ad láta sér blæda til ólífis, lét opna sér ædar, en blódid rann seint, því hann var madur gamall, var hann þá settur í laug, rann þá út blódid, en hann dó. Neró er eignad, ad hafa kveikt í Rómaborg, til þess hann gæti gjört sér gleggari hugmynd um Trójuborgar brennu. Var kristnum mönnum gefid þad ad sök, er þá voru vída dreifdir út um Rómaveldi, og sættu þeir fyrir því grimmum ofsóknum. Þess er og getid um Neró, ad hann þóttist vera raddmadur svo gódur, ad hann saung fyrir alþýdu, bædi í Róm og á Grikklandi. Gjördi hvör madur þad honum til skaps ad hæla honum fyrir saunginn, enda var sá og kostur bestur. Loksins gjördu menn á ýmsum stödum uppreisn móti honum, og rádid lýsti því yfir, ad hann væri fjandmadur fósturjardar sinnar. Flýdi hann þá úr Rómaborg, svo hann kæmist ekki í hendur óvina sinna, en þess var ekki leingi ad bída ad þeir nádu honum, sá hann þá ekki annad úrrædi enn drepa sig sjálfur, (68 á. e. Kr. b.) Hann dó med þau ord á vörum: mikill listamann missir heimur þessi, þar sem eg fer. Med hönum dó út ætt Agústusar.

Frá Vespasíanusi, Títusi, Trajanusi og fl.

Eptir daga Nerós, sátu þeir keisarar ad völdum hvör af ödrum, mjög skamma stund, en því næst tók

herinn á Gydíngalandi Vespasíanus herdhøfdíngja yfir sig, og var hann skjótt til keisara tekinn yfir allt Rómaveldi. Vitellius hét sú, er næstur rédi á undan honum, og var hann hardlega leikinn af skrílnum í Rómaborg, dreginn á krókum um strætí borgarinnar, og ad lyktum kastad útí Tiberá. En sem Vespasíanus vard ad takast ríkisstjórn á hendur, setti hann Titus son sinn yfir herinn á Gydíngalandi. Tók keisarason loksins Jórsalaborg, brann þá musterid fagra, og þó ekki ad rádi Titusar, hafdi hann bodid ad hlífa því; voru borgarmenn mjøg þjakadir af sulti, ádur borgin var tekin. Allt ad 10 hundrud þúsundum fórust af Gydíngum, og vidlíka margir voru seldir í þrældóm. (70 v. e. Kr. b.).

Vespasíanus var bædi gódur og vitur í stjórn sinni. Á hans døgum vann Júlíus Agríkóla, rómverskur herdhøfdíngi, nálega allt Bretland. Mønnum hefir þókt, sem helzt megi finna Vespasíanusi til ámælis, ad hann hafi verid fastheldinn á féd í meira lagi, má vera ad þad hafi eigi verid um of, þar sem keisarar þeir, er á undan honum voru, høfdu verid eydslu menn miklir. Þad var máltak Vespasíanusar ad keisarinn ætti ad deya standandi, og kom þad fram á sjálfum honum.

Eptir andlát Vespasíanusar tók ríki Titus sonur hans, var hann svo ástsæll af alþýdu, ad menn kølludu hann: yndi og eptirlæti alls mannkyns. Lidi svo dagur ad hann gjørdi ekki einhvørjum gott, var hann vanur ad segja: ad þeim degi hefdi hann glatad. Medan hann sat ad vøldum, brann eldur í Vesúvíuss

Fjalli, sagdist þá ýmsar borgir í eydi; enn hèr gètur ad eins tveggja: Herkúlanum og Pompeji; hafa menn grafid til þeirra á vorum døgum, og fundid þar ýmsar fornmenjar. Títus var 2 vetur keisari yfir Rómaveldi, og vard mønnum mjøg harmdaudi, (81 e. Kr. b.).

Þessu næst kom til ríkis Dómitíanus bródir Títusar, hann var líkastur Neró í skapi. Hann baud mønnum ad kalla sig Herra og Gud. Og þad er søgn manna, ad svo væri hann grimmur, ad hann mátti ekki líta neitt lifandi kvikindi hjá sèr, og drap þá flugur, er ekki var annad til. Hann var veginn ad rádum konu sinnar (96). Eptir hans daga sátu ágætir keisarar ad vøldum, hverr fram af ødrum, því nær í 100 ár. Fyrstur þeirra var Nerva, ættadur frá Krítey. Hann var til keisara tekinn af rádinu, og var þá hniginn mjøg á efra aldur. Hann var hinn mildasti høfdingi. Hann kaus til eptirmanns síns Ulpíus Trajanus, spánverskan mann ad ætt, og átti fyrir þad hvørs manns lof skilid. Nerva andadist 98 vetrum eptir Krists burd.

Trajanus var øllum þeim kostum búinn, er prýda mega ágætan hermann, vitran einvaldshøfdingja og gódan mann. Gáfu Rómverjar honum vidurnefnid: hinn besti (optimus), og þegar þeir óskudu sèr keisara eptir vild sinni, beiddu þeir ad hann yrdi hamingjusamari enn Ágústus, og betri enn Trajanus (felicior Augusto, melior Trajano). Hann tók vídlendur ríkiar frá Pørtum og Dasíumønnum, og var stjórnsamur innanríkis. Á hans døgum lifdi Plinius

yngri, var hann vinur mikill Keisarans, og ritudust þeir jafnan á. Og þó vísindum færi þá heldur hnignandi, voru þó margir lærdir menn uppi, einkum þeir er sögur ritudu: Tacitus hefir ritad bók um landaskipun og sidu þjódverja; sögu Rómverja, frá dauda Agústusar til dauda Nerós, og fleiri bækur. Svetónius hefir ritad æfisögur 12 enna fyrstu rómversku keisara. Plútarkus hefir sett saman ýmsar bækur, og þarámedal æfisögur nafnfrægra manna. Eru enn margir rithöfundar frá þessu tímabili sem hér eru ekki taldir.

Eptir lát Trajanusar (117), kom til ríkis Hadríanus keisari, var hann ad vísu ágætur í mörgu, þó hann kæmist ekki í öllu til jafns vid Trajan. Hann var farsmadur mikill, og fór fótgángandi um allt ríki sitt, en laus lét hann aptur öll þau lönd, er Trajanus hafdi lagt undir sig fyrir austan Ephrat-fljót. Hann andadist 138 vetrum e. Kr. b. Antoninus er næstur kom eptir Hadrianus, var manna beztur og blídastur í skapi, og ekki ólíkur Numa í lund. Honum gáfu Rómverjar vidurnefnid Pius (hinn rádvandi). Á hans dögum hélst fridur um allt Rómaveldi, og svo fór mikid ord af réttvísi hans, ad ýmsar þjódir lögdu vandamál sín á hans úrskurd. Antoninus Pius deydi 161 v. e. Kr. b. Kom þá til ríkis Markús Arelíus, og tók sér nafnid Antoninus eptir fyrirrennara sínum. Hann var ágætur Keisari, og spekíngur ad viti, og fylgdi kenníngum einna stóisku heimspekínga. Hann var [illegible] sidavandur og réttsýnn. Hann andadist 180

vetrum e. Kr. ð. Tók þá ríki eptir hann, Kommódus sonur hans, og var mjøg ólíkur fødur sínum um flesta hluti. Tók nú ríkinu mjøg ad hnigna, þar sem bædi sátu ónýtir menn ad vøldum, og voldugir fiendur úti frá veittu því þúngar árásir.

Frá Konstantínusi mikla.

Rómaveldi fór nú ódum aptur, olli því bædi innanlands óeyrdir og árásir annara þjóda. Og þó stundum væru þeir keisarar uppi (t. a. m. Alexander Severus † 230, Arelianus † 275, Próbus † 282), er koma vildu á betri skipun og hegna ósidum, fengu þeir þó ekki adgjørt. Á ofanverdri 3ju øld kom Djóklétianus keisari til ríkis. Hann var af enum lægstu stigum, en fyrir sakir hreysti sinnar og vitursleiks var hann tekinn til keisara. Um þær mundir gjørdu ýmsar þjódir enar hørdustu árásir á Rómaveldi. Þóttist keisarinn sjá, ad sér mundi veita hægra ad verja ríkid, ef hann tæki sér mann til medstjórnar, og valdi þann mann er Maximíanus hét, hann var af lágum stigum, hraustur madur og hardgjør. Hvør þessara tveggja keisara (Agústusa), tók sér sídan eptir því sem hardnadi adsókn útlendra þjóda, medstjórnarmann, (Cæsara), er erfa skyldu ríkid ad hinum látnum. Djóklétían kaus Galeríus, en Maximíanus Konstantíus Klórus, ágætan mann. Stýrdu nú þessir 4 menn ríkinu, og má vera þeir hafi varid þad betur enn einn keisari hefdi gétad, en bædi olli þad því, ad skøttum þýngdi á alþýdu, og líka vard þad

síðar meir tilefni til sundurþykkis með mönnum innanríkis, og skilnaðar að fullu og øllu. Nokkru síðar lagði Díókletíanus niður vøldin, og kaus heldur að lifa í næði. Er sagt að Maximíanus hafi viljað fá hann til að takast aptur vøldin á hendur, en hinn hafi þá svarað: að ef hann sæi aldingarða sína í Salóna, mundi hann vart sækjast eptir keisaratigninni. Vinsældir Konstantíusar Klórusar ollu því, að sonur hans Konstantínus var eptir hann tekinn til keisara yfir Gallíu, Bretland og Spán. Maximíanus, hvørs áður er getið, og sagt hafði niður vøldin undir eins og Díókletíanus, hafði að nýu brotist til valda í Italíu, og sonur hans Maxentíus með honum. Urðu þeir skjótt sundurþykkir, og varð Maximíanus að leita skjóls hjá Konstantínusi, dóttur manni sínum. En í fjærveru Konstantínusar, reyndi Maximíanus að brjótast þar til ríkis, lét hinn þá taka hann af lífi. Nú tóku menn á Italíu, að þola illa ofríki Maxentíusar. Konstantínus sætti því lagi, og fór að honum með her manns. Børðust þeir, og fékk Konstantínus sigur, en Maxentíus féll. Var nú Konstantínus orðinn einvaldur yfir allri Italíu. Þá var og Galeríus keisari dauður, en Licinius kominn til valda í enum eystri hluta Rómaveldis. Voru þeir Konstantínus nú tveir einir eptir, og høfðu verið vinir allt til þessa, en drottnunargyrnin gjørði þá bráðum að fjandmønnum. Háðu þeir tvø stríð sín á milli. Í enu fyrra varð Licinius að láta lausan nokkurn hluta af løndum sínum; í enu síðara missti hann þau øll, og lífið með. Eptir þessi

stórvirki [illegible] Konstantínus einráður yfir öllu Róma-
veldi (324 [illegible] Það er kunnugt að hann unni kristnum
mönnum og tók trú þeirra. Varð það með þessum at-
burði, að því sem sagt er: eittsinn er hann var í hern-
aði, sá hann krosseld á himni, og stóðu þar yfir þessi
orð: þessi mun þér sigurinn veita. Hafði Kon-
stantínus síðan krossmark í merkjum sínum, og var jafnan
sigursæll. Þykir eigi ólíklegt, að hann hafi séð að sér
mundi verða mikill styrkur í að taka kristna trú, og
hafa alla kristna menn í liði sínu, er í ríkinu voru.
Var það fjöldi manna. En þó Konstantínus hefði
tekið kristna trú, urðu skapsmunir hans litlu blíðari
fyrir það, og vann hann mörg grimdarverk á eptir.
Hann flutti aðsetur sitt frá Róm til Býzantíum, (330
á. e. Kr. b.) og gaf borginni heiti eptir sér, og kallaði
Konstantinópólis (Konstantinopel). Þá borg kölluðu
norðmenn síðan Miklagarð. Lét Konstantínus sér
mjög annt um að efla sem mest borgina. Jók það
einkum fegurð hennar, að kristnir menn reistu þar kirk-
jur sínar, voru þær ekki miður vandaðar að smíðum,
enn hof heiðinna manna í öðrum borgum. Biskupar
og klerkar enna kristnu, gjörðust nú völdugir og ráð-
ríkir, en áður höfðu þeir verið snauðir og lítils ráð-
andi. Áður Konstantínus andaðist (337 e. Kr. b.),
skipti hann ríki með sonum sínum þremur. Urðu þeir
skjótt missáttir. Einn þeirra hét Konstantíus, hann
lagði undir sig öll þau lönd er faðir hans hafði ráðið
fyrir, en vantaði alla mannkosti til að stjórna þeim, og
gekk ríkið mjög af sér. Að sönnu var Júlíanus, er

eptir hann kom til ríkis, vitur madur og hrauslur og vændu menn mikils góds af honum, en hann ríkti ekki full 2 ár, og fell í orrustu vid Persa. Hann er kalladur Apostata (hinn fráhverfi, hinn trúarlausi) ad vidurnefni, því hann kastadi Krists trú, og gjørdist heidinn.

Frá skiptum og endalokum Rómaveldis.

Einn af keisurum þeim er Rómaveldi styrdu eptir dagá Konstantínusar mikla hét Teodósius, hann var spánverskur ad ætt, hann var í mørgu enn ágætasti høfdingi, og vann aptur flest þau lønd er Gautar og adrar þjódir høfdu unnid undan Rómverjum. Hann setti mønnum mørg løg, og eyddi heidinglegri villu og átrúnadi, en þókti ærid hardur í ofsóknum vid þá, er ekki vildu fylgja enum almennu trúar-greinum kristinna manna (Katólskum sid). Er þad einkum fyrir sakir þess hve mjøg hann efldi kristnina, ad hann hefur feingid vidurnefnid: hinn mikli. Þad sem honum hefir ordid einna mest til ámælis, er, ad hann lét drepa mikinn hluta stadarbúa í Tessaloniku, til ad hefna eins af herforingjum sínum, er þar hafdi verid veginn, en sem aldrei vard bert hvør gjørt hefdi. Borgarmenn heldu hátíd og voru ad leikum, þá lét keisari vopnad lid rádast á þá, og drepa hvørn sem fyrir vard. Þessa vard hann þó seinna ad ydrast, er Ambrosius biskup af Mailandi gekk í kyrkjudyr fyrir hann, og bannadi honum inngaungu, ádur hann lofadi bót og betrun. Adur Teodósius and-

adist (395), skipti hann ríki med sonum sínum, er bádir voru á únga aldri. Arkadíus hét hinn eldri; hann hlaut hinn eystri hlutann, og skyldi sitja í Konstantínópel, og hafa þann mann er Rúfínus hét til rádgjafa. Hónóríus hét enn yngri. Hann hlaut hinn vestari hluta, og skyldi hafa adsetur í Rómaborg, og Stilíkó, vandaliskan ad ætt og mikla hetju til rádaneytis.

Litlu ádur enn nú var sagt, bjuggu þessar þjódir umhverfis Rómaveldi. Fránkar (Frakkar) og Alimenn vid Rín á. Búrgundar, Svefar, Markamenn og Kvadir í Þýdskalandi fram med Dóná; Gepítar í landnordur þadan. Herúlar og Vandalir nordur vid Eystrasalt. Gautar milli Teis ár og Vanakvíslar (Don). Skiptust þeir nálægt Dnísterá, í Austgauta og Vestgauta. Fyrir austan Vanakvísl bjuggu Alánir. Ferdir og árásir allra þessara þjóda vestur á Gallíu, Spán og Italíu, hafa menn kallad þjódaflutníngin mikla (Den store Folkevandring). Skal þess nú getid med fám ordum: Ár 374 kom þjód sú er Húnar hétu, austan af Mongólaløndum í Asíu; þeir voru manna hraustastir, og hinir ófrínlegustu ásýndum. Er ekki sagt frá ferdum þeirra, fyrr enn þeir komu vestur yfir Vanakvísl. Þá rédust þeir á Austgauta, urdu þeir undan ad flýa, en Húnar tóku land þeirra. Sáu nú einnig Vestgautar sitt óvænna, og beiddu leyfis hjá Valens keisara ad meiga halda sudur yfir Dóná, og veitti hann þeim þad (376). Má þad kallast upphaf ad þjóda-flutníngunum. Feingu Gautar bústadi í Trasíu, og skyldu vera landvarnar

menn keisarans. Litlu sídar hófst ófridur millum hans og þeirra, áttu þeir vid hann orrustu hjá Hadríans-borg (Adrianópel), og lauk svo ad keisarinn féll. Þegar Teódósíus mikli var komiun til valda, þaggadi hann um stund nidrí þeim allar óeyrdir. En ár 395 dó keisarinn, og ríkid skiptist med þeim brædrum Hónóríusi og Arkadíusi, eins og ádur er sagt. Þá brutust Vestgautar inná Italíu, hét konúngur þeirra Alrekur (Alarich). Þar rédst Stilikó til móts vid þá og fekk sigur, og litlu sídar vann hann sigur á ødrum þjódum er brutust sudur á Italíu. Hét sá Hradgéstur (Rhadegast eda Radagaisus) er fyrir þeim var. En til þess ad géta sigrast á þessum óvinum, vard Stilikó ad heimta til sín hersveitir þær, er Rómverjar høfdu á Gallíu; vard þar þá litil mótvørn fyrir, en Alánir, Vandalir og Svefar héldu vestur um Gallíu, og sudur á Spán, er þeir løgdu undir sig, en sátu þó skamma stund ad. Því þegar keisarinn hafdi látid drepa Stilikó, stódst ekkert leingur fyrir Vestgautum á Italíu, tók Alrekur konúngur þá Rómaborg (410) og rændi. Litlu sídar andadist hann, en Astólfur, sá er eptir hann vard konúngur, hélt med Vestgauta her til Gallíu, og allt vestur á Spán, vann þar lønd frá þeim Svefunum, og kom fótum undir ríki eitt (416) er kallad var Vestgauta-ríki og stód allt til þess er Arabar unnu þad undir sig, øndverdlega á 8du øld. Eptir Hónóríus kom til ríkis systursonur hans, Valentinianus hinn þridji, skyldi Plasidía módir hans hafa øll ríkis forrád, því keisarinn var barn ad aldri. Á hans døgum mistu Róm-

verjar hvert skattlandid á fætur ödru. Madur hét Bónifasíus, hann var jarl yfir skattlöndum Rómverja nordan á Afríku ströndum, hann komst í þvíngan vid Plasídíu keisara módur, skoradi hann þá á Vandali, ad þeir kæmu til fulltíngis vid sig nordan af Spáni. Voru þeir á þad all fúsir, en svo fór, ad þeir lögdu undir sig þau lönd er Rómverjar áttu á Afríku ströndum, hófst þar ríki þad, er sídan stód um 100 ára tíma. Genserik hét höfdíngi Vandala, hann var hinn grimmasti madur, og mikill ofurhugi.

Um þær mundir gekk og Bretland undan Rómverjum: þeir höfdu gjört ord herlidi því, er þar átti land ad verja, ad þad kæmi til Italíu, því alls þurfti þar vid. Gátu Bretar þá ekki leingur varist nágrönnum sínum, Piktum og Skotum, er veittu þeim þúngar búsifjar. Leitudu Bretar fyrst lids hjá Aëtiusi, Rómverja jarli í Gallíu, en er hann vildi ekki verda vid bón þeirra, beiddust þeir lids hjá Englum, Saxum, og Jótum. Þeir voru víkingar miklir, og bjuggu fyrir austan haf. Héldu þessir nú til Bretlands (449). Brædur 2 rédu fyrir þeim, hét annar Hengist, en annar Horsa. Stukku nú Piktar og Skotar úr landi, en víkíngarnir settust þar sjálfir upp, komu nú fleiri af þeim til Bretlands, og lauk svo, ad þeir ráku Breta burt, flýdu sumir þeirra til Gallíu, en sumir vestur á Vales, (þad er vestan á Bretlandi), létu þeir þar fyrir berast, og héldu fornum sid og túngumáli. Hófust nú á Bretlandi 7 ríki þau er kölluð eru Engilsaxa ríki, og komust öll ad lokum undir einn konúng, er

Jótbjartur (Egbert) hét. Hefir landid sídan verid kent vid Engla, og kallad England. Nú var ekki annad eptir af Rómaveldi enn vestana, enn Italía, og lítid eitt af Gallíu, því Búrgunder høfdu tekid sér bólfestu millum Rínár og Vasgáa fjalla.

Medan þessu fór fram, høfdu Húnar haldid kyrru fyrir, í løndum þeim er liggja milli Volgár og Tolvelsku, en nú efldu þeir upp ad nýju. Attila hét konúngur þeirra; allra manna grimmastur og ógurlegastur, hann braut undir sig nálega allar þjódir í Þýdskalandi. Sídan vódist hann á Rómaveldi hid eystra, og keyptu menn þar grid og frid af hønum fyrir ærid fé. Þadan héldu Húnar her sínum til Gallíu, sem þar í móti þeim Aetius jarl med Rómverja og Vestgauta her. Vard fundur þeirra (451) þar sem heitir á Kalonsborgar vøllum vid Marnelfu. (Chalons sur Marne). Var þad en frægasta orrusta, og fékk Aetius sigur, en Húnar flýdu. Ári sídar braust Attila sudrá Italíu. Flýdu þá margir undan hønum út í eyar þær, er liggja fyrir landi á innanverdum Feneya botni, og létu þar fyrir berast. Høfdu Húnar eigi skip, og komust því ekki út til eyanna. Voru þetta upptøk Feneyaborgar (Venedig) er sídan gjørdist svo mikil og vídfræg. Skømmu seinna dó Attila konúngur, og skiptist þá ríki hans milli: Austgauta, Gepída og Lángbarda. Nú þótt Attila væri daudur, var samt Rómaveldi ad litlu borgnara, og þokadist nú drjúgum ad endalokum þess. Valentinianus lét drepa Aetius, og var sídan sjálfur veginn af manni þeim er Maximus

hét. Eifdoxía kona Valentiníans, kalladi þá Gen=serik, Vandala konúng, frá Afríku, til hefnda eptir mann sinn. Gensekik kom, rændi og hafdist allt illt ad í Rómaborg, og hafdi þadan of fjár; en Maximus fell. Herlid Rómverja var nú mestmegnis ordid útlendt mála=lid, og mátti kalla ad þad rédi ollu. Einn af þess=um mønnum sá er Rìsímer hét, og var af Svefa=kyni, stýrdi ríkinu í 16 ár, þó hann gæfi á medan ýmsum keisara tignina, er þeir høfdu einúngis ad nafninu til. Loksins kom ad því, er menn høfdu leingi búist vid: Sá madur er Odóaser hét, af Herúla ættum, og fyrirlidi ens útlenda málalids, krafdist ad fá þridjúng allra jarda á Italíu. Því var neitad, og þá tók hann Rómaborg, og rak frá vøld=um Rómúlus Agústúlus, er þar var sídastur keisari; var þá Odóaser til konúngs tekinn yfir alla Italíu. Þessi atburdur vard, 476 árum eptir Krists burd, voru þá lidnir tiutýgir vetra sídan Gautar héldu lidi sínu vestur yfir Dóná.

Midaldar Sagan.

Frá helztu mønnum og vidburdum eptir daga Rómaveldis ens vestra.

Frakkar. Klodóvík.

Medal þjóda þeirra er stofnsettu ný ríki í løndum ens vestlæga Rómaveldis, vøru Frakkar einna helztir; komu þeir nordan af Þýdskalandi, og tóku sér bólfestu í Gallíu. Einn af foríngjum þeirra hét Klodóvík (Hlødver, Lodvík, Ludvig), er bædi med hreysti og ofríki, lagdi grundvøll til þess ríkis, er sídan hefir átt einna merkastan þátt í mannkyns søgunni, og kallad er Frakkland (Fránkaríki). Fyrst eyddi hann leifum þeim er eptir voru af Rómaveldi í Gallíu, er hann vann sigur á Sýagríusi Rómverja jarli; sídan vakti hann sundurþykki og deilur med hinum ødrum høfdíngjum Frakka, og vard svo loks einvaldur yfir þeim. Hann herjadi á Alimenn, hverra ádur er getid, og fékk sigrad þá í orrustunni hjá Zúlpikk (496). Sagt er ad hann hafi heitid, ádur bardaginn vard, ad kristnast ef hann feingi sigur, og efndi hann þad, máské mest fyrir áeggjan konu sinnar; hún var kristnud og ættud úr Búrgúndíu. Hann rédist og á Vestgauta ríki í Gallíu. En Þjódrekur (Theodorik) Austgauta kon-

úngur veitti þeim lid; hafdi hann ádur lagt undir sig ríki Odóasers á Italíu, og gjørst voldugur høfdíngi, en skømmu eptir hans daga, kollvarpadist þad ríki, sem sídar mun getid. Eptir [illegible] Klodovíks konúngs (511), skiptist ríkid med sonum hans. Voru konúngar þeir er sídan stýrdu þeim ríkjum flestir stjórnlitlir, en rádgjafar þeirra, er menn hafa kallad majores domus (Hirdstjórar), feingu smásaman øll yfirrád í hendur. Frakkar og adrar þýdskar þjódir komu þeim sid á, þar sem þeir løgdu lønd undir sig, ad konúngar feingu hermønnunum sínum, þeim er frægastir voru, lønd og hérød til umsjónar edur ad léni; skyldu þeir annadhvørt gjalda konúngunum skatt, edur fylgja þeim í orrustum. Þegar fram lidu stundir, gingu lénin í erfdir, en fyrst framanaf voru þau veitt einúngis æfilángt; urdu þá lendir menn (Lénsmenn) þessir, stundum bædi voldugir og geigvænlegir konúngunum.

Frá Jústiníanusi enum fyrsta.

Á fyrri hluta sjøttu aldar sat Jústiníanus keisari, hinn fyrsti med því nafni, ad vøldum í Miklagardi. Hann lagdi undir sig Austgauta ríki á Italíu, hvørs ádur er getid. Sjálfur var hann eingi inn hreysti madur, en hafdi tvo ágæta herhøfdíngja, hét annar Belísaríus, en annar Narses. Belísaríus vann allt Vandala ríki í Afriku, og tók høndum konúng þeirra, er Gelímer hét. Sídan sendi keisarinn Belísaríus til Italíu, móti Austgautum; átti hann vid þá margar orrustur, og hafdi jafnan sigur, og lagdi

undir sig alla Italíu; en þá minnst vardi, var hon- um skipad ad koma heim til Miklagards, en Narses látinn taka vid herstjórn í stad hans. Hann bardist vid Teias, Gauta konúng, undir Vesúvius fjalli (553), og fekk sigur. Eptir þad gjørdi Narses, alla Italíu skattgilda undir keisarann, var hún kølluð jarlsdæmi (Exarchat). Eitt þad helzta sem liggur eptir Jústiní- anus, er, ad hann lét Tribónianus løgvitring, safna øllum fornum og nýum løgum í eina bók, er hann gaf út, og kølluð er: Løgbók Jústinianusar, (Corpus juris Justiniani). Ekki gátu Miklagards keis- arar leingi haldid allri Italíu, og mistu brádum mest- an hluta hennar. Sofía, drottníng Jústinusar ann- ars, hafdi gjørt Narsesi þá ordsendíngu, ad hann skyldi koma heim, og setjast ad ullarvinnu med ødrum þjón- ustu-meyum sínum. Þessu reiddist Narses, og kvadst skyldi vefa þann vef, er henni yrdi erfidt upp ad rekja; kalladi hann þá Lángbarda nordan af Ungaralandi (Pannonía), og baud þeim landnám í Italíu. Voru þeir skjótir til ferda, og løgdu undir sig mikinn hluta af nordur Italíu. Foringi þeirra hét Albóin, hrausti- ur madur og grimmur. Lønd þau er Lángbardar løgdu undir sig, voru sídan vid þá kénnd, og kølluð: Láng- barda ríki (Lombardiet). Pavía var þar høfudborg, og adsetur konúnganna. Stód þad ríki um 200 ára tíma, til þess er Karl mikli, vann sigur á Desíderí- usi, er þar var sídastur konúnga, og lagdi svo Láng- barda ríki undir sig (774). Nokkrum hluta af Italíu

héldu Miklagarðs keisarar, og settu jarla yfir. Ravenna var þar höfuðborg.

Frá Múhamed.

Persar voru um lángan tíma Miklagarðs keisurum skæðastir allra óvina; en þó urðu Arabar þeim enn hættulegri, þegar þeir voru allir komnir undir eina stjórn. Til forna voru í Arabíu margar ættkvíslir, og réði sinn höfðíngi fyrir hverri. Allar þessar ættkvíslir sameinaði hinn nafnfrægi trúarbragða höfundur Múhamed, af Kóreiss ætt, og fæddur í Mekka (570). Hann misti úngur föður sinn, og tók föðurbróðir hans, er Abú Taleb hét, hann í hús sitt, og lagði Múhamed þar helzt stund á kaupverzlun. Var hann þá opt í ferðum, kynnti sér ýms trúarbrögð, og kom loks til hugar að gjörast höfundur nýrra trúarbragða. Hann fékk konu þeirrar er Kadiska hét, var hún ekkja og auðug mjög, og veitti honum nú hægra að framkvæma það, er honum bjó í skapi. Hann hvarf þá um tíma á brottu, og var í helli einum skamt frá Mekka, sagði hann að Gabríel eingill hefði byrst sér þar, og boðið sér að endurbæta en heiðinglegu trúarbrögð landa sinna. Jafnskjótt sem hann kom aptur, tók hann að kénna vinum sínum og ættíngjum. Urðu í fyrstu ekki aðrir til að taka við trú hans, enn kona hans, Ali frændi hans, og þræll hans er Zeid hét, og fékk hann fyrir því frelsi sitt. En með því Múhamed var allra manna fríðastur sýnum, og best máli farinn, þá fjölguðu smámsaman áhángendur hans. Höfuðatriðið í trúarbrögðum

hans er þessi grein: Guð er einúngis einn, og Múhameð er spámaður hans. Enfremur segir þar svo: Guð hefir frá eilífð ákvarðað hvørs manns forlög, hvørt heldur blíð eða stríð. Djøfullinn hefir teigt menn til syndar; þó hefir Guð á ýmsum tímum litið til þeirra, og sendt þeim kénnendur og spámenn: Abraham, Móses, Krist og seinast Múhameð, sem er þeirra mestur. Eptir upprisuna øðlast góðir menn allskonar sælu á himnum, en vondir menn hreppa óttalegt og eilíft straff í helvíti. Ráðvandt líferni, og støðugt vald yfir tilhnegíngum sínum, er iðuglega brýnt fyrir mønnum, og að menn skuli jafnan biðja, fasta, géfa ølmusur, og gánga pílagríms gaungur til Kaba *) (þ. e. hins helga húss í Mekka). Vínfaung og svínsflesk er mønnum bannað að smakka. Konur meiga menn eiga fleiri enn eina.

En þó margir tæku við trú Múhameðs, æstust sumir móti honum, og það einkum þeir er voru af hans ættkvísl; varð hann þá að flýa frá Mekka til Medínaborgar (622). Frá þessum flótta hans, sem Arabar kalla Hedskíra, telja allir Múhameðs játendur tímatal sitt **): Hófst þá og nýtt tímabil í søgu þeirra, því í Medínaborg gjørðust svo margir áhángendur hans að hann tók að boða trú sína með oddi og eggjum. Lagði hann nú undir sig hvørja ættkvíslina af annari. Voru liðsmenn hans svo ákafir að ekkért stóðst við

*) Sjá Landaskipunarfræði Síra Gunnlaugs Oddssonar 3 Part, bls. 36.

**) Ár Araba er túnglár, og rúmum 11 døgum styttra enn sólárið.

þeim, sýz þad eigi allsidis hreysti þeirra, ad Múhamed kéndi: ad hvør sem félli fyrir sakir trúarbragda sinna, skyldi sá eilífa sælu á himnum. Einhvørju sinni bar svo vid, ad hann fékk ósigur, hallmæltu menn hønum þá mjøg, og søgdu, ad hann væri allvesæll spámadur, er hann léti menn sigrast á sér. En Múhamed svaradi: ad þessi ósigur væri einúngis straff fyrir syndir þær, er nokkrir sinna manna hefdu drýgt. Eggjadi hann nú menn sína til hefnda, bardist ad nýju og vann sigur. Þvínæst tók hann Mekkuborg, og lagt hafdi hann alla Arabíu undir sig ádur hann lézt. Mælt er ad hann hafi dáid af eitri, er kona ein hafdi gefid hønum nokkru ádur. Hann andadist 632 e. Kr. b. og hafdi þá lifad 2 vetur og 60. Tengdafadir hans, er Abúbeker hét, safnadi trúargreinum Múhameds í bók þá er Alkóran heitir. Er hún øllum Múhameds játendum hid sama, sem heilög Ritning er oss kristnum mønnum. Arabar kalla trúarbrøgd sín Islam, og þá sem þeim fylgja Moslemin.

Eptirkomendur Múhameds, er høfdu bædi hina
andlegu og veraldlegu stjórn yfir Arøbum, hafa menn
632-34. nefnt Kalífa. Fyrstur þeirra sat Abúbeker ad vøld-
um. Hann var vitur madur og gódur, en ríkti skamma
stund. Á hans døgum unnu Arabar Damaskúsborg
634-44. á Sýrlandi. Næstur hønum kom Omar til ríkis,
hann lagdi undir sig Sýrland, Gydingaland, mest
allt Persíu og Egyptaland. Sagt er ad Amrú hers-
høfdingi hans hafi lagt eld í hid mikla bókasafn í Alex-
andrsborg, og brennt þad til øsku, þá er hann hafdi

tekid borgina. Eptir lát Omars settist Osman at völdum, og var hniginn mjög á efra aldur. Hann lagdi Arabar Persíu alla undir sig, en óeyrdir voru miklar innanlands, og fell Osman í þeim. Kom þá loksins Alí til ríkis, dótturmadur Múhameds, og hin mesta hetja. Hann ríkti 5 ár, og var veginn (660) af nokkrum samsæris mönnum. Þá hófst Ommiadanna ættleggur til ríkis, og sátu 14 Kalífar ad völdum af þeirri ætt. Þeir fluttu adsetur sitt til Damaskusborgar. Á þeirra dögum lögdu Arabar, (hverir kallast ödru nafni: Saracenar, Serkir) undir sig allar nordur strandir Afríku. Þar vard fyrir þeim hjördin [illegible] sá, er Atlas heitir, laust svo [illegible] þeirra ad Arabar sigrudu, og ráku Mára vid [illegible] þeirra og sidan. Sídan héldu Arabar nordur á Spán, börduzt vid Vestgauta hjá Xerez de la Frontera (711), og feingu sigur. Kollvörpudu þeir sídan ríki Gautanna, og lögdu nálægt allan Spán undir sig. En nokkrir af Vestgautum flýdu til Astúríu fjalla, og efldust þar á ný móti Serkjum.

Ætt Ommiadanna var hrundid úr völdum af Abbasídum (750), er sjálfir beruðust til ríkis. Einn af þeirri ætt hét Al Mansúr; hann flutti adsetur Kalífanna frá Damaskus, fyrst til Bagdad, er hann reisti á Tígrisár bökkum; vard þad hin frægasta borg, og adsetur Kalífa, medan ríki þeirra stód. Sumir Kalífar af þessari ættkvísl voru ágætir höfdingjar, og efldu listir og vísindi; má einkum nefna Harún al

Raschid (786—808), er var vinur Karls mikla, og son Haruns, er Al Mamun hét († 833).

Kalifa ríkid var um lánga tíma allra ríkja voldugast í Austurheimi, þróudust þar og ýmsar vísindagreinir, einkum á dögum Kalífa þeirra er seinast voru taldir. Var þad helzt Heimsspeki, Mælingarfrædi, Læknisfrædi og Sagnafrædi, er þeir lögdu stund á, og höfdu úr bókum Forngrikkja, er þeir lögdu út á sína túngu. Stjörnufrædi, og þó öllu framar stjörnuspá (Astrólogí) idkudu þeir einnig, og feingust mikid vid gullgjörd (Alkemí). Skáld voru Arabar frá alda ödli, og hafa þeir sett saman ýmsar sögur og æfintýri. Þegar fram lidu stundir, fór ríki þessu ad hnigna, brutust þá ýms skattlönd undan, en tirkneskir málamenn nádu effstum yfirrádum í Bagdad, og loksins gjördu Mongólar enda á ríkinu (1258).

Frá Karli mikla.

Eins og ríki Arabíu manna var hid voldugasta um þessar mundir á austurlöndum, vard ríki Frakka þad í Nordurálfu á dögum Karls mikla. Eptirkomendur Klodóviks (Frakka konúngs), edur Merovingar, sem þeir kallast ödru nafni, eptir einum fyrirlida sinna, létu smámsaman öll ríkis forrád í hendur rádgjafa sinna (Majores domus), er jafnvel feingu þau í erfdir. Einn af þessum rádgjöfum, er Karl Martel hét, vann frægan sigur á Serkjum, hjá borg þeirri er Tours heitir (732). Voru þeir komnir sunnan af Afríku, og höfdu lagt undir sig þvinær allan Spán,

(eins og ádur er sagt), og brutust nú yfir Pyrenea fjøll nordur á Frakkland, og stódst ekkért vid þeim; mundu þeir ad ødrum kosti hafa lagt undir sig alla Nordurálfu, og þraungvad mønnum til ad taka vid trú sinni. Pipín litli hét son Karls Martels. Hann styrkti Páfa, (svo nefndust Rómaborgar biskupar) móti Lángbørdum, og til launa fyrir þad, gáfu þeir hon-um konúngs nafn yfir Frakklandi. Mælt er, ad Pipín hafi spurt Páfa, hvør fremur ætti konúngur ad kall-ast, sá, er einúngis bæri nafnid, eda sá sem gegndi øllum konúngs størfum í fridi og ófridi. Páfi svar-adi því sem hann vissi ad Pipíni var þekkast. Var þá Kilderikur konúngur, hinn sídasti af Meróvínga ætt, rekinn frá ríki, krúnurakadur og sendur í klaustur, en Pipín vígdur undir kórónu af Páfa. Pipín kon-úngur andadist 768 e. Kr.

Þá kom til ríkis Karl sonur hans, og er hann kalladur hinn mikli, fyrir sakir afreksverka sinna. Er þad eigi um skør fram, þó einn nafnfrægur sagnaskrif-ari hafi líkt honum vid einstaka stjørnu er lýsti vída-vegar í svartnætti því, er grúfdi sig yfir þjódirnar bædi fyrir og eptir hans daga. Þá er Karl mikli hafdi setid 3 vetur ad ríkjum, dó bródir hans sá er Karló-mann hét. Liggur sá grunur á Karli, ad hann hafi rádid hann af døgum, og styrkist enn fremur vid þad, ad hann svipti sonu hans allri fødurleifd sinni, en menn hafa viljad réttlæta þessa tvøføldu synd med því ad segja, ad Karl hefdi ad ødrum kosti ekki getad komid til

[illegible] þeim hinum mikla [illegible] er honum [illegible] í kapl, og síðar varð framgengt.

Karl mikli átti alla æfi í orrustum við hinar þjóðir; er hann lagði allar undir sig hverja af annari, og gjörði að einu miklu ríki. Frægust af stríðum hans, eru þau sem hann átti við Saxa. Þeir voru forn þjóð ein á Vestfali og Neðra Saxlandi norður að Hamborgarelfu. Þeir voru heiðnir og drápu kristna trúboðendur er til þeirra komu. Síðan gjörðu þeir margar árásir á Frakkland, og þá hugfesti Karl, að láta þá hætta þeim vana, og leggja þá undir sig. Hann hét og, að hann gjörði þarft verk, ef hann sneri þeim frá heiðinglegri villu til blíðari og betri siða kristinna manna. Hófst sá ófriður 772, og stóð í 33 ár, þó stundum yrði nokkurt hlé á. Saxar biðu ósigur þegar í fyrstu orrustu, gáfu gísla og sömdu frið. Um þær mundir krafðist Desiderius Lángbarða konungur föðurleifðar fyrir dóttursyni sína, en bróðursyni Karls, er flúið höfðu til Paviaborgar til afa síns. Karl kvaðst svo við, að hann fór með her manns til Ítalíu, tók Paviaborg, og Desiderius handtók og setti í klaustur eitt á Frakklandi. En Lángbarða ríki, og alla Efri Ítalíu lagði hann undir sig, og staðfesti Páfa í umráðum þeim er Pipin konungur faðir hans hafði fengið honum yfir nokkrum borgum á Ítalíu. Þar eptir fór Karl herferð móti Söxum, er á meðan hann dvaldist á Ítalíu, höfðu herjað á ríki hans. Meðan sá ófriður stóð yfir, komu til hans sendimenn arabiskir sunnan af Spáni, og beiddu hann liðveizlu

móti ödrum sinna landa. Karl fór sudur yfir Pýreneafjöll, og lagdi landid undir sig sudur ad Ebrófljóti. Á heimleidinni gjördi óvina her honum fyrirsátur þar sem heita Ronzevals Klif á Pýrenea fjöllum; lögdu Frakkar upp Klifin, og áttu einkis ills von, fundu þeir ekki fyrr enn á þeim dundi hördt grjót og vopn. Féllu þar margir af Karls mönnum, var Rolland, systurson hans einn af þeim, hann var hinn mesti kappi. Hefir skáldid ítalska, Ariósto, ort vidfræga drápu um afreksverk hans. Á medan höfdu Saxar ad nýu hlaupid upp til ófridar, og Vittekind hershöfdingi þeirra, en mesta hetja, farid herskyldi sudrá Frakkland. Snérist nú Karl móti honum, og átti þá leingi í ófridi vid Saxa. Þó kom þar, ad Vittekind tók vid trú og lét skýrast, og margir hans landa med honum. Fékk hann mestan hluta af Saxlandi ad léni af Karli, og sór honum hollustu eid. Þessu næst rak Karl, Tassiló hertoga burt af Bajara = landi, og lagdi þad undir sig. Hertoginn hafdi æst Avara, er bjuggu á Ungaralandi, móti Frakka konúngi. Karl fór til móts vid Avara, vann sigur á þeim, og lagdi landid undir sig austur ad Rabelfu (Raab). Um þessar mundir (799) hafdi vakist ófridur í Rómaborg, var páfinn Leó hinn 3ji, þvínær hrakinn til dauda af upphlaupsmönnum. Og sem hann sá sér fært, flýdi hann til Karls og beiddist ásjár. Hét konúngur honum lidi sínu, og sendir hann til Róms med virduglegu föruneyti. Litlu sídar, kémur hann sjálfur til Rómaborgar med her manns, og refsar þúnglega öllum mótstödumönnum Páfa. Med

var litlu fyrir Jól. Hinn fyrsta dag jóla (800) gekk Karl til kyrkju og badst fyrir, en er hann stód upp aptur og vildi burt gánga, gekk páfi til hans, setti kórónu á høfud honum, og kvaddi hann til keisara yfir Rómverja. Þannig hófst aptur hin rómverska keisaratign eptir meira enn 300 ára millibil. Vann Karl ad sønnu ekki ný lønd med þessari nýu tign, en virdíng hans fór vaxandi, og hann fékk yfirrád yfir páfa. Seinna breyttist þad svo, ad páfarnir, sem krýndu konúngana, þóktust sjálfir vera yfirdrottnar þeirra.

Þrem árum eptir ad Karl var ordinn keisari, endudu um sídir hin saxnesku stríd. Létu Saxar skírast, og gáfu sig undir stjórn Karls, en héldu sínum fornu løgum. Þó þókti keisara tryggilegra ad flytja 10,000 búendur (Familier) af Saxlandi, og útvega þeim bústadi bædi á Frakklandi og í Nidurløndum.

Einna seinast átti Karl í ófridi vid Godfred konúng á Jótlandi; ætladi konúngur med her manns sudur til Akkensborgar (Aachen) þar sem keisarinn sat, en sá leidángur fórst fyrir, því konúngur deydi um þær mundir. Samdi Hemíngur, sá er eptir hann tók ríki (810), frid vid Karl.

Ríki Karls mikla nádi, þá er þad var sem mest, frá Tíberá nordur ad Eystrasalti og Ægisdyrum (Eideren), frá Rabelfu á Ungaralandi vestur ad hafi, og í útsudur til Ebrófljóts á Spáni.

Karl keisari lagdi mikla stund á stjórn lands og laga, og var afskiptasamur um flesta hluti í ríki sínu; hann efldi mjøg kristna trú, þó hann geingi þá

strid hardt ad sumum; hann skipadi biskupa og klerka um ríki sitt, lét reisa skóla og kyrkjur, og fekk til þeirra saungmenn og orgelleikara frá páfa. Hafdi hann og jafnan med sér margt lærdra manna, má einkum telja Alkúin, enskan múnk, ágætan mann og vel lærdsan. Sjálfur idkadi keisarinn vísindi og lærdi ad skrifa á fullordins alldri, því fadir hans hafdi ekki haldid honum til slíkra starfa. Múnka í klaustrunum hvatti hann til bókmenta, og skrifudu þeir þar margar fornbækur Grikkja og Rómverja er annars hefdu glatast med øllu. Þegar keisari fann ad skammt mundi eptir æfi sinnar, kalladi hann Lodvík son sinn á sinn fund, lét hann sjálfan setja Kórónu á høfud sér, beiddi hann óttast Gud og gæta skyldu sinnar vid allar stéttir. Ari sídar (814) tók Karl sótt mikla þá er hann leiddi til bana; var hann þá tveim vetrum meir enn sjøtugur, en alls hafdi hann setid ad ríkjum 46 vetur.

Lodvík (er kalladur er hinn trúrækni) son Karls mikla, tók ríki allt eptir fødur sinn. hann var gódmenni mikid en atkvæda lítill, og átti í miklum deilum vid sonu sína Lótar, Lodvík og Karl, urdu svo mikil brøgd ad því, ad þeir ráku hann tvisvar frá voldum. Hann deydi 840. Børdust þeir brædur þá sín í millum, og sømdu loks frid í Verdun (843), var þá skipt enu frakkneska einvaldsdæmi í þrjú ríki: Frakkland, Þýdskaland og Italíu. Afkomendur Karls mikla hafa menn nefnt Karlúnga (Karolinger), voru þeir allir dádlitlir menn, og hnignadi

því ríkjum þeirra øllum. Sú ætt dó út í Frakklandi með Lodviki hinum lata 987.

Frá Nordmønnum og Nordurløndum í fornøld.

Ein af þjóðum þeim, er á døgum Karlúnga herjuðu um vesturlønd Nordurálfu, voru Nordmenn. Voru þeir komnir nordan af Skandínavíu (þ. e. Noregi, Svíþjóð og Danmørku), þekktu aðrar þjóðir lítið til þeirra landa leingi framan af øldum. Nokkru fyrir Krists burð, að því er fróðir menn segja, kom Odinn austan yfir Vanakvísl til Nordurlanda, braust þar til valda, og flutti þángað nýjan átrúnað. Blótuðu menn Odinn eptir dauða hans. Það var eitt í trú Odinns, að hreysti er talin fremst allra dygða. Hraustir menn skulu eptir dauðann koma til Odinns í Valhøllu, eta galtar flesk og drekka mjøð, berjast og falla hvørir fyrir øðrum, og lifna þó við aptur. Illir menn og ragir skulu fara til Niflheims, og þola þorsta og húngur. En um síðir skal þó bæði Valhøll og Niflheimur undir lok líða. Skulu þá góðir menn og siðlátir byggja á Gimli hjá Alfødur, en vondir menn fara til Nástrandar. Menn blótuðu og ýmsa høfðíngja þá er með Odni komu, svo sem Þór, Þrumuguð, hann bar hamarinn Mjølni, hann er allt nýtur. Týr, hermannaguð. Baldur, réttlætisguð. Frygg, konu Odinns. Freyu, ástargyðju, og fl. Trúarbrøgð Odinns efldu menn mjøg til hreysti; áttu þeir laungum í orrustum og fóru opt í víkíng. Þá voru

mörg ríki og smá á Norðurlöndum, þó var það til að þau sameinuðust í stærri ríki. Þannig náði Dan mikilláti, Skáneyar konúngur, undir sig nálega allri Danmörku, fekk hann sumt með Drottníngu sinni, en sumt vann hann með vopnum. Hann kom á heim síðum, að menn voru lagðir í haugá. Einn af eptirkomendum hans var Hrólfur Kraki, er hann frægur orðinn af afreks verkum sínum og dauða. Ívar víðfaðmi lagði undir sig, með svikum og ófriði, því nær allt Svíaveldi og Danmörku; réðu eptirkomendur hans: Haraldur Hilditönn, Sigurður Hríngur og Ragnar Loðbrók síðan fyrir þessum löndum. Ragnar fell á Englandi, en ríkið skiptist með sonum hans. Helzt enn við hernaður víkinga í Danmörku og Noregi, allt til þess er Gormur hinn gamli lagði undir sig öll smá ríki í Danmörku, en Haraldur hinn hárfagri, í Noregi (nálægt 900 á. e. Kr.): Haraldur lagði undir sig eður felldi í orrustum 31 fylkiskonúng; naut hann mjög að fulltingis Guttorms hertoga, móðurbróður síns, og jarlanna: Rögnvaldar mærajarls, og Hákonar Grjótgarðssonar. Það er mælt að ástin hafi meðfram knúið Harald til slíkra stórvirkja. Svo bar til einhverju sinni, er Haraldur var að jólaveitslu einni, að hann leit meyu þá er Ragna hét. Hún var kvenna fríðust. Lagði konúngur ástarhug á hana, en henni var það fjærri skapi. Lézt hann þá mundi taka hana nauðuga, enn hún kvað honum sæmra að ogna smákonúngum þeim er Noregur væri þakinn af. Streingdi hann þá þess heit að hætta ekki fyrr enn hann hefði eignast

allan Noreg. Sagt er og, ad hann hafi bedid til handa sér Gydu, dóttur Eiríks konúngs af Hördalandi, og heitstreingt þá, ad ekki skyldi hann skéra hár sitt né kemba, fyrr enn hann hefdi lagt undir sig allan Noreg. Tíu vetrum seinna hafdi Haraldur konúngur eignast allan Noreg, og þá skar Rögnvaldur jarl hár hans, gaf jarl honum kenníngar nafn, og kalladi Harald hinn hárfagra, ádur var hann kalladur Lúfa.

Margir af ættum enna fornu smá konúnga stukku úr landi fyrir ofríki Haralds konúngs, og leitudu annara landa. Tóku sumir sér bólfestu á Færeyum, en adrir héldu vestur um haf og fundu Ísland (861 e. Kr. b.), og bygdi Ingólfur Arnason þar fyrstur manna (874). Frá Íslandi fannst sídan Grænland (982), og Vínland nordan á Vesturálfu (Ameríku). Um þær mundir herjudu og Nordmenn um Frakklands strendur, og gjördu þar mörg spillvirki, stód Frökkum svo mikill ótti af víkíngum þessum, ad þeir bádu í kyrkjum sínum: frelsa oss Drottinn frá ædi Nordmanna! (A furore Normannorum libera nos o domine!). Loksins tóku þeir sér bólfestu á Frakklandi undir herstjórn Gaungu Hrólfs; segja menn ad hann hafi verid kalladur svo, fyrir því ad hann var svo mikill vexti, ad einginn hestur mátti bera hann. Hrólfur þraungvadi Karli einfalda Frakka konúngi til ad láta laust vid sig fylki þad, er Nevstría hét, og sídan var kallad Normandía, eptir þeim Hrólfi. Hrólfur gékk ad eiga dóttur Karls konúngs. Frá Normandíu hertogum eru Englands konúngar komnir, þeir er leingi sátu

þar að völdum. Var Vilhjálmur Bastarður þeirra fyrstur. Norðmenn náðu og fótfestu á Italíu, komu þeir fyrst þángað sem pílagrímar, og feingu landsmenn þá til liðs við sig móti Grikkjakeisurum, en að lokum náðu þeir undir sig allri Suður-Italíu (Neðra Vallandi) og Sikiley. Helztu foríngjar þeirra voru Tankreds synir, 12 að tölu, eru þeir Hróbjartur Guiskarður og Róger þeirra nafnkéndastir. Hróbjartur setti á stofn hertogadæmi það, er Apúlía nefndist, en Róger, greifadæmið Sikiley. Þessi lönd lagði Róger, annar með því nafni, undir sig, og kallaði konúngs ríki.

Frá því er Kristni kom til Norðurlanda.

Lángir tímar voru liðnir frá því er suður búar Evrópu höfðu tekið Kristna trú, til þess er hún var boðuð hér á Norðurlöndum. Blakk-Haraldur jarl lét skírast, og flutti með sér til Jótlands (826 á. e. Kr.). Ansgaríus múnk. En kristninni gekk þó seint að festa rætur í landinu, því menn vildu með eingu móti við henni taka. Gormur hinn gamli Danakonúngur, hélt mjög fram trú Óðinns, og leitaðist drottning hans, Þyri Danmarkarbót við á marga vegu, að koma honum af þeim átrúnaði. Ottó keisari hinn mikli þraungvaði Haraldi konúngi Gormssyni til að taka við kristni. Var hann skírður og ættmenn hans af Poppa biskupi. Fékk biskup þessi komið mörgum til að játast undir Krists trú, með jarteiknum þeim er hann gjörði; hann bar glóanda járn eður trað, og sak-

adi ekki, og tóku þá heidnir menn vid trú hans. Sveinn konúngur Tjúguskégg, sonur Haralds konúngs, trúdi ýmist á Krist edur Odinn, og þó öllu heldur á Odinn. Þá vóru Jómsvíkingar uppi og bjuggu í Jómsborg á Vindlandi. Höfdu þeir sína egin stjórn og lög, er Pálnatóki setti þeim. Jómsvíkingar tóku Svein konúng höndum, og vann hann sér til lausnar, ad greida þeim grid fé, og lofa ad hefna sín ekki. Sveinn konúngur var ad falli Olafs konúngs Tryggvasonar, med þeim, Olafi sænska stjúpsyni sínum, og Eiríki jarli Hákonarsyni, mági sínum. Þeir börd-ust vid Svoldur, 1000 á. e. Kr. Ad lyktum fór Sveinn konúngur med her sinn vestur til Englands, átti þar margar orrustur vid Adalráð konúng Játgeirsson. Vann Sveinn mestan hlut Englands og andadist ad því, 1014 á. e. Kr. Knútur son hans lagdi undir sig bædi England og Noreg, og má telja ad á hans dögum yrdi kristni fyrst algjörlega lögleidd í Danmörku.

Í Noregi voru menn enn ófúsari ad taka vid kristni enn í Danmörku. Hákon Adalsteinsfóstri son Haraldar ens hárfagra, ólst upp á Englandi, og hafdi kristnast þar. Og sem hann var kominn til ríkis í Noregi, en Eiríkur konúngur blódöxi bródir hans var rekinn úr landi, leitadist hann vid ad kristna landsfólkid; en honum vard lítid ágeingt, stódu menn fast á móti, og þótt hann væri enn ágætasti konúngur og gjördi á mörgu betri skipan, vard hann óvinsæll fyrir sakir kristni bodsins. Hákon konúngur setti Gula-

þíngs løg og Frostaþíngs løg med rádum viturra manna. Hann setti og þad í løgum, ad vita skyldi gjøra á háfum fjøllum, svo hvørn mætti sjá frá ødrum, þegar útlendur her kom ad landi. Segja menn ad á 7 nóttum færi herbodid frá enum sydsta vita, í ena nyrzta þínghá á Hálogalandi. Haraldur konúngur Gormsson efldi sonu Eiríks blódøxar móti Hákoni Adalsteinsfóstra. Børdust Eiríks synir vid hann í Stord (961). Vard Hákon sár til ólífis og andadist litlu sídar. Tók Haraldur Gráfeldur, Eiríksson ríki í Noregi eptir hann, kristnadist landsfólkid lítt á hans døgum, og Hákonar jarls Sigurdarsonar. Hafdi Hákon jarl ad sønnu látid skírast, og naudgadi Ottó keisari honum til þess, en jafnskjótt og hann kom aptur til Noregs, kastadi hann trúnni, og blótadi heidin god. Ójafnadur sá er Hákon jarl sýndi á ofanverdum døgum ríkisstjórnar sinnar, gjørdi hann mjøg óvinsælan, vard Olafi Tryggvasyni því hægra fyrir, ad komast þar til ríkis. Hákon jarl var myrdtur í jardhúsi einu, af þræli sínum, er Karkur hét (995). Olafur hafdi tekid vid kristni, er hann var í hernadi vestur á Irlandi, vildi hann nú þraungva landsfólki í Noregi til ad taka þá trú, og refsadi þeim øllum þúnglega er eigi vildu kristnast. Olafur konúngur sendi Þangbrand prest til Islands (997), til ad boda þar kristni, létu nokkrir skírast, þó voru hinir fleiri er í móti mæltu. Þrem árum sídar var kristni løgtekin á alþíngi. Sigmundur Brestisson kristnadi Færeyar, ad bodi Olafs konúngs, verri sídar

enn Þángbrandur fór til Íslands. Olafur konúngur sat svo skamma stund að völdum, að honum vannst ekki tími til að kristna allan Noreg. Olafur hafði övíngast við Svein konúng Tjúguskegg, fyrir þá sök að hann hafði feingið Þyri systur Sveins að honum nauðigum. Auk þess eggjaði Sigríður Svía drottníng hin stórráða, Svein til hefnda, þóktist hún eiga Olafi fyrir grátt að gjalda, þar sem hann hafði kallað hana, afgamla og hundheiðna og lostið hana í andlit með glófa sínum. En nú var hún gift Sveini konúngi. Gjörði hann nú fèlag við Olaf Svíakonúng, son Sigríðar Stórráðu, og Eiríc jarl Hákonarson, móti Olafi Tryggvasyni. Olafur konúngur hafði farið suður til Vindlands, að heimta eignir Þyri drottníngar. Hann var á skipi því, er Ormurinn lángi hét, það var allra skipa mest og skrautlegast, hafði konúngur fleiri skip í þeirri ferð. Konúngarnir sátu fyrir honum við Svoldur, varð þar en harðasta orrusta. Einar Þambarskèlfir var með Olafi konúngi á Orminum, hann skaut af boga, og var allra manna harðskeytastur. Einar lagði ör á streing og vildi skjóta að Eiríki jarli, þá skaut maður úr liði jarls sundur bogann milli handa Einars; varð þá brestur hár. Hvað brast þar svo hátt? mælti konúngur. Einar svaraði: Noregur úr hendi þèr! Um síðir varð Ormurinn hroðinn, hljóp Olafur konúngur fyrir borð, og hefir eigi með sanni til hans spurst síðan, (1000 á. e. Kr.). Nokkru síðar varð Olafur Haraldsson einvalds konúngur að öllum Noregi, leitaðist hann við, eins og gjört hafði Olafur Tryggvason,

ad kristna landid, og þrengva mönnum til réttrar trús ar. Undu margir því illa, og fóru úr landi til Knúts Danakonúngs ens ríka, ófridadist þá med þeim Knúti og Olafi. Fór Knútur med her óvígan til Noregs, og flýdi Olafur konúngur þá landid, en kom aptur í Nor; eg tveim vetrum sídar, og átti þá orrustu mikla á Stiklastødum vid lenda menn. (1030). Þar féll Olafur konúngur. Var hann kalladur hinn helgi, og skrínlagdur í Nidarósi, høfdu Nordmenn sídan áheit vid hann, og segja þeir margar fagrar jarteiknir yrdu ad hans helgi. Eptir þá tíd fékk kristni litla mót: stødu af heidnum mønnum í Noregi.

Í Svíþjód hafdi þegar Ansgaríus múnkur bod: ad kristni, en fyrst á døgum Olafs konúngs Eiríks: sonar, vard þeirri trú framgeingt, því konúngur sjálf: ur tók vid kristni. Hafdi hann einkum til þess klerka enska ad breida kristni út um landid, hét einn þeirra Jón Sigurdur. Þó hélzt enn vid heidni þar í landi til þess er Ingi konúngur Steinkélsson (ná: lægt 1100 e. Kr.) lét brjóta hof Odins, ad Upp: sølum, vard þá Krists trú yfirsterkari. Voru ávextir hennar, þegar á allt er litid, gódir, þó því verdi ekki neitad ad trúin eins og hún var þá, væri ordin mjøg ólík því er Kristur kénndi. Krøfdust menn einkum hlýdni vid klerkana, og ad øllum ænum helgu sidum væri nákvæmlega gaumur géfinn.

Frá Knúti konúngi enum ríka.

Í þann tíma er Nordmenn herjudu á Sudur:

land, og tóku sér þau hálfann, var sá konúngur uppi hér á nordurlöndum, er þau lagdi flest undir sig. Sveinn Tjúguskegg, son Haralds konúngs Blátannar, vann mestan hlut Englands, en andadist ádur hann gæti lagt þad land. allt undir sig, hugdu þá Englismenn gott til ad brjótast undan Dönum, er Knútur son Sveins konúngs var barn ad aldri. Tóku þeir þá til konúngs yfir sig Adalrád, er ádur hafdi þar konúngur verid, og frá ríkjum rekinn. Hann var frændi af Alfredi hinum mikla Engla konúngi. Vard Knútur ad rýma England fyrir Adalrádi, en ádur hann fór úr landi, lét hann skéra nef og eyru af mönnum þeim er hann hafdi í gíslíngu, og sleppti þeim svo á land upp, var þad hid mesta grimdarverk, og sýnir skaplyndi manna á þeim tímum. Knútur hélt til Danmerkur, og redi þá Haraldur brodir hans þar ríkjum. Haraldur fékk honum mörg skip, fór Knútur þá brádum til Englands, og átti orrustur margar og hardar vid Játmund járnsídu, son Adalráds konúngs. Var Játmundur hinn mesti kappi. En med svikum Alreks (edur Eiríks) Strjónu, fékk Knútur sigur. Skiptu þeir Játmundur þá ríki med sér. En litlu eptir þad, drap Alrekur Strjóna Játmund konúng, og tók til þess fé af Knúti. En sem Knútur hafdi lagt undir sig England, gjördist hann mildari í stjórn sinni, enn hann hafdi ádur verid. Gjördi hann eingan mun danskra manna og enskra, og gekk ad eiga Emmu drottníngu, ekkju Adalráds konúngs; gjördi Knútur þad til [illegible] enskum mönnum. Hann hafdi jafnan [illegible] Herlid

á máli á Englandi, (þinglid), og setti því hann lag er Vidurlagsréttur heitir, reisti kyrkjur og efldi kristna trú, kómst hann vid það í mikla kærleika vid klerkana er þá voru ærid voldugir. Eptir andlát Haraldar bródur síns erfdi Knútur Dana ríki. Hann lagdi og Noreg undir sig, hafdi hann ádur med ardæk sínum og fégjöfum svikid marga höfdíngja undan Olafi helga. Knútur konúngur andadist á Englandi, 7 vetrum eptir það hann lagdi Noreg undir sig (1035 e. Kr.). Hann hefir verid kalladur Knútur ríki, edur hinn mikli. En margt hafdist hann það ad, sem ordid hefir fyrir lasti manna, og mjög ad makleglæikum. Er það eitt til merkis, hvörsu honum fórst til Ulfs jarls Þorgilssonar Sprakaleggs. Ulfur átti Astrídi systur Knúts konúngs, og setti Knútur hann eitt sinn eptir til landgæzlu í Danmörku, medan hann sjálfur var á Englandi. Þá gjördust Svía og Noregs konúngar til ad herja á Danmörku, og lögdu undir sig Sjáland. Þókti Dönum lángt ad bída þess ad Knútur konúngur kæmi aptur, og rédi Ulfur jarl þeim ad taka Hördaknút, son Knúts, til konúngs yfir sig. Litlu sídar kémur Knútur heim, og mislíkar stórum þetta fyrirtæki, en hugsar þó ad ekki skuli hann hefna sín ad sinni. Rekur hann þá fyrst óvini sína úr landi, og berdist vid þá í ánni helgu, og komst þar í mikla mannraun, en þá veitti Ulfur jarl honum lid. Snéri konúngur sídan til Danmerkur, og baud Ulfur jarl honum til sín, til Hróarskéldu, og hugdi ad nú mundi hann sáttur. Knútur þág það jarls og kom,

en var hljódur mjøg og fámálugur. Jarl baud honum tebla skák vid sig, en yfir tablinu reis sundurþykki milli þeirra. Stód jarl upp, og vildi burt gánga. Þá mælti konúngur: Flýr þú nú Ulfur ragi? Ekki kalladir þú mig ragan, mælti jarl, er Danir flýdu sem hundar, vid ána helgu. Konúngur reiddist ordum jarls, og lét vega hann daginn eptir. Vard hann ad láta miklar fébætur koma fyrir víg jarls, bædi til Hróarskeldu kyrkju, og til Astrídar systur sinnar. Eptir andlát Knúts konúngs, skiptist ríkid med sonum hans. Nordmenn brutust undan Dønum, ádur Knútur andadist; vard Sveinn Knútsson ad flýa þadan, en Magnús gódi, sonur Olafs helga tekinn til ríkis. Haraldur Engla konúngur, son Knúts ríka andadist 1040, tók þá Hørda-Knútur England, og rikti yfir 2 ár. En er hann andadist var Játvardur Adalrádsson til konúngs tekinn yfir Englandi, eignudust Dana konúngar aldrei England sídan. Danir komust um tíma undir Magnús konúng góda, en eptir dauda hans, tók ríki í Danmørku Sveinn, son Ulfs jarls og Astrídar systur Knúts.

Frá Páfaveldi, og frá Krossleidángrum.

Fyrir sakir ørleika og fégjafa ýmsra høfdíngja, einkum Pipíns konúngs og Karls mikla, urdu enir rómversku biskupar (Páfar ødru nafni), ákaflega voldugir. Med áliti því sem trúin fékk þeim í hendur, gafst þeim brádum færi á ad setja jafnvel konúngunum løg. En einginn var því líkur sem Gregoríus

hinn sjøundi, hann hefir verid ágeingastur allra Páfa og umsvifamestur. Gjørdi þad eigi allstíd til ad styrkja krøfur þeirra, ad þeir søgdust vera jarlar Krists hér á jørdu, og eptirkomendur Péturs postula. Þeir komu einnig þeirri trú inn hjá kristnum mønnum, ad þeir væru óbrigdulir í øllum hlutum, og þó verk þeirra væru svo ótrúleg og ókristileg sem allir vita, þá var þad lengi, ádur bædi tignir menn og ótignir sæu hrekki þeirra. – Gregoríus leitadist vid ad adgreina klerkana sem mest frá ødrum stéttum, og láta þeim einúngis vera annt um ad efla hag kyrkjunnar, og fyrir því bannadi hann þeim ad kvongast. Til þess ad audga kyrkjur og múnka fundu Páfarnir upp lærdómana um hreinsunareldinn, skyldu sálir manna vada þann eld til hreinsunar sér, ádur þær kæmust í himnaríki. En því fyrr komust sálirnar úr eldinum, sem klerkar lásu fleiri messur yfir þeim, og feingu meira fé fyrir. Gáfu og margir fyrir sálu sinni stórfé til klaustra og múnka. Sá madur sem einna helzt mátti kénna á ofríki páfanna, var Hinrik 4di Þýdskalands keisari. Hann vildi ráda nokkru med í andlegum efnum. Um þær mundir var sem mestur kurr í landinu, þókti mønnum keisarinn gjørast rádríkur, og þoldu illa yfirgáng hans. Leitudu þá margir menn, einkum af Saxlandi, trausts til Gregoríusar Páfa. Þókti honum þad sem best ad hendi bera, og bannfærdi keisara, gaf hann med þeirri skipan þegna hans lausa allra mála vid hann. Kreppti þá svo mjøg ad keisara, ad hann vard ad gánga sudur til páfa, og standa berhøfdadur og berfættur nokkra

daga fyrir utan hallardyr hans, ádur hann feíngi hann til vidtals. Þó kom þar, ad Hinrik keisari hefndi sín, vard páfi ad flýa, og leita á nádir Nordmanna á Nedra Vallandi, og andadist í Salernóborg (1085 e. Kr.). Gregóríus var vinur mikill Matthildar af Tóskana, markgreifa konu, hún arfleiddi páfastól ad öllum eignum sínum. Páfum þeim, er komu eptir Gregoríus 7da, var ekki betur í þokka vid Hinrik 4da, enn Gregoríusi hafdi verid, æsku þeir jafnvel sonu keisara móti honum, svo einn þeirra, Hinrik 5ti, rak födur sinn frá ríki, og dó hann í miklu volædi.

Á dögum Hinriks keisara ens 4da, hófust enir nafnfrægu Krossleidángrar. Kristnir menn höfdu um lánga æfi farid pílagrímsferdar til Landsins helga (Palæstína), til ad efla med sér sanna gudrækni. Létu Serkir er þá bjuggu í landinu, þá fara ferda sinna í nádum. En eptir ad Tyrkir tóku Jórsalaborg, gjördu þeir kristnum mönnum margt til skapraunar, og fóru illa med þá. Höfdu menn þegar ádur kvartad yfir því, en Pétur múnkur frá Amiens, er þá kom úr sudurgaungu, vard fyrstur til ad kveda upp vid Urbanus páfa hinn annan, ad ná landinu helga úr höndum heidingja. Páfi stefndi til þings í Klermont á Fracklandi, urdu margir til, bædi Frakkar og adrir, ad heita förinni. Þeir sem skuldbundu sig til þeirrar ferdar, kölludust: Krossfarar, og förin sjálf: Krossleidángur, fyrir því ad raudur kross var festur á herdar öllum þeim er þá fór fóru. Þóktust menn med þessu fyrirtæki, ekki einúngis eiga vísan

mikinn jardneskan ávinning, heldur og eilífa sælu annars heims. Í vordøgum 1096, hófst enn fyrsti leidangur, var þad enn mesti mannfjøldi, allt ad 150,000, bædi konur og karlar, gamlir menn og úngir. Gjørdist Pétur múnkur fyrirlidi þeirra, og héldu nú af stad til landsins helga. En á leidinni létu þeir vída greipar sópa yfir eignir manna, og høfdu ýmsan ójøfnud í frammi; urdu þá opt orrustur og mannavíg, og loksins komust einar 3000; af þessum mikla her aptur til Miklagards.

Betur gekk ødrum herflokki, hérumbil 90,000, sem lagdi af stad á álidnu sumri hid sama ár. Fyrir þeim réd kappinn Gottfredur af Bouillon, fylgdu honum margir høfdingar af Frakklandi. Hélt Gottfredur lidi sínu austur um Þýzkaland, svo um Ungaraland og sudur á Grikkland, og fór jafnan med fridi. Þar komu til móts vid hann ýmsir greifar og hertogar med miklu lidi; gétur hér einkum Húgós, bródur Filippusar 1ta Frakka konungs, Raimunds greifa af Tólóse, og Róbjartar Nordmandíu hertoga, sonar Vilhjálms Bastardar Engla konungs. Herinn komst loks alla leid út til Jórsala, og nádi borginni eptir harda orrustu, úr høndum Tyrkja (1099). Var nú Gottfredur til konungs tekinn yfir Jórsali, en andadist litlu sídar (1100). Tók þá Baldvin, bródir Gottfredar vid yfirrádunum kristinna manna í Jórsalaborg; var nú lid þeirra stórum fækkad, en Tyrkir héldu løndum øllum umhverfis, og gjørdu tídum árásir á þá. Alexius Komnenus, Miklagards keisari;

gafst kristnum heldur ekki sem best. Þá sú hjálp sem þeir áttu von á vard því ad koma nordan úr Evrópu.

Nú gjørdust fleiri til ad fara Jórsalaferd. Ár 1147 fóru þeir Lodvík Frakka konúngur enn sjøundi, og Konrád keisari enn þridji, med 200 þúsundir manns, eptir áeggjan Bernhardar ábóta af Klairveaux (Klervó). En Grikkja keisari, sultur, drepsótt og sverd Tyrkja eyddi ad mestu leiti þeim enum mikla her. Snéru fyrirlidarnir vid svo búid heim aptur, og undu ílla vid.

Fjørutýgi árum sídar barst sú fregn utan af Jórsalalandi, ad konúngur sá er Saladín hét, og réd fyrir Egyptalandi hefdi tekid Jórsalaborg. Hann var enn mesti hermadur, og þó mildur høfdíngi og veglyndur. Þá bjuggust þrír enir volduguftu konúngar í Nordurálfu, ad fara Jórsalaferd, og ná aptur enni helgu borg. Þessir voru: Fridrekur 1ti raudskéggur (Barbarossa) Þýdsskalands keisari, Ríkardur ljónshjarta Engla konúngur, og Filippus Agústus Frakka konúngur. Fridrekur keisari lagdi fyrstur af stad, og fór landveg, en druknadi í á einni á Sýrlandi, ádur hann komst alla leid. En konúngarnir fóru sjóleidis, og fyrr enn þeir nædu landi fyrir austan haf, kom sundurþykki mikid med hvøritveggjum, er jókst enn meir er þeir komu til Jórsalalands. Þó gafst Jórsalaborg upp fyrir þeim. Snéri Filippus konúngur brádum heim aptur, en hét Ríkardi konúngi ádur, ad láta lønd hans í fridi medan hann væri burtu. Þó rauf hann þad heit, og vard Ríkardur ad semja frid

vid Saladín, til ad komast sem skjótast heim og undir land sín. En á heimleid hraktist hann fyrir ofvidri inná Feneyabotn, og rédi þá af ad fara huldu höfdi nordur um Þýdskaland. Þá voru nokkrir sem þektu konúng, og lét Leópold Austurríkis hertogi taka hann höndum, því honum þókti hann hafa gjört á hluta sinn sudrá Jórsalalandi. Seldi hertoginn hann Hinriki keisara 6ta í hendur, er loks lét hann lausan móti ærnu fégjaldi (1194).

Nokkru sídar geingu í félag margir menn af Frakklandi og úr Feneyum, og krossudust til Jórsalaferdar, var Dandúló rádismadur í Feneyum, gamall madur og blindur, fyrirlidi þeirra. En í stad þess ad halda áfram ferdinni til Jórsala, skárust þeir í deyldir þær, er um þær mundir geingu í Miklagardi, og tóku loks borgina (1204), og settu þar til keisara Baldvin af Flæmíngjalandi (Flandern). Stód þad ríki um 60 ára tíma, og var kallad hid latínska, en þá nádu Grikkir því aptur undir sig.

Lodvík Frakka konúngur enn 9di tókst einnig á hendur ad vinna aptur landid helga úr höndum Tyrkja, vildi hann rádast á þá úr Egyptalandi, og gekk allvel í fyrstu, og lagdi undir sig Damiettu borg, en eptir þad vard honum allt erfidara; sýktist þá lid hans og dó mestur hluti þess. Konúngur var sjálfur tekinn höndum, og vard ad greidaærid fé til lausnar sér, kom hann svo eptir 6 ár aptur í ríki sitt (1254). En þó konúngi misheppnadist svo þessi för, lét hann telja sig á ad fara herferd til Túnis á Afríku ströndum, og

[illegible] um mikla tíd; [illegible] Hanns sótt og [illegible]; Ptolemais, ær seinast hèlldu Kristnir, þángad (1290). Eptir þá tíd fèllu hans aptur í vald þeirra. Tyrir þá er [illegible] viðskiptíngum vèrdu til ad veita lid kristnum mönnum austurálfulandanna. Ár 1291 tóku Tyrkir Ptolemais-borg, hid helzta og sídasta hæli þeirra, hefir landit sídan verit í höndum Mahómeds manna.

Þannig lauk þessum merkilegu leidángrum. Er svo sagt, ad í þeim hafi farizt hèr um 6 milliónir manna, og verdur því ekki neitad, ad margt hefir sidunarinnar af þessu leidt fyrir Nordurálfu ríkin. Med [illegible] medal annars: ad konúngar og þegnar þeirra kynntust í nánara fèlagskap, enn ádur hafdi verid. Í Austurlanda kynntust menn meiri kurteysi, íþróttum og mentunar er þeir höfdu eptir þá heim fluttu. Verzlunin [illegible] heims álfanna, Asíu og Evrópu, einkum nokkrar borgir á Ítalíu þar í helztan þátt, (Feneyjar, Genúa, Písa). En verzluninni fylgdi bædi velmegun og frelsis andi, borgarástètt og bænda lèdur komst á fót, en ofríki og yfirgángur lendra manna og edalbórenna minkadi, medfram af því ad margir þeirra fèllu í Jórsalaferdum, en konúngar lögdu lönd þeirra undir sig.

Eitt med merkilegustu fyrirtækjum manna á middöldunum voru riddarafèlögin. Hafa þau ad sönnu [illegible] sína, í ofríki því og lagaleysi er sída brottnad, bædi fyrir og eptir daga Karls mikla. Og þeir urdu helzt ad sæta er lítid áttu undir sèr, tóku þá nokkrir lendir menn sig saman, til ad verja þá sem undir

úlfa, og skeid úr miklidum mönnum. Var þad eink- um á Þýðskalandi. En fyrst voru þessi félög fyrir sód nokkud fyrdi upp á Ítalíalands Summanverdu, og á Spáníj; gjördust þar ymsir úngir menn eidbarnir til ad vernda kristna brædur sína mót Serkjum og Már- unum. Það var þá alltíd ad riddarar tóku sig ad varnardar, og Herraþjónar, ofbeldi, og ymiskar bygdir tókudu þeir sér og skuldbundu sig til ad varda, t. d. at- hreynsli; kirkjuna, gudrækni, ekkjur, trúna og fátæklinga, en eyda villu og vantrú. Krossferdirnar hjálpudu mikid árum til ríkara og meira framkvæmda enn ádur. Var þad hvort, ad þeir sórust í þeirra félög, er mest og best styrktu Krossferdirnar og kristna trú í Austurheimi. Hin helstu af þessum andlegu riddara félögum (geist- lige Ridderordener) voru Jóhannita riddarar, edur Spitala riddarar. Þeir skiptust í: þjónustu = edur verka = brædur (tjenende Brødre), er annast skyldu sjúka pílagríma, klerka er veita skyldu forstödu and- legum efnum og syngja messur, og riddara, er fylgja skyldu og vernda pílagríma á ferdum þeirra um lönd einna vantrúadra. Eptir, ad Jóhannita riddarar voru reknir af landinu helga, feingu þeir Ródus-ey ad léni (1310), enn er Sólimann 2. Tyrkja keisari tók eyna frá þeim, gaf Karl keisari enn 5te þeim Máltey, áttu þeir þá jafnan í ófridi vid Tyrki, og gjördu þeim opt mikinn skada. Sídan hefir eyan komist í hendur enskra manna, og hafa félags brædur þessir dreifst útum öll lönd; — Musterisbrædurnir, þad fé- lag hófst á Jórsalalandi (1118), þeir hétu ad lifa vid

fátækt, skírlífi og hlýdni vid kyrkjulögin; en af gjöfum manna urdu þeir svo audugir og voldugir, ad margir litu til þeirra öfundar auga, og Filippusi frída, Frakka konúngi, tókst loks ad eyda þeim med rángri sakargift; — Enir þýdsku riddarar, edur Maríu riddarar (frá 1190), voru þegar þeir fóru af landinu helga, kvaddir af Konrádi af Masóvíu pólskum hertoga, til lids móti heidnum mönnum í Prússalöndum (Preussen). Gjördu þá Sverdriddarar félagskap vid þá, og unnu Prússaland af heidnum mönnum, og kristnudu þá eptir 53 ára styrjaldir. Riddarar þessir höfdu adsetur sitt í Maríuborg. Sídan mistu þeir Prússaland, en feingu aptur vídlendi mikid í Þýdskalandi, til þess er Napóleon keisari tók af félag þeirra.

Frá Valdimari 1ta og Valdimari 2rum í Danmörku.

Eptir andlát Sveins konúngs Ástrídarsonar, ríktu synir hans 5 hver af ödrum. Einn þeirra var Eiríkur gódi, hann dó á súdurferd í Kýprusey. Voru nú styrjaldir miklar í Danmörku milli ýmsra konúnga er komnir voru af Sveini Ástrídarsyni, til þess er Valdimar Knútsson, hinn 1ti edur mikli, vann sigur á Sveini konúngi Eiríkssyni á Gradarheidi, og fékk einvald yfir allri Danmörku (1157). Absalon biskup var mikill vin Valdimars konúngs, og var jafnan í rádum med honum, er og fremur getid stjórnarkænsku hans og herkunnáttu, heldur enn hins hversu

mikill klerkur hann verk. Hann var fyrst biskup í í Hróarskéldu og sídan erkibiskup í Lundi.

Nordan á Þýdskalandi þar sem nú heitir Pommern og Meklenborg, bjó í þá tíd þjód sú er Vindar hétu, en landid Vindland. Höfdu Vindar jafnan, medan ófridur sá stód í Danmörku, er fyrr er getid, herjad á Dani, og farid med ránum um strendur þeirra. Sendi nú Valdimar konúngur Absalon móti þeim, börduzt þeir á skipum, og fékk Absalon sigur og Vindar flýdu. Sídan vann hann borgina Arkún í Re-ey (Rygen), og neyddi landsmenn ad taka vid kristni, en brenndi god þeirra er Svantavít hét. Frægd sú er Danir nádu á dögum Valdimars ens fyrsta, helzt og medan Knútur son hans, enn 6ti, sat ad völdum. Var Absalon einnig rádgjafi hans. Þessi hinn mikli madur efldi mjög vísindi. Var þad ad hans undirlagi ad þeir Saxó Grammatíkus og Sveinn Akason ritudu Danmerkur sögur á latínu máli. Absalon lét og reisa kastala í Kaupmannahöfn til varnar móti víkingum, og jókst vid þad verdslun og velmegun borgarinnar. Knútur konúngur andadist (1202) vetri sídar enn Absalon. Tók þá ríki í Danmörku, Valdimar 2 (hinn sigursæli) brodir Knúts. Hann lagdi undir sig strendur allar sunnanverdar med Eystrasalti, þar sem nú er, Meklenborg og allt austur á Lífland. Hernadur hans vid Líflendinga má kalla ad væri einskonar krossleidángur. Andréas Súnason erkibiskup var fyrir lidi Danakonúngs. Eittsinn komust Danir í kröggur miklar, en einn atburdur vard

þeim þá ed lidi. (Er mælt, ad ofan af himni hafi fallid merki med krossmarki á (Dannebroge merkid). En líkast er ad biskup hafi þar haft einhvert bragd i frammi, til ad eggja med því vopn sína. Tókst þannig þad, og vannst sigur. Þeingi gekk Valdimar kon-úngi flest i vil, en sú kom tíd ad annad vard ofaná. Hinrik greifi af Schwerin, hafdi fengit ófrid Valdimars og vildi hefna sín; og einhverju sinni er konúngur kom af dýraveidum á Lýey, og þar gekk inn ad sofa, kom Hinrik greifi ad honum og tók hann höndum, og hafdi í varðhaldi nockur ár. Loks var hann þáttinn laus móti ærnu fégjaldi, og vard ad lofa þess, ad hefna sín ekki. Hofdu flest öll lönd hans gengid undan honum á medan. Litlu sídar vildi Valdimar leysast af páfa, ad vera laus af eidi þeim er hann hafdi unnid Hinrik. Safnar hann þá lidi og fór á móti greifanum. Þeir bördust hjá Bornhöfdi, og hafdi Valdimar konúngur ósigur, og missti annad augad. Olli þad mest þessum ósigri ad Þéttmerskir menn sviku konúnginn í bardaganum. Upp frá þessum tíma, gjördi Valdimar eingva tilraun til ad ná aptur löndum þeim er hann hafdi misst, en lét sér helzt annt um ad efla hag þeirra er hann hélt eptir. Hann setti Jótlands Lög, og voru þau ad vísu gód á þeim tímum. Viku fyrir andlát sitt (1241), skipti hann ríkinu med sonum sínum, og olli þad miklum deilum þeirra í milli. Skyldu enir yngri hafa lönd sín í lén af Eiríki Plógpenníngi, er elztur var þeirra brædra. Hann var veginn af Abel bródur sínum. Eptir þá tíd komst ríkid svo

[illegible]

Frá því er Sveissar nádu frelsi sínu.

Sveiss (Schweiz) edur Helvetia nú kallast, hafdi um lánga tíma verid í sambandi vid Þýdskaland. En Rúdólfur keisari af Habsborg, er átti mestu héröd í Sveissalandum, vildi sameina þau er hann átti sjálfr þar í landi, vid sín lönd. Nú fór hann ad sýna illvilja ad Sveissum; en Albrekt keisari, sonr hans, beitti hardu vid þá. Setti hann þeim landstjóra, er sýndu þeim hid mesta ofríki; hét einn þeirra Gessler, og er hann nafnkenndur ordinn. Lidu Sveissar hid mesta ólífum afarkostum. Þá sóru sig 3 menn í félag til ad frelsa úr ánaud ættjördu sína, hétu þeir: Verner Stauffacher frá Sweiss, Valter Fürst frá Uri og Arnold Melchtal frá Unterwalden. Sídan tóku þeir sér 30 manns vid, bundu þessir allir þad svardögum med sér, í landsbygd þeirri er Rutli heitir vid Sevin- Lögmann (Wetwaldstädtersee), 17da dag Dec. 1307, ad verja réttindi sín er þeir hefdu tekid í arf eptir forfedrna. Litlu sídar bar svo til ad Gessler landstjóri, reisti stöng eina og setti hatt á hana, og baud ad allir sem fram hjá gengi skyldu lúta honum. Þá gekk þar fram hjá Vilhjálmur Tell veidimadur, hann var einn af samsærismönnum. Tell vildi ekki hlýda bodum landstjórans, var hann þá tekinn höndum og leiddur fyrir Gessler. Skipar landstjórinn honum til straffs, ad skjóta epli af höfdi sonar sins. Tell gekk

til og skaut eplid af höfdi sveininum. Gésler sér ad Tell hafdi adra ør hjá sér, og spyr hví hann gjørdi svo. Þá svarar Tell: Þér var sú ør ætlud, hefda eg hæft son minn í stad eplisins. Gésler lét leggja Tell í fjötra, og færa á skip sitt, og ætladi ad flytja hann heim til sín yfir Fernisskógavatn. Á vatninu styrmdi ad þeim svo mjøg, ad lág vid druknun, var þá ekki annad til úrræda, en leysa fjötrana af Tell og láta hann setjast undir stýri; því hann var stjórnari hinn besti. Hann lagdi skipinu þar ad landi sem hamrar ar voru fyrir, og er skipid rennir ad, hleypur hann af upp á klett einn, og hrundir skipinu frá landi. Gésler nádi landi á ødrum stad, en þar var Tell fyrir og skaut hann til bana. Vid þetta óx samsærismønnum hugur, og sátu nú ekki lengur um kyrrt. Einn þeirra átti unnustu í einni af borgum Austurríkis manna þar í landi. Adfaranótt ársins 1308, hjálpadi hún honum upp í borgina, sídan hjálpadi hann félögum sínum ad komast þángad, og tóku þeir svo borgina um nóttina ad menn urdu eigi varir vid. Adra borg tóku þeir frá Austurríkis mønnum á þann hátt: Þad var sidur ad færa landstjórum gjafir á nýársdegi. Nokkrir menn Sveissneskir, ráku gángandi fé ad borginni, og kvádust færa þad landstjóra. Voru þeir látnir gánga inn í borgina. Þá tóku þeir undan klædum sínum hvassa járnbrodda, festu þá vid hjardprik sín, og tóku med þessum vopnum borgina. Þannig sigrudust Sveissar á Austurríkis mønnum med hreysti sinni og rádum. Þó vantadi enn mikid á, ad frelsi þeirra mætti kallast

grundvallad. Ekki hofdu enn néma 3 fylki geingid í félag, og rekid ofríkismennina af höndum sér, þessi fylki voru: Urí, Untervalden og Sveiss, og Albrekt keisari bjóst til hefnda. Fór hann med her manns til Sveissalands, en Jóhann af Svaben, bródurson hans, vóg hann á þeirri leid, fyrir [illegible]sök ad keisari hafdi haldid undir sér erfdalöndum hans. Hinrik keisari hinn 7di, kannadist ad sönnu vid, ad Sveissar hefdu nád frelsi sínu, en Austurríkismenn gátu samt ekki gleymt því er þeir höfdu misst, og gjördi márgar tilraunir til þess ad ná aptur landinu. Þeir áttu orrustu vid Sveissa undir Morgarta fjalli, og bidu ósigur; adra orrustu áttu þeir hjá Sempakk, og var Leópold hertogi fyrir þeim (1386). Þar gékk Arnold Vinkelríd í daudann fyrir landa sína, svo þeir feingi sigur. Austurríkismenn stódu fastir fyrir sem bjarg, gjördu Sveissar mörg áhlaup á fylkingar þeirra, og feingu ekki adgjört. Þá kallar Arnold Vinkelríd til landa sinna þessum ordum: veitid ásjá konu minni og börnum! sídan hleypur hann fram og grípur tveim höndum spjót nokkurra óvina sinna er fyrir voru. Stódu spjótin ígégnum hann, en hlid kom á fylking þeirra Austurríkismanna, ruddust Sveissar þar inn um, og hjuggu á bádar hendur, snéri nú mannfallinu á hertogans menn, og drápu Sveissar hvörn sem fyrir vard. Þar féll Leópold hertogi og kappar hans allir. Eina orrustu áttu Austurríkismenn vid Sveissa eptir þad, og feingu Sveissar sigur. Komust þá sættir á med þeim, og urdu Austurríkismenn ad vidurkénna frelsi

Svissa. Með sínum [illegible] vopnum Svisslar [illegible] Karls hins hugdjarfa Búrgundíu hertoga þenn [illegible], orrustur við þá hjá Granson, Múrten og Nansý, misti hann bæði sjer og marga menn, og fjell sjálfur í enni síðustu orrustu (1477). Urðu nú Svissar frægir af öllum þessum sigrum, um alla Norðurálfu, keptust og allar þjóðir um, að fá þá til liðgángu á mála hjá sjer. Voru þeir jafnan í liði Frakklands konúnga, og þóttu afbragð annara manna bæði fyrir hreysti og trúmennsku. Smám saman [illegible] fleiri fylki vi[illegible] og gengist í félagið, og urðu þau að lyktum 13 saman. Var stjórnarlaginu þeirra margbreytt, því sem í sumum var alþýðustjórn, í sumum höfðingjastjórn, en öll sameiginleg málefni fylkjanna, voru lögð til eins alls herjar þings er kallast landdagur.

Frá ófriði millum Englismanna og Frakka á 14 og 15 öld.

Meðan Englismenn áttu Normandíu á Frakklandi, voru laungum óeyrðir milli ríkjanna. Þó urðu enn meiri brögð að því, þegar Játvarður 3ji, Engla konúngur, kvaðst borinn til ríkis á Frakklandi, og kom fram með þá kröfu. Hann var son Játvarðs 2ars, og Ísabellu dóttur Filippusar ens fríða, Frakka konúngs. Þá er Karl 4ði var andaður, síðastur konúngur af Kapetínga ætt, (er sat að ríkinu á Frakklandi eptir Karlúngana), og menn höfðu kjörið til ríkis frænda hans Filippus 6ta af Valois (Valoa), vildi Játvarður 3ji ekki samþykkjast [illegible] á Frakk-

[illegible] með [illegible] [illegible] [illegible] Hann [illegible] [illegible] til [illegible] [illegible] [illegible] Frakkar til móts við hann og höfðu ofurefli liðs. Englendíngar vurðu ekki að berjast við þá, og hélt sínum her undan til Borgar þeirrar er Crecy heitir. Þar börðust þeir, og biðu Frakkar þar [illegible] í þeim bardaga, svo Játvarður konúngur fékk mikinn sigur. Regn hafði geingið er þeir börðust, og hafði skemmt bogastreingir Frakka, og varð þeim það að slisi. Þessi orusta stóð 1346 árum eptir Krists burð. Játvarður kóngsson, er af herklæðum sínum var kallaðr svarti prins, sýndi í þessari orustu hina mestu hreysti. Eptir það settist Játvarður konúngur um Kalaborg (Calais). En Jóhann frá Vienne varði borgina með mikilli hreysti. Loks brustu vistir borgarmönnum, og gáfust þeir þá upp. Var þá Játvarður konúngur ákaflega reiðr, og lá við sjálft hann mundi láta drepa hvert manns barn í borginni. Þó lét hann loks sefast, með því móti að 6 menn [illegible] gæfist á sitt vald. Hinir [illegible] menn [illegible] [illegible] gánga skyldu á konúngs vald. Þar var sá maður í borginni er Eustace de St. Pierre hét. Hann gekk fram og kvaðst láta skyldi líf sitt fyrir landa sína. Urðu þá fleiri til er hans dæmi fylgdu. Voru þeir síðan leiddir 6 saman, með snæri um háls til Játvarðar; vildi hann þá þegar í stað láta taka þá af lífi. Geingu þá menn á milli og sögðu konúngi, að borgarliðurinn hefði gjört það eina er rétt var; og mundi það verða ævarandi blettur á nafnbót hans, ef hann léti aflífa

menn þessa. Stípaðist konúngur við orð þeirra, og gaf þeim líf. Filippía drottníng Játvarðar, er þá kom frá Skotlandi og hafði unnið þar sigur, átti og góðan hlut að þessu máli. Nokkru seinna herjaði Játvarður (svarti prins) úr héraði því sem Gienne heitir, á Frakkland. Hann hafði lítið lið, og hætti sér lángt uppí land, en í grend við Peituborg (Poitiers) umkríngdi Jóhann góði Frakka konúngur hann. Sá Játvarður sitt óvænna, og bauzt að halda burt af Fracklandi til Gienne, þar sem enskir menn áttu landeignir; en Frakkar treystu liðsafla sínum og lögðu þegar til orrustu. Þar fengu enskir menn sigur og tóku Jóhann konúng höndum (1356). Hafði Játvarður kóngsson hann með sér til Lundúnaborgar, og fór með hann virðuglega. Meðan Jóhann konúngur sat í varðhaldi á Englandi, var svo róstusamt á Frakklandi, að naumast hafa í annan tíma orðið meiri brögð að því, nema ef telja skal stjórnarbiltínguna miklu fyrir en síðustu aldamót. Lutu óeyrðirnar mest að því, að minka kóngsvaldið, en bændamúgurinn vaknaði af laungum ánauðarsvefni, og hefndi sín ofboðslega á lendum mönnum, undirokurum sínum. Hafði Karl kóngsson fullt í fángi með að sefa óeyrðirnar, tókst honum það þó um síðir. Eptir andlát föður síns, Jóhanns konúngs, tók Karl við ríkisstjórn á Frakklandi, og nefndist hinn 5ti með því nafni. Tók hann aptur frá Englismönnum allt það, er þeir höfðu lagt undir sig á Frakklandi, nema Kaleborg. Atti Frakka konúngur það einkum að þakka, hinum ágæta hershöfðingja Bertrand

des Gueselin. Enda var þá og Játvarður kóngsson, hetjan, andaður, en Játvarður konúngur (hinn 3i.) faðir hans, ólíkur því í elli sinni, sem hann hafði verið hinn fyrri hluta æfi sinnar. Á dögum Játvarðar ens 3ja, fekk alþýðan á Englandi fyrst algjörlega rétt til þíngsetu á þjóðþíngi (Parlament) þeirra, og þá aðgreindist til fulls og alls nedri málstofan, (alþýðustofan, Hous of Commons) frá efri málstofunni (Lávarðastofan, Hous of Lords), (1343). Er þjóðarþíng þetta síðan orðið mjög víðfrægt.

Eptir daga Karls 5ta (1380), kom til ríkis sonur hans Karl 6ti, hann var mestan hluta æfi sinnar vitstola, voru þá enn óeyrðir á Frakklandi, og kepptu þeir konúngs frændurnir, Hertoginn af Orleans og Hertoginn af Búrgúndíu um völdin. Sætti Hinrik Engla konúngur hinn 5ti, (sonur Hinriks hinns 4da af Lankasturs ætt) því tækifæri, fór herferð til Fraklands, og vann mikinn sigur á Frökkum hjá þorpi því er Azincourt heitir; höfðu þó Frakkar lið miklu meira. Litlu síðar áttu þeir fund með sér, Karl konúngsefni Frakka, son Karls 6ta, og Jóhann hinn hugdjarfi, Búrgúndíu hertogi, var hertoginn veginn á þeim fundi. Gjörði þá Filippus góði, sonur Jóhanns hertoga, samtök við enska menn og Isabella Frakka drottníng gekk í lið með þeim af hatri við Karl son sinn. Var þá eínginn sá maður, fyrir nordan Lóra fljót (Loire), er fylgja vildi Karli. Friður var saminn millum ríkjanna í Troyesborg (1420), skyldi Hinrik 5, fá Katrínar dóttur Karls 6ta og erfa ríki á Frakk-

andl. eptir hann, en Karl konúngsson misti rjett til. Tvéim vetrum síðar andaðist Hinrik konúngur, nokkrum dögum fyrr enn Karl 6ti Frakka konúngur. Var þá sonur hans, 9 mánaða gamall, til konúngs tekinn yfir England og Frakkland, og nefndur Hinrik hinn 6ti. Stýrðu föðurbræður hans, hertogarnir af Bedford og Glócester, hafa öll forráð á hendi. Hertoginn af Bedford á Frakklandi, en hinn á Englandi. Kreppti nú mjög að Karli Karlssyni (ens sjötta), er einn flokkur manna hafði tekið til Kóngs yfir sig, og kallað Karl enn 7da. Var eigi annað fyrir að sjá, enn hann mundi aldrei komast til ríkis á Frakklandi. Englismenn unnu hvervetna sigur, og settust um Orleansborg; mátti kalla úti um ríki Karls 7da, ef sú borg ynnist. En þá varð sá atburður, er gjörði skjót umskipti á högum Frakka. Stúlka ein frá Dom Remi í Lótringafylki, að nafni Jóhanna Dark (Jeanne d' Arc), gekk á fund Karls konúngs, og kvaðst vera send frá Guði, til að reka Enska menn burt af Frakklandi. Trúðu margir þessu, en Jóhanna fór með sveit manna til liðs við þá í Orleans, urðu þá Enskir menn frá að hverfa. Þessunæst kom hún Karli til Reimsborgar, eins og hún hafði heitið honum; var hann þar krýndur. Vildi hún nú fara frá hernum, en menn fengu hana til að bregða af þeirri fyrirætlun. Litlu síðar komst hún í hendur Englismanna. Kölluðu þeir hana galdranorn, og sjálfir háskólakennendurnir í Parísarborg samsinntu því, var henni þá hrundið á bál og brend til ösku. 20 árum seinna lét Karl konúngur rannsaka mál henn-

ur því nýju; var þá gjördur ómerkur dauda-dómur hennar, og henni reistur heidursvardi í Orleans." En vid sigurvinningar Meyjunnar hafdi Frökkum aukist svo hugur, ad Englismenn gátu ekki rönd vid reist. Enda var þá Burgundiu hertogi genginn í lid med þeim, var þá og róstusamt mjög á Englandi svo þadan var ekki lids ad vænta; unnu Frakkar aptur öll þau lönd er þeir höfdu misst, nema nokkrar eyar fyrir Normandi-ströndum, og Kalesborg. Þannig vard Karl 7di konungur yfir öllu Fraklandi, þó mönnum þætti hann litlar likur til þess.

Frá því er Margrét drottning sameinadi Nordurlönd, í Kalmar. (Kalmar-Unionin).

Öndverdlega á dögum Valdimars konungs sigursæla, stód Danaveldi í miklum blóma, en á ofanverdri æfi hans, fór því heldur ad hnigna, og eptir andlát hans (1241), urdu enn meiri brögd ad því. Olli því einna mest deilur þær sem konúngarnir áttu vid lendra menn og klerka. Þar vid bættist og fjandskapur sá, sem reis milli Dana og Holsetulands greifa. Þegar Kristofer 2ar, Danakonungur andadist, var ríkid þvínær allt hlutad sundur. Helztu fylkin voru í ýmsra manna höndum. Jótland hafdi verid vedsett Gért greifa af Holsetalandi, gekk hann mjög hardt ad Jótum, og gjördi þeim margt til miska. Kristófer konúngur andadist 1334, höfdu þá Danir engan konung yfir sér í 6 ár, en Holseta-

trádu þá mjøg undir fótum, til þess er Níels riddari Ebbason vóg Gért greifa ad Randárósi (1340). Tóku þá Danir Valdimar Kristóferson til konúngs yfir sig, hann kølludu þeir Atterdág (Aptur dagur). Hann nádi aptur øllum þeim hlutum ríkisins er komnir voru á sundrúng; suma lagdi hann undir sig med herskyldi, en sumar borgir og fylki leysti hann af vedi. Hann gipti Margrétu dóttur sína Hákoni enum 6ta, Noregs konúngi, vard þad orsøk til þess ad Danmørk og Noregur sameinudust. Eptir andlát þeirra Valdimars konúngs (1375) og Hákonar konúngs (1380), erfdi Olafur Hákonarson bædi ríkin, en Margrét drottning módir hans hafdi forráð øll, því Olafur var barn ad aldri. Sjø vetrum sídar andadist Olafur, var þá Margrét kjørin til ríkisstjórnar í bádum ríkjum. Litlu sídar geingu og Svíar á vald Margrétar drottníngar. Sá konúngur rédi þar fyrir landi er Albrekt hét, frá Meklenborg; hann hafdi bodad til Svíþjódar mikinn fjølda þýdskra manna, vard hann af því mjøg óvinsæll af Landsmønnum, og leitudu margir høfdingjar af Svíþjód, trausts hjá Margrétu drottníngu. Hún var hinn mesti óvin Albrekts konúngs; hafdi hann kallad hana Múnkádækju (Munkedeie), sakir vinfeingis þess er var med henni og Sóreyar ábóta, og sendt henni brýni, med þeim ordum, ad hún skyldi hvetja á því nálar sínar. Hét drottníng þeim øllum lidveitslu er á hennar fund komu, ef þeir vildi fá sér í hendur ríkisstjórn í Svíþjód. Eptir þad sendir hún Ivar Lukku, hershøfdíngja sinn med her manns til

Svíþjóðar. Alberkt konúngur fór í mót honum, og hittust hjá Falköpíngi. Fengu Danir sigur, en Svía konúngur var handtekinn og hafdur í varðhaldi, til þess er hann afsaladi sér öllu tilkalli til konúngdóms í Svíþjód. Þessu næst stefndi Margrét mönnum af Danmörku, Noregi og Svíþjód til fundar í Kalmar (1397), skyldi þar rædt um sameiníngu ríkjanna. Var þar ákvedid: ad jafnan skyldi einn vera konúngur yfir þessum þrem ríkjum; skyldi hann sitja 4 mánudi á ári í hverju þeirra; þau skyldu hvert um sig hafa sín lög og réttindi, og til enna ædri valda skyldu þeir einir komast, er í því landi væru bornir. Þegar konúngur andadist skyldu menn eiga fund í Hálmstad og taka sér nýjan konúng. Margrét fékk því og til leidar komid á Kalmar-þíngi, ad systurdóttur son hennar Eiríkur af Pommern, var tekinn til konúngs yfir þessi 3 ríki, þó skyldi hún hafa öll ráð öll. En það vard hvörki ríkjunum til mikils gagns, edur Margrétu til stórrar gledi. Eirík skorti hvorutveggja, bædi vilja og mátt, til ad vera dugandi konúngur. Hann gjördi bædi margt til skapraunar Margrétu drottníngu, og breytti í mörgu eptir andlát hennar, bædi af grimd og af gáleysi, útaf Kalmar-samþykt inni, og svo fór, ad Svíar og Danir ráku hann frá völdum. Flýdi Eiríkur þá til eyar þeirrar er Gotland edur Gulland heitir, og gjördist víkíngur. Nokkru síðar var hann rekinn þadan, og lézt loks á Vindlandi í mestu eymd og volædi.

Hvörnig er Tyrkir unnu Miklagard; og frá Mongólum.

Rómaveldi hid eystra, edur hid gríska keisaradæmi, hafdi svo ad segja lengi verid í andarslitrunum. Voru Persar og Arabar um lánga æfi einir skædustu óvinir þess; þó urdu Tyrkir þeim skædastir. Þeir voru komnir austan úr Asíu, frá löndum þeim er liggja umhverfis hid Kaspiska haf, kölludu menn í fornöld þau lönd Skytia, en á seinni tímum Tartaríu. Getur Tyrkja fyrst á 6tu öld eptir Krists burd; þá er þeir veittu Grickja keisurum mót Persum, sídan urdu þeir vid Múhameds trú, og geingu á mála hjá Kalífunum í Bagdad. Nádu höfdingjar þessa manna (þeir kölludust Emir al Omra); smátt og smátt miklum völdum hjá Kalífum. Jarlar Kalífanna, sem flestir voru tyrkneskir hershöfdingjar, brutust undan, og settu á stofn sín ríki, er þó mörg áttu skammann aldur; enn þad helzta af þeim er Seldsjukka-ríkid, áttu höfdíngjar þess, um 200 ára tíma, jafnan í ófridi vid Grickjakeisara og krossfarendur. Nálægt 1300 árum e. Kr. b., setti höfdíngi sá er Osmann edur Otmann hét, (máske af Seldsjukka ættum) ríki eitt á stofn í Asíu enni minni, gagnvart Miklagardi. Orkan son hans tók ríki eptir hann, og fékk dóttur Miklagards keisara, og þar med tilkall til ens gríska keisaradæmis. Nádu og Tyrkir á hans dögum fótfestu í Nordurálfu. Hann kalladi sig fyrstur Sultan (Soldán), og hefir þad nafn haldist sídan. Amúrat 1ti, sonur Orkans, lagdi undir sig Masedoníu og Trasíu,

og settist ad í Hadríansborg. Hann hóf þann hermannaflokk er Janitskarar hétu, af kristnum úngmennum er hann hafdi herteknid, og lét kenna Múhameds trú. Vard sá flokkur frægur mjög fyrir hreystisakir. Eptir Amúrat kom til ríkis sonur hans, Bajazet I., hann var enn mesti hermadur, og hefdi ad líkindum tekid Miklagard, hefdi ei annad tafid ad honum. En þad voru hinir nafnfrægu Mongólar.

Mongólar voru ættadir austan úr Mid-Asíu, af sléttum þeim er liggja sudur af Köldu-Svíþjód (Síberíu) en fyrir nordan Kínaveldi. Þeir voru lítmannlegir og undarlega skapadir, bleikir á hörund, valaþykkir, kinnbeinaháfir, flatnefjadir og litileygdir; hunda átu þeir og ketti, og margt annad illþýdi; þeir voru skinnum klæddir, og héldust vid í tjöldum á ymsum stödum, og tóku med sér hjardir sínar. Öndverdlega á 13du öld safnadi einn af höfdíngjum þeirra (er kölludust Kanar) er Temúdsín hét, þeim undir merki sín, og kölludu þeir hann Zingiskan (kóngur kónga). Hann fór herskildi yfir Asíu, og lagdi hann þjódir allar undir sig. Synir hans og eptirmenn herjudu allt vestur ad Veiksel fljóti. Fóru höfdíngjar þessir yfir löndin med hrædilegri grimd, drápu menn og brendu bygd alla. Sjer þess enn nokkurn vott eptir 600 ára tíma. Nú var svo högum háttad hér í Nordurálfu, ad höfdíngjar þeir er þjódum áttu ad stýra, voru annadhvört ódugandi, edur lágu í deilum sín á milli, og sumir hugsudu einúngis um Jórsalaferdir og krossgaungur. Um sídir árædi Hinrik hertogi af Slesíu ad fara í móti Mon-

gótum. Varð fundur þeirra hjá Lignitz borg (1241). Feingu heiðíngjar sigur, því liðsmunur var helzt til mikill. Eptir þá orrustu snéru Mongólar af leiðinni suður á Ungaraland. Stakk allt undan sem lísi vildi halda, en borgir og bygðir manna brunnu til ösku. Litlu síðar kollvörpuðu morðvargar þessir Kalífa ríkinu í Bagdad (1258), sem fyrr segir. Þetta hið mikla Mongólaríki sundraðist sem önnur stórveldi í Austur-Asíu, í mörg smærri ríki, er Kínverjar, Rússar og Tyrkir lögðu undir sig. En um hin 14ðu alda mót eptir Kr: hóf Tímur eða Tamerlan Mongóla veldi að nýu. Hann var það sem braust inní lönd Bajazets Soldáns, barðist við hann hjá Ankóruborg (1402), vann sigur á honum, og tók hann höndum; er sagt hann hafi sett Soldán í grindabúr af járni, og haft með sér á ferðum sínum um Asíu, til þess er Bajazet barði höfði á járngrindurnar af mikilli gremju og fékk bana af.

Þessar ófarir Tyrkja fyrir Tamerlani, ollu því, að nokkuð dróg magn úr þeim um stund, en bráðum réttu þeir við aptur þegar Amúrat 2ar kom til ríkis. Hann var hraustur maður og hafði sigur í orrustum við kristna menn. Þarf það eigi að undra þó þeir færi halloka fyrir Tyrkjum, er þá skorti bæði þrek og samlyndi til mótvarnar, en snerust allir við múnklífi og þrætum andlegra efna. Er það eitt til sanníndamerkis, að um þessar mundir sem Amúrat annar vofði yfir Miklagarði, voru þar ekki fleiri fyrir til varnar enn 500 hermanna, en þá voru klaustrin bæði í borginni

og umhverfis hann 800 ad tölu. Í þetta mund var
sá madur uppi á Ungaralandi er Jóhannes Hunni-
yades hét, hann var enn mesti kappi og vardi landid
hardfeingilega fyrir Tyrkjum, ádru kristnir menn. Þad
honum ad þakka ad Amúrat gjördi 10 ára vopnahlé
vid þá, lagdi sídan völdin nidur, svo hann gæti lifad
í nædi, og fékk þau í hendur Múhamed, syni sínum.
En erindsreki páfa æsti menn til ófridar, og leysti
Ladislás enn 3ta, Ungara konúng, frá eidi þeim, er
hann hafdi bundid med vopnahléd vid Amúrat. Hélt
Ladislás konúngur her sínum sudrá Tyrkjalönd. En
Amúrat tók vid völdum aptur og stefndi lidi sínu til
móts vid kristna menn. Vard fundur þeirra hjá borg
þeirri er Varna heitir (1444). Höfdu kristnir menn
hvínær komid Tyrkjum á flótta og unnid sigur, med
rádum og framgaungu Hunnyadesar, en Ladislás kon-
úngur spillti honum med framhleypni sinni. Þá var
þad, ad einn tyrkneskur madur af Janitsjkara flokki tók
í tauma á hesti Amúrats, og sneri vid undir honum
hestinum. Kalladi Soldán þá, svo lidsmenn hans
heyrdu, Gud fór til fulltingis móti enum kristnu eidi
rofs mönnum, tókst nú en hardasta orrusta ad nýju.
Þar féll Ladislás konúngur og nálega allur hans her.
Eptir Amúrat kom son hans Múhamed 2ar til ríkis,
hann hafdi einkum hugfest ad taka Miklagard. Þá
rédi þar fyrir Konstantínus keisari hinn ellefti, hann
sendi vestur í lönd og hét á kristna menn til lids vid
sig, en þad kom fyrir ekki. Sídan sendi hann menn á
fund Múhameds, og beiddist fridar, hét Múhamed ad

láta sjá, þá líkandi ef þeir kæmu optar fyrir sín augu. Eptir þad settist Múhamed um borgina, og sparadi eingar vígvélar, ad hann feingi unnid hana, en borgarmenn vördust af mikilli hreysti. Tyrkir drógu skip sín yfir granda einn inní höfnina, og hvínæst rédu þeir til áhlaups á borgina, og feingu þannig tekid hana (1453, 29 Maii). Þar féll Konstantínus keisari vid gódan ordstír, og margar þúsundir kristinna manna. Leifdi Múhamed sínum mönnum ad ræna borgina og drepa menn eins og þá lysti; voru þad ógurlegar adfarir. Á þridja degi hélt hann sigri hrósandi inní borgina. Hefir hún sídan verid adsetur stadur Tyrkja keisara. Þegar Múhamed hafdi tekid Miklagard, sló miklum ótta á kristna menn; þá gjördu þeir enn sem fyrri litlar tilraunir til ad stödva yfirgáng Tyrkja, og eptir þad lagdi Múhamed mörg lönd undir sig. Um þessar mundir réd fyrir Epírus, (þad liggur vestur af Masedoníu) höfdingi sá, er Georg Kastrióta edur Skanderbeg hét, hann hafdi leingi verid med Tyrkjum, en flýdi lost frá þeim til ættjardar sinnar, og brauzt þar til valda. Vardi hann sídan ríki sitt fyrir Tyrkjum med svo mikilli hreysti, ad undrum gegndi. Hefir og sumt þad verid sagt af afreksverkum Skanderbegs, er fjærri er öllum sanni. Þegar Tyrkir komu á legstad hans, tóku þeir bein hans, og báru á sér sem helga dóma, er vernda skyldi þá móti öllum hættum.

Þó kristnir menn misstu mikils, þar sem Miklagardur var unninn, leiddi þó þad gott af því, ad vísindi breiddust vídar út um Nordurálfuna. Margir

lærdir menn, flýdu af Grikklandi fyrir Tyrkjum, og settust á Ítalíu, feíngu þeir þar betri vidtökur, og gáfu stundad vísindi, í skjóli einnar Medíceisku ættar, er þá sat ad völdum í Toskana.

Tímabilid frá Krossleidángrum og til þess er Westurálfa fannst er einkar merkilegt, af uppgötvunum þeim ennum miklu og mörgu er þá voru gjördar, og sem sídar hafa haft ómetanlegar afleidíngar fyrir mann-kynid. Medal þessara uppgötvana má fyrst telja Púdrid, er Þjódverskur múnkur einn, sá er Bert-old Swarts er nefndur, fann upp 1330, tóku menn þá smámsaman ad brúka þad í orrustum, smída fallbyss-ur og handbyssur, og skjóta af, breyttist þá gjörsamlega allur hernadur og vopnavidskipti manna. Önnur upp-götvan var sú, ad menn fundu upp ad gjöra pappír af léreptum. Fyrir Krists daga höfdu menn skrifad á blöd af rótum papyrus plöntunnar. Þarnæst brúk-udu menn pergament (bókfell), er gjört var af skinn-um kálfa og sauda. Eptir Krists daga lærdu menn sídan nordur í álfunni af Kínverjum, ad gjöra pappír af bómull (viderull), var sá þynnri og þægari í allri med-ferd enn pergament, en kóstadi jafnan dýrt. Fyrir því tóku menn þad upp, ad gjöra pappír af bómullar flútum, og seinna (vidlagt 1300) af lérepts flútum, er hann síd-an miklu þynnri og ódýrari. Enfremur fundu menn upp eirstúngu (Kobberstikker-Kunsten), og tré-myndaskurd (Formskjærerkunsten), rjódrudu menn litum á myndirnar og settu á pappír; leiddi sú upp-götvun til annarar meiri, en þad var prentara íþróttin

(Bogtrykkerkunsten), hin þarflegasta og undursamligasta af öllum íþróttum. Jóhann Gúttenberg, ágætur madur, frá Meginzuborg (Mainz) á Þýdskalandi, fann hana fyrstur upp 1436; hann gjördi af tré marga bókstafi, festi þá saman á taug, bar á blek og setti á pappír; til þess þeir yrdu stödugri, fann hann upp prentpressuna. Sídan gjördi hann félagskap vid Jóhann Fást, gullsmid og audgan mann, og Pétur prest Schöffer, ágætan skrifara. Prestur kom upp med ad steypa bókstafina af málmi, í stad þess ad rista þá af tré. Gjördu þeir þad, og þannig var honum mikla uppgötvun lokid. Skömmu seinna hófst sundurþykki med þeim Guttenberg og Fást, lauk svo ad Guttenberg dó í fátækt og volædi, en hinir drógu sér allan ábatann af því sem hann hafdi fundid upp. Ár 1457 kom hin fyrsta bók út á prenti, var þad sálmabók á latínu máli. Þó dádust menn mest ad hinum fögru biblíum, er þessu næst komu á gáng, voru þær bædi fegrari, og helstingi ódýrari enn þær sem múnkarnir skrifudu og seldu mönnum; því sagt er ad ein skrifud biblía hafi kostad allt ad 500 rbdl: Rædur ad líkindum, ad flestir hafi hætt ad kaupa þær úr því. En múnkarnir reiddust meir enn frá verdi sagt, og sögdu medal annars, ad þeir Fást væru galdramenn og hefdu íþrótt sína frá djöflinum.

Uppfrá þessum tíma tóku menn af miklu kappi ad lesa, rita, kaupa og safna bókum, og þar ed sönn vísindi fóru um þessar mundir ad lifna vid aptur, svo breiddi prentana íþróttin, á eptirfarandi tíma, hid [illegible]

hvé ár um alla Nordurálfuna, og undirbjó og efldi, fremur öllu ödru, endurbót trúarbragdanna, er menn svo stórlega þörfnudust.

Fundin Vesturálfa. (Amerika).

Kristófer Kolúmbus hefur madur heitid. Hann var ættadur frá Genúa. Hann var siglinga madur mikill, og manna best ad sér í þeirri mennt. Hann kom til Portúgals á þeim tímum, er þarlendir menn gáfu sig mjög vid landaleitum. Hafdi Hinrik konúngsson, er kalladur var sæfari (Navigatór), fyrstur manna stofnad þær og varid miklu fé til, en sídan styrkti konúngur sjálfur. Hinriki var ad þakka ad menn fundu † 1461
Madéruey, hinar Azórisku og Kapóverdisku eyjar, og ad vesturstrendur Sudurálfu voru kannadar. Kolúmbus hafdi nú hugfest ad finna fleiri lönd. Af ýmsum líkum rédi hann, ad fyrir vestan haf mundi land vera, er hann hélt vera Indíaland. Vildi hann fá styrk hjá einhverri ríkisstjórn til ad finna lönd þessi, og leitadi fyrst á hjá löndum sínum í Genúa, en þeir synjudu honum hjálpar, og Portúgalsmönnum fórst ekki betur. Leitar hann nú á fund Spánverja konúngs. Þar rédi þá ríkjum Ferdínand hinn Katólski og Isabella drottníng. Hafdi Ferdínand konúngur fengid Kastilíu ríki med Isabellu (1479), en ádur rédi hann fyrir Arragoníu. Ferdínand neitadi Kolúmbusi í fyrstu allrar lidveitslu, þótti mönnum og þessi fyrirætlun hans mjög óviturleg. Þó lét Kolúmbus ekki hugfallast, ítrekadi aptur beidni

sinn, og sýslu leit óheppilega. Nú hafdi Ferdínand lagt allt kapp á ad vinna Granadaborg frá Márunum, þá borg áttu þeir sídasta á Spáni. Þegar hér var komid (1492), hafdi Ferdínand unnid borgina; var nú gledi mikil vid hirdina. Leitudu þá vinir Kolúmbus-ar þess vid Kóngi, ad hann styrkti hann til vestur-ferdar, og hét kóngurinn þeim því. Þridja dag Agústi mánadar 1492, lagdi Kolúmbus med 90 manns á 3 smáskipum útá hid mikla Atlantshaf. Kom honum nú í gódar þarfir, uppgötvun sú er Flavio Gioja frá Amalfi á Sydra Vallandi hafdi gjört undverd-lega á 14du öld, en þad var Leidarsteinninn (kompásinn). Þó hafdu menn þekkt hann á 13du öld. En sem Kolúmbus hafdi verid nokkra tíd í hafi, gjörd-ist óþreyja mikil medal skipverja, og skorudu fast á hann ad snúa aptur. Og sem þeir sáu ad þess var einginn kostur, létust þeir mundu kasta honum útbyrdis. Var þá sæst á, ad hann hét ad gjöra sem þeir beiddu, ef þeir sæju ekki land ad þriggja daga fresti. Á þridja degi sáu þeir land (12. Okt.). Var þad Guanahaní, ein af enum Lúkaisku eyjum. Nefndi Kolúmbus hana San Salvador (þ. e. Frelsari), sökum þess ad hann frelsadist frá því ad snúa heimleidis aptur vid svo búid. Kolúmbus gekk á land med hergögnum sínum, og eignadi eyjuna Spánar konúngi. Þar var fyrir ákaflega mikil villiþjód, alnakin, eirraud á hörund, og rásadi hér um mörkina, sem fénadur á afrétti. Ekki fundu þeir Ko-lúmbus þar gull, sem þeir þó helzt leitudu ad, og því héldu þeir [illegible] lengra, og fann þá eylandid mikla, Ku-

þeir menn er þar bjuggu fyrir, kölludu Kúba. Þadan hélt hann í austur, og fann annad eyland mikid, er eybúar kölludu Hayti, en Kolúmbus nefndi þad Hispaniola, seinna nefndist þad St. Domingó. Þar var honum sagt ad byggju mannætur í næstu eyum. Kolúmbus lét reisa þar virki, og lét þar nökkra eptir af mönnum sínum, og er hann hafdi búid sig, sem best hann gat ad vistum, og ýmsum hlutum er þar feingust á eyunni, lét hann í haf og sigldi til Spánar. Tóku menn þar vid honum tveim höndum. Kolúmbus fór 4 ferdir vestur um haf í landaleit, og fann margar eyar, og loksins kom hann ad meginlandi, er þó hefir ekki verid vid hann kennt, heldur vid hann mann, er Amerigo Vespucci hét. Hann var ættadur frá Florenza í Italíu, og var siglingamadur mikill, og kom vid land þar sem nú er Sudur-Ameríka. Hann vard fyrstur til ad rita bók um landaskipun og landnám manna í Vesturheimi, og var sá hluti veraldar kalladur Amerigós land edur Ameríka. Kolúmbus þág ekki þau laun sem hann átti skilid, fyrir afreksverk þau er hann hafdi unnid, og þrautir þær er hann hafdi ratad í. Mótstödumenn hans feingu og óvinum rægt hann svo vid Ferdínand kóning, er þeir sögdu ad hann hefdi í hyggju ad brjótast til valda í löndum þeim er hann hafdi fundid, ad kóngurinn lét setja hann í fjötra, og flytja til Spánar. Ad sönnu vard Kolúmbus sýknsaka, en Ferdínand vildi ekki efna þad, er hann hafdi heitid honum, en þad var, ad Kolúmbus skyldi verda jarl yfir löndum þeim er hann

fundi. Fékk Kólúmbus aldrei rétt hluta sinn, og andadist (1506) forgöltinn og á tálar dreginn af vondum mönnum. Ferdínands konúngs er gétid ad mörgu, en slægvitska hans og undirferli vekja jafnan vidbjód manna. Eida og loford virdti hann ad vettugi, þegar hagnadur hans var annars vegar. Á dögum hans var lögleiddur á Spáni hinn óttalegi ransóknarréttur (Inqvisition); skyldi leita uppi alla trúvillu menn og refsa þeim. Múnkar þeir, er kenndir eru vid Dominikus, stýrdu þessum rétti, og vanbrúkudu hann hrædilega. Var mörgum þúsundum saklausra manna kastad í æfilaung fángelsi. En þeir sem uppvísir urdu ad einhvörri trúarvillu, voru brenndir á báli, med mikilli vidhöfn; kölludust veitslur þær og helgihöld er þá voru vidhöfd: Auto da Fee (Brennuveitslur).

Auk Kólúmbusar urdu fleiri menn frægir af landnámum í Vesturálfu (Ameriku). Ferdinand Kortes hét madur einn á Spáni. Hann fór vestur um haf, og kom vid land í Nordurameriku (1520), fám skipum, med 600 manns. Þar var fyrir ríki eitt mikid, hét þad Mexikó, og rédi fyrir því keisari sá er Montezúma hét. Kortes lagdi grundvöll ad borg einni og kalladi Vera Krúz. Landsmenn undrudust mjög Kortes og menn hans, og héldu þá vart mennska menn, er hefdu þrumur og eldíngar í hendi sér, enda höfdu þeir aldrei séd byssur eda riddaralid. Eptir nokkrar smáorrustur gjördi Kortes félag vid eitt lítid fríveldi er Tlaskala hét; veitti þad honum dyggilega

fylgd. Hélt hann nú uppstödulaust inní höfudborg Mexíku-manna, tók keisara höndum, og setti honum ýmsa kosti. Þetta stódust ekki borgarmenn. Þyrptust þángad sem Spánverjar höfdu híbýli sín, og létust mundu veita þeim adgaungu. En er keisarinn vard þessa vís, steig hann uppá múrvegg einn, og vildi sefa menn sína, en þeir espudust æ því meir, og lýstur einn þeirra keisarann steinhögg mikid, svo hann fékk bana af. Urdu nú Spánverjar ad leita undan úr borginni. Vard þad en mesta mannhætta, því borgin stód í vatni einu, og lágu ad eins mjóar stíflur til lands. Missti Kortes þar margt manna, en komst sjálfur undan med meiri hlutann. Litlu ádur hafdi jarlinn á Kúbu sendt sveit manna móti Kortes, er taka skyldi hann höndum, en Kortes brá vid skjótt, vann sigur á þeim, og fékk þá er eptir voru í lid med sér. Eptir þad hélt hann til Mexíkuborgar, og tók hana eptir harda orrustu. Beittu enir fégjörnu Spánverjar mikilli grimd vid enn nýa keisara Gvatímózín og landsfólkid. Kortes vann fleiri lönd, enn hér segir. Hann sætti, eins og Kólúmbus fyrrum vanþakklæti af konúngi sínum, og andadist 1547.

Um þær mundir sem Kortes lagdi Mexíkó undir sig, leitudu adrir sér fjár og frægdar í Sudur Ameríku. Frans Pízarró er madur nefndur, spánskur ad kyni, hann var svínahirdir í uppvexti sínum, og lærdi hvorki ad lesa né skrifa, en vel var hann viti borinn, og skorti hvorki dug né ærædi. Hann fór lands-

landsferð til Perú *). Þar var fyrir mikil gnægð gulls og silfurs. Höfðu þar lengi setið að völdum keisarar Inka er nefndu sig: börn sólarinnar. Þegar Pizarró kom þangað, var konúngur ný andaður, en synir hans tveir, Húaskar og Atahúalpa áttu ófrið sín á milli. Leitaði Atahúalpa liðs hjá Spánverjum, en Pizarró sveik hann í trygðum og lét síðan drepa hann. Pizarró lagði Perú alla undir sig, og sat þar að völdum; enn hann var af dögum ráðinn 1541. Um sama leiti sem Pizarró lagði Perú undir sig, vann félagi hans, sá er Almagró hét, það land er Síli heitir; það liggur suður af Perú.

Landnám þetta, er nú hefir verið sagt frá, urðu Norðurálfubúum til eins mesta ábata og framfara. Þeir gjörðust siglingamenn meiri enn áður, og öfluðu sér þekkíngar á mörgum hlutum er áður voru ókunnir. Í Vesturálfu spruttu margir þeir ávextir er menn höfðu eigi fyrr séð. Þá lærðu menn fyrst að þekkja jarðepli og Kínabörk. Kaffibaunir og sykur, er menn þektu áður, vaxa ágæta vel í Ameríku; en auk þess fékkst þar ógrynni gulls, silfurs, gimsteina og ýmsra fémætra hluta. Þjóðir þær er þar bjuggu fyrir, græddu ekki við komu Spánverja. Því fyrst var það, að þeir kúguðu þær með allskonar grimd til að taka við kristni, og þarnæst létu þeir þær vinna baki brotnu í málmnámum, og á ökrum sínum, dóu þá þessir vesælu menn hrönnum, er óvanir voru slíkri þrælkun. Minkur nokk-

*) Sjá Landaskipunarfræði Síra G. Oddssonar, 3 Part. bls. 363.

ur Spánskale. Bartólómeus de las Kasas ad nafni, hugdi ad hvörsu létta mætti ánauð [illegible] Vesturálfu-mönnum, og réd til ad setja blámenn til Sudurálfu, og setja þá í námurnar; þeir væru sterkari og mundu því betur þola erfidi. Þetta maðurinn þad eptir ráð, og þannig vard mannkyns þessi, er ætladi ad gjöra miskunarverk, frumkvödull ad einni [illegible] blámanna verzlun.

Nálægt því tímabili er Kólúmbus fann Vesturálfu fundu menn sjóleid til Austindía. Portúgalsmenn höfdu lengi haft hugfast ad finna þá leid, og sá madur er Bartólómeus Diaz hét, hafdi komist fyrir sudurodda Afríku, og kallad hann Stormhöfda, af hvassvidri því er hann hreppti þar og neyddi hann til ad hverfa aptur. En Jóhann Portúgals konungur er hinn annar, breytti nafninu og kalladi: Gódrar vonar höfda, því hann gjördist þá vongódur um ad skipaleid mundi finnast til Austindía, og gaf raunin þess sídar vitni. Sex árum seinna enn Kólúmbus fann Vesturálfu, sigldi hinn nafnfrægi farmadur Vasko de Gama fyrir Vonarhöfda, og létti ei fyrr enn hann tók land í Kalikút á Malabarströndum, í Austurálfu. Þá réd fyrir Portúgal Emanúel konúngur hinn mikli. Þannig nádu Portúgalsmenn enni ardsömu Indlands verzlun undir sig. Þeir kostudu og eign sinni á ýms lönd og borgir. Eru hér ad eins nefndar tvær Góa og Díú. Ádur var sú verzlun í höndum Feneyinga og Genúa manna. Fluttu Feneyingar varníng sinn eptir hafinu rauda, svo yfir Egypta-

land til Alexandersborgar, og sadan sjóleidis heim til sín. En Genúamenn seldu hann austur í nýlendur sínar vid svarta hafid. Jók þad verd þessa varnings um helfing, ad menn urdu ad flytja hann landveg nokkud af leidinni; en Portúgalsmenn gátu nú flutt hann alla leid sjóveg, sídan leidin fannst, og fyrir því selt hann betra verdi enn hinir. Sídan gekk þessi mikla verzlun úr greipum þeim í hendur Hollendinga, en þeir hafa aptur ordid ad láta hana lausa vid Enska menn. Á dögum Emanúels ens mikla, fundu menn, einnig Brasilíu, er Portúgalsmenn eignudust af hendingu. Madur hét Kabral, hann skyldi fara frá Portúgal til Austur Indía, en er hann sigldi sudur med Afríku, kom á hann vedur, og rak undan vestur í haf, og kom ad landi einu er hann kalladi Brasilíu, eignadi hann landid Emanúel konungi sínum. Um þær mundir sigldi Magellan frá Portúgal, fyrstur manna umhverfis jardarhnöttinn.

Nýa Sagan.

Frá Sidabót Lúthers. (Reformationen)

Á ýmsum tímum hafdi yfirgángur páfa, komid mönnum til ad rannsaka lærdóma þeirra, og sannfærast um á hversu veikum fæti þeir voru bygdir. Gjördust þá sumir til ad kveda upp úr og mæla móti „Jarli Krists". Einn af þessum djarfmæltu mönnum var Pétur Váldus (Pierre Vaux), er verid hafdi kaupmadur í Lýonsborg á Frakklandi (1200). Annar var Jóhann Vikleff, gudfrædiskennari í Oxnafurdu á Englandi (1360). Sættu þeir bádir og áhángendur þeirra þúngum ofsóknum af pápiskum mönnum. Þó tók lángt yfir þegar Jóhann Hús, frá Prag í Bæheimi, hóf kenníngu sína móti Páfa. Honum var stefnt til klerkaþíngs í Kostniz, og fékk hann ádur loford af páfa, og verndarbréf Sigmundar keisara, til þess ad honum skyldi þar ekki verda mein gjört, en jafnskjótt sem hann kom til fundarins var hann gripinn og settur í vardhald, og sídan brenndur (1415). Því biskupar sögdu, ad eingin skylda væri ad efna loford vid villumenn. Ári sídar hlaut Hierónýmus, vinur Jóhanns

og sambyrgismadur, sømu afdrif. En þessi hin miklu fólskuverk, espudu svo vini þeirra í Bæheimi, ad þeir gripu til vopna móti keisara; gjørdist Jóhann Ziska fóríngi þeirra. Hann var enn mesti kappi, og fékk keisarinn ekki adgjørt, medan hann var uppi; en eptir lát hans, urdu Bæheims menn ósáttir sín á milli, fór þá eins og vid var ad búast, ad þeir urdu ad semja frid vid Sigmund keisara, og gánga aptur til hlýdni vid hann.

Allt til þessa hafdi Páfinn ordid yfirsterkari øllum þeim, er á móti honum risu, enn loks kom sá madur, er hvorttveggja fylgdi, bædi hyggindi og hamíngja til ad draga þrótt úr mætti og valdi hans. Sá madur hét Marteinn Lúther, hann er fæddur í þorpi eino á Saxlandi er Eisleben heitir, 10. dag Nóv. 1483. Fadir hans var námamadur, rádvandur en fátækr. Í uppvexti átti Lúther vid ýmislegt andstreymi ad strída; þvínæst vard hann Agústínusar munkur, og sídan kennari í gudfrædi vid háskólann á Wittenbergi, og þá var [illegible] á [illegible]. Um þessar mundir fór múnkur einn um Saxland, sá hét Tezel, og seldi mønnum, fyrir mikid fé, aflátsbréf páfa, í bréfum þeim stód, ad hver sem keypti, skyldi fá kvittun af øllum sínum syndum. Leo páfi hinn 10di, hafdi þá Péturs kyrkju í Rómaborg í smídum, og þurfti [illegible] fé til ad kosta, komu því aflátspeningar þessir í gódar þarfir. Lúther sá ad slík verzlun spillti mjøg gódum sidum, og tók því ad mótmæla henni, á Wittenbergi 1517. En hérmed var ekki búid. Lúther rannsakadi enn betur kenn-

ingar páfa, og fann ad þar skeikudu helzt til mikid frá heilagri ritníngu og skynsemi manna, og hóf nú opinberlega mótmæli sín gégn þeim. Þetta þókti páfa en mestu hýsn, og reiddist Lúther meir enn frá megi segja, og lýsti banni yfir honum. En Lúther kunni ekki ad hrædast, og lét sér ekki bilt vid verda. Lét hann brenna Páfa bullu fyrir allra augum á Wittenbergi, og eptir það, var ekki ad hugsa til ad sættir kæmust á. Þá rédi fyrir Saxlandi kjörfursti Fridrik hinn vitri, átti Lúther þar jafnan trausts ad leita sem hann var. Maximilian var þá keisari yfir Þýdskalandi, og var Lúther ad mestu sjálfrádur fyrir honum; en sem hann var andadur, og Karl 5ti sonarson hans hafdi tekid ríki, stefndi hann mönnum til þíngs í Vorms, skyldi Lúther þar verja sig og kenníngu sína. Þá urdu margir til ad ráda Lúther frá ad fara þángad, og sögdu honum hvernig Jóhanni Hus hefdi reidt af. En Lúther kvadst fara mundi, þó þar væri jafnmargir djöflar sem þaksteinar á húsum uppi. Fór hann eingu ad sídur til Worms, treystandi Gudi og gódu málefni; þar lýsti hann því yfir, ad hann gæti ekki breytt í neinu meiningu sinni, nema því ad eins ad sér væri sýnt og sannad af ritníngunni, ad hann hefdi misskilid hana og villst. Þad gátu menn ekki. Lúther breytti því ekki heldur, er hann hafdi sagt, og var hann þá gjördur útlægur um allt land. Á heimleidinni frá Worms, lét Fridrik kjörfursti menn sína í dularklædum, taka Lúther höndum og flytja til Vartborgar kastala, og var hann þar um hríd á laun vid

vopni sína. Þar sneri hann biblíunni á þýdska túngu. Ádur var hún einúngis til á Hebresku, Grísku og Látínu máli, gátu því ekki adrir enn klerkar og lærdir menn lesid hana, en leikmønnum øllum var fyrirmunad ad rannsaka hvørt páfar fylgdu henni edur eigi. Þad er mælt ad medan Lúther sat í Wartborg, kæmi djøfullinn til hans, og vildi glepja fyrir hønum í størfum hans, en Lúther greip blekbittu sína og kastadi eptir hønum. Hefir frásaga þessi orsakast annadhvørt af hugmyndu abli Lúthers, edur af glettum annara manna. Þegar hann var kominn aptur frá Wartborg, hélt hann áfram kénníngu sinni móti Páfa; féllust margir á hana, og breiddist hún út um mørg lønd. Filippus Melankton hét einn háskóla kénnari á Wittenbergi. Hann var manna lærdastur, skildur vel, og vinur Lúthers, og var hønum til ennar mestu adstodar. Melankton setti saman bók þá, er kølluð er: Augsborgar trúarjátníng, fyrir þá søk, ad Lútherskir menn handseldu hana Karli keisara enum 5ta á allsherjarþíngi í Augsborg (1530); en keisari tók hana ekki gilda. Litlu ádur hafdi hann gjørt þá skipun á þíngi í Speier, ad Lútherskir mættu ekki halda áfram sidabreytíngunni. En þeir mótmæltu („prótesterudu") þeirri skipun. Eru þeir sídan kalladir Prótestantar (mótmælendur). Tók nú mjøg ad vera sundurþykki med Prótestøntum og Páviskum edur Katólskum, gjørdist þaraf seinna fullkominn fjandskapur og strid, sem kunnugt er ordid. Lifdi Lúther ekki til enda þess. Hann dó 1546 í Eisleben, er hann hafdi þángad farid til ad sefa óeyrdir

med ennm mansfeldsku hafdingjum. Lúther er, ad miklu leiti ad þakka að hugsindi og kunnátta breiddist út medal manna, en því verdur eigi neitad, ad kenning hans og ofmikill ákafi, leiddu hann stundum leingra enn hófi gegndi. Hann átti þrætu vid Erasmus lærda, frá Rotterdammi, um frjálsrædi manna til gódra verka, neitadi Lúther því. Nokkru eptir andlát Lúthers, hófst hid svonefnda Smalkaldar strid, milli Karls keisara og enna próteskantisku höfdingja, er samband hafdu gjört sín á milli í Smalkalden. Voru þeir Jóhann Fridrik, Kjörfursti af Saxlandi, og Filippus Landgreifi af Hessen oddvitar þeirra. Keisari fékk Mórits hertoga af Saxlandi í lid med sér, og vann sigur á Kjörfurstanum í orrustunni hjá Mühlberg, og tók hann höndum. Þóktist keisari nú geta leikid vid próteskanta eptir vild sinni, en honum brást þad. Mórits hafdi feingid kjörfurstatignina eptir Jóhann Fridrik, og fylgdi keisara ad eins, medan hann sá ad sér var nokkur hagur í; en sem hann sá, ad keisari vildi bæla undir sig alla Próteskanta, og ekki láta lausan teingdafödur sinn Filippus Landgreifa, tók hann þad ráð, ad fara leynilega ad keisara, og gjördi samband vid Hinrik 2ann Frakka konúng. Átti keisarinn þess einga von, og kom Mórits ad honum óvidbúnum, og vard hann ad flýa undan og semja frid, og leifa Lúthersskum mönnum fullkomid trúarbragda frelsi á Þýdskalandi. Er þad ad vísu all merkilegt, þegar mann adgæta veldi keisarans, sem nádi yfir allt Þýdskaland, Spán og fleiri lönd. Karl keisari hafdi ádur átt í

stridum vid Frans 1ta Frakka kóníng. Áttu þeir eina orrustu hjá Páviaborg. Þar var Frans konúngur höndum tekinn, og hafdur í straungu vardhaldi í Mad-rid, og fékk ekki lausn fyrr enn keisarinn rédi einn öllum fridarkostum. Þá sætt rauf Frans litlu sídar, og áttu þeir þrisvar í ófridi eptir þad, og höfdu ýmsir betur. Karl átti og í ófridi vid Sóliman 2ann, er í þad mund rédi fyrir Tyrkjaveldi; hann hafdi geingid í félag vid Frakka, og freistad ad ná Úngaralandi úr höndum Ferdínands, keisara brodurs. Tyrkir héldu her sínum allt ad Vínarborg, og settust um hana, en urdu frá ad hverfa vid svobúid. Þá herjudu og tyrkneskir víkingar um Midjardarhafs strendur, hét foríngi þeirra Raudskeggur (Cair Udin Barbarossa), hann lagdi lönd undir sig á nordurströndum Afríku. Fór Karl keisari þess vegna tvær herferdir sudur þángad, og vard vel framgengt hid fyrra sinnid, en í seinni sérinni vard hann fyrir miklum óhöppum. Loks eyrdi keisarinn ekki leingur vid stjórnina, og fékk Ferdínandi bródur sínum til umráda Þýdskaland og Austurríki, en Filippusi 2rum, syni sínum, Spán og Nidurlönd. Sjálfur gékk hann í klaustur eitt, í Placenciu dal á Spáni; og stundadi ýmisleg frædi. Mælt er ad hann hafi haft fyrir sér mörg sigurverk, og reynt ad láta þau öll gánga jafn hradt. En þess var einginn kostur. Þá mælti keisarinn: eg get ekki látid sigurverk þessi verda samferda, því þarf ekki ad undra, þótt eg gæti eigi feingid alla þá menn, er eg rédi yfir, til ad verda samhuga. Hann lét

gjöra útför sína medan hann var á lífi, kistuleggja sig og brúka alla vidhöfn sem vid andada höfdingja. Segja menn þad fengi svo mikid á hann, ad hann andadist litlu sídar, (1558).

Í sama mund sem Lúther hóf sidabótina á Nordur-Þýdskalandi, var sá madur uppi í Svetsi, er Ulrik Zwingli hét, hann var prestur í borg þeirri er Zürich heitir. Þar komu erindsrekar páfa, og seldu aflátsbréf. Tók þá Zwingli ad rannsaka kenningu páfa, og tala á móti henni. Gjördust sumir fylkir til ad fylgja honum, en sumir héldu fornum sid. Af þessu vaktist ófridur þar í landi, og féll Zwingli í þeim óeyrdum. Kenningu hans var sídan nokkud breytt af Jóhanni Kalvín, presti í Genefuborg. Þeir sem fylgdu hans kenningu, eru kalladir Kalvínistar edur Reformeradir, og víkja þeir í ýmsum greinum frá Lúterskum.

Medan þessir menn, sem nú var getid, skutu Páfanum skelk í bringu, og eyddu ríki hans, hófst Múnkafélag eitt, er af öllum mætti efldi pápiskuna. Félagsbrædur þessir kölludust Krists-múnkar (Jesuiter), hét höfundur þeirra Ignatius Lovóla, spánverskur ad kyni. Hann hafdi eitt sinn ordid sár í orrustu, en medan hann lá í sárum, bárust honum í hendur, sögur ýmsra píslarvotta og helgra manna, kémur honum þá til hugar, ad komast sjálfur í tölu þeirra. Fékk sídan leyfi af páfa, ad hefja nýtt múnkafélag. Hétu félagsbrædur þessir, sem adrir múnkar, páfanum, fátækt, skýrlist og stödugri hlýdni í öllum greinum:

Þykja þeir hafa efnt vel hid sídarst talda. Flokkur þeirra jókst med degi hvørjum, og urdu þeir hinir rádríkustu. Létu þeir sér einkum annt um, ad fræda úngmenni, boda heidíngjum kristna trú, og taka skriptir af høfdíngjum. Þegar fram lidu stundir vildu þeir allstadar hafa hønd í med, og grunudu menn þá um samsæri móti ýmsum høfdíngjum, voru þeir vída reknir af landi burt, og 1773 aftók Klemens páfi. hinn 14di, Múnkafélag þetta med øllu. Seinna hefir þó Pius páfi enn 7di komid henni á aptur.

Frá því er samband það raufst er gjørt var í Kalmar.

Eptir dauda Margrétar Danadrottníngar, tóku Svíar einkum ad una illa sambandi því er hún hafdi gjørt í Kalmar, og fyrr er getid. Í Danmørku var nýr ættleggur kominn til ríkis med Kristjáni enum 1ta, frá Aldinborg (1448). Vildu Danir þá einir øllu ráda, og þóktust Svíar einkum verda útundan. Køstudu þeir þá endur og sinnum af sér okinu, og tóku landstjóra yfir sig af þjód sinni. Medal þeirra eru þessir helztir: Karl Knútsson, Steinn Stúri enn eldri, Svanti Stúri, og Steinn Stúri enn yngri. Ad sønnu vann Hans, Dana konúngur, sonur Kristjáns 1ta, sigur á Steini Stúra enum eldra, en ekki var ad hugsa til ad fullkominn fridur og samband feingist. Eptir Hans konúng kom til ríkis Kristján konúngur annar, sonur hans. Fór hann med her manns á hendur Svíum, og átti orrustu vid Stein Stúra enn

yngra. Fékk konúngur sigur en Steinn féll. Lagdi konúngur þá undir sig Svíþjód alla og Stokkhólm, höfudborg í því landi. Lét hann þá stefna til þíngs í Stokkhólmi, lendum mönnum og klerkum (1520). Á þeim fundi lét hann drepa, án dóms og laga, mestan hluta lendra manna, og hélt ad Svíar mundi ekki þora ad ósþekjast eptir þad. En honum vard ekki ad því. Svíar gripu til vopna, og brutu af sér ok Dana. Sá hét Gustaf Vasa, er fyrir þeim var. Hafdi Kristján konúngur ádur haft hann í straungu vardhaldi, og helzt til ránglega, því Gustaf var settur honum í gíslíngu. En er hann sá sér færi, hljóp hann burt úr fángelsinu, og nordur til Dala, þad er í Svíþjód. Þar bjuggu þeir menn er Dalakarlar eru nefndir, þeir voru manna hraustastir, gjördist Gustaf fóríngi þeirra, og ráku þeir Dani úr landi. Tóku Svíar Gustaf fyrst til Landstjóra yfir sig og sídan til konúngs. Hann kom Svíþjód fyrstur konúnga í állt, lögleiddi Lúthers trú, og þad ad ríkid geingi í erfdir til sinna ættmanna.

Kristjáni ödrum var nú farid ad gánga flest á móti; lendu menn og edli borna ofsókti hann hvervetna, og sást lítt fyrir, vard hann af því mjög óvinsæll af höfdíngjum öllum. Pad mislíkadi mönnum og, ad kona sú er Sigbrit hét, módir Dyveku konúngs frillu, rédi mestu vid hann. Lendir menn á Jótlandi sögdu konúngi upp allri hollustu, og vard hann ad flýja til Hollands. Tóku þá Danir til konúngs yfir sig, födurbródur hans, Fridrik hinn 1ta. Reyndi nú Krist-

ján að brjótast aptur til ríkis, enda var og alþýðan honum meðmælt, en sem hann var kominn til Kaupmannahafnar, og vildi semja við Friðrik, var hann tekinn höndum og settur í dýblyssu í Sudurborg á Als-ey, og haldinn hardt. Leitudust Lýbiku-menn og alþýða Dana við, að leysa hann úr fángelsi, og koma honum til ríkis eptir daga Friðriks kóngs, en það tókst ekki. Ofríki hann er þaraf reis milli Kristjáns ens 3ja, Friðrikssonar ens 1ta, og Lýbiku-manna og bandamanna þeirra, hafa menn kallað: greifa stríðið, fyrir þá sök, að greifi nokkur frá Aldinborg var fyrir liði Lýbikumanna. Svo lauk ófriði þessum, að Kristján 3ji fékk sigur, rýmkaði þá nokkuð vardhald á Kristjáni öðrum, og var hann fluttur til Kallundborgar á Sjálandi. Meðan Kristján annar sat að völdum, kom Lúthers trú til Danmerkur, og fékkust margir á hana, en á dögum Kristjáns 3ja var siðabótin lögtekin yfir alla Danmörku, á allsherjarþingi í Kaupmannahöfn (1536) og varð ekki ófridur af né mannavíg.

Trúarbragða deilur á Fraklandi, er lykta með því að Hinrik 4di hefst þar til ríkis.

Mjög tóku menn misjafnlega undir siðabót Lúthers, varð henni í sumum löndum alls ekki framgengt, og var því gjöld niður með öllu, aptur í sumum löndum settu þeir, er hinn nýja sið tóku, grimmum ofsóknum og líflátum. Svo var það á Fraklandi. Á dögum þeirra

brædra, Frans 2ars, Karls 9da og Hinriks 3ja, sona Hinriks konúngs enns annars, er hvør ríkti eptir annan, var sem mestur uppgángur hertoganna af Guise, voru þeir einhvør enn helzta máttarstod páfiskra manna þar í landi, og veittu protestöntum, (eda úr Húgónóttum sem þeir einnig kölludust þar í landi) þúngar ofsóknir; en hin Bourbonska konúnga ætt styrkti þá. Attu flokkar þessir margar orrustur og grimmar, fjölgudu protestantar ódum, og sáu páfiskir menn ad sér mundi ekki svobúid duga. Fyrst þá [illegible] fann Katrín kóngamódir (af Medici) þad ráð upp ad svíkja þá (protestanta) í trygdum. Vár þá fridur saminn med þeim (páfiskum og Húgónottum). Lagdi Karl konúngur hinn 9di þad ráð, ad Hinrik af Bourbon, er þá var konúngur í Navarra, og ædstur höfdíngi Húgónotta, skyldi fá Margrétar af Valois (Valoa), systur sinnar: Voru þá allir helztu menn Protestanta bodadir til Parisar á konúngs fund. Medal var Coligny, herskipa foríngi, hinn ágætasti madur og vitrasti, var þá fyrirlidi þeirra. Veittu þau Katrín og Karl konúngur son hennar, honum enar beztu vidtökur. En í laumi, og án þess Húgónotta grunadi nokkud, baud konúngur ad drepa hvørt mannsbarn af þeim sem í Parisarborg finndist. Nóttina eptir Bartólómeus messu, edur adfaranótt enns 25. Augústi 1572, hófst í Parisarborg eitt hid ógurlegasta manndráp, er nokkru sinni hefir ordid, (er þad kallad Parisar blódveitslan). Coligny var sá fyrsti er drepinn var; köstudu mordvargarnir líki hans útá strætí, og léku þad mjög svívirdu-

lega. Sagt er ad konúngur hafi skotid útum hallar-glugga á þegna sína, þá er hinn nýa sid hafdu tekid, og eggjad pápiska menn ad drepa þá, hvar helzt sem þeir hittust á Frakklandi. Töldust þá sumir undan þeirri skipun, og kvádust ekki vera bödlar. Í þrjá daga stódu manndráp þessi á Frakklandi, segja sumir ad 70 þúsundir Prótestanta hafi fallid, en adrir segja frekar 100 þúsundir. Þó tókst mönnum ekki ad eyda þeim flokki med öllu. Skömmu seinna dó Karl 9di, illum dauda, af hugarvíli. Var þá Hinrik bródir hans til konúngs tekinn, er ádur var konúngur á Pólínalandi, og strauk þadan sudurá Frakkland er hann frétti lát bródur síns. Þegar hann var séttstur ad völdum, gjördust hertogarnir af Guisa, og félagid helga (den hellige Ligúe; er stofnad var til ad útrýma Prótestöntum, en vernda Pápiska menn) svo voldugt og yfirgángs mikid, ad konúngur vard ad leita trausts hjá Hinriki konúngi af Navarra, þótt hann væri oddviti Prótestanta. Héldu þeir nafnar þá miklu lidi til Parísar, og settust um borgina, því hún hélt med Guisum, en medan því fór fram, var Hinrik Frakkakon. úngur veginn af manni þeim er Jakob Klement hét, og var einn af múnkaflokki Dominicusar (1589). Hinrik af Navarra stód nú næstur til ríkis á Frakklandi. En þó hann væri hinn ágætasti höfdíngi um flesta hluti, þóktist hann sjá, ad sér mundi ekki rótt verda í völdum, ef hann héldi vid trú Húgónótta. Því rédi hann þad af ad taka vid Páfa trú, en gaf þó út trúarbragda skrá þá í Nantesborg (det nant-

iske Edict), er hét Húgónóttum fullt frelsi í öllum trúarbragda efnum. Komst svo fridur á. Hinrik hinn 4di var sannnefndur fadir og vinur þegna sinna, og kom gódri skipun á í ríki sinu, hafdi hann sér til adstodar vin sinn og rádgjafa, hertogan af Súlly. En þó Hinrik konúngur væri ástsæll af þjód sinni, gat hann þó ekki umflúid sömu afdrif sem fyrirrennari hans (Hinrik 3i) hafdi fengid. Hann var veginn (1610), á strætum úti í Parísarborg, af manni þeim er Frans Ravaillac hét, segja menn ad kristmúnkar hafi keypt hann til þess, er þeir höfdu konúng grunadan um, ad hann væri ekki einlægur í Páfatrúnni.

Frá sidaskiptum á Englandi á dögum Hinriks 8da, Játvardar 6ta, Maríu og Elísabetar.

Á dögum Lúthers rédi sá konúngur fyrir Englandi er Hinrik hét, hinn 8di med því nafni, hann var grimmur madur, kvennhollur og reikull í rádi. Í fyrstu ritadi hann móti kenningu Lúthers, gaf þá páfi honum viddurnefni, og kalladi: verndarmann trúarinnar; héldu Englakonúngar því nafni um stund. En sídan óvingadist med þeim Hinriki konúngi og páfa. Hinrik var kvæntur og átti Katrínu, ekkju bródur síns, hún var af ættum Spánar konúnga. Nú lagdi hann ástarhug á Önnu Bólein, eina af hirdmeyum drottníngar sinnar, og þókti ekki lengur mega vera saman vid drottníngu fyrir teingda sakir, leitar páfa, og bidur hann skilja þau. En páfi færdist undan, fyrir

því hann vildi ekki styggja Karl keisara, enn hans frænda Katrínar drottníngar. Því næst bar konúngur þetta mál undir ýmsa háskóla í Nordurálfu, og sem þeir höfdu lagt álit sitt á málid, sagdi hann skilid vid drottnínguna, og gekk ad eiga Önnu Bolein. En páfanum reiddist hann ákaflega, og sagdist úr öllum félagsskap vid hann, og lýsir því yfir ad hann sjálfur hafi öll klerka og kennimanna forrád í ríki sínu. Samdi hann þá ser trúarbragda greinir, er allir skyldu fylgja, edur ad ödrum kosti sæta eldi, sverdi og refsíngum. Hinrik konúngur kvæntist sex sinnum; tvær af konum sínum grunadi hann um ástir vid adra menn, og lét drepa; tvær rak hann frá sér, og tvær héldu drottníngar tign til dauda dags.

Eptir andlát Hinriks konúngs (1547), tók Játvardur 6ti, son hans ríki á Englandi, hann var þá úngur ad aldri; vard sidabótinni vel framgeingt á hans dögum, og var einkum ad þakka enum þjódkunna erkibiskupi, Tómasi Kranmer frá Kantaraborg. Enn Játvardur andadist eptir 6 ára ríkisstjórn, og vard þad Prótestöntum til mikils skada. Því María systir hans, er þá kom til ríkis, helt fast vid hina forna sid, og ofsókti sidabóta menn, lét hún aflífa marga þeirra og þará medal Kranmer biskup, var honum brundid á bál og brendur sem trúvillumadur, og vard hann karlmannlega vid dauda sínum. María giptist Filippusi ödrum Spánar konúngi, og var jafnt á komid med þeim í mörgu. Honum var ad kenna ad Enskir menn lendtu í ófridi vid Frakka, og þá misti María drottníng Kaleborg. Gekk henni þad svo nærri, ad hún kvad hafa

sagt: ad ef skodad væri í sér hiartad, mundu menn siá letrad þar: nafnid Kalais, (Kale). María andadist 1558, og vard mönnum ekki harmdaud. Þá kom til ríkis Elísabet hálfsystir hennar; hún var alin upp vid hinn nýa sid, og fyrir því hafdi María haft hana í vardhaldi. Nú sem hún var komin til valda, stýrdi hún bædi vitrlega og sköruglega. Hún lögtók Lúthers trú í ríki sínu, en lét erkibiskupa og biskupa sitja í valdi num eins og ádur hafdi verid, og hafa trúarbrögd Englismanna haldist af því, og eru kölluð biskupa trú. Um þær mundir var María Stúart dróttning yfir Skotlandi; hún hafdi alist upp á Fraklandi, og verid gift Franz konúngi ödrum, en ad honum öndudum, fór hún aptur til Skotlands og tók þar vid ríkisstjórn. Skottar höfdu upptekid vid sidabót Lúthers, en María fylgdi páfiskum sid, og gédjadist landsmönnum ekki ad því. Litlu sídar giptist hún úngum manni og ólitþrúum, Hinriki Darnley; hann var hinn mesti stórbokki í skapi og urdu samfarir þeirra ekki gódar, og einn dag braust Darnley inní herbergi dróttningar, og drap fyrir augum hennar Rizzió söngmann, hinn ítalska, er honum þótti vera í nógu miklum kærleikum vid hana. Þótti þá ad mestu samvistum þeirra Hinriks og Maríu eptir þad. Þó bar þad vid ad hún kom á hans fund, og einhverju sinni er hún var nú geingin frá honum, vard brestur mikill, hljóp þá hús þad í lopt upp er Hinrik var í, og fannst hann daudur skammt frá. Féll strax grunur á Bóthwell greifa, og vinskap vid Maríu, og sumir gátu til ad hún mundi vera í vitordi

med honum, enda var þá María svo ósörsjál ad hún giftist honum skömmu sídar. Gjördu þá Skottar uppreist móti henni, og vard hún ad flýa til Englands, og og leita trausts hjá Elísabetu. En bædi var þad, ad Elísabet sá offsjónum yfir fegurd hennar, enda hélt hún og, ad María kynni ad steipa sér úr völdum, og lét því taka hana höndum, og setja í vardhald. Var henni skipad ad hrynda af sér ámæli því, er hún hafdi af dauda Hinriks Darnleys. En þad vildi hún ekki gjöra. Nokkrum sinnum voru samsæri gjörd til ad leysa hana úr fángelsi, en jafnan fór svo ad bert vard um slíkar rádagjördir. Loksins var henni eignad ad hafa tekid þátt í samsæri móti Elísabetu, var hún þá dæmd til dauda, og hálshöggvin, og hafdi setid 19 ár í vardhaldi. Bædi vegna þess sem nú var frá sagt, og líka vegna hins ad Elísabet hafdi styrkt Nidurlendínga móti Filippusi ödrum á Spáni, lendti hún í stridi vid hann. Gjördi þá Filippus konúngur út skipaher mikinn á hendur Elísabetu, kölludu Spánverjar þann flota: ósigrandi, en leidángur sá fór allt á adra leid, enn til var ætlad: Löstust sum skipin í stormi, og týndust, en sum voru eydd og hrodin af enskum mönnum, og komst vart helfíngurinn og þó naudulega undan til Spánar. Einn af enum ensku sjóhetjum, er mestan hlut átti í, ad sigra skipaflota Spánverja, hét Frans Drake; hann hefir og siglt umhverfis jardarhnött vorn. Medan Elísabet ríkti, gjördu Írar uppreisn, sendi drottníng þá vin sinn, greifann af Essex þángad til ad sefa hann, en hann leysti þad erindi svo af hendi, ad

drottníngu lífadi módur, og lagdi fád á hann. Leitadist greifinn vid ad hefna sín á drottníngu, og æsti lýdinn móti henni. Vár hann því dæmdur til dauda og tekinn af lífi, og unni drottníng honum þó manna mest. Er sagt hún hafi eittsinn gefid honum gullhríng einn, og mælt svo fyrir, ad hann skyldi senda sér hrínginn ef hann bækist í háska staddur. Hann sendi hann og, en hríngurinn komst í hendur greifakonu einnar er hatadi Essex, og sendi hún hann ekki frá sér til drottníngar. Þegar sú kona var ad dauda komin, sagdi hún drottníngu upp alla søguna, og bad hana fyrirgéfa sér. Elísabet svaradi: Gud fyrigéfi ydur, en eg gét þad ekki. Litlu sídar andadist Elísabet drottníng (1603). Hún unni mjøg íþróttum og vísindum. Var þá uppi Vilhjálmur Shakspeare (Sjekspír) þjódskáld eitt mikla, er marga trúdleiki (skódunarspil) hefir ort, og undrast allir, sem til þekkja, prýdi þeirra. Á døgum Elísabetar nam Valtari Raleigh land þad í Nordur Ameríku er hann nefndi Virginíu (Meyland) til heidurs vid meykóng sinn. Tóku þá ad vaxa sem mest siglíngar og verzlun Englismanna.

Frá uppreist Nidurlendinga gegn Spánverjum.

Alt fram ad døgum Karls 5ta, Þýdskalands keisara, høfdu Nidurlendingar (svo nefnist þjód sú er býr med sjó fram vestan á Þýdskálandi, og nordur af Frakklandi) verid frjáls þjód, greind í mørg fylki og smá. Stód þá hagur þeirra blómlega, voru þeir starfs-

menn miklir, og höfdu mikla verzlun bædi innanlands og utan. Þegar Karl keisari var ordinn einvaldur þeirra, var hann þeim mildur og eptirlátur, þó fundu þeir ad eitthvad kreppti ad frelsi þeirra, en af virdíngu vid keisarann, briddu þeir ekki á óeyrdum medan hann var uppi. Þángad hafdi og sidabótin komid, og hafdi meiri hluti landsmanna fallist á hana. Þegar Filippus 2ar (sonur Karls keisara) var ordinn konúngur þeirra, reyndi hann til ad brjóta undir sig frelsi þeirra, bædi í andlegum og líkamlegum efnum, skipadi hjá þeim nýa biskupsstóla, og skerpti rannsóknar réttinn. Ox nú sem mest óánægja í landinu, og rúm 300 manna edlis-bornir, sendu Margrétu frá Parma, hálfsystur Filip-pusar, er þá hafdi landstjórn á hendi á Nidurlöndum, bænarskrá, og beiddust ad breytt yrdi aptur skipun þeirri er Filippus konúngur hafdi gjört. En þessari beidni þeirra var neitad, voru þeir kalladir Ölmusumenn (Geuser), og þad gjört til spotts vid þá, en sídan tóku þeir sér þad nafn sjálfir, til ad einkénna med flokk sinn. Oddvitar flokks þessa, voru Vilhjálmur kóngs-son frá Oraniu, og greifar tveir, Egmont og Horn. Til ad sefa uppreistina sendi Filippus kontíugur her-togann af Alba, hershöfdíngja sinn, kappa mikinn, en grimman mann og slægvitran. En sem hann var þángad kominn, skipar hann mönnum í dóm, var sá nefndur Blóddómur; fyrir þann dóm stefndi hann mörgum landsmönnum; og þará medal þeim tveimur er ádur voru nefndir. Vilhjálmur flýdi, en þeir Egmont og Horn vildu ekki fara ad hans rádum; voru þeir

handteknir og drepnir. Leitadi Alba allra bragda til ad þraungva landsfólkinu til hlýdni, en þad kom fyrir ekki, og var hann loks kalladur heim til Spánar. Sídan sendi Filippus adra hershøfdíngja í hans stad, og fór á sømu leid. Gjørdist nú Vilhjálmur foríngi nokkurra fylkja, og bundust þau øll í félag í Utrekt (1579), og hétu hvørt ødru ad verja frelsi sitt fyrir Spánar konúngi. Veitti Nídurlendíngum all erfidt móti Spánverjum, og þarf ekki þad ad undra vid slíkt ofurefli sem eiga var, einkum eptir ad Alexander Farnese, sonur Margrétar af Parma, hafdi tekid vid herstjórn spánskra. Hann var einhvørr hinn mesti hershøfdíngi á þeim tímum. Hann vann margar borgir af Nídurlendíngum, og loksins hina audugu Antverpens borg, eptir frægustu vørn. Svo létu og Spánverjar myrda Vilhjálm af Óraníu, og mundu nú Nídurlendíngar hafa ordid ofurlidi bornir, nema England hefdi veitt þeim lid, og Móritz Vilhjálmsson frá Óraníu hefdi verid fødur sínum líkur ad hreysti og dugnadi. Á verzlun sinni í Austur-Indíum grædu Nídurlendíngar aud fjár, og komst þad nú í gódar þarfir. Spánverjar høfdu leingi reynt ad dylja þá leidarinnar þángad, en Kornelíus Hútmann fann hana, urdu þá Portúgalsmenn, þeir er þar voru fyrir víða undan ad hrøkkva. En fyrir þá søk áttust þeir illt vid, Portúgalsmenn og Nídurlendíngar, ad Portúgal var þá komid undir Spánverja. Þá løgdu og Nídurlendíngar undir sig Mólúkka eyar*), þær voru aud-

*) Sjá Landaskip-frædi, 3 Part. bls. 161.

ugar mjøg, og fluttu þeir þadan, hvínær til allra Nordurálfu : byggja ýmsa sælgjætis vöru, og tóku mik: id fé í móti.

Þar kom ad Spánverjum leiddist ófridur þessi, er þeir gátu eigi sigrast á Nidurlendingum, og sömdu vid þá vopnahlé þad er standa skyldi 12 ár. Ad sönnu hófst ófridur ad nýu, en 1648 þá er hinn Vestfalski fridur var saminn, kønnudust allir stjórnendur Nord: urálfunnar vid þjódfrelsi Nidurlendínga. Voru fríveldi þessi 7 saman og hétu: Holland, Gelderland (Gel: dern), Sæland (Zeeland), Frísland, Efri:Ýsel (Over Ýsel), Utrekt og Græníngjaland (Grønningen). Voru þau um lánga æfi, hin audugustu og áttu mikla verzl: un. Verid hafa þar lærdir menn uppi, t. a. m. Erasmus frá Rotterdammi, er margt hefir ritad, og þar á medal sumt um múnkána sem mjög er kímilegt, urdu þeir mjög undir í þeim vidskiptum. Ennfremur má telja Húgo Grotius; hann sætti enum mestu of: sóknum, fyrir þá sök ad hann fylgdi trúarbragda flokki Armíníusar. En sá flokkadráttur reis milli tveggja kennimanna: Armíníusar og Gomarrusar. Fylgdi Moriz Landstjóri enum sídarnefnda, en Olden:Barne: veld rádherra foríngi, og Húgo Grótius enum fyrra. Olden:Barneveld var tekinn af lífi, en Grótius settur í myrkvastofu. Komst hann þadan med rádum konu sinnar. Hún var von ad senda honum kistu eina med bókum, og í þeirri kistu var hann eittsinn borinn burt úr dyblissunni.

Frá Kristjáni 4da Danakonúngi.

Kristján 4di var sonur Fridriks 2ars, Kristjáns sonar ens þridja. Fridrik konúngur 2ar hafdi unnid undir sig Þéttmerski, hád orrustur vid Svia, og þókt nýtur konúngur. Hann andadist 1588, var Kristján þá ellefu vetra. Voru 4 menn settir til ríkisgætslu med honum, er svo hétu: Niels Kaas Kanselleri, Pétur Munk herskipaforíngi, Kristófer Valkendorf þjódfjárhirdir og Jørgen Rósenkrans höfudsmadur á Jótlandi. Medan þessir menn sátu ad völdum, fór hinn vídfrægi stjørnuspekíngur Tycho Brahe burt af Danmørku, sokum haturs þess er Valkendorf lagdi á hann, til Rúdólfs keisara ens annars í Prag, og var þar til daudadags. Brahe hafdi verid í miklum kærleikum vid Fridrik konúng annan, og gaf konúngur honum Hveney í Eyrarsundi. Þar lét Brahe reisa stjørnuhús mikid, er hann kalladi Uraníuborg, og gjørdi þar himin-athuganir sínar, sem frægar eru ordnar.

Þegar á únga aldri bar á kaungun Kristjáns til sjóferda, og var svo jafnan medan hann lifdi. Fór hann eitt sinn sjóleid nordur fyrir Noreg, og var þá stýrimadur (Kaptein). Var sú ferd gjør til ad forvitnast um landamæri, þvi um þær mundir var ágreiníngur nokkur um þad, med Svíum og Dønum. Af þeim ágreiníngi reis sídan ófridur, þá er Karl enn 9di, Svía konúngur, nefndi sig konúng Lapplendínga, og krafdist skatta af Finnum, er bjuggu nordan á Noregi. Þegar Kristjáni 4da kom sú fregn, helt hann lidi sínu til Svíþjódar og tók Kalmar; reiddist

Karl konúngur þá svo mjög, að hann ritaði Kristjáni bréf, og skoraði hann til hólmgaungu við sig, en Kristján gjørdi gaman af. Karl konúngur andaðist meðan á stríðinu stóð. Kom þá til ríkis sonur hans Gustaf Adolf, hinn frægasti konúngur. Stóð enn ófriður nokkra stund, til þess er friður var saminn í Knéræd (1613), guldu Svíar Dönum þúsund þúsundir ríkisdala í hernaðar kostnað. Meðan á þessum ófriði stóð keyptu Svíar til þess skotska menn, að herja á Noreg, því þar var þá ekki lið fyrir til landvarnar. Sá hét Sinklar er fyrir Skotum var. Þá gripu bændur í Guðbrandsdølum til vopna, fóru að Skotum, og drápu svo nálega hvørt mannsbarn, að ekki stóðu uppi nema tveir.

Nokkru síðar fór Kristján konúngur til liðs við Prótestanta suðrá Þýðskalandi, og átti orrustu við Tilly hershøfðingja keisarans, þar sem heitir Luther am Barenberg (1626). Þar beið Kristján konúngur ósigur, og varð að semja frið í Lýbiku við keisarann, og lofa að styrkja aldrei framar Prótestanta á Þýðskalandi. En þá varð Gustaf Adolf til að liðsinna þeim, og eptir fall hans, héldu hershøfðingjar hans áfram hernaði á Þýðskalandi. Einn þeirra, hét Ljónharður Þorsteinsson (Leonhard Thorstenson), hann brauzt af Þýðskalandi norður á Danmørk, svo Danir áttu sér einkis ills von, og óð yfir ýmis héruð. Varð þar lítið um vørn af hendi Dana, og løgðu Svíar undir sig Holsetaland allt og Jótland. En Kristján konúngur bjóst að verja þeim Beltiasund yfrá evarnar, gjørðist hann

nú sjálfur forïngi fyrir skipaliði sínu, þótt hann væri þá hnigínn mjög á efra aldur. Hann mætti herskip-um Svía undir ey þeirri, er Femern (fyrrum: Ím-bría) heitir, og tókst þar en harðasta orrusta. Kon-úngur fékk högg svo mikið af spítubroti, að hann missti hið hægra auga, og úr honum hrukku tvær tennur, féll hann við, en spratt upp þegar, og barðist djarflega. Þar fengu Danir sigur, en Svíar héldu skipum sínum inná Killarfjörð, og setti konúngur Galten herskipaforingjá sinn til að hafa gætur á þeim. Þó komust Svíar út hjá honum, og sigldu til móts við skipaflota Hollendínga. En konúngur reiddist Galten svo mjög, að hann lét taka hann og drepa. Síðan unnu Svíar og Hollend-íngar í félagskap sigur á Dönum í sjóorrustu, og með því lendir menn voru sérdrægir, og brugðust konúngi þegar mest þurfti á að halda, neyddist hann til að semja frið við Svía, í Brömsebrú 1645, og láta af hendi við þá: Herjadal, Jamtaland, Gotland og Ey-sýslu (Ösel) og Halland í 30 ár. Þrem vetrum síðar andaðist Kristján konúngur. Hefir hann verið einn hinn þrekmesti og starfsamasti af Danakonúngum, og sjást víða menjar þess. Hann hefir reist margar borgir og ágætar byggíngar, t. a. m. Kristjansú og Kristjánssand í Noregi, Kristjánsstad í Skáney, Kristjánshöfn á Amakri (hjá Kaupmannáhöfn), og Lukkustad (Glücksstadt) á Holsetalandi. Rósaborg-ar höll, Börsen (samkomuhús kaupmanna), Sívala-turn (til handa stjörnufræðingum), og Hólms kyrkju í Kaupmannahöfn. Hann jók verzlun Dana, og sendi

Ova Gjeddu med nokkur skip til Austur-Indía, og keypti hann Trankvebar á Kórómandelströndum, varð það upphaf að verzlun Dana, og verzlunarfélagi þeirra í Austurheimi. Kristján konúngur sendi og Jens Múnk stýrimann, til að leita Grænlands að nýu, en ísar bægðu honum frá að komast að austurbygð landsins, þar sem Íslendíngar eptir fornu höfðu haft bústaði sína, og varð hann að sitja um veturinn vestan á landinu, dóu þar flestir af honum, en um vorið komst hann aptur með tveim mönnum til Danmerkur, og þókti það furðu gegna. Kristján konúngur gekk að eiga Kristínu Múnk, og lét vígja sér til vinstri handar, þá er drottníng hans var önduð, og átti við henni mörg börn. Hét eitt þeirra Eleónóra, unni konúngur henni mikið og gipti hana Korfits Ulfeldi, lendum manni. Ulfeldur mistbrúkaði traust það er konúngur hafði á honum, og gjörðist síðan landráða maður. Ýms eru rök til þess, að Kristjáni enum 4da varð í mörgu miður ágengt, en við mætti búast, af slíkum atorku manni sem hann var, má helzt til þess telja þvermóðsku og óhlýðni lendra manna, er þá voru næsta voldugir, og gjörðu konúngi sínum margt til skapraunar. Um þessar mundir voru þeir uppi: Arild Hvítfeldur, er ritað hefir Danmerkur sögu, Arrebó biskup, skáldafaðir Dana, Longómontanus stjörnufræðíngur, og Olafur Ormur (Worm) fornfræðíngur.

Þrjátygi ára stríðið (1618—1648).

Eptir daga Karls keisara ens 5ta, tók Ferdínand

1ti bródir hans keisara dóm á Pýzkalandi. Hann var mildur höfdíngi og lidhollur Próteståntum. Svo vár og Maximilian 2ar, son hans. En á dögum Rúdólfs 2ars og Mathíasar, sona Maximilians, sættu þeir mörgum afarkostum af páfamönnum. Var sá einn, ad erkibiskup í Prag á Bæheimalandi, lét rífa nidur nokkrar kyrkjur Próteståntá þar í borginni, undu þeir því illa, sem von var, og brutust inn á keisarans menn þar sem þeir sátu á rádstefnu, tóku þeir þá nokkra af þeim höndum og köstudu útum hallbarglugga nidur í dýkin umhverfis höllina. Hófst nú ófridurinn, er Bæheimsmenn gripu til vopna (1618). Gjördust greifar tveir er hétu Thurn og Mansfeld fyrirlidar þeirra. Geingu nú allir trúarbrædur þeirra, á Mæri (Mähren), Austurríki og Slesíu, í flokk med þeim. Ari sídar deydi Mathías keisari; hófst þá til ríkis á Pýzkalandi, Ferdínand keisari hinn 2ar, af Styrjumörk. Hann var hinn mesti vin páfa, og hafdi fast í huga ad brjóta undir sig alla Prótestånta. Fyrir því vildu Bæheimsmenn ekki kannast vid keisaradóm hans, og tóku til konúngs yfir sig Fridrik kjörfursta af Falzi (Pfalz). Hann var giftur Elísabetu dóttur Jakobs 1ta Englakonúngs. Voru þeir ad litlu bættari, því Fridrik var madur duglítill. Herlid Ferdínands keisara brauzt inná Bæheimaland, undir herstjórn Maximilians af Bæaralandi, vann sigur á lidsmönnum Fridriks hjá Prag (1620) á fjallinu hvíta, og neyddi sjálfan hann til ad flýa burt af Bæheimi. En þarmed var ekki búid, lönd hans voru tekin af hon-

um og feingin í hendur Maximilíani. Versnadi nú mjög hagur Prótestanta á Þýzkalandi. Keisarinn hafdi hers-höfdíngja tvo, er í þá tíd þóktu bera lángt af ödrum; þeir hétu Tilly og Vallenstein. Snérust þeir nú vid Prótestantum, og þjádu landid hryggilega med yfir-gángi sínum. Var ekki annad fyrir ad sjá enn eydast mundi flokkur Prótestanta. Leitudu þeir þá lids hjá Kristjáni 4da Danakonúngi, þvíad bædi hafdi hann tekid vid Lúthers trú, og líka var hann foringarhöfdíngi (Kredsoberst) á Nedra Saxlandi. Kristján konúngur fékk ósigur í orrustunni hjá Lúther am Barenberg (1626), og vard ad gánga ad hördum fridarkostum, eins og ádur er sagt. Rédi nú keisarinn einn öllu á Þýzka-landi, og lét þad bod útgánga, ad Prótestantar skyldu lausar láta allar eignir er þeir héldu fyrir katólsk-um mönnum.

Um þessar mundir rédi Gustaf Adolf, son Karls konúngs ens 9da, fyrir Svíþjód. Hann var hid mesta afbragd annara konúnga, er þá voru uppi. Hann var madur stórvitur, og lét honum hvörttveggja jafnvel bædi landstjórn og herstjórn. Hann var sterkur madur og vopnfær vel og hætti sér mjög í orrustum. Hann var þúngur í refsíngum vid óvini sína og hardur stór-bokkum öllum, en manna mildastur og lítillátastur vid adra. Hann var trúmadur mikill og unni mjög sann-leika og rétti, en var svarinn óvinur allrar pásavillu; munu víderstin menn þadan nýkíls trausts sem Gustaf konúngur var. Þessi hinn ágæti konúngur tókst á hendur ad hjálpa Prótestöntum á Þýzkalandi. Þótt

ist hann eiga bædi sjálfs sín í ad hefna á Ferdínandi keisara, þar sem hann hafdi ekki viljad vidurkénnast konúngs tign Gustafs, og styrkt óvini hans móti honum, enda fóru þá líka Prótestantar fast á hann til lids vid sig. Ádur hafdi Gustaf konúngur átt í óeyrdum á Póllinalandi og fengid sigur, en samdi nú frid vid þá þjód, til ad géta snúist því betur vid keisara og hans mönnum. Gustaf hélt heiman med 15000 manns og kom skipum sínum vid Vindland (Pommern) 4da Júlii 1630. Var lid hans valid mjøg bædi ad vopnum og hreysti. En sem Svía her var gengin af skipum upp, kraup konúngur á kné og her hans allur, og hét á Gud til fulltíngis sér.

Nú tóku Svíar til stórsa styrkir í huga, hrukku keisarans menn hvervetna undan, og hafdi Gústaf þegar tekid Stettinaborg, helztu borg á Vindlandi, þegar keisari frétti komu hans þar vid land. Ritadi hann konúngi bréf sitt, og er þar drjúgmæltur vel, og segir ad konúngi muni þad rád bezt duga, ad verda sem fyrst á brott af Þýzkalandi. Gaf konúngur ad því lítinn gaum og fór sínu fram. Gekk hvert hérad og borg af ødru til handa honum; þraungvadi hann sumum til þess, en sumir tóku vid honum tveim høndum, og kvádu hann sendan sér sem verndar engil. Mátti þad og med sanni segja, því þeir Tilly og Valenstein fóru med svo mikilli grimd yfir landid, ad øllum stód ótti af; en Svíar hetjudu hvarki né rændu, og guldu þad allt aptur fullu verdi er fyrir þeim var gjørt. Nú spyrjast þau tídindi til Vínarborgar, ad

Gustaf konúngur hefir lagt undir sig mørg hérød og borgir, og bregdur keisarinn sér litid vid þad alltsaman; gjøra sumir menn ad því gabb mikid. Kalla Gustaf: Snækonúng, og ødrum þvílíkum nøfnum og segja ad hann muni brádna, þegar hann komi leingra sudur. En þegar þad fréttist ad snækonúngur þessi hefdi lagt ad velli ýmsar hersveitir af keisarans lidi, þá þøgnudu hádsuglarnir í Vínarborg. Brid eptir þetta Svíakonúngur her sínum sudrá Brandinaborg til móts vid Tillý, og tók borg þá er heitir Frakkafurda vid Oddorá. Fekk Tillý ekki hrakid hann þadan, og hélt svo til Magdaborgar, og settist um hana; þad var stór borg og audig, og bjuggu þar Lútherskir menn. Vildi Gustaf þegar koma borginni til hjálpar, en fekk ei komist nógu snemma, því kjørfurstinn í Brandinaborg gjørdi honum ýmsan farartámá, og þókti konúngi ekki tryggilegt ad fara þadan úr landi ad svo støddu. En þá hafdi Tillý tekid Magdaborg (10 Maí 1631), og lagt hana í eydi med enni mestu grimd, þegar konúngur var búinn til ferdar þángad. Þessu næst gjørdust þeir Vilhjálmur landgreifi af Hessen, og Kjørfurstinn af Saxlandi, bandamenn Svía. Um þessar mundir hafdi Tillý tekid Leipzig; héldt nú Gustaf konúngur og Kjørfurstinn her sínum móti honum, vard fundur þeirra þar sem heitir á Breidumørk (Breitenfeld) hjá Leipzig (7 Sept. 1631). Gustaf konúngur treysti Saxlendíngum midlúngi vel, og fyrir því skipadi hann þeim øllum sér, í hinn vinstra fylkíngar arm. Tillý rédi þeim mégin fram med riddara-

lidinu sem Saxlendingar stódu fyrir, en þeir riðludust skjótt og hrukku undan. Sídan sókti Tillý þar ad sem Svíar voru fyrir, en þeir stódu fastir á fótum og riðludust ekki. Þvínæst sókti Gustaf koningur fram og med honum allur Svíaher, og berjast med svo miklum ákafa, ad þeir fá komid keisarans mönnum á flótta, en fallnar ádur 7000 af þeim. Komst Tillý naudug-lega undan med nokkra menn, og lét náttmyrkrid geima sín.

Eptir þennan sigur héldu Saxlendingar lidi sínu inní erfdalönd Keisarans, en Gustaf hélt vestur á bóginn og sudrá Bæaraland. Þar kom Tillý enn á móti honum, og vildi banna Svíum leid yfir Lech-elfu. Vard þar orrusta allhörd, og feingu Svíar sigur, en Tillý féll. Var nú fokid í flest skjól fyrir keisara, þar sem Wallenstein skömmu ádur var kominn í óvingan vid hann, og keisari hafdi vikid honum frá hernum. Sat Wallenstein í borg sinni á Bæheima-landi, og hélt sig jafn ríkmannlegar enn keisarinn, enda var hann og audugri madur og hafdi meira lid yfir ad ráda. Sá nú Ferdinand keisari ekki annad rád vænna enn leita Wallensteins, og fá hann til ad takast aptur herstjórn á hendur. Kom svo ad Wallenstein hér keis-ara lidi sínu, en einn skyldi hann ráda fyrir þeim her, sem hann safnadi ad sér, og vard keisarinn ad láta sér þad vel líka. Svíakoníngur hélt nú lidi sínu austur um land, en Wallenstein hafdi skjótt dregid ad sér mikid lid, og rekid Saxlendinga burt af Bæheimi. Síd-an rédist hann á Saxland, herjadi þar og brendi bygd-

inn. Helt Gustaf konúngr þángað eptir honum. Og með því Wallenstein hafði sendt frá sér Pappenheim hershöfðíngja, einn mesta kappa, með nökkru liði, þá þóttist Gustaf hafa nógan liðsafla til að berjast við Wallenstein. Því hraðar hann nú ferð sinni sem mest hann má, og nær Wallenstein hjá þorpi því er Lützen heitir. Daginn eptir (6. Nov. 1632), var þoka mikil og veður kalt. En nær dagmálum létti af þokunni. Lét Svíakonúngur þá blása til atlögu. Eggjar nú Wallenstein sína menn bæði með fögrum loforðum, og grimmum hótunum. En Svíar hófu upp stríðssaung sinn, og súngu sálm Lúthers, þann er þetta er upphaf að: Óvinnanleg borg er vor Guð. Eptir það settist konúngur á hest, reið fram fyrir fylkíngar brjóst manna sinna og mælti þessum orðum: Nú viljum vér byrja starf vort! Góður Guð virðist að stýra því! Hjálpa mér Jesús í dag, að berjast til lofs þínu heilaga nafni! Nú sigu saman fylkíngar. Skutu Wallensteins menn ákaft af fallbyssum á Svía, og féllu margir fyrir, en hopuðu þó hvergi, og sækja að því fastar. Konúngur var sjálfur fyrir hægra fylkíngar-armi, og gánga Svíar þar svo hardt fram, að hinir hrökkva fyrir. Þá var konúngi sagt að hinn vinstri fylkíngar-armur hans hopaði aptur fyrir Þjóðverjum. Setur hann þá hershöfðíngja þann er Horn hét, þar fyrir sem hann var, en ríður sjálfur við nokkra menn þar að sem menn hans hopuðu. Þá fékk konúngur byssuskot í vinstra handlegg, og blæddi mjög. Beiddi hann þá hertogann af Lauenborg að fylgja sér burt af vígvellin-

inn, og eltu þeir bádir saman á bak vid herinn til eins hægra fylkingararms. Þá fékk Gustaf skot í bakid, var þad banaskot, og féll hann af hestinum í valinn. Vissu menn eigi hvadan skotid kom. Ridu menn þá yfir konúng, bædi vinir hans og óvinir, og fannst lík hans ekki fyrr enn daginn eptir. En sem Svíar vissu ad konúngur þeirra var fallinn, gjördust þeir svo ódir ad ekki stódst vid þeim, og höfdu þegar komid Wallenstein á flótta; þegar Pappenheim kom til med riddaralidi sínu; hardnadi þá orrustan á ný, en svo lauk ad Pappenheim féll; unnu Svíar þar mikinn sigur. Wallenstein flýdi undan sudur á Bæheim, og hafdist ekki ad framar í þessu strídi. Þókti keisara sem hann mundi sitja á svikrádum vid sig, og lét drepa hann litlu sídar (1634).

Eptir fall Gustafs Adolfs, kom dóttir hans Kristín til ríkis, og var þá barn ad aldri, þó var Svíþjód stýrt vel og viturlega, og strídinu haldid áfram á Þýzkalandi. Axel Oxenstjerna, mikill stjórnvitríngur og vinur Gustafs, hafdi utanríkis málefni á hendi, en herhöfdingjar Svía, lærisveinar Gustafs höfdu herstjórn á Þýzkalandi, og feingu mikla frægd. Medal þeirra eru þessir frægastir: Bernhard af Weimar, hann tók vid herstjórn í orustunni hjá Lützen, þá er Gustaf var fallinn, og vann sigurinn ad fullu med frábærri hreysti og snarrædi, Horn, Banér, Ljónhardur Þorsteinsson og Vrangel. Ad sönnu bidu Svíar eittsinn ósigur móti Ferdínand keisara syni hjá Nordlingaborg

(1634). Sagdi kjörfurstinn af Saxlandi sig þá úr fé lagskap vid Svía; en litlu sídar gjördu þeir samband vid Frakka, og unnu þad svo upp aptur er þeir höfdu mist. Einkum vann L. Þorsteinsson optar enn einu sinni ágætan sigur á páfa mönnum.

Um sídir leiddist mönnum ófridurinn, bædi keisara og ödrum; voru bygdir manna á Þýzkalandi mjög eyddar, og margur átti þar um sárt ad binda. Attu sendi herrar ýmisra þjóda þá fund med sér, í borgum þeim er heita Münstur og Osnabryggja, og tóku ad semja um frid. Stód leingi á því ádur fridur kæmist á, því Frakkar og Svíar voru hardir í kröfum. Ar 1648 komst loks sættir á. Var þá Prótestöntum (Lúterskum og Reformerudum) heitid sömu réttindum sem páfa mönnum á Þýzkalandi. Svíar feingu Vindland fyrir vestan Oddorá (Forpommern), Rýey, Vismar, Brima, Verden og 5 milliónir ríkisdala í peníngum. Kjörfurstinn af Brandinaborg fékk Austur Vindland (Bagpommern), og ýmsar borgir. Adrir höfdíngjar, þeir er mist höfdu lönd sín feingu þau aptur. Frakkar feingu Elsaz og Breisach. Þá könnudust og allir höfdingjar vid, ad Sveiss og Nidurlönd væru þjódveldi, óg sjálfra sín rádandi. Fridur þessi hefir verid kalladur hinn Vestfalski. Gjördist þá mikil breyting á kjörum og kostum enna þýzku þjóda, og hafa menjar þess stadid allt fram á vora daga.

Frá enskum mönnum, Karli 1ta, Kromvell og fleirum.

Eptir danda Elísabetar drottníngar (1603), kom til ríkis á Englandi Jakob hinn fyrsti, son Maríu Stúart, sem fyrr er gétid. Hann sameinadi England og Skotland, og hafa þau ríki sídan verid undir einum konúngi, og köllud Bretland hid mikla (Storbritannien). Jakob konúngur hneigdist mjög til smásmuglegrar ransóknar á trúarbragda efnum, en vanrækti ríkisstjórn sína. Hann lýsti því og yfir ad öll réttindi og frelsi þjódarinnar væru einúngis nádargjafir konúnganna. Vard hann af þessu og ödru ekki ástsæll af þjód sinni. Eptir hann kom til ríkis sonur hans Karl 1ti. Hann lét Búkkingham rádgjafa sinn ráda mestu, og telja sig á margt óviturlegt. Hann lagdi skatta á ríki sitt, án þess ad hafa samþykki málstofumanna (Parlaments medlima), og vildi þraungva Skotum til ad fylgja sidum Englismanna í andlegum efnum. Pá urdu Skotar óvægir og gjördu uppreist. En konúngur stefndi málstofumönnum til þings, og vildi fá til fé ad sefa uppreistina. Þessu neitudu þingmenn, og ekki þar med búid, heldur kröfdust þeir, ad refsad væri tveim mönnum: Strafford rádgjafa og Laud erkibiskupi. Um sídir lét Karl konúngur undan, en þá tók ekki betra vid. Málstofumenn komu med hvörja ákæruna, og hvörja kröfuna á fætur annari, og gjördist af því fullur fjandskapur milli konúngs og þeirra. Í fyrstu veitti konúngsmönnum betur, en brádum vard annad ofaná. Medal málstofumanna reis

upp sá madur, er bædi var vitur og biladi ekki áræði; hann hét Oliver Kromvell. Hann gjørdist oddviti flokks þess er Independenter (lausir menn) hétu; voru þeir enir ákøfustu bædi í stjórnar og trúarbragda efnum, og med tilstyrk þessara manna fékk hann yfirráð í málstofunum. Fyrir herlidi þjódarinnar rédu þeir Kromvell og Fairfaxi, og voru sigursælir í vidskiptum vid konúnginn. Tvær orrustur unnu þeir mestar hjá Jórvík (York) og Nesbæ (Naseby). Flýdi þá konúngur á nádir Skota. En Skotar voru þau lítilmenni ad þeir seldu konúng í hendur málstofumønnunum fyrir 400,000 pund Sterling. Konúngur reyndi ad flýa en nádist, og komst í høndur hermanna. Nefndi Kromvell þá menn í dóm, og dæmdu þeir konúng til dauda, og var hann hálshøggvinn (1649). Karl konúngur hafdi marga góda kosti til ad bera sem valdalaus madur, en til konúngs var hann midur fallinn. hann misskildi andá þjódar sinnar og aldar, og vantadi bædi mannþekkíngu og rádfestu til ad verjast hættum þeim er umkríngdu hann, og loks komu honum á kaldan klaka.

Nú reyndu bædi Skotar og Irir ad efla til ríkis Karl, son Karls ens fyrsta, en Kromvell hafdi hvervetna sigur, og eptir orrustuna hjá Vorcester, flýdi Karl yfir til Frakklands. Vildi nú Kromvell øllu fyrir sér, eins og honum bjó í skapi. Tók af Málstofurnar. Lét taka sig til Verndara (Protector) yfir England, og rédi nú meiru enn nokkur konúngur þar í landi. I þessum vøldum sat hann til daudadags, og átti þad ad þakka viturleik sínum og hardfeingi. Leitudu

konúngar og útlendir höfdíngjar vináttu hans. Eru og vidskipti hans vid adrar þjódir miklu glæsilegri enn innanlands-stjórn hans. Hann hádi stríd, bædi vid Nidurlendínga og Spánverja, og þótti vera af hvorutveggju. En þó hann skorti hvorki vald né álit, lifdi hann samt vid sífeldá órósemi, var hann bædi hræddur vid adra, og adrir vid hann, og aldrei svaf hann margar nætur í sama herbergi. Krómvell andadist 1658, var þá Ríkardur sonur hans settur til sömu valda; en hann hafdi hvorki dug né drottnúnargyrni födur síns, og lagdi sjálfkrafa nidur völdin litlu sídar. Georg Monk, höfudsmadur á Skotlandi, tókst nú á hendur ad semja vid ena ensku málstofumenn, um, ad koma Karli 2um, syni Karls 1ta til ríkis (1660). Vard því og framgeingt, og kallast sá atburdur: The restoration, (Endurnýjúng). Landsmenn tóku bádum höndum vid Karli ödrum, en sá fögnudur stód ekki lengi, því Karl skeytti lítid um réttindi þjódarinnar, og unni mjög páfa trú. En málstofumenn vildu bædi verja réttindi manna, og Prótestanta trú, og áttu því jafnan í deilum vid konúng. Hann var og allajafnan hádur Lodvíki 14da, Frakka konúngi, og misjöfnum ríkgjöfum sínum. Vard hann af öllu þessu svo óvinsæll; ad þegar hann andadist (1685) var ad því komid ad þjódin öll gjördi uppreist. En svo óánægdir sem menn höfdu verid med Karl 2ann, vesnadi þó um allan helfíng, þegar Jakob 2ar, bródir hans kom til ríkis. Sjálfur var hann katólskur, og vildi þraungva mönnum til ad taka vid þeirri trú. En til þess ad kon-

ast hjá því, leitudu Englismenn trausts hjá Vilhjálmi 3ja. Nidurlanda jarli; hann átti Maríu dóttur Jakobs Englakonúngs. Vilhjálmur brá vid þegar, og fór med her manns til Englands, gengu þá allir helztu menn í lid med honum. Jakob flýdi til Fraklands, og komst aldrei til ríkis aptur á Englandi, þó Lodvík 14di reyndi ad styrkja hann til þess. En Vilhjálmur var til konúngs tekinn yfir allt Stórbretaland. Þessi stjórnarbilting vard 1688, og er þad merkilegt um hana, ad einkis manns blódi var úthellt, nema hvad nokkrir Hollendíngar féllu í litilvægri misklid vid enska menn.

Frá Fridreki 3ja Danakonúngi. Karli 10da Svíakonúngi, og frá því er einvalds-stjórn komst á í Danmørku.

Eptir dauda Kristjáns konúngs ens fjórda (1648), tók ríki í Danmørku Fridrekur konúngur enn 3ji, son hans. Gjørdi þó ríkisrádid og Korfits Ulfeldur honum þad næsta erfidt. Vard konúngur, ádur hann kæmi til ríkis, ad skrifa undir skuldbindíngar skrána (Haandfæstning), er veitti lendum mønnum og ríkisrádinu hid mesta veldi. Or nú mjøg sundurþykki med konúngi og Ulfeldi, og svo lauk, ad Ulfeldur støkk úr landi, og fyrst til Hollands og sídan til Svíþjódar og var þar í skjóli Kristínar drottníngar. Nokkru sídar lagdi Kristín nidur valdin, svo hún gæti lifad í nædi, tók sídan páfatrú og fór til Róms, og var þar mestan hluta æfi sinnar. Hún kvad svo á, ad eptir sig skyldi koma til ríkis frændi sinn, Karl Gustaf af Tvi-

bryggjú (Zweibrücken) edur hinn 10di, er í 30 ára stridinu hafdi haft herstjórn, og þókt ágætur foríngi. Þegar hann var settstur ad völdum, átti hann jafnan í óeyrdum, fyrst vid Pólska menn, sídan vid Dani. Jóhann Kasimír Pólínalands konúngur, þóktist eiga tilkall til konúngsdóms í Svíþjód, er Sigmundur konúngur fadir hans hafdi misst, fyrir því ad hann hélt svo fast fram Páfa trú. Karl Gustaf rédist því á Pólínaland, í félagi vid Fridrik Vilhjálm enn mikla, kjörfursta af Brandínaborg. Svíakonúngur átti orrustu vid Pólska menn hjá Varská. Þeir bördust í þrjá daga, og feingu Svíar sigur. Lagdi sídan Karl konúngur mest allt Pólínáland undir sig. En nú tóku adrir konúngar ad sjá offjónum yfir sigursældum hans. Fridrik 3ji, Danakonúngur, hugdi nú mundi gótt færi til ad ná aptur löndum þeim, er Danir höfdu misst, þá fridurinn var saminn í Brömsebrú. Sagdi nú Fridrik Svíakonúngi strid á hendur, og tók Brimaborg og Verden. En jafnskjótt sem Svíakonúngur frétti þad, gjördi hann vopnahlé vid Pólínaland, og heldur lidi sínu til Danmerkur. Hann hafdi 10,000 manns. Í Hamborg fékk hann ýmsa hluti er hann þurfti til herferdar þessarar, og leid nú ekki á laungu ádur hann hafdi tekid Holsetaland, Slesvík og Jótland. Gekk honum nú allt ad óskum; þá voru ísalög svo mikil, ad konúngur gekk med allan herinn yfir á Fjón, og þadan yfirá smá eyarnar og til Sjálands. Sló nú miklum ótta á borgarlýdinn í Kaupmannahöfn, og sendi Fridrik konúngur strax á fund Svíakonúngs til ad leita

um sættir. Setti Karl konúngur svo harda fridarkosti, ad Danir gátu eigi geingid ad. Fóru sendimenn aptur vid svobúid, en Karl hélt lidi sínu áfram, og þokadist nær höfudborginni; var þar lítil vörn fyrir, því menn höfdu ekki búist vid vóina hér á Sjálandi. Vard Fridrik ad gánga ad þeim kostum sem Karl vildi setja, og sömdu þeir frid í Hróarskeldu þad ár (1658). Létu Danir þá af hendi: Skáney, Halland, Blekíng, Bahús, Þrándheim og Borgundarhólm, og 2000 riddaratíds. Þótti mönnum nú sem afstadnar væru allar þrautir, en því fór fjærri. Karl konúng ydradi þess mjög ad hann hafdi gjört þessa sætt, því hann vildi einn öllu ráda á Nordurlöndum. Fyrir þá sök lýsti hann því yfir, ad Danir hefdu ekki fullnægt öllum þeim fridarkostum er þeir hefdu játast undir í Hróarskeldu, og heldur nú med mikla lidi til Sjálands, og settist um Kaupmannahöfn; gripu borgarmenn til vopna, bædi leikir menn og lærdir. Eggjadi Fridrik konúngur til drengilegrar varnar. Töldu þá sumir hann á ad forda sér og flýja úr borginni, en hann kvadst vilja deya í hreidri sínu. Um þær mundir tóku Svíar Krónuborg med vélum. Þeir sögdu höfudsmanni þar, ad Kaupmannahöfn væri þegar unnin, og mundi hönum því best ad gefast upp. Og svo gjördi hann. Þar tóku Svíar fallbyssur er þeir fluttu til Kaupmannahafnar, og komu þær í gódar þarfir. Tók nú mjög ad þreyngja ad borgarmönnum, en þeim vildi þad til bjargar, ad Hollendíngar vóru bandamenn þeirra, og braust herskipaflotinn þeirra, sá

er Opdam hét, innum Eyrarsund, og færdi Dönum vistir og adrar naudsynjar, svo nú gátu þeir enn varist leingi. Þá rédi Karl kóníngur það af ad taka Kaupmannahöfn í áhlaupi, en borgarmenn tóku djarflega á móti, urdu Svíar frá ad hverfa og feingu mikid manntjón. Þá voru í Kaupmannahöfn nokkrir íslenzkir menn er bördust med Dönum, og geingu vel fram: Teitur Torfason, er sídan vard rádsmadur í Skálholti, mikill madur og sterkur; Marteinn Rögnvaldsson, hann vard sýslumadur í Múla-Sýslu enni nyrdri, vitur madur og hraustur ad afli; Oddur Eyólfsson, er sídan vard prestur ad Holti undir Eyafjöllum, vitur madur og vellærdur; og fleiri voru þar íslenzkir menn sem hér getur eigi. Eptir þetta fór Svíum ad gánga midur, bidu þeir vída ósigur, einkum hjá Nýborg á Fjóni. En Borgundarhólmsmenn og Þrændur höfdu þegar rekid þá af höndum sér. Hélt Karl kóníngur þá til Gautaborgar, og andadist þar litlu sídar (1660). Var þá fridur saminn milli ríkjanna, í Kaupmannahöfn, urdu Danir ad láta það allt, er um var samid ádur í fridargjördinni í Hróarskeldu, nema Þrándheim og Borgundarhólm.

Ofridur sá er nú var getid, vard undirrót til þess, ad stjórnarbreytíng vard í Danmörku, og Einvaldsstjórn sú komst á, er sídan hefir þar verid. Ádur enn Lúthers trú nádi ad festa rætur í Danmörku, var klerkavaldid sem mest, eins og annarstadar; en eptir sidaskiptin, komust lendir menn svo mjög til valda, ad

allir menn adrir, og konúngurinn sjálfur, máttu ekki um frjálst höfud strjúka. Nú þegar hér var komid mönnudu þeir sig upp, klerkarnir, og borgarmenn í Kaupmannahöfn, og kröfdust, ad lendir menn skyldu bera allar álögur og útgjöld til jafns vid adra kóngsþegna. Enda var þess og mikil þörf: alþýdan var lángkúgud og félaus, og gat ekki goldid skatta. Atvinnuvegir lágu í dái. Hermenn feingu ekki mála. Ríkissjódir allir tómir. Var þá stefnt til allsherjar þíngs í Kaupmannahöfn. Or nú sundurþykki sem mest milli manna. Lendir menn báru alljafnt fyrir sig einkaréttindi sín; en hinnsvegar fundu Kaupmannahafnar-búar, ad sér var mest ad þakka þad, ad landid komst ekki allt í fjandmanna hendur, hafdi og konúngur þessvegna veitt þeim ýms hlynnindi. Borgarmenn höfdu þann oddvita er Nansen hét. Geingu klerkar í flokk med þeim, og var Svanur biskup fyrirlidi þeirra. Þessir tveir menn er nú voru nefndir, og nokkrir fleiri, tóku sig saman um ad ónýta skuldbindíngarskrá konúngs, og selja honum í hendur einvaldsstjórn og ríkiserfdir, bædi í karl- og kvenn-legg. Reyndu lendir menn ad sporna vid þessari fyriraetlan, en feingu ekki adgjört. Vard nú konúngur einvaldur, og unnu menn honum nýa hollustu eida. Þá menn, er mest höfdu unnid ad þessum störfum, saemdi konúngur virduglegum gjöfum, og gjördi Svan ad erkibiskupi, og Nansen ad baearforseta (Praesident) í Kaupmannahöfn. Eptir þad lét Fridrik konúngur, hinn nafnfraega Pétur Schumacher, er sídan fékk lends manns tign og var kalladur Griffenfeld,

semja nýa stjórnarskrá (Kongeloven). Er þar ítarlega skírt frá skyldum og réttindum Danakonúnga. Þeim einum løgum meiga Danakonúngar ekki breyta. Þegar Fridrik konúngur hafdi feingid øll vøld í hendur, let hann sér annt um ad bæta margt sem ábótavant var í ríkinu, og gjørdi á ýmsu góda skipun. Eptir hann (1670) kom til ríkis, sonur hans Kristján 5ti. Hann gjørdi samband vid Fridrik Vilhjálm enn mikla kjørfursta af Brandínaborg, og lendti því í strídi vid Karl 11ta Svíakonúng, og Lodvík 14da Frakkakonúng. Kjørfurstinn vann sigur á Svíum í orrustunni hjá Fehrbellin, og Dønum veitti jafnan betur í sjóorrustum, og unnu opt sigur á Svíum. Níels Júl vann frægan sigur á Svíum á Kjøgevík (1677) og tók þar edur eyddi mestum hluta af herskipum þeirra. Strídi þessu lauk svo ad fridur var saminn í Lundi og Fontainebleau (Fontenbló) 1679; mistu Svíar ekki mikils og áttu þad Frøkkum ad þakka. Kristján 5ti gjørdi, med adstod Griffenfelds, endurbót á mørgu í ríki sínu, og lét semja bædi Dønsku og Norsku løg. Griffenfeldi var sídan hrundid úr vøldum og dæmdur frá lífi, en konúngur gaf honum líf, og lét setja æfilángt í myrkvastofu á Múnkahólma vid Þrándheim, sat hann þar fánginn í 18 ár, til þess honum var veitt frelsi, ári ádur hann lézt.

Frá Lodvíki enum 14da, Frakka konúngi.

Lodvík konúngur enn 14di, Lodvíksson enns 13da var 5 vetra ad aldri, er hann kom til ríkis, (1643)

og hafdi Mazarín kardínáli ríkisstjórn á hendi til þess er kónúngur kom til vits og ára. Briddi þá laungum á óeyrdum, einkum gégn Kardínála. Hét flokkur sá slaungumenn (La fronde), er honum vóru skædastur. Þeir voru svo kalladir af því þeir köstudu steinum innum glugga hjá mótstödumönnum sínum. Mazarín vard jafnvel ad fara úr landi, en kom aptur litlu sídar, þegar Lodvík var ordinn frjáls forrædis. Lodvík konúngur gjördist stjórt svo umsvifa mikill, ad öllum nágrönnum hans stód ótti af. Drottnúnargyrni hans var svo mikil, ad lángt keyrdi úr hófi. Máttu Spánverjar, Þjódverjar og Niderlendíngar opt kénna á yfirgángi hans. Hershöfdingjar Lodviks, Túrenne og Kondé og fl., unnu einkum margan sigur honum til handa. Voru og Frakkar einhverjir enir mestu orrustumenn á þeirri tíd, og tóku upp margar nýjar venjur í orrustum. Þannig fundu þeir fyrstir manna upp vopn þau, er heita byssubroddar (Bajonnetter), og ad einkénna sig í klædabúrdi, (Uniformer).

Lodvík 14di hádi 4 stór stríd vid adrar þjódir. Hid fyrsta reis af því, ad Lodvík konúngur krafdist ad fá en spánsku Niderlönd, þegar Filippus 4di Spánverja konúngur var andadur, teingdafadir hans; en Englismenn, Svíar og Hollendíngar gjördu samband sín á milli (Trippelalliance), og neyddu hann til ad semja frid í Akkensborg (Aachen) 1668, héldu Spánverjar því, er þeir áttu í Niderlöndum, en Lodvík nokkrum kastölum sem hann hafdi tekid af Niderlendíngum.

Litlu sídar hófst hid annad stríd: Lodvík vildi hefna sín á Hollendíngum, og gjørdi samtøk vid Karl 2an Englakonúng, Karl 11ta Svíakonúng og fleiri høfdíngja, og hefdi þá ad líkindum verid úti um Hollendínga, nema Leópold Þjódverja keisari, Karl 2ar Spánarkonúngur og Kjørfurstinn af Brandínaborg hefdu geingid í lid med þeim. Enda var þá og sá madur uppi á Hollandi, er Lodvík átti fullt í fángi med; en þad var Vilhjálmur hinn 3je er þá gjørdist landstjóri þeirra Nidurlendínganna, og seinna vard konúngur yfir Stórbretalandi. Um þessar mundir féll hinn mikli herhøfdíngi Túrenne *). Um sídir komust sættir á í Nimvegen (1679), og lauk svo því stríde. Fengu Hollendíngar flest aptur er þeir høfdu misst, en Frakkar ýmsar borgir og héród. Gjørdist nú yfirgángur Lodvíks svo mikill, ad honum þókti sér ekkert ofvarid, og tók af ødrum þjódum þad sem hann átti ekkert tilkall til. Sáu menn nú, ad ekki mundi svo búid mega standa; átti og Vilhjálmur 3ji mestan þátt í því, ad Keisarinn Spánarkonúngur, og Englismenn, gjørdu samband sín í milli móti Lodvík. Hófst þá hid þridja stríd, og þó landher Frakka væri optast sigursæll medan þessi ófridur stód, misstu þeir þó herskipaflota sinn, og ríkissjódir tæmdust. Mótstødu menn Lodvíks høfdu og feingid nóg af stríd-inu, og samdist loksins fridur med þeim og Lodvík í Rysvík, (1697).

I þann tíma rédi Karl 2ar yfir Spáni sem

*) Sjá Þjódabók J. Þorlákssonar I. bls. 94.

ádur er sagt; hann var allra konúnga vesælastur, og var í barnæsku vafinn vidarullu; og mátti ekki heyra nokkurn háfada svo hann hlyti eigi tjón af. Og svona var hann veikur alla æfi. Hann átti ekki barna, og þóktist bædi Lodvík 14di vera-þar rétt ad erfdum kominn til handa sonarsyni sínum, Filippusi af Anjou (Ansjú); og sömuleidis Leopold keisari fyrir hönd yngra sonar síns Karls; og Jósef Ferdínand Bæaralands Kjörprins. Arfleiddi Karl annar, Kjörprinsinn ad öllu ríki sínu, en litlu sídar dó Jósef Ferdínand snögglega. Tók nú Lodvík ad semja vid Vilhjálm 3ja um skipti á Spánarríki; vildi Lodvík ad minsta kosti ná nokkru af ríkinu til handa Filippusi, en Vilhjálmi var ekki um, ad nokkur einn skyldi erfa allt ríkid og verda mjög voldugur. Allt um þad ávann Lodvík þad hjá Karli 2um, ad Filippus skyldi erfa ríkid, og litlu sídar andadist Karl konúngur (1700). Fór nú Filippus til ríkis síns á Spáni, og geingu landsmenn allir til hlýdni vid hann; gat þá Lodvík 14di sagt, ad nú gætti ekki lengur Pýrenæa fjallanna (þad er afar hár fjallgardur millí Frakklands og Spánar). Flestar þjódir létu sér líka þad sem ordid var, nema Leopold keisari, hann sendi strax her manns til Mailands undir herstjórn Evgens Prins af Savojen, og hóf þannig hid fjórda stríd Lodvíks konúngs. Evgen var ágjætastur allra hershöfdíngja er þá vóru uppi, stjórnarvitríngur hinn mesti, og þaraofan besti drengur. Hann nádi skjótt fórfestu í Italíu, en keisarinn sparadi ekki ad eggja adrar þjódir til félags vid

sig móti Frakklandi. Gjørdu og Englismenn og Hollendíngar, auk annara, samband vid keisara. Um þessar mundir andadist Vílhjálmur Bretakonúngur, kom þá til ríkis Anna drottníng, dóttir Jakobs annars, og sendi hún hershøfdíngja sinn, hinn vidfræga Marlbórough (Marlborro) til meginlands, hélt hann til fundar vid Evgen, og sameinudu þeir lid sitt. Stód Frøkkum mikill ótti af þessum tveimur mønnum, og fóru mjøg halloka fyrir þeim. Frakkar bidu mikinn ósigur vid 1704 Hochstädt, Ramillies, Oudenarde og Malplaqvet. Kreppti þá svo ad Lodvíki, ad hann fór ad leita um sættir. En Bandamenn settu svo harda fridarkosti, ad hann gat ekki geingid ad þeim. Þeir krøfdust ad Lodvík skyldi ekki einúngis hætta ad styrkja sonarson sinn Filippus, heldur jafnvel vopnast móti honum ef hann vildi ei med gódu afsala sér øllu tilkalli til Spánar. Því neitadi konúngur og stód nú ófridur enn í nokkur ár. Englismenn høfdu lendt flota sínum vid Spán, tvisvar rekid Filippus Konúng frá ríki, en Frakkar styrktu hann í hvørttveggja sinn aptur til ríkis. En nú vard sá atburdur á Englandi er gjørdi enda á stridi þessu. Kona Marlboroughs hafdi styggt drottníngu, og komst fyrir þad í óvingan vid hana, og madur hennar med; var honum þá vikid úr vøldum, og brádum samid vopnahlé vid Frakkland, og því næst var farid ad semja um frid í Utrecht. Í Þýdskalandi voru þau umskifti ordin, ad Josef Keisari enn 1ti, er næstur kom eptir Leópold fødur sinn, var daudur, vard nú Karl bródir hans, er

ádur átti ad verda konúngur á Spáni, Keisari yfir Þýdskalandi og enum austurrisku erfdalöndum, og kalladur hinn 6ti. Ottudust menn, ad hann yrdi of voldugur, ef hann yrdi konúngur á Spáni. England, Holland, og fleiri, sömdu þessvegna frid í Utrecht (1713). Skyldi Filippus halda konúngstign á Spáni, en láta hin spánsku Nidurlönd, Mailand og Neapel til Karls. England skyldi hafa Minorka og Gibraltar og Nýaskotland í Norduramerikú. Þenn- an frid vildi Keisarinn ekki samþykkjast, og hélt einn fram ófridi um hríd; þó gjördi hann ári sídar frid í Rastad og Baden, líkan því sem hinir höfdu gjört í Utrecht.

Ofridur þessi hafdi steypt Frakklandi í hid mesta vólædi, og voru einkum ríkisskuldir ordnar miklar. Lod- vik Konúngur andadist litlu sídar 1715, var hann þá 76 vetra, og hafdi verid konúngur 71 ár. Menn hafa lastad drottnunargyrni hans, og umburdarleysi vid Pró- testanta edur Húgónotta, er hann vildi þraungva öll- um til páfa trúar. Flýdu þeir undan til Englands og Brandenaborgar, og tók Fridrik Vilhjálmur bád- um höndum vid þeim, og kendu þeir landsmönnum marga þarfa hluti. Leiddist Lodvik einkum af frillu sinni, Madm. Maintenon og skriftaföður sínum La Chaise til ad ofsækja Próteztanta. Um fyrri hluta æfi hans voru ýmsir ágætir menn hönum til adstodar í stjórninni; má fyrst og fremst telja Kolbert er leingi hafdi fjárgeymslu ríkisins á hendi, med frábærum vitur- leika, og kom fyrstur fótum undir verksmidjur og hand-

ydnir manna á Frakklandi. Louvois (Lúvoa) stýrdi øllum hermanna málefnum med mikilli atorku, en þókti vera hardur madur. Vauban var afbragd annara manna í því ad byggja vígi og kastala og med hugviti sínu umgyrdti hann margar borgir á landamærum Frakklands.

Á þessu tímabili voru og uppi á Frakklandi marg, ir lærdir menn, og margt var stofnad til frama vísindum og íþróttum. Á døgum Kolberts hófst hid kon, únglega vísindafélag, og félag enna fegru menta (Academie des inscriptions & belles lettres). En Richeleu Kardinali hafdi þegar á døgum Lod, víks 13da, sett á stofn hid frakkneska vísindafélag. (Academie). Medal rithøfunda þeirra er uppi voru á døgum Lodvíks 14da, voru þessir helztir: Molieri, hann hefir orkt vídfræga gledileika. Corneilli hinn eldri, og ýngri, og Racine, þeir voru ágæt sorgar, leika skáld. Lafontene reit ýmsar smásøgur. Á ofan, verdum døgum Lodvíks 14da fæddist Voltaire, en ekki samdi hann bækur fyrri enn á døgum Lodvíks 15da. Hann ritadi nokkud um flestar vísindagreinir, hæddi klerka vídinu og hjátrúna, og efldi mjøg manna á millum djarfar og frjálslegar hugmyndir. Samtída honum var J. J. Rousseau (Rússo), er auk annars hefir ritad nafnfræga bók um uppeldi barna, sem heitir Emil.

Frá Karli 12ta.

Medan hid spánska erfdastríd geysadi um vestur lönd Nordurálfu, var ófridur mikill milli nordur,

landa. Þá er Karl konúngur enn 11ti andadist (1697), tók ríki í Svíþjód Karl 12ti son hans og var þá 15 vetra. Vildu nágrannar hans færa sér það í nyt, ad Konúngur var svo úngur, og ná apturløndum þeim, er þeir ádur høfdu látid fyrir Svíum. Gjørdu nú þessir høfdíngjar samband sín á milli: Pétur mikli Rússakeisari, Agúst 2ar Pólínalands konúngur og kjørfursti á Saxlandi, og Fridrik 4di Danakonúngur. Fridrik konúngur vard fyrstur til ad hefja strídid, og rédist á Holsetaland, hertogi sá er þar rédi fyrir (Kristján) var mágur Karls konúngs. Karl brá skjótt vid, og fer til Sjálands med her manns, og býst ad setjast um Kaupmannahøfn, en svenskur, enskur og hollendskur skipafloti lagdist um sama mund fyrir borginni, og átti ad skjóta á hana. Sá Fridrik konúngur þá sitt óvænna, og samdi frid (vid hertogann) í Travendal 1700, og hét ad gánga úr sambandi mótí Karli. Eptir það snéri Karl móti hinum fjandmønnum sínum. Lønd þau er Svíar áttu med Eystrasalti, hafdi Pétur Keisari rádist á, og var settskur um Narvaborg med óvígum her. Þángad heldur nú Karl lidi sínu sem hradast til lids vid borgarmenn. Hann hafdi 8 þúsundir vopnadra manna, en Rússar þvínær 80 þúsundir. Þó rédi Karl til atløgu, og fékk mikinn sigur. Var það bædi, ad Svíar voru hraustir í orrustum og hermenn miklir, enda voru Rússar í þá tíd lítt æfdir vid vopn, og hershøfdíngjar þeirra ekki á eitt sáttir. Þá var og snæfok þann dag er þeir børdust, og áttu Rússar ad vega móti vedrinu. Í þess-

ari. orrustu handtók Karl kominngur fleiri menn af Rússum enn hann sjálfur hafdi lidsmenn til. Sídan hélt hann til móts vid Agúst Kóníng, þarsem hann sat um Rígaborg; lauk svo þeirra vidskiptum, ad Karl fékk sigur en Agúst flýdi sudur á Saxland; Vann Karl konúngur alt Pólinaland undir sig, og neyddi landsmenn til ad kjósa sér nýan konúng. Þeir kusu Stanislás Lesainsky lendan mann, og einn hinn merkasta þar í landi. Skömmu seinna vard Agúst ad semja frid vid Svíakonúng í Altranstad, og afsaladi hann sér þá kóngstign á Pólinalandi, samþykktist vali Stanisláfar, og lofadi ad framselja Patkúl, sendiherra Rússakeisara á Saxlandi, er ádur hafdi flúid burt úr Svíþjód, fyrir þad hann taladi máli lendra manna á Liflandi; en þad var á dögum Karls konúngs ens 11ta. Karl 12ti sýndi á Patkúl ena mestu grimd og lét hjólbrjóta hann til dauda.

Þá er Karl konúngur hafdi dvalist um hríd á Saxlandi og hvílt her sinn, hélt hann lidi sínu austur til Rússlands, hittust þeir Agúst konúngur í Dresden á þeirri ferd. Þadan fór Karl austuram Pólinaland. Flýdu Rússar hvervetna undan, og Pétur keisari tók ad bjóda sættir. Tölum um þær í Moskó sagdi Karl. Héldu menn nú ad hann mundi stefna lidi sínu til Moskóar, en þad gjørdi hann ekki, heldur hélt inní hérød þau er Ukraine heita, þókti mörgum þad hid mesta óráð, því þar voru eydimerkur stórar, og margar ófærur, en vegir engir; gjørdust lidsmenn mjøg þjakadir af vistaskorti og vosbúd, og bilaði

[illegible] hugur Karls konungs. En því fór hann þessa leid, ad hann hafdi gjört samband vid Mazeppa höfudsmann Kósakka. Lofadi Mazeppa ad koma til móts vid hann med nógu lidi og herbúnadi. Mazeppa kom og, en allslaus, og hafdi keisarinn fengid fregn af fyrirætlan hans, og komst Mazeppa naudugloga undan med nokkra menn. Annad óhapp hefdu litt [illegible] Karli til. *Lövenhaupt* herhöfdingi átti ad koma til móts vid hann med 15 þúsundir manna, og allskonar herbúnad, en Rússar gjördu honum margar árásir á leidinni, og vard hann loks ad brenna farángur sinn allan, en komst med einar 6 þúsundir manna til Karls. Karl konungur hélt enn áfram, og versnadi hagur hans æ því meir, hafdi herinn ekki annad til matar enn braud, lítt ætilegt. Þad var einhverju sinni ad einn af lidsmönnunum sýndi konungi braudbita, og kvartadi yfir hversu hardt væri ad hafa slíkt til matar. Þá mælti konungur: slæmt er braudid ad sönnu, en borda má þad. Karl gekk í allar þrautir til jafns vid menn sína, og vid þad jókst þeim hugur og dugur. Um sídir kom hann til Póltava; í þeirri borg áttu Rússar fordabúr mikil og audug. Sá Karl, ad fengi hann tekid borgina, mundi hann aptur geta komid fótunundir herlid sitt, og ef til vildi, nád takmarki því er hann stefndi ad. En hinsvegar vissi Pétur hversu áríðandi sér var ad verja borgina, og hélt þángad sem hvatlegast med 70 þúsundir manna. Svíakonungur hafdi ekki þridjúng lidsafla móti Rússum. Þó rédi hann af ad leggja til orrustu vid þá. Konungur var

sár á fæti, og gat ei setid á hesti og lét því bera sig á burdarstóli, og var hann skotinn undan hönum. Svíar børdust djarflega, en lidsmunur var helzt til mikill, og urdu þeir ofurlidi bornir, vard Karl ad setjast á hest og flýja undan til þess ad falla eigi í hendur óvina sinna. Þar lét konúngur hvínær allan her sinn og herhöfdingja; voru menn hans ýmist höggnir nidur í strá edur handteknir. Þessi orrusta vard 1709.

En þad er frá Karli ad segja ad hann flýr undan og sudur á Tyrkjalønd. Dvaldist hann þar í 5 ár, og lét ei af ad eggja Tyrkja móti Rússum, tókst þad og um sídir. Var þá sendiherra Rússa tekinn höndum, og settur í hid svonefnda Sjø-turna fángelsi, og vildu Tyrkir, med því jarteikna, ad þeir segdi Rússum stríd á hendur. Gjördu þeir nú út mikinn her á hendur Rússum, og settu Stórvesírinn *), Baltaschi Mehemet yfir hann. En Pétur keisari hélt lidi sínu til móts vid Tyrki, og allt sudur í Moldáar hérad. Vard honum nú slíkt hid sama á, sem ádur Karli konúngi, ad hann hætti sér lángt inní lønd óvina sinna. Og vissu Rússar ekki fyrri enn óvígur Tyrkja her umkríngdi þá öllumegin. En keisara vildi þad til, ad Katrín drottníng hans gaf þad rád, er frelsadi hann úr þessum háska. Hún vissi ad Mehemet var madur fégjarn; safnar hún því öllum dýrgripum sínum og fer á hans fund, og beidist grida og fridar fyrir mann sinn, og bidur hann þiggja af sér dýrgripina. Tyrkjanum þókti féd fagurt og þádi. En Pétur hélt öllu lidi sínu í nádum heim á leid.

*) Stórvesír er ædsti rádgjafi Soldáns.

Þessi fridargjörd var sidan kennd vid þorp eitt lítid þar í grend, er heitir Húsi. Þetta frettir Karl kon-úngur og kemur litlu sidar til herbúda Tyrkja, og vard hann þá svo reidur Mehemet hershöfdingja, ad hann krækti reidsporum sínum í skykkju hans og reif hana alla nidur í fald. Sidan reyndi Karl ad espa Tyrkja móti Rússum, en vard nú litid ágengt. Loksins leiddist Tyrkjum dvöl hans þar í landi, og minntu hann á ad halda heim, en Karl lét sem hann heyrdi þad ekki. Þá tóku þeir til sinna ráda og vildu reka hann úr landi, en Karl lét ekki undan ad heldur, og sat enn sem fyrr. Tyrkir sendu her manns móti honum, en Karl bjóst til varnar med heimilismönnum sínum. Þá vard eldur laus í húsi hans, og vildi hann forda sér í annad hús, en á leidinni kræktust sporar hans í eitt-hvad, og fell hann vid. Tóku Tyrkir hann þá höndum, og sveid Karli þad sáran, þó var hann vel látinn af þeim, því þeir undrudust mjög hreysti hans. Um sidir bjóst hann þó til burtferdar, enda var þá og öll þörf á komu hans heima í Svíþjód. Ept-ir orrustuna vid Púltava höfdu óvinir hans gjört samband á ný móti honum. Ágúst hafdi rekid Stanislás frá völdum á Pólínalandi; Danir herjad á Skáney; Rússar tekid öll Eystrasalts-lönd Svía fyrir sunnan Kyrjálabotn (Finnlands flóa). Svíar höfdu ekkert herlid heima. Ungir menn voru annadhvort fallnir í orrustum, edur sátu í dýblissum. Stein-bokk het einn ágætur hershöfdingi í Svíþjód. Hann safnadi ad sér bændum um Skáney, og voru þeir hvorki

vel ad vopnum búnir, né heldur vanir orrustum; þeir börduſt hjá Helsíngjaborg í Skáney, og fengu bænd- ur sigur, en Danir lögdu á flótta. En Danir létu ei vid svobúid standa, en réduſt á Svía sudur á Þýdska- landi. Þar var þá enn Steinbokk fyrir, og vann sigur á Dönum og Saxlendíngum, hjá bæ þeim er Gadebúsk heitir, sá bær er í Meklenborg. Eptir þad hélt hann lidi sínu, til Altónu, og lagdi eld í borgina; vöknudu þéarmenn vid íllan draum og flýdu undan klædlausir í grimdarfulda. Sídan hélt Stein- bokk nordureptir Holsetalandi og fékk leyfi Kristjáns Lýbiku biskups, er þá hafdi landstjórn á hendi í Her- togadæmunum (þvi hertoginn var barn ad aldri) ad halda lidi sínu inní Tönníngen. Þángad komu Dan- ir og bandamenn þeirra med miklu lidi, og settuſt um Svía, og vard Steinbokk ad géfast upp fyrir þeim med 11 þúsundir manns. Hann var sídan settur í myrkvastofu í Kaupmannahöfn. Um þessar mundir gjördi Tordenskjöld, danskur herskipaforíngi, Svíum mikinn skada, ádur hét hann Pétur Vessel, en Frid- rik konúngur 4di gaf honum þetta nafn, fyrir sakir hreysti sinnar, og afreksverka. Nú voru og Engla og Prússakonúngar gengnir í sambandid móti Svíum.

Nú er ad segja frá Karli 12ta er hann snéri heim úr Tyrkjalöndum og hélt áfram nætur og daga vid annan mann, til þess er hann kom til Strælu (Stralsunds) á Vindlandi; hafdi hann þá farid 280 mílur á hálfum mánudi. Í þad mund sátu Danir og bandamenn þeirra um borgina. Borgarhlidum var lokad

upp fyrir Karli, og sýndi hann það sem optar að hann kunni ekki að hræðast. Meðan hann dvaldist í borginni var það einhverju sinni, að hann las skrifara sínum fyrir bréf og féll þá sprengiknöttur niður í næsta herbergi og sprakk, þá varð skrifarinn svo hræddur, að hann misti pennann úr hendi sér. Konúngur spyr hvað að honum gángi, en hinn fékk ekki öðru svarað en þessu: æ! knötturinn herra! Hvað kémur hann bréfinu við, mælti konúngur, og las honum fyrir eptir sem áður. Þegar Karl sá að borgarmenn mundu eigi geta varist, fór hann þaðan á smáskútu einni, og komst á svenska fregátu, en þó skutu Danir ákaft eptir honum frá víggyrðíngum sínum. Nú var ekki öll hætta úti með þessu, því Tordenskjøld var í hafinu (Eystrasalti) á herskipum, og hafði allan hug á að ná Karli á sitt vald. Allt fyrir það náði konúngur landi í Svíþjóð, og hugði nú helst að hefna sín á Dönum og Englismönnum. Við Pétur keisara ætlaði hann sér að semja frið, eptir ráðum vinar síns Görts baráns, en konúngur lést fyrr enn þessu yrði framgengt. Karl braust um þessar mundir með her inní Noreg, og réðist á Fridrikshald, en Pétur Kolbjörnsson eggjaði bæarmenn til að brenna borgina, svo þeir gætu því betur varið Fridrikssteins kastala. Varð Karl frá að hverfa, því Tordenskjøld brendi upp skip hans öll í Dýnekilshöfn, þar sem á var vistir og herbúnaður Svía. Nokkru seinna settist Karl aptur um kastalann, en eitt kvöld gékk hann að sjá hvað störfum manna liði. Förunautar hans stóðu lítið eitt frá hon-

ginn. Þá reid af skot, og sette þad í höfud konungs, og stód hann uppvid brjóstvarnirnar og hafdi gripid til sverds síns og var þá dáinn er menn hans komu til. Leikur mjög efi á hvadan skotid kom, hvört heldur frá kastalanum, eda frá mönnum hans sjálfs. Eptir fall konungs héldu Svíar burt úr Noregi. Kom þá til ríkis systir Karls konungs, Ulrika Eleónóra, og afsaladi sér ádur eins ótakmörkudu valdi, og því er hafa hafdi Karl enn 11ti. Litlu sídar fékk hún völdin í hendur manni sínum Fridriki af Hessen, med samþykki þjódfulltrúanna, og var þá farid ad leita um sættir milli ríkjanna. Svíar sömdu frid vid Rússa í Nystad, og létu af hendi vid þá Ingermannaland, Lífland og Estland, og Vébjargir á Finnlandi móti 2ur millíónum ríkisdala. Vid Dani sættust þeir í Fridriks-borg (1720), og urdu ad skuldbinda sig til ad borga Eyrarsundstoll (þ. e. toll af skipum sínum er fara um Eyrarsund); greiddu Dönum 6 hundrud þúsundir ríkisdala, og hétu ad styrkja ekki Holsetalands hertoga til valda í Slesvík, (þad fylki höfdu Danir tekid medan ófridurinn stód), en Danir skiludu því aptur er þeir höfdu tekid medan á stridinu stód. Englendingar fengu Brimen og Verden, er þeir höfdu keypt af Dönum, en Danir höfdu einnig náð þeim borgum medan strídid stód. Þá vard Georg Englakonungur ad greida Svíum 1½ millíón ríkisdala. Prússar fengu Stettinaborg og nokkurn hluta af Vindlandi (Pommern).

[illegible] þessi strídi, ad Svíar urdu mjög

undir. Bædi misstu þeir mørg og mikil skattlønd. Herlid þeirra var fallid í orrustum, og fjárhyrdslur ríkisins tómar, og olli Karl 12ti þeim óhøppum. Ad sønnu átti hann í fyrstu hendur sínar ad verja, en sigursæld hans framanaf gjørdi hann fullan ofmetnadar: Hann vildi hrjóta undir sig óvini sína, og ad sídustu braust hann andverdur móti hamíngju sinni.

Frá Pétri mikla.

Á døgum Karls 12ta Svíakóngs rédi fyrir Rússlandi Pétur Czar hinn fyrsti, og er hans ádur ad nokkru gétid. Fyrir þá tíd koma Rússar lítid vid málefni Nordurálfu búa, enda voru þeir og mjøg á eptir ødrum þjódum í allri mentun. Fadir Péturs hét Alexius, og hafdi hann þegar byrjad á menníngu Rússa, en ordid lítid ágeingt. Alexíus átti þrjá sonu: Fedór, Ivan, og Pétur, og dóttur eina er Sofia hét. Fedór var eldstur þeirra brædra, og tók ríki eptir fødur sinn, og var vitur madur og stjórnsamur einsog hann hafdi verid. Hann ríkti skamma stund, og kaus til ríkis eptir sig yngra bródur sinn Pétur; því honum þótti hann betur fallinn til høfdíngja enn Ivan. En Sofía systir þeirra, er sjálf vildi komast til valda, fékk hermannaflokk einn er Strelizar hétu, til ad gjøra uppreist, og kom því til leidar ad brædur hennar voru bádir til Czara teknir, en sjálf skyldi hún eiga þátt í stjórninni med þeim. Ekki leid á laungu, ádur henni þókti Pétur rádríkur, og stód henni ótti af honum, og reyndi því til ad ráda hann af døgum. En

Hann fékk fregn af fyrirætlan hennar, safnadi mønnum sínum, tók Sofíu høndum og setti í klaustur, en settist sjálfur ad ríkjum. Ivan sagdi af sér vøldum en hélt þó Czars nafni til dauda. Skjótt sá Pétur ad þjód sinni var í mørgu ábótavant, og lét sér alla æfi vera mest um þad hugad, ad efla framfarir hennar í øllum greinum. Fyrst og fremst kom hann fótum undir her- lid sitt, og sjálfur var hann fyrst undirforíngi vid herlidit, og komst svo smámsaman hærra, til þess ad vera ødr- um mønnum til fyrirmyndar. Kaupverzlun og siglíngar lét hann sér mjøg annt um ad bæta, og í því skyni fór hann til Hollands, og lærdi þar skipasmídi í þorpi því er Zardammur heitir, þadan hélt hann til Englands, og fanst honum mjøg um skipasmídi Englismanna. Sídan hélt hann til Vínar, og ætl- adi þadan sudurá Feneyjar, en þá kom honum sú fregn ad heiman, ad Sofía hefdi enn komid Strelitzum til ad gjøra uppreist. Brá hann þá vid, og fór sem skjótast heimleidis. Gordon herforíngi hafdi þegar unnid sigur á uppreistarmønnum er Czarinn kom heim, en hann lét nú refsa þeim þúnglega er hann kom sjálf- ur til. Hann lét leggja þá nidur vid høggstokkinn, mann vid mann í lángar radir, og hjó sjálfur høfud af sum- um þeirra, því grimmur var Czarinn jafnan ødrum þrædi, þó hann bætti í mørgu sidu þjódar sinnar. Síd- an afmádi hann med øllu þennan Strelitza flokk. Í ófrid, þeim er hann átti vid Tyrki báru Rússar hærra hlut og feingu Asofsborg sudur vid svarta haf. Þessu næst hófu þeir ófrid vid Svía, og veitti í

hafði mjög vefldt. Orrustan hjá Narvaborg (1700) vann Rússum mjög illt í bragði, bíðu þeir ógurligan ósigur, þó þeir væru lið fleiri. En Pétur lét aldrei hugfallast, og sagði: Svíar vinna sigur á oss, þángadtil þeir kenna oss að sigra sig, og hafði hann rétt að mæla. Síðan þegar Pétur beiddist um sættir, forðaði Karl konúngur, að þeir skyldu taka um þær í Moskó. En Pétur lét sér ekki bilt við verða og sagði: Karl bróðir minn hyggst jafnan vera Alexander, en ég vona að Daríus verði ekki á vegi hans þar sem ég er. Litlu síðar vann Pétur og vinur hans Menschikoff sigur á Karli hjá Póltava (1709). Meðan Karl 12ti var á Pólínalandi, tók Pétur hans Ingermanland frá Svíum, og reisti þá Pétursborg, er seinna varð höfuðborg ríkisins, og einhver enn mesti verzlunarstaður við Eystrasalt. Þá byggði hann og Krónustað með ágætri höfn. Um þær mundir kynntist hann fyrst við Katrínu er seinna varð drottníng hans. Hún var ættuð af Liflandi og af lágum stigum, var hertekin af Rússum og komst í hús Menzikoffs. Þar sá Pétur hana fyrst, lagði ástarhug á hana og gjörðist henni á laun. Síðan lagði hún honum ráðin góð, þegar Tyrkir króuðu hann í kreppuna, eins og síðar er sagt, en hann launaði henni það, að hann tók hana sér til drottníngar, og gjörði það heyrum kunnugt. Hann var [illegible] allmikill og fór mjög að vilja hennar, þótt annars mætti engu við hann. Með slíkri [illegible] lét Pétur hann son sinn Alexis [illegible], hann [illegible] upp, [illegible], og hafði hjá hinni leið; að

allar nýbreytíngar þessar hans vóru naudsynlegar. Þá Pétri bád nærsta illa, sem von var. Enda lét Alexius menn skilja, ad hann mundi kollvarpa því öllu er fadir hans hafdi gjört, jafnskjótt og hann yrdi sestur ad völdum. Loksins flýdi hann úr landi, en er hann kom heim aptur lét fadir hans nefnd manna rannsaka glæpi hans, var hann dæmdur til dauda og dó í varð- haldi litlu sídar. Pétur eyddi mjög klerkavaldi í ríki sínu, og í stad eins volduga Patríarcha (erkibiskups) skipadi hann nokkra af embættismönnum sínum í nefnd til ad stýra andlegum málefnum ríkisins. Hann efldi kröptuglega vísindi, listir, og allt þad sem ordid gat þjódinni til framfara. Vid ríki sitt jók hann lendum öllumegin. Eptir fridarsamnínginn í Nýstad tók hann sér keisara nafn, og hafa einvaldar Rússa haldid því sídan. Pétur hinn mikli andadist 1725 á 3ja ári hins sjötta tugar. Tók þá vid ríkisstjórn drottníng hans Katrín 1ta, hún ríkti vel og sköruglega, en andadist ad tveggja ára fresti.

Frá Fridriki enum mikla Prússa konúngi.

Á ofanverdri seytjándu öld (frá 1640 til 1688) rédi fyrir Brandinaborg Fridrik Vilhjálmur kjörfursti, hinn mikli, hann var hermadur mikill og hinn mesti stjórnarvitríngur, og jók ríki sitt á marga vegu. Kemur hann mjög vid sögu Lodvíks 14da og Karls 10da Svíakonúngs. Fridrik kjörfursti sonur hans, tók sér fyrstur konúngsnafn yfir Brandinaborg og enu Prússnesku Hertogadæmi, og nefndi sig Fridrik 1ta

hafa þau lönd síðan heitið Prússaríki eða Prússaland (Preussen). Sonur hans Fridrik Vilhjálmur 1ti jók ríkið að löndum og var vitur maður og stjórnsamur, spar á fé og harður í skapi. Hann lét eptir sig auðuga ríkissjóðu og mikinn her vel æfðan og vopnum búinn; kom Fridriki 2rum syni hans hvorttveggja í góðar þarfir. Í æsku sinni átti Fridrik frábærlega hart hjá föður sínum. Beiddist hann einhverju sinni að mega fara úr landi, og kynna sér aðrar þjóðir, en faðir hans tók því fjærri. Réði þá konúngsson það af, að hlaupast á burt með kunníngjum sínum 2ur, Keiti (Keit) og Katta (Katt). En konúngur frétti fyrirætlan þeirra, og lét taka þá höndum, son sinn og Katta, en Keitir komst undan. Katti var dæmdur til dauða og hálshöggvinn úti fyrir halldrgluggum konúngssonar, og honum skipað að horfa á, og vantaði lítið á, að þeir Katti færu eina för báðir. Fridrik 2ar kom til ríkis eptir lát föður síns 1740. Það ár, litlu síðar, andaðist Karl Þýðskalands keisari sonur Leópolds keisara; hann var seinastur af Habsborgar ætt, er setið hafði að ríkjum á Þýzkalandi 467 ár. Aðr Karl keisari lézt, setti hann þau lög (er kallast hin pragmatiska sanction), að dóttir sín María Teresía skyldi erfa ríki eptir sig, og samþykktust flestir stjórnendur því í norðurálfu. En litlu eptir dauða Karls keisara, krafðist Fridrik 2ar Prússakonúngur, af Maríu Teresíu, ýmsra hérada í Slesíu, er hann þóttist eiga tilkall til frá fornu. Þessu neitaði María, en Fridrik hélt her sínum inní Slesíu, og Schverin her-

höfdíngi hans og lærisveinn Mogens af Gavosen, vann sigur á Austurríkis mönnum hjá Mollwitz. Þá risu upp hinir adrir óvinir Maríu Teresíu: Karl Baeara-lands kjörfursti þóttist vera rétt ad öllum erfdum hennar borinn, og fékk lidveitslu frá Frakklandi og Spáni. Frakkneskur og bæverskur her braust inní Bæheim, vard María ad flýa med Jósef son sinn til Ungaralands, og skoradi á landsmenn til lids vid sig. Þeir brugdu sverdum og sóru ad verja drottníngu sína medan nokkur þeirra stædi uppi. Vopnudust þeir nú þjódvæpni og ráku enn bæverska her af höndum sér, en María drottníng samdi frid vid Fridrik 2ann í Breslá og fékk honum í hendur mestalla Slesíu og greifadæmid Glaz. Karl kjörfursti, er um þessar mundir gjörst hafdi keisari, og kallad sig Karl enn 7da, ráku nú drottníngarmenn úr ríki, og lét hann fyrirberast í Frakka-furdu vid Main. Frakkar urdu ad rýma Bæheim, og bidu sídan mikinn ósigur hjá Dettínga þorpi (Dettingen) fyrir Georgi 2rum Englakonúngi, er var einn af bandamönnum Maríu Teresíu. Nú tók Fridriki ödrum ad þykja nóg um sigursældir Austurríkismanna, og þókti eigi annad líklegra enn María drottníng mundi vilja ná aptur Slesíu, ef hún ynni sigur á öllum mótstödumönnum sínum. Fyrir þá sök rauf hann frid þann er hann hafdi samid vid drottníngu í Breslá, og gjördi samband vid Karl 7da og Frakkakonúng. Tókst nú ófridur ad nýu og fékk Fridrik sigur í tveim orrustum, á Austurríkismönnum hjá Háfafridarbergi (Hohenfriedberg) og Sorr. Sídan samdi hann frid vid drottn-

ingu í Dresden (1745) og sat Slesí við sama sem eptir Breslávar friðinn. Litlu síðar andaðist Karl 7di, og Frans af Toskana, maður Maríu Teresíu, varð kjörinn til keisara yfir Þýzkalandi, og kallaður Frans 1sti. Var það síðan samþykkt á þinginu í Achensborg 1748, at friður komst á, og þaðan samþyktu Austurríkis erfðastaði hinni.

Eptir friðinn í Achensborg var friður á Þýzkalandi í 8 ár, til þess er hið nafnkunna 7 ára stríð hófst. Friðrik hafði fengið fregn af miklu sambandi móti sér; en því var svo háttað: at María Teresía gat ekki gleymt því að Friðrik hafði náð Slesíu frá sér. Fyrir því fékk hún Elizabetu Rússadrottningu, Loðvík 15da Frakkakonúng, Svíakonúng og kjörfurstann af Saxlandi í félag með sér til að skipta Prússalöndum milli sín. Þetta fregnar Friðrik konúngur; lætur hann nú spyrja Maríu Teresíu hvað hún hafi fyrir stafni, og hvað sá hinn mikli herbúnaður skuli. María gaf ekkert glöggt svar. Lét þá Friðrik her manns brjótast inná Saxland, og umkríngja hið saxneska herlið hjá Pirna. Var þá sendur her frá Austurríki til liðs við þá Saxana; en Friðrik vann sigur á Austurríkismönnum, og urðu þá Saxar að gefast upp litlu síðar; hélt Friðrik þeim nauðugum í her sínum og gengu þeir síðan í hópum undan merkjum hans. Síðan hélt Friðrik her sínum inní Bæheim, mætti á landmönnum sínum og fékk mikinn sigur hjá Prag, og átti hann mikið að þakka enum hugdjarfa Schwerin marskálki sínum. Prússar voru þrívegis hraktir á flótta, þá greip Schw-

um merkid, og hljóp á móti óvinunum og sveitin hans á eptir honum og fengu komid þeim á flótta; en Schwerin kappinn féll, og hafdi þá 2 um 70. Nú settist Fridrik kóngur um Prag, og mundu borgarmenn hafa ordid ad gefast upp, ef adrir hefdu eigi komid til ad rída þá. María drottning sendi Dán (Daun) frægan herhöfdingja med miklu lidi til Pragar. Fridrik vildi ekki ad hann skyldi koma til hjálpar vid Pragarmenn, og fór því móti þeim; vard fundur þeirra hjá Kollín, edur þar hinn hardasti bardagi, og er ad því var komid ad Dán lét síga undan, brast flótti í lidi Prússa. Í bréfi einu er kóngurinn ritadi um þær mundir kémst hann svo ad ordi: Ég veit ekki hvert þad má kallast minnkun ad verda undir, í vidskiptum vid svo marga, og svo voldugra fjandmenn; en hitt veit eg, ad þeim er þad lítill frami ad sigrast á mér.

Medan þessu fór fram höfdu fleiri af fjandmönnum Fridriks gripid til vopna móti honum. Frakkar höfdu haldid her sínum inní Hannofra ríki, og vann D' Etre herhöfdingi þeirra sigur á Englismönnum, er voru þar eiginlegu bandamenn Fridriks, undir yfirstjórn hertogans af Kumberlandi. Vard hertoginn ad semja frid í Seven Klaustri og senda herlid sitt frá sér. En Frakkar héldu her sínum austur á leid til Saxlands. Í þad mund héldu Rússar herlidi sínu austann Prússalandinu, Apraxin og Fermór voru fyrir þeim. Þeir höfdu óspakan her, og eyddu bygdum med hinni mestu grimd. Lewald hét einn herforingi Prússa-

hann rédist móti Rússum og átti vid þá orrustu, en fékk ósigur. Nú voru Prússaland varnarlaus fyrir fjandmönnum sínum og var eigi annad sýnna enn útgjört mundi um ríki Fridriks kóngs. Þá héldu og Svíar her sínum nordan frá Strælu á hendur kóngi, og hafdi hann ekki lid ad senda móti þeim. En þad er frá Fridriki ad segja, ad hann lætur eptir nokkurn hluta lidsmanna til varnar móti Austurríkismönnum, en sjálfur fer hann sem fugl flýgi vestur á Saxland móti Frakka her, og þjódlidinu *) (Rigsarmeen), hittir þá hjá Rosbakk, vinnur þar frægann sigur, og flýa Frakkar og þjódlidid í allar áttir, og þóttu þeir sídan hvörirtveggju eingir garpar. Þetta var nálægt vetrnóttum 1757, 5ta Nóv. Á medan höfdu þeir Karl af Lótringen og Dán brotist inní Slesíu. Þángad heldur nú Fridrik og vinnur á þeim sigur hjá Leuthen mestann og frægastann í öllum sínum orrustum. Austurríkismenn voru 80 þúsundir, en Prússar höfdu lid hálfu minna. Þar tók Fridrik höndum freka 30 þúsundir manna, og 134 fallbyssur, en naumast 20 þúsundir komust undan sudur á Bæheimaland. Var nú Fridrik konúngur óvinum sínum miklu óttalegri enn nokkru sinni ádur. Rússar höfdu eptir orrustuna vid Levald, haldid austur á Pólínaland. Snéri þá Levald móti Svíum og rak þá nordur ad Strælu. Árid eptir héldt Fridrik til móts vid Rússa, þeir hittust hjá Zornþorpi (Zorndorf), Fridrik hafdi 37 þúsundir manna,

*) Þjódlid þetta höfdu ýmsir höfdingjar á Þýdskalandi gjört út eptir áeggjan Austurríkis keisara, móti Fridriki Prússa konúngi.

Rússar voru 70 þúsundir, og tókst þar hin grimmasta orrusta og stód í tvo daga. Koníngur var þá svo reidur ad hann bannadi ad gefa nokkrum Rússneskum manni grid, slíkt hid sama gjørdu og Rússar. Um sídir tóku fylkingar Rússa ad ridlast, gjørdist þá ógurlegt mannfall í lidi þeirra, og lauk svo, ad þeir urdu undan ad hrøkkva, en 19 þúsundir lágu daudar eptir. Þadan hélt Fridrik til Saxlands móti Austurríkismønnum. Koníngur hafdi sett herbúdir sínar hjá Hákyrkju (Hochkirchen) þar sem ekki var vígi gott. Þá mælti einn af herhøfdíngjum hans, er Keitir hét: Láti Austurríkismenn oss hér í fridi, þá eiga þeir hengíngu skilid. Eg vona, svaradi koníngur, ad þeir óttist oss meira enn gálgann. En þad brást honum. Þegar nótt var komin redist Dán á herbúdir Prússa, urdu sumir af þeim svo naumt fyrir, ad þeir gátu ekki vopnast, urdu þeir þar ofurlida bornir en Dán tók herbúdir þeirra. Samt høfdu Austurríkismenn lítil not af þessum sigri, því Fridrik ónýtti jafnan fyrirætlan þeirra med rádum sínum. Ár 1759 vann Ferdínand Brúnsvíkur hertogi mikinn sigur á Frøkkum hjá Minden. En Fridrik lét sér þá mest um þad hugad ad banna Rússum og Austrríkismønnum ad slá saman lidi sínu. Þá var Soltikóf fyrir Rússa her, en Ládon (Laudon) fyrir Austurríkismønnum. Ládon var einhvør enn mesti herhøfdíngi er þá var uppi, hann var fæddur á Líflandi og vildi fyrst komast í lid hjá Prússum, en þeir vildu ekki vid honum taka, og fór hann þá til Austurríkis

[illegible] og [illegible] Fridrik [illegible] á Prússa hjá Kúnnersdorp (Kunnersdorf), og hafdi [illegible] sigur; en þá komu Laudon [illegible] med [illegible] lidi, réttist þá vid bardaginn, og fékk Konúngur svo mikid mannfall, ad eptir bardagann hafdi hann varla 5 þúsundir manna um sig. Hefir Fridrik sem sjálfur frásagt, ad [illegible] mundi um sig, ef Rússar hefdu [illegible] ad neyta sigursins. En ad þeir hafi ekki verid sem best til reika eptir bardagann, má ráda af bréfi Soltikoffs til Elizabethar drottningar: hér segir hann, [illegible] og [illegible] til, þó verdi eg ad taka med staf í hendi, og gánga sjálfur til Pétursborgar til ad segja [illegible]. Arit eptir (1760) vann Fridrik sigur yfir Laudon hjá Liegnitz og snéri eptir þad mót Rússum og Austurríkis mönnum, er þá voru komnir til Berlínar, en þeir bidu ekki komu hans, og flýdu til Saxlands og Póllands. Nú dróg [illegible] yfir Saxland. Fridrik [illegible] undir [illegible] ad missa eda þad [illegible] og fyrir því [illegible] hann fjandmenn sína þángad, og [illegible] hjá Torgá, og fékk sigur. Í þeirri orrustu vard Dáun herhöfdíngi sár. En þó Fridrik Konúngur verdi hid mesta afbragd allra herhöfdíngja og ynni [illegible] frægann sigur, þarf ekki ad undra þó honum tæki nú ad veita [illegible] erfidara enn ádur, [illegible] hans væru margir fallnir og ekki var til annara ad leita [illegible] lidveitslu edur styrks, sídan Georg 3dr, Englakonúngur tók frá Georg 2di, eptirmanni hans [illegible] var [illegible] ad senda Prússum peníngastyrk og herlid

með öllu. Aptur á móti voru óvinir hans svo margmennir og auðugir, að þess gætti lítið. Þó þeir sæki hvörjum sinnum fyrir Prússum, þókti mönnum nú auðsært, að bráðum mundi á enda veldi og ríki Friðriks konungs.

Þá gengu forlögin í lið með konungi og réttu hönd hans. Elízabet Rússadrottning andaðist, á öndverðu ári 1762. Pétur hinn 3ji er eptir hana tók ríki, var hinn mesti vinur Friðriks og sendi strax menn sína til sátta við Prússakonung. En það stóð ekki lengi. Pétur keisari var settur frá völdum, og drepinn í myrkrastofu eptir undirlagi Katrínar (keisarainnu) konu sinnar; en herliðinu þessu sagði hún að koma ei með Prússum vera. Þó vildi Katrín 2ur hvörki hætta liðsmönnum sínum né fé vegna Austurríkis. Og Austurríkismenn æsktu sjálfir friðar, eptir að Friðrik konungur hafði náð aptur Schweidnitz, og Hinrik bróðir hans unnið orrustu hjá Freiberg. Í öllum þessum ófriði voru Svíar svo aðgjörðalitlir að á síðari sambandinu hvaðst Friðrik konungur ekki vita, að þeir hefði átt í höggi við sig.

Seint um síðir komst friður á. 15 dag Febrúarm. 1763 var friðarsamningur gjörður í Húbertsborg á Saxlandi. Breslár- og Dresdenar-friðurinn voru staðfestir og Friðrik missti ekki þverfótarbreidd af landi sínu, og undrum mátti það gegna að strax eptir friðinn, hjálpaði konungur við þeim héruðum í ríki sínu, með peningastyrk, er verst voru leikin í stríðinu. Og mátti nú sjá að hann kunni ekki síður að stjórna í

fridi enn í stridi. Hann var ydjumadur mikill og hinn réttvísasti konúngur, unni vísindum og ydkadi þau sjálfur, og hafdi mikil mök vid lærdustu menn þeirra tíma, einkum var Volteri í miklum kjærleikum vid hann og var lengi vid hird hans. Árid 1772 var Pólínalandi skipt í fyrsta sinn, og átti Fridrik konúngur annar, þar hlut ad máli. Katrín Rússadrottníng hafdi sendt her manns inná Lithaugaland (Lithauen). En Austurríkis keisari inní Gallisíu. Lét því Prússa konúngur herlid sitt setjast ad í Nez hérødum, og í þeim hluta Pólínalands nema Danspik (Danzig) og Torn, er, seinna nefndist Vestprússaland.

Þegar kjørfurstinn á Bæaralandi var dáinn (1777), og Austurríkis menn vildu kasta eign sinni á landid, mælti Fridrik konúngur á móti því, til þess ad þeir yrdu ekki miklu voldugri enn adrar þjódir á Þýdskalandi, og sem þad dugdi ekki, bjó konúngur herlid sitt. Þá létu Austurríkis menn undan, og samdi Jósef keisari 2, sonur Frans og Maríu Teresíu, frid í Teschen (1779) og hætti kröfum sínum. Einusinni eptir þad, vard Fridrik konúngur ad rísa móti Austurríkis keisara; er þá vildi hafa skipti á því er hann átti af Nidurløndum fyrir Bæaraland. Hefdi keisarinn aukist mjøg ad veldi, ef þessu hefdi ordid framgeingt, fyrir því fekk Prússakonúngur komid til leidar, enu svonefnda Høfdíngjasambandi. Tilgángur þess var ad vernda réttindi Þjódverja fyrir keisaranum, og vard því ekki af skiptunum. Litlu sídar (1786) deydi

Fridrik 2. Þótti hann hafa verid flestum konúngum meiri, og vard hann þjód sinni mjøg harmdaudur.

Frá Katrínu Annari Rússadrottníngu, Páli fyrsta og Alexánder fyrsta.

Rússland hefir frá því á døgum Péturs mikla, og framm á ondverda vora øld magnást svo mjøg, ad þad má telja med mestu ríkjum Nordurálfunnar. Hefir Katrín 2ur átt þar mestan þátt í. Hún var ættud frá Anhalt-Zerbst; giptist enum rússneska Stórfursta og keisaraefni, Karli Pétri Ulrikk, og tók þá enn grísku trú, er Rússar fylgja. Opt átti Katrín hørdu ad mæta af manni sínum, og vóx af því sundurþikkja mikil med þeim. Enn þegar Elizabeth drottníng dóttir Péturs mikla andadist (1762), kom Pétur hinn 3ji med því nafni til ríkis; hann vard mjøg óvinsæll af alþýdu fyrir því ad hann helt med Fridriki 2ann Prússakonúngi, og fór í ýmsu ekki varlega. Þarámóti vann Katrín hvørs manns hylli med mildi sinni og lítillæti. Þetta hagnýtti hún sér, braust til valda og rak Pétur mann sinn frá ríkjum; hafdi hann þá vidbúnad mikinn og ætladi ad færa Dønum strid á hendur. Litlu sídar lét hún drepa hann í myrkrastofu (1762). Nú var Katrín ordin einvøld yfir Rússlandi, og vard fræg af ríkisstjórn sinni. Tveim árum eptir ad hún kom til ríkis, lét hún velja Stanislás Poniatóvsky vin sinn, til Konúngs á Pólínalandi, eptir andlát Agústs konúngs enns 3ja. Med þessu móti fekk hún hønd med í þjódmálefnum Pólskra manna. Um þær mundir voru trú-

arbvægda deilur miklar þar í landi, millum tveggja flokka Katólskra og Dissidenta (Prótestanta og Grikkja). Urdu enir sídarnefndu fyrir grimmum ofsóknum af Katólskum, en Katrín dróttníng tók taum þeirra, og sendi her manns til Pólínalands. Þá sórust Katólskir menn í félag (Confoederatio) móti Rússum, og nokkrir þeirra tóku kóníng sinn höndum, og höfdu med sér burt úr Varskó (Warschau). En sem þeir voru komnir skamt eitt frá borginni, mættu þeir herflokkum rússneskum, létu þeir þá kóngínginn lausan, og einn mann eptir hjá honum, og sá fylgdi honum til myllu einnar þar í grend, og þadan komst hann heim til Varskóar. Þessar óeirdir ollu því, ad Prússar og Austurríkismenn sendu her á Pólínaland, og skiptu þeir og Rússar í félagsskap med sér landinu (1772). Katrín fekk mestalla Líthaugaland, Fridrik mestallt Vestprússaland einsog ádur er sagt, María Terezía Gallizíu og Lódómeríu. Þetta var hid fyrsta dæmi til þess á seinni tímum, ad drottnunargjarnir blygdunarlaust rændu rétti heillrar þjódar og einstakra manna. Nokkrir af enum Katólsku samsærismönnunum höfdu flúid til Tyrkjaveldis og leitad þar hælis. Mústafa hinum 3ja Tyrkja Soldáni þótti nóg um adgjördir Rússa á Pólínalandi, og sagdi þeim strid á hendur (1768). Stód sú styrjöld yfir í 6 ár, bördust Tyrkir djarflega, en urdu þó undir, og sást nú hve ógurlegt Rússaveldi var ordid. Rússar héldu flota sínum innum Njörfasund (Gibraltar), og hittu herskip Tyrkja undir Chios (Scio) og bördust þar; héldu Tyrkir undan inn á Tschesmevík; en þeim hagum

[illegible] Rússar [illegible], og [illegible] fyr-
ir Tyrkjum [illegible]. [illegible] og [illegible]
[illegible] Rússa. [illegible] hefdi [illegible] gjört [illegible]
[illegible] drepsótt á Rússlandi og í Tyrkjalandinu. [illegible]
[illegible] fríð í Kútschuk Kainardschi, [illegible]
Rússar vera frjálsir ferda sinna um Eyjahafid og Svarta-
hafid, eignast Asóf-fallveig og [illegible] borgir á Krím-
skaga, hvarvid skyldi þetta land, er ádur hafdi verid
Tyrkjum háð, vera laust við þá. Af þessum fridar-
samningi kviknadi aptur ófridur þá Tyrkir [illegible]
[illegible] Tatarahöfdingi á Krím, gaf sig undir vernd Rússa,
[illegible] eiga med sig sjálfur einsog til var ætlast,
og Heraklíus höfdingi Georgíulands gaf sig
einnig á vald Rússa, og gjördi Tyrkjum margt til
[illegible].

Katrínar drottning og Jósef Keisari Þýzkalands [illegible]
[illegible] þá og sitt lið med sér, og [illegible] Tyrkjum það [illegible]
[illegible], og sögdu þeir Rússum stríd á hendur. Unnu
Rússar þeim sigursælir [illegible] Pótemkín [illegible]
ar Katrínar, og hinn gamli Suwarow, unnu margar
borgir af Tyrkjum, t. a. m. Oczakow, Bender og
Ismaíl. Austurríkismenn urdu ósigursælir, [illegible]
Rússar héldu [illegible] stríd allt síðan til [illegible]
[illegible] líka Austurríkismenn komu til [illegible]
[illegible] enn frægra Laudons. En Rússar gátu
ekki [illegible] við Tyrki eins og þeir [illegible] í því
um sama leyti, atvikst Gustaf III. Svíakonúngur á þá,
[illegible] Rússar [illegible] ófriði [illegible] til. Austurríkismenn
[illegible] því, [illegible] fridur millum Austurríkis og Tyrkja á

Sistóva, slítudu þeir Tyrkjum flestu aptur er þeir höfdu tekid, og milli Rússa og Tyrkja í Jassy, feingu Rússar Oczakóv og landid umhverfis, en Dnísterfljót skyldi adgreina lönd þeirra. Krímlendíngar geingu allir undir Rússa. Medan þessu fór fram þókudust Pólínalandsmenn smámsaman nær endalykt sinni. Þegar en fyrstu skipti voru gjörd (1772), gáfu Rússar landsmönnum nýa stjórnarlögun, kviknadi af því mjög hatur þeirra á Rússum. Medan á ófridnum stód vid Tyrki, leitudust Pólskir menn vid ad rýmka um frelsi sitt, og sömdu nýa stjórnarskrá og kollvörpudu þeirri er Rússar höfdu gjört þeim. Var þar ákvedid ad ríkisstjórn skyldi, eptir dauda Stanislás kóngs, gánga í erfdir í enn saxneska ættlegg, og herlidi skyldi fjölga allt ad 100 þúsundum manna. Fridrik Vilhjálmur 2ar Prússakonúngur, hét Pólökkum ad styrkja þá, ef Rússar vildu leita á þá. Af því vard þó ekki, og þegar Rússar ad nýu kostudu eign sinni á nockud af landinu, gjördi Prússakonúngur slíkt hid sama, og lýsti því yfir, ad hann yrdi ad gjöra þad til þess ad ekki kveikti í ríki sínu frelsis andi Pólínalands. Þannig var landinu skipt í annad sinn (1793). Rússar gjördu þar alla hina sömu stjórnarlögun og hid fyrra sinnid, og þad med, ad fækka skyldi herlidi Pólakka allt ad 16000. Þá laust upp ófridinum. Voru margir drepnir af Rússum í Varská höfudborg Pólínalands, en adrir hrukku undan. Kosciúskó hét einn ágætur hershöfdíngi á Pólínalandi, hann hafdi barist fyrir frelsi Sambandsríkjanna í Vesturálfu, og nád

mikilli frægd. Hann gjördist oddviti landsmanna, og hét ad verja frelsi ættjardar sinnar medan hann stædi uppi. En vid ofurefli var ad etja þarsem Rússar voru. Súvaróv og Repnín héldu Rússa her inní Lithaugaland, og unnu sigur á uppreistarmönnum. Sídan stefnir Súvaróv lidi sínu til Varskár, en Kosciúskó heldur út móts vid hann; og bar fundum þeirra saman hjá Maczeiwits; höfdu Rússar lid hálfu fleira. Þar tókst hin grimmasta orrusta, og lauk svo ad Kosciúskó var lostinn mikid högg aptaná höfudid, hneig hann þá til jardar, og í því bili kallar hann hátt: **Finis Poloniæ!** þ. e. Nú er úti um Pólínáland. Var hann þá handtekinn og fluttur til Pétursborgar, og hafdur í vardhaldi til þess er Páll keisari komst til ríkis og gaf honum lausn. En Súvaróv heldur til Varskár eptir handtekningu Kosciúskós, tekur borgina og drepur allt hvad fyrir verdur, konur sem karla, gamla menn og únga. Skiptu þá Rússar, Prússar og Austurríkismenn landinu med sér í sídasta sinni (1795). En Stanislás kóngur lagdi nidur konúngdóminn eptir bodum Katrínar drottníngar, og andadist litlu sídar í Pétursborg.

Í ófridi þeim er Katrín átti vid Svía höfdu þeir betur. Medan Tyrkjastrídid stód, hafdi Gustaf hinn 3ji Svíakonúngur, rádist á lönd Katrínar drottníngar, og mundi honum hafa ordid vel ágengt hefdi yfirmenn hans vid herinn hlýdt honum. En lendir menn undu illa ad konúngur hafdi takmarkad veldi ríkisrádsins, en aukid sitt, og neitudu fylgd sinni móti

Rússum. Feingu þá Rússar náðning og gjörðu [illegible]
Pétursborg. Danir höfðu gjört samband við Rússa
og réðust í það mund á Gautaborg í Svíþjóð, en
þar lítið varð fyrir. Þá geingu Enskir miðlar á mil-
lum, og sömdu Danir frið. Svíar áttu um þetta leiti
nokkrar sjóorrustur við Rússa. Það var þá einhverju
sinni, að herskip Svía voru kvíuð inni á Wiborgar
firði við Finnland, en komust út með mestu harðfeingi
og mannraun. Litlu síðar átti Gústaf konúngur or-
ustu við Rússa, og lagði í eyði flest öll skip þeirra,
og tók 6000 Rússa höndum. Var þá saminn friður í
Werelä borg, og allt látið sitja við sama, og áður
hafði. Þegar konúngur kom heim aptur til Stokk-
hólms, gjörðu nokkrir lendir menn í félag, til að myrða
hann, og tveim árum seinna (1792) var konúngur
að einum grímuleik (Masquerade) í Stokkhólmi, og var
þá skotið til hans af einum af samsærismönnum, er
Ankarström hét, og dó með miklum harmkvælum að
nokkrum dögum liðnum.

Katrín Rússadrottníng stýrði [illegible] ríki sínu
í mörg ár, efldi vísindi, reisti yfir 200 borgir,
bauð útlendum mönnum til landvistar í ríki sínu, og
samdi nýja lögbók; en drottníngargirni hennar kostnaði
þjóðina opt í vanda, og spilti margan manns lífi. Þessi
drottníng andaðist 1796. Kom þá til ríkis Páll
keisari sonur hennar; hann gjörði ýmsar breytingar,
en þótti vera í meira lagi skapstyggur, og ógætinn í
ráðlagi sínu; varð hann því mjög óvinsæll af alþýðu.
Í fyrstu gjörði hann samband við Austurríkismenn og

Breta móti Frökkum, og sendi þá herhöfdingja sinn Súvaroff sudr á Italíu, og fekk hann þar mikinn ordstír; en þegar minnst vardi, snérist Páli keisara hugur, og gjördi samband vid Svía og Dani móti Bretum. Fyrir því lét gjörvi Bretakonúngur út flota mikinn, og sendi Nelson med, frægan herskipaforingja, til Eystrasalts. Rédist Nelson á skipaflota Dana, þar sem hann lá lítt búinn fyrir Kaupmannahöfn, stód þar hinn nafnkunni Skírdags bardagi (2. April 1801). Vördust Danir vel og drengilega, en fengu þó mikid tjón á mönnum og skipum. Um þessar mundir, dó Páll Rússakeisari snögglega. Kom þá til ríkis Alexander keisari sonur hans, og samdi hann frid vid Bretakonúng, og slíkt hid sama gjördu Svíar og Danir litlu sídar. Alexander var mildur höfdingi, og lagdi allan hug á ad efla hag þegna sinna. Verdur enn nokkud frá honum sagt í sögu Napóleons keisara.

Frá því er Nýlendumenn í Vesturálfu höfu uppreist móti Bretum, og brutust til frelsis. Og frá Bretum í Austur-Indíum, og ödru.

Öndverdlega á 17du öld tóku enskir menn ad sigla vestur um haf, og nema lönd á nyrdri hluta Vesturálfu. Fjölgudu þeir ódum er þángad fluttu, bú-settum, því jafnan var þá róstusamt á Englandi af deilum manna um stjórnarréttindi, og trúarbrögd; en landkostir voru sagdir gódir á enu nýa landi. Landnámsmenn þessir áttu í fyrstu erfidt uppdráttar, og

høfdu fullt í fángi ad verjast árásum villiþjóda, er þar bjuggu fyrir í landi, og ekki gátu þeir goldid Engla konúngi skatt. En smámsaman jókst svo velmegun nýlendumanna, vid kaupverzlun og ýmsa útvegu þeirra, ad Englismenn fóru ad gefa þeim meiri gaum enn ádur. Þá var þad leidt í løg á Englandi, ad nýlendumenn skyldu sæta nokkrum nýjum áløgum, skyldu þeir medal annars kaupa konúng-merktan pappír (stimpladan pappír), og ekki annad tegras hafa, enn þad er þeir keyptu af enu indverska verlzunarfélagi í Lundúnum. Nýlendumønnum þókti sem vær, ad þetta væru ólog, og kvádust því ad eins mundu gegna nokkrum áløgum af hendi Breta, ad þeir fengi ad senda fulltrúa til þjódarþíngs á Englandi. Urdu margir til enskir menn ad tala máli Vestmanna; medal annara Kattamur lávardur (Pitt enn eldri). En því var ekki gaumur gefinn. Þá laust upp ófridinum í Vesturálfu; ráku landsmenn vída af høndum sér tollheimtumenn Breta, løgdu pappírinn á eld og brendu, var þá pappírs løgmálid látid nidurfalla, en tegras skráin standa vid lidi. En þá tóku Vestmenn sig saman um ad kaupa ekki tegras. Enskir menn sendu samt nokkur skip, med þann varníng, til Bostúns, en þá geingu bæarmenn í dularklædum á skip út, og køstudu 327 tekistum fyrir bord. Var þad hinn mesti skadi, og krøfdust enir ensku fulltrúar skadabóta. Var þá Gage hershøfdíngi sendur med her manns af Bretlandi, til Bostúns, skyldi hann halda borginni umspenntri til þess er skadinn væri endurgoldinn. Nú tóku Vestmenn

ad verja sig vid vopn, neitudu krøfu Breta, og létu hardt mæta hørdu. Þrettán fylki gengu þá í félag, og stefndu allsherjarþing í Brædraborg (Filadelfia), 5ta Sept. 1774. Skyldi þángad koma fulltrúar úr hverju fylki, og rádgast um þad sem øll fylkin vardadi. Þá var því fyrst lýst yfir á þinginu, ad Vestmenn søgdu sig úr øllu verzlunarfélagi vid enska menn. Þvínæst var landsmønnum bodid ad vopnast þjódvæpni, reisa vígi og stofna fordabúr. En þá høfdu menn ekki barist, en þegar Gage skipadi ad fella fordabúr nokkur í grend vid Bostún, þá gripu landsmenn vopn sín, og børdust vid Breta hjá þorpi einu, er Lexíngtún heitir. Þad kom fyrir ekki, ad Kattamur lávardur (Lord Chatam) rédi enni ensku stjórn, ad sættast vid Vestmenn, og segdi: ad þad væri henni eins ofvarid ad kúga þá til hlýdni vid sig, eins og honum ad reka undan sér alla málstofumenn, med hækju sinni. Rádherrarnir kvádust ekki annad vilja, enn sjá Vestmenn flata fyrir fótum sér. Var þá lidsafnadur mikill, og ýmsir smáhøfdingjar á Þýzkalandi seldu þegna sína á mála, enskum mønnum. Sendu þeir nú mikid lid til Vesturálfu. Hershøfdingjar Breta voru þeir Klinton, Hósi og Bargini (Burgoyne). Skyldi Klinton rádast á sudurfylkin; Hósi á midløndin, en Bargini ad nordan. Um þessar mundir kjøru Vestmenn Georg Vashington til ædsta hershøfdingja síns. Hann var en mesta hetja, og enn vitrasti madur, hugprúdur og þrautgódur í øllum mannraunum, hinn vopndjarfasti madur, en þó vel stilltur, mildur og lítillátur vid hvern

manni. Var það bæði að Washington hafði flesta kosti til að bera; enda þurfti hann og þessa alls við, þá sem hann átti í höggi við Englismenn, eina hraustustu þjóð og vana orrustum og sem aldrei skortir fé til hvers sem vera skyldi. En Vestmenn voru fáliðir, og lítt vanir hernaði. Veitti nú enskum mönnum betur í fyrstu, en frelsis andi og samheldni og atorka Vestmanna, gjörði þá að lyktum sigursæla. Nálægt miðju sumri 4ða Júlí 1776, lýstu 13 af nýlendu fylkjunum því yfir: að þau væru sjálfs þaðan af, og laus allra mála við Breta. Árið eptir, nálægt vetur nóttum vann Geitir (Gates) herforingi nýlendumanna sigur á Burgoin, og tók hann sjálfan höndum og lið hans allt. Þegar sú fregn barst til Norðurálfu, viðurkenndi Frakkakonúngur frelsi Bandafylkjanna, og sendi þeim herskipaflota, og 6000 landhers, til liðveizlu; áður höfðu einstöku menn farið af sjálfsdáðum úr Norðurálfu, til að berjast með Vestmönnum, t. a. m. Kosciusko. Hinn víðfrægi La Fayette hafði af eigin rammleik gjört út skip, og fór sjálfur með, og gekk Washingtoni til annarar handar í ráðum og dáð.

Sá maður sem mest og best gekkst fyrir því, að útvega Bandafylkjunum liðveizlu hjá Frökkum, hét Benjamin Franklin *); einhver hinn frægasti maður á jörðu. Hann var sá sem fann upp þrumuleiðirinn, er menn veita með þrumueldi þangað sem vera skal. Því var um hann kveðið versið latínska: eripuit

*) Æfisögu Franklíns hefir Jón Sigurðsson íslenzkað, en hið íslenzka bókmentafélag gefið út í Kmh. 1839.

cælo fulmen, sceptrumque tyrannis. Þ. e. hann dróg þrumufleyginn niður úr loptinu, og veldissprotann úr höndum harðstjóranna.

Auk þess sem Frakkar skáru sig í leikinn með Vesturheimsmönnum, tóku Spánverjar og Hollendíngar málstað þeirra, kreppti þá heldur að Bretum; og týndu þeir ærnu fé til útgjörðar herliðs síns. Að sönnu vann Rodney, enskur herskipa foríngi, sigur á frakkneskum skipaflota í Vestur-Indíum, og tók sjálfan foríngjann, er Grasse hét, höndum; en samt misstu Bretar þar ýmsar eyjar, og Spánverjar tóku frá þeim nokkra kastala á Missisippi-fljóts bökkum. Svo tóku og Spánverjar Minorku, er þeir höfðu misst í erfðastríðinu spánverska (1713). En Gibraltar kastala á Spáni fengu þeir ekki unnið. Sóktu Frakkar og Spánverjar að, og voru saman 100 þúsundir manna, á 49 línuskipum, og í sundvirkjum (svimmende Batterier), er þakin voru torfi og uxahúðum, mátti varla vinna á þau, og slökkva ef eldur kviknaði í. Í virkjunum voru 154 fallbyssur. Voru þau hin mestu furðuverk, og héldu menn þau væri óvinnandi. Elliót hét sá er varði kastalann, og gjörði skothríð svo harða á virkin, að í þeim kviknaði og fengu menn ekki slökkt eldinn. Hefði þá farist hvert mannsbarn er á var, ef Bretar hefðu eigi komið úr kastalanum og bjargað þeim, sýndu þeir með því drengskap mikinn og eðallyndi. Urðu þá Frakkar og Spánverjar frá að hverfa.

Nú víkur sögunni aptur til Vesturálfu. Bretar

hefdu lagt undir sig Gyrgisland (Georgiu). og Kli-
ton hafdi tekid borg þá er Karlstún heitir, í Karól-
ínu enni sydri. Þar skyldi hann eptir Kornvallis
lávard, med her manns, en helt sjálfur nordur eptir
til móts vid Washington. Kornvallis fór herskyldi
yfir øll nálæg hérød. En er minnst vardi kom Was-
hington og La Fayette ad honum, þar sem heitir í
Jórvíkurtúni og tóku Lávardinn høndum og lid
hans allt. Vid þetta atvik urdu bandafylkin frjáls.
Bretar urdu vonlausir um ad kúga þau aptur til hlýdni
vid sig, og kom þar, ad þeir fóru ad tala um sættir.
Seint um sídir komst fridur á í Versølum (Versailles)
1783. Vidurkénndu þá Bretar: ad bandafylkin í
Vesturálfu væru frjáls; létu af hendi vid Frakka
nokkrar eyar í Vestur-Indíum, og Flórídu og
Minorku vid Spánverja. Frá þeim tíma hafa
bandafylkin ad mestu leiti, notid fridar, og nád mik-
illi velgengni; aukist ad mannfjølda, verzlun og audæf-
um. Washington frelsishetjan, var kjørinn til lands-
stjóra, og stýrdi hann landinu med sama vitsmunum og
ádur herlidinu. Sidan þá tíd hafa bandafylkin fjølg-
ad, svo nú eru þau 25 ad tølu.

I þessum ófridi mistu Bretar mørg lønd og mik-
il, en þeir unnu þad upp aptur á ødrum stødum.
Laungu fyrr enn ófridurinn hófst vid Vestmenn, høfdu
Bretar átt lønd í Austur-Indíum. Á midri 18du
øld vann Klive lávardur Kalkútta-borg þar í
landi, af bengalskum høfdingja, vard hún skjótt mikil
og audug, og høfudborg í landeignum Breta í Aust-

urálfu. Síðan hafa þeir farið þar herskyldi yfir mörg lönd og þjóðir. Ríki hinns mikla Mógúls, er einn af eptirkomendum Tamerlans hafði stofnað, unnu Indverskir höfðingjar, og feingu Bretar nokkurn hluta af því. Enginn af höfðingjum þessara austurheims þjóða, varðist enskum mönnum eins leingi og Hýder Alí, Mýsóra konúngur, og Tippó Saib sonur hans. Um síðir unnu Bretar sigur á honum og drápu, en tóku Seríngapatnam höfuðborgina í ríki hans. Þeir hafa einnig unnið lönd undan Maratta þjóðum og Birmönnum fyrir austan Gangesfljót. Segja menn að Bretar láti sér fremur annt um, að taka auðæfum saman í löndum þessum, enn efla þar alþjóðlega velgeingni.

Bretar eru enir mestu landnámamenn, og er Kókur (James Cook) einkum frægur orðinn af ferðum sínum. Hann sigldi þrisvar umhverfis jarðarknöttinn (frá 1768 til 1779), fann mörg eylönd og eyar í Suðurhásálfu (Australía); og kannaði betur það, er aðrir höfðu fundið fyrir hann. Hann sigldi umhverfis Nýa Holland og Nýa Sæland. Hann fór og norður um sund það, er skilur Vesturálfu frá Austurálfu, og síðan er við hann kennt. Kókur féll á Sandvíkur-eyum 1779, í ey þeirri er Owaihi heitir, er skipverjar hans deildu við eyarbúa. Síðan hafa ýmsir menn farið af Bretlandi í landaleitir, og orðið frægir af, en oflángt yrði hér frá þeim að segja.

Frá Stjórnarbiltíngunni miklu á Frakklandi.

Af öllum þeim atburdum er ordid hafa á seinni tímum med þjódunum, hefir einginn ollad svo mörgum og svo stórkostlegum breytíngum sem stjórnarbiltíngin mikla á Frakklandi. En rætur hennar liggja lángt að, má þeirra leita þegar á dögum Lodviks ens 14da, þar sem ofríki hans og ójöfnudur olli því, að Frakkar létu aldrei adrar þjódir í fridi, og eyddu fyrir þá sök ógrynni fjár. Komst þá ríkid í stór skuldir, er stórum jukust medan Lodvík 15di sat ad völdum. Þá voru og sidir ordnir mjög spilltir í landinu, medal ædri manna og lægri. Lodvík 16di hafdi ad sönnu allan vilja á ad hrynda þessu í lag en fékk ekki adgjört. Drottníng hans og hirdin eyddu öllu, enda var og konúngur of eptirlátur í mörgu. Var þá ýmsra bragda leitad til ad grynna á skuldum ríkisins, og létta sköttum á þjódinni. Ríkinu voru settir fjárhaldsmenn (Finantsminister) hver af ödrum, en allt kom fyrir ekki. Skuldirnar jukust ár frá ári. Þókti konúngi þá sem einu úrrædin mundu vera, ad kvedja menn til ens svo nefnda höfdíngjafundar *) (sammenkalde Notablerne), og bidja þá hjálpar (1786). En þeir brugdust líka. Var þá ekki annad eptir enn skora á þjódina sjálfa til lids og trausts, og stefndi konúngur til allsherjarþings ad Versölum (1789).

*) Til þessa þings kvaddi konúngur 140 manns, af lendum mönnum, klerkum og borgurum.

Nú fýndi þad sig fyrst ad med þjódinni var vakn-ud lifandi tilfinníng, bædi af því, sem hún hafdi ílt þolad, og líka af hinu, hvada réttindi hún átti, og hvorju hún mundi fá áorkad. Hjá stórvægilegri um-biltíngu vard ekki komist. Hefdu enir skynsömustu af þjódinni gétad rádid vid, mundi stjórnarbiltíngin hafa ordid skjótgjörd og ad öllu leiti heilladrjúg, en bædi þekkíngarskortur, mannvondska, ædi Frilsins, og med-ferdir stórmenna og útlendra höfdingja ollu því ad hún vard svo ógurleg sem kunnugt er ordid.

Á þínginu í Versölum urdu menn ekki á eitt sátt-ir. Loksins lýsti borgarastéttin því yfir, ad hún sjálf væri adal þjódfundurinn (Nationalforsamling). Fylltist þá margur þann flokk af klerkum og adalsmönn-um. Má einkum medal þeirra nefna Seyes ábóta, hinn vitrasta mann, Mirabeau (Mýrabó) greifa, nafn-frægann málsnilldar mann, La Fayette herhöfdingja og Talleyrand stjórnarvitring. Áttu þessir menn mikinn þátt í stjórnarbiltíngunni. En er konúngur sá hvar komid var, hugdi hann ad auka menn til hlýdni vid sig, en þá gripu menn í Parísarborg til vopna, og brutu upp dýflissuna miklu (Bastillen); þar sátu margir saklausir menn frá fyrri tídum. Tilsjónarmadur dýflissu þessarar var drepinn, og höfud hans borid í sig-urhrósi um borgar strætin. Þjódfundarmenn tóku nú ad breyta mörgu: tign og réttindi lendra manna voru afteknar, klerkalidurinn skyldi fylgja sömu lögum sem al-þýdan, konúngs veldid var takmarkad, og landinu skipt í fylki (Departement). Undir mörgu illu slídur breyt-

ingum, einkum klerkar og lendir menn, og leitudu marg ir af landi burt (Emigranter). Voru brædur Lodviks konúngs í þeim flokki, en sjálfur vard konúngur ad þola margar skapraunir af skrílnum, er opt var svo ei ter ad þjódværdurinn (Nationalgarden) og La Fayette foringi hans rédu eingu vid. Þá tók konúngur þad rád ad flýa, en nádist á leidinni, og var fluttur til Parísarborgar, og vard þá ad sverja, ad hann skyldi fylgja stjórnarskrá (Constitution) þeirri, er þá var fyrir hann lögd. En skríllinn lét ekki sefast ad heldur, og fór ad konúngi í höll sinni, drap vardmenn hans, tók hann höndum, og setti í hinn svo nefndi musteristurn. Þá voru og margir af konúngsmönnum vegnir í myrkvastofum, einkum 3ja og 4da dag Septembers mánadar 1792 (af því myndudu menn ordid: ad septembrisera). Þó var einn flokkur manna mikla ákafastur af öllum fjandmönnum konúngs, var sá kenndur vid eitt fornt og nidurlagt Jakobs klaustur, og kalladur Jakobs flokkur. Voru einkum teknir menn af þeim flokki í hid nýa þjódstjórnarrád (Nationalkonvent); er nú var tilsett, og sem lýsti því yfir, ad Frákkland væri þjódveldi (friveldi, Republik), og hóf nýtt tímatal frá 21ta degi Septemb. mán. 1792. Þessunæst var höfdad mál á móti konúngi, en honum þó leyft ad kjósa sér svaramann. Vard konúngur sekur landráda madur, og var dæmdur til dauda. Hann var leiddur undir Guillotins axir*), og höggv

---

*) Þetta nafnkunna mordverkfæri (Guillotinen) er kennt vid

inn 21ta Jan. 1793. Brádum hófst sundurþykkja med þeim er sátu í þjódstjórnar rádinu. Var flokkur Jakobs manna ákafari, en Gironde menn, (þeir voru flestir frá Gironda héradi) stilltari. Svo fór, ad Jakobsmenn höfdu betur, og létu höndla Girondamenn og drepa. Þá var þad ad Róbespierri, mann níd-ingurinn, nádi mestum völdum, og gjördist höfud þjódarinnar; hann grunadi hvern mann um svik, og lét drepa alla sem hann nádi til. Gvillotíns öxin var jafnan á lofti, og aftökustadurinn flaut í blódi. María Antonetta drottníng, systir Jósefs Austurríkis keisara, og Elísabet, systir Lodvíks 16da, voru bádar teknar af lífi. Tóku menn þá, á ýmsum stödum á Frakklandi, ad gjöra uppreist móti Jakobs mönnum, einkum í Lýonsborg og á Vendibygd (Vendée). En þeir sættu enum grimmustu refsíngum, og vildi Róbespierri láta rífa Lýonsborg nidur til grunna, og á Vendibygd voru menn drepnir hrönnum. Þjódstjórnarrádid sendi þángad þann mann er Karrier hét, og fór hann fram med ofbodslegri grimmd. Medal annars lét hann binda saman 2 og 2 menn, kall og konu, og snúa bökum saman og kasta í vatn; kalladi hann þad: þjódveldis kvonfáng. Um sídir þókti mönnum grimmd Róbespierra gánga úr hófi, og gjördu samtök móti honum, var hann þá gripinn, ákærdur fyrir hardstjórn og tekinn af lífi í Júlí mánudi 1794. Tímabil þad sem hann rédi mestu á Frakklandi, kalla menn: Rode-

---

Gvillotín lækni, er rédi mönnum til ad brúka þad aptur, en þad hafdi þá leingi legid kyrrt.

ekmann (Skrækpetiode, Terrorisme). Helztu aðstoðmenn Róbespierra voru þeir Danton og Marat. Marat var drepinn af konu þeirri er Karlotta Korday hét, en Danton eptir boðum Róbespierra.

Eptir daga Róbespierra var ný stjórn upptekin á Fraklandi 1795. Þjóðstjórnarráðið lagði niður störf sín en skipaði áður mönnum í 2 nefndir. Var önnur þeirra kölluð: Öldunga ráð, þar sátu í 250 manns og einginn yngri enn fertugur að aldri. Hin hét Yngri manna ráð, þar sátu í 500 manns, og einginn yngri enn þrjátygi ára. Skyldu hvarirtveggju nefndarmenn hafa löggjöf á hendi (den lovgivende Magt). En framkvæmdarvaldið (den udøvende Magt) höfðu 5 menn (Directorer, forstöðumenn), er kalla mætti: Landstjóra, og stjórn þeirra: Fimm manna stjórn (Directoriet).

Meðan þessu fór fram á Fraklandi, voru Frakkar komnir í stríð við flestar þjóðir í Norðurálfu, og veitti jafnan betur. Margir af þeim er flúið höfðu úr landi þegar stjórnarbiltíngin hófst, eggjuðu aðrar þjóðir til hefnda. María Antonetta drottníng (er Frakkar höfðu tekið af lífi) var systir Jósefs Austurríkis keisara. Hann andaðist 1790. Tók þá ríki eptir hann, Leopold annar, bróðir hans. Fridrik Vilhjálmur var Prússakonúngur; og Leopold keisari áttu fund með sér í Pillnitzborg, og ráðgjörðu að senda herlið á hendur Frökkum, og sefa ófrið landsmanna. En sem Frakkar sáu að ekki varð komist hjá stríði, sögðu þeir Franzi keisara öðrum, er kom til ríkis eptir Leopold keisara

föðum sínum (1792) stríð á hendur. Héldu nú Prússar og Austurríkis menn liði sínu til Fraklands, undir herstjórn Ferdínands Brúnsvíkur hertoga, hann var frægur herhöfdíngi úr sjö ára stríðinu. Stefndi hinn útlendi her til Parísarborgar, og mætti í fyrstu lítilli mótspyrnu, en bráðum tók annað við. Ferdínand hertogi hafdi gjört sér í huga, að Frakkar mundu enn vera líkir því sem þeir voru í 7 ára stríðinu, en það brást honum. Dumouriez hét einn frakkneskur herhöfdíngi. Hann fór með her í móti hertoganum, og bardust Frakkar svo djarflega, að sambandsherinn varð að halda undan, en Frakkar eltu þá til Niðurlanda, tóku landsmenn þeim feginsh hendi við Frökkum, því þeir undu illa yfirráðum Austurríkis manna. Hafdi þar jöfnvel orðið uppreisn á dögum Jósefs keisara, fyrir sakir breytínga þeirra, er hann gjörði á ýmsu, og einkum komu niður á klerkunum. Leópold hafdi að sönnu friðað þá aptur, en allt fyrir það gripu þeir tækifærið þegar það fékkst, til að sameina sig við óvini Austurríkis manna. Dumouriez átti orrustu við Austurríkis menn hjá Jemappa þorpi, (6ta Nóv. 1792), og lagði undir sig það er þeir áttu á Niðurlöndum (Belgialönd). En ári síðar beið hann ósigur hjá Neerwindi, og missti þá orðstýr sinn, því hann vildi þá gánga í félag með Austurríkis mönnum, og halda liði sínu til Parísarborgar, og koma á aptur konúngsvaldi; en liðsmenn vildu eigi fylgja honum. Varð hann þá að flýja til Austurríkis manna til þess að komast hjá lífláti. Árið 1793 þegar Frakkar höfðu tekið af lífi konúng sinn,

gjørdu 5 þjóðir sambánd sín á milli móti Frökkum. Það voru: Bretar, Hollendíngar, Spánverjar, Ítalir og Þjóðverjar, (i Coalition); áður áttu bæði Prússar og Austurríkis menn í stríði við Frakka. En þó fjandmenn þessir væru bæði margir og voldugir, veitti þó Frökkum jafnan betur. Bretar tóku að sönnu Toulonsborg, og herskip Frakka, þau er þar lágu fyrir, en skömmu seinna urðu þeir að hverfa þaðan aptur. Spánverjar héldu norður yfir Pýrenæafjöll, og tóku nokkrar borgir á Frakklandi, en Dugommier, frakkneskur hershöfðíngi vann þær allar aptur á Spánverjum, og elti þá suður yfir fjöll, átti við þá orrustur á Spáni og féll þar, þó feingu Frakkar sigur. Sömdu þá Spánverjar frið við þá í Basel, um midsumarsleiti 1795. Létu Frakkar laus lönd þau er þeir höfðu tekið frá þeim, og feingu þann hluta af St. Domingó-ey, er Spánverjar höfðu átt *). Gjørdu þá Spánverjar sambánd við Frakka og stóð það lengi síðan. Eptir að Prússar og Austurríkis menn höfðu leingi átt í óeyrðum við Frakka, og einatt veitt erfiðt, og beðið ósigur fyrir enum frakknesku herforingjum Jourdan og Pichegru, sömdu Prússar frið í Basel, sama sumarið sem Spánverjar. Skyldu Prússar láta laust það er þeir áttu, fyrir vestan Rína, en fá aptur skaðabætur, þegar almennur friður kæmist á. Svo skyldi

*) Frakkar höfðu litil not af þeirri eyu, Blökkumenn gjørdu uppreisn, og eptir margar styrjaldir brutust þeir undan veldi Frakka. Fóringjar blökkumanna hétu: Toussaint, Dessalines og Kristófer, er hvør tók við eptir annan.

og Prússakonúngur sjá um ad Nordur Þýzkaland héldi frid vid Frakka.

Eingu midur gekk Frökkum á Hollandi. Undir árslokin 1794 voru ísalög þar í landi, og gekk Pichegru med lidi sinu á ísum yfir fljót og ár, sem þar eru vída. Lagdi hann landid allt undir sig, en landstjórinn, Vilhjálmur 5ti frá Oranín, flýdi yfir til Englands. Var sídan Holland kallad Batavíu Þjódveldi, og stjórnarformi allt lagad eptir því sem þá var á Frakklandi, og gjördu þessi tvö ríki félagskap med sér. Fyrir þá sök hófst ófridur milli Hollendínga og Breta. Misstu þá Hollendíngar margar af nýlendum sínum, og allan herskipaflota sinn, sem hinn enski herskipaforíngi Dúnkan lagdi í eydi vid Hollands strendur.

Bretar, Austurríkis menn og Þjódverjar héldu áfram ófridi vid Frakka. Var fimm manna stjórnin á Frakklandi einkum heppin med ad velja hershöfdíngja, t. a. m. Moreau (Moró), en þó einkum Bónaparte, sem lángt bar af öllum ödrum hershöfdíngjum þótt miklir væru.

Frá Napóleoni Bónaparte.

Hann er fæddur á Korsíku-ey, í borg þeirri er Ajaccio heitir, 15da dag Agústi mánadar 1769. Þegar í barnæsku hans, bar á því ad eitthvad mikid bjó í honum; var þad eitt, ad hann vildi ná Korsíku undan Frökkum og gjöra ad fríveldi. Hann kom á únga aldra til Frakklands, og var settur þar í foríngjaskóla, lagdi hann þar flesta stund á mælíngafrædi,

og allar þær vísindagreinir er herforingjar þurfa nema. Þegar Frakkar náðu aptur Toulonsborg handum enskra manna, sýndi Bónaparte með hug sínu og hreysti, að hann var hið besta foríngja e[fni] enda varð borgin unnin með hans ráðum. Dugo mier hershøfdingja fannst svo mikið til um hann, hann ritaði ríkisstjórninni í Parísarborg, biður h[ana] giøra Bónaparte að herfylkingarforingja (Brigadegenera[l]) og segir meðal annars: launið vel þessum manni (látið hann ná að framast, því, ef þér giør[ið] það ekki, mun hann giøra það sjálfur. Nokk[ru] síðar styrkti Bónaparte landstjórana kröftuglega, til (sefa óeyrðir nokkrar í Parísarborg. Í Marts mánu[ði] 1796 var hann settur yfir herlið Frakka á Italíu. V[ar] það að sönnu hið tignarlegasta embætti, en því fylgi[di] einnig mikill vandi og hætta. Herliðið skorti all[t] klæði, vistir og fé, en við ofurefli að etja þar se[m] Austurríkis og Sardiníu menn höfðu, bæði mikil[l] lið og vel búið, og stýrðu því enir æfðustu hershøfð-ingjar. Þá urðu einhverjir til að segja við Bónaparte, að nú feingi hann að reyna sig við gamla hershøfðingja, en hann svaraði: að ári liðnu verð eg einnig orð-inn gamall, eður að øðrum kosti fallinn.

Þegar hann hafði tekið við herstjórn á Italíu urðu skjót umskipti, þann hann hverja sigurinn á fætur øðrum. Varð Sardiníu konúngur að beiðast friðar og láta af hendi við Frakka, hertogadæmið Savojen, og greifadæmið Nizza. Þannig afrekaði Bónaparte það á 14 døgum, sem stjórnin frakkneska gat ekki til leið[ar]

komid á 3 árum. Nú gat hann betur snúist vid Austurríkis mönnum. Hélt hann þá lidi sínu austur á Lángbardaland (Lombardiet) til móts vid þá, þar átti hann mannskæda orrustu hjá Lódibrú á Addelsá og fekk sigur. Eptir þá orrustu gekk Lángbardaland allt á hans vald, nema hin rambygda Mantúaborg; um hana var barist af miklum ákafa. Vördu Austurríkis menn, en Frakkar sóktu ad. Fjórumsinnum sendi keisarinn her manns til lids vid borgina; en Bónaparte og herforingjar hans: Augereau (Ósjeró) og Masséna, unnu alla þá herskara og eyddu þeim (hjá Arkole, Rivóli, Kastiglióne og Róveredo). Vard Mantúa loksins ad gefast upp. Þar feingu Frakkar 500 fallbissur og annan herbúnad, en veittu hershöfdíngjum keisara heimfararleisi vid nokkra menn. Í öllum þeim löndum sem Bónaparte hafdi brotid undir sig á Efri Italíu, setti hann nýa stjórn og sameinadi í eitt ríki er hann kalladi: hid Cisalpíendiska þjódveldi (den Cisalpinske Republik). Seinna var þad kallad: hid ítalska.

Medan þessu fór fram á Italíu, héldu þeir Moreau og Jourdan (Sjúrdan), lidi sínu, yfir Rínó, austur á Þýzkalandi, og er ad því var komid ad þeir mundi sameina hvorutveggja herinn, rédist Karl erkihertogi, Leópoldsson brodir Franz keisara, ad Jourdani, og vann sigur á honum. Vard þá Moreau ad halda lidi sínu aptur vestur yfir Rínó. Vard hann mjög frægur af þeirri ferd, og hafa menn líkt honum vid Senófon hinn gríska. Þannig frelsadi

Karl erkihertogi Þýzkaland í það sinni. Helt h
síðan til móts við Bónaparte, er þá hafði lagt u
sig alla efri Italíu, einsog ádur er sagt. En þó s
væri afbragds hershøfdíngi, þurfti hann ekki ad re
sig við Bónaparte. Og þegar fundum þeirra
saman, varð hertoginn ad láta síga undan. Nú h
og Moreau aptur tidi sínu austur yfir Rínná. Þó
Franzi keisara þá óvænlega áhorfast, og samdi frið v
Frakka í Kampo Formio (1797, 17 Octób.). Le
keisarinn af hendi til Frakka: Belgjalønd, og til ei
Cisalpíendíska þjóðveldis, það er hann átti af Lángbard
ríki, en fekk aptur mestan hluta af Feneya þjóðveld
Þetta hið forna og voldnga ríki hafði ætlað sér ad berj
móti Frøkkum, en þeir urdu fyrri til, og sendu þán
ad her manns, og kollvørpudu ríkisstjórninni. Slík ai
deif hlaut Genúa þjóðveldi, er nú fekk frakkneski
Stjórnarløgun, og nefndíst: Ligúrín þjóðveldi (Ligur
iske Republik). Eyar þær 7 er liggja í Jóna hafi,
urdu þjóðveldi og sjálfra sín rádandi, en ádur lágu
þær undir Feneyar. Þetta ár, undir árslokin hófst
samkoma mikil í Rastad, var þar leitad um sættir
milli Frakka og Þjóðverja.

Litlu eptir fridargjørdina í Kampo Formió (um vorið 1798), var Bónaparte sendur með 40,000 hermanna til Egyptalands, til ad fá þar skadabætur fyrir nýlendur þær, er Bretar høfdu tekið frá Frøkkum í ødrum heimsálfum, og ad því er sumir segja, til ad rádast þadan á landeignir Breta í Austur-Indíum. Bónaparte lagdi út frá Toulonsborg, kom við Malt-ey

leidinni, og lagdi hana undir Frakka. Helt sídan til Egyptalands, og gjørdi herhlaup á Alexandersborg, og tók hana. Þadan stefndi hann lidinu til Kairo, høfudborgar landsins; rédust þá Mamelúkkar til móts vid hann. Þeir voru hid fræknasta riddaralid í heimi. Bónaparte átti vid þá nokkrar orrustur og fekk í øllum sigur. Sídan tók hann Kairoborg, og bjuggu þar fyrir 300 þúsundir manna. Medan þessu fór fram, var hinn vídfrægi enski herskipaforíngi Nelson farinn af stad ad leita herskipa þeirra enna frakknesku er lagt høfdu út frá Toulonsborg. Nelson tók optur Maltey, og hitti loks flotann á Abúkirshøfn vid Egyptaland (1 Agúst 1798). Tókst þar strax einhver hin mesta sjóorrusta í øllum þessum ófridi. Þegar orrustan stód sem hæzt, læsti eldurinn sig í púdurhúsid á enu frakknesku foríngjaskipi. (Admiralskip). Þad bar 120 fallbyssur, og 1000 manns. Skipid flaug í lopt upp, vard þá brestur svo mikill ad landid skalf umhverfis, en hvoritveggju herinn hætti bardaganum um stund. Þar fekk Nelson sigur, en Frakkar létu skip sín øll, nema 4 er undan komust. Af siglutré ens frakkneska foríngjaskips eignadist Nelson líkkistu sína er hann hafdi jafnan med sér sídan. Eptir orrustuna hjá Abúkir, hættu ad sønnu allar samgaungur milli Frakklands og hersins á Egyptalandi, en Bónaparte fór þó øllu sínu fram sem ádur. Hann herjadi á Sýrland, og settist um Akraborg (Acre), en vard frá ad hverfa vid svobúid. Og med því honum kom sú fregn af Frakklandi, ad þar væri rád manna á reiki, en herinn bedid ósigur

bædi á Þýzkalandi og á Italíu, þá rédi hann af, ad setja Kleber hershøfdingja yfir herinn á Egy landi, en fara sjálfur heim aptur til Frakklands. Þad hin mesta hætta, því Bretar høfdu þá fjølda skipa í Midjardarhafi, og héldu njósnum hvørjir færu hafid. Komst Bónaparte fram hjá óvinum sínum h og hølbnu til Frakklands (9da Oct. 1799). Fékk bædi rikisstjórn og hernadur Frakka adra stefnu, komu hans.

Fundinum í Radstad var slitid, fyrir því me gátu ekki ordid á eitt sáttir *). Frakkar høfdu sme sér inní málefni Sveizalands, og þraungvad land mønnum til ad taka upp nýa stjórnarløgum, og fein vid þad fótfestu í landinu. Slíkt hid sama høfdu þ gjørt í Páfaløndum (Kirkestaten) á Italíu. I sønnu hafdi Bónaparte samid frid vid Páfa, og páfin látid hann fá Avignon og þó meira, en allt fyr þad voru margir óánægdir í Rómaborg, og vildu þjódveldisstjórn. Hófst þá uppreistin, og féll Duf hershøfdingi, mágsefni Bónaparta. Vard þad tilefn til þess ad Frakkar tóku Rómaborg, stofnsettu þar róm verskt þjódveldi, en høfdu Pius páfa, enn 6ta, á tædann mann, til Frakklands, og þar deydi hann.

Þá gjørdu Austurríkis menn samband vid Rússa

*) Þá er sendiherrar Frakka sneru heim af fundinum í Ra stad, og voru skamt eitt komnir, rédust ad þeim vopnadir menn í bulgrklædum, og drápu 2 af þeim, en 1 komst undan. Vísir menn aldrei hvørjir unnid høfdu þetta nídings verk, en Þý mæltist fyrir því, sem von var.

Breta, Tyrki og Neapels menn (2 Coalition). Hosu Neapelsmenn ófridinn, og héldu her sinum til Rómsi. Hørfudu Frakkar þá undan, en ekki þó lengi. Makdonald og adrir hershøfdingjar þeirra, møruss við Neapelsmønnum, og unnu á þeim sigur. Makk hét sá er þeim styrdi, hershøfdingi Austurrikis keisara. Frakkar færdu sér í nyt sigurinn, og héldu til Neapelsborgar. Var þar hid mesta skjólleysi fyrir. Makk vard jafnvel ad sjá á nádir Frakka, til þess ad falla ekki fyrir motdrøpinum Neapelsmanna. Konungur þeirra stýdi til Sikileyar, en Kampíonet hershøfdingi Frakka tók Neapelsborg; og átti ádur hárda orrustu vid Lazaróna „þorpárana," sem eyda lífsstundinni sinum í leti og ómennsku". Þar settu Frakkar á stofn nýtt þjódveldi, og nefndu þad: parþenna þjódveldi (Meylendíngarikt, Partenopæiske Republik). En þad ríki vard ekki lángliff. Um þær mundir høfdu og Frakkar herlid á Sardiníalandi, því þeir grunudu landsmenn um samtøk vid óvini sína. Vard konungur þeirra ad flya útí Sardínar ey, og settist ad í Kaglíarborg. En Frakkar bjuggu skamma stund ad sigri þessum. Rússar og Austurrikis menn sigrudust á þeim í mørgum orrustum, og ránnu hvínær ak Italíu undan þeim. Atti hinn grimmi Súvaróv Rússafoíngi, mikinn þátt í því. Þá kom og nýr páfi til ríkis, Píus hinn 7di med því nafni, og allt var sett í sama horf sem ádur. Eptir þad vildu Rússar og Austurrikismenn, reka Frakka úr Sveizalandum. Karl erkihertogi brauzt þángad, en Massena tók djarflega á móti, þó nádi Karl allt

ad því hálfu landinu úr høndum hónum. Á sömu
stad brutust inn í Sveiz, Korsakov med Rússa
og Hoze med Austurríkis her. En þar snérist Masse
svo karlmannlega vid, ad Hoze féll, en Korsakóv m
nálega allt sitt lid, og flýdi nordur yfir Ríná. Lit
eptir þad kom Súvaróv ad sunnan med her sinn,
sem hann frétti ófarir landa sinna, treysti hann e
ad leggja til bardaga vid Massena, heldur beygdi ha
vid austur á leid og hélt svo nordur á Þýzkalan
Voru Frakkar jafnan í hælum hans, en Súvaróv bar
allt frá sér sem nærri honum kom, og brauzt leid sín
Eptir þad áttu Rússar lengi ekki í orrustum vid Frakk
Olli því sæd sú er gjørdist med Páli Rússakeisara o
Bretakonúngi. Þókti keisara Bretum ekki hafa fari
afvel vid rússneskan herflokk, er ásamt þeim gjørdi land
gaungu á Holland*). Auk þessa þókti honum þad vi
Breta, ad þeir vildu eigi fá honum aptur Maltey
þótt hann væri kjørinn Yfirhøfdíngi (Stormeister)
Jóhannesar riddara. Litlu sídar sagdi hann Bret
um stríd á hendur.

Frakkar máttu ad mestu leiti kenna Fimm manna
stjórninni um óhøpp sín í þessu strídi. Var þad

*) Seint á sumri 1799, rédu Bretar og Rússar til land-
gaungu á Holland, og voru saman 25000 manna, undir her-
stjórn Jórvíkur hertoga. Þar kom Brune hershøfdingi til móts
vid þá med Frakka her, og átti vid þá orrustu, lauk svo, ad
Frakkar tóku enn rússneska fóríngja høndum, og marga menn med
honum, og litlu sídar vard hertoginn ad géfast upp fyrir Frakk-
um, en fékk þó heimfarar leifi, med því skilyrdi ad 8000 Frakk-
ar sátu herteknir á Englandi, feingi lausn.

ardi, ad hún var sjálfri sér sundurþykk, og hafdi litla yrirhyggju fyrir ad hérinn hefdi þad hann vidþurfti, nda bar þjódin litid traust til hennar. Var þá mikill urr á Frakklandi.

Nú er ad segja frá því ad Bónaparte kémur apt- ur af Egyptalandi. Er þad þá eitt hid fyrsta sem hann idhefst, ad hann kollvarpar landstjórunum (Fimm manna stjórninni) med rádum og adstod hins fræga Sey- ésar og Lúcians bródur síns. Mætti Bónaparte all mikilli mótstødu, og vantadi lítid á, ad þad yrdi hans bani. Þegar hann kom inn í rádherra salinn, þar sem enir yngri rádherrar sátu, æptu menn ad honum og søgdu: Vertu á brott hardstjóri! Hopadi hann þá út úr salnum, og hét á lidsmenn sína. Rydjast þeir inn í salinn, med alvæpni, en rádherrar hrukku út um gluggana. Þetta vard tídinda 10 Nóv. 1799. Fimm vikum sídar høfdu menn samid nýa stjórnarskrá. Þar var svo ákvedid: ad 3 menn, er nefndust rædismenn (Consules), skyldu stýra ríkinu. Þau vøld skyldu þeir hafa 10 ár. Hinn ædsti af rædismønnunum þessum hafdi þvínær ótakmarkad veldi. Og mátti fremur kalla Frakkland einvaldsríki enn þjódveldi. Napóleon Bónaparte vard ædsti rædismadur; hinir tveir: Cam- baceres og Lebrun, voru fremur vottar hans, enn valdabrædur. Nokkru sídar var Bónaparta heitid ræd- ismanns vøldum æfilángt. Þegar Bónaparte hafdi koll- varpad Fimm manna stjórninni, og var sjálfur kominn til ædstu valda, var þad hans hid fyrsta, ad safna lidi og frelsa Massena hershøfdingja, þar sem hann

sat í Genúaborg, umkríngdur af Austurríkis mön-
um. Þá var það, að hann fór sem Hannibal fo
um með her sinn yfir Mundíafjöll (Alpes). Ko
Austurríkis mönnum það mjög á óvart og höfðu
viðbúnað á móti. Á fáum dögum vakti Bónapar
aptur til lífs hið Cisalpínska þjóðveldi. En um þ
leiti varð Massena að gefast upp í Genúaborg, e
var þá ógurlega aðþreyngdur af húngri. Höfðu Au
urríkis menn ráðgjört að hætta umsátrinu og hverf
frá, þann dag sem Massena gafst upp. Melas yfi
hershöfðingi Austurríkis keisara, á Ítalíu, bjóst n
þessar mundir að halda með her manns vestur í
Frakkland, en sem honum kémur sú fregn, að Bóna
parte er kominn suður yfir Mundíafjöll, og tekur hverj
borgina á fætur annari, bregður hann við, og heldu
til móts við hann, varð fundur þeirra á Marengó
völlum (14. Júní 1800), sóktu þar en hraustasta m
usta, og er menn höfðu lengi barist, og hardaganum tók
að halla á Frakka, kom Desaix (Desä) hershöfðingi
að, með óþreyttu liði, og réðist á enn vinstra fylkíng
ararm Austurríkis manna, brast þá flótti í lið þeirra,
og feingu Frakkar sigur. Sú orrusta stóð 13 stundir.
Desaix varð sár til ólífis þegar í öndverðri ákomunni.
Þá mælti hann til eins af félögum sínum: berðu
ræðismanninum kveðju mína, og segðu honum, að
mér svíði það nú fáröst, hvörsu lítið liggur eptir mig,
svo nafn mitt líður skjótt út minnum eptirkomand
manna. Eptir það andaðist Desaix. Hann var en
mesta hetja og enn besti drengur.

Þessi sigur veitti Frökkum aptur allt sem þeir höfdu misst árinu ádur á Efra Vallandi.

Á Þýzkalandi unnu Frakkar einnig sigur þetta ár: Moreau átti mikla orrustu vid Jóhann erkihertoga hjá Hálindar-þorpi (Hohenlinden), 3. Dec. 1800, og vann frægan sigur, og rak flóttann til Austurríkis. Samdi þá keisari frid í Luneville (í Febr. mán. 1801) Skyldi Rínar vera landamerki Frakkanna: Keisarinn kannadist vid hid Cisalpinska edur Italska þjódveldi, sem þad nú kalladist, og fékk í skadabætur fyrir Belgjalönd og Langbardaland, mikinn hluta af Feneyjaríki. Prussar fengu lönd á Vestfali og af Erkibiskupum, í stad þeirra er þeir létu til Frakka fyrir vestan Rínar. Toskanaríki, er ádur var Stórhertogadæmi fékk hertoginn yfir Parma, og varð nú hvorttveggja eitt konungs ríki og kallad Etrúria. En Stórhertoganum og hertoganum yfir Módena-ríki, var heitid skadabótum á Þýzkalandi. Á þjódfundi í Regensborg voru sídan metin og jöfnud málefni þjódverja. Lögdust þá nidur mörg forn kjörréttindi einnar andligu stéttar; en önnur ný komu í þeirra stad.

Nú stódu Bretar einir eptir af öllum fjandmönnum Frakka, en þeir voru líka enir skædustu. Frakkar höfdu jafnan bedid ósigur fyrir þeim í sjóorrustunum, og látid fjölda skipa. Og uppreist sú, er þeir ætludu ad koma fótum undir á Írlandi, forst fyrir. Kleber hafdi tekid vid yfirrádum á Egyptalandi, þá er Napóleon fór þadan, eins og ádur er sagt, og stýrdi öllu med stillingu og vitsmunum. En hans naut eigi lengi

vid, og var hann myrdtur (14. Jún. 1800) af ei þeirra Mameluckanna. Tók þá Menou hershöfð vid stjórninni, en hann var ekki Klebers maki, og m ad gefast upp fyrir Bretum og fara burt af Egyp landi med menn sína.

Í Marts mánudi 1802 var fridur saminn m Breta og Frakka í Amiensborg. Skiludu þá Eng menn öllu því aptur, er þeir höfdu tekid frá Frakku nema Ceylons-ey vid Austur-Indíu strandir, er H lendingar höfdu átt, og Þrenníngar-ey (Trinidad Vestur-Indíum, er Spánverjar létu af hen Þannig komst fridur á í Nordurálfu, en hann stód e leingi. Rédi nú Bónaparte einn öllu á Frakkland og þókti ærid framkvæmdarmikill. Tóku Frakkar mi um framförum bædi í vísindum og velmegun. En vi Bónaparta líktist því meir einvaldsstjórn, sem han hafdi það leingur. Fjölgudu þá sem mest óvildarmen hans, vildu sumir hafa þjódstjórn, en adrir vildu hef aptur til ríkis ættlegg Bourbonna. (Sú ætt sat a ríkjum á Frakklandi frá 1589, er Hinrik 4di kom ti ríkis og til þess Lodvík 16di var veginn 1789). F voru og ýmsar tilraunir gjördar til ad ráda Bóna parta af dögum, en menn komust fyrir þær allar, og fyrir því vard þeim ekki framgeingt. Þá var það a Pichegru, hershöfdingi, sá er Holland vann, gjörd samtök vid nokkra menn til ad drepa Bónaparte, en svo fór, ad bert vard um rádagjörd hans, var hann þá tekinn höndum og settur í myrkvastofu, og dó þar. Móreau, hinum fræga hershöfdingja, var og eignad

d hafa útt hátt í samferinni, var hann einnig tekinn og gjör útlægur, og vard hann þá ad fara til Nord-ur-Ameríku.

Nú vard þad þessu næst ad hvorirtveggju, Frakk-ar og Bretar, tóku ad búa lid sitt, og hafa mikinn við-búnad. Sendir Bónaparte herhöfdingja, hann er Mortier hét, med miklu lidi til Hannófra ríkis; og nam med Bretlands fundi (Kanalen) lætur hann búa mörg skip og smá, og bregur þangad saman her manns. Ætludu menn ad sá her skyldi gjöra landgaungu á Bretland, en af því vard þó ekki.

Frá því er Bónaparte vard keisari og frá vidureign Frakka og annara þjóda.

Um þessar mundir var uppgángur Bónaparta sem mestur. Frægd hans og veldi jóku dagvaxandi, og loksins vard hann keisari 2. Dec. 1804, og vorid eptir konúngur yfir Italíu. Sídan var hann kalladur: Napóleon enn fyrsti, keisari yfir Frakklandi, og konúngur á Italíu. Mánudi sídar enn hann vard keisari, ritadi hann Georgi 3ja, Engla konúngi, eitt-hvar vinsamlegt bréf, og segir þar medal annars: ad hann óski fridarins af hjarta, en þótt hann hafi aldrei hræzt ófrid, né bedid vansæmd af. Georg konúngur lét ráð-gjafa sinn, þann er Múlgrave hét, rita aptur Tall-eyrandi, rádgjafa Napóleons, og segja: ad hann yrdi fyrst ad vita, hvad adrir þjódhöfdingjar, vinir sínir, á meginlandinu ætludu sér, ádur hann gæti svarad Napó-leoni beint til bréfs þess er hann hefdi ritad sér. En

Hinsvegar létu Englismenn ekki af, ad eggja adrar þjódir til ófridar gégn Frökkum, og bæru fyrir sig, ójöfnud þann, er Napóleon hafdi í frammi vid Svínar kóning og fleiri þjódir, og svo þad, ad hann hafdi látid drepa hertogann af Enghien sem ein saklaus enda munu og Bretar hafa óttast landgaungu í England. Hétu Bretar enn ad fé þeim til styrktar, gánga vildu í ófrid móti Frökkum, og svo fengu þeir talad um fyrir Rússum, Austurríkismönnum og Svíum, ad þessar þjódir gjördu allar samband móti Napóleoni (3ja Coalition). En sem Napóleoni koma þessar fréttir, bregdur hann vid skjótt, og stefnir lidi því er ádur var komid saman, vestur vid Bretlandssund, austur á Þýzkaland, og med snarræði sínu og herkænsku, sem hann kemst ad baki Austurríkismönnum, er haldid höfdu lidi sínu vestur ad borg þeirri, er Ulm heitir, og bidu þess ad Rússa her kæmi austan til lidsvid sig. Makk herhöfdingi, og Ferdínand keisarason, voru fyrir lidi Austurríkismanna. Ferdínand flýdi, en Makk settist í borgina, og ætladi verjast til þess Rússar kæmi, en er hann sá sitt óvænna, gafst hann upp fyrir Napóleoni keisara (17. Oct. 1805 *). Héldu nú Frakkar vidstödulaust til Vínar

---

*) Um þessar mundir lagdi út frá Kadixborg frakkneskur og spánverskur floti, og voru saman 33 línuskip, og ærinn smærri. Foringjarnir voru Villeneuve (Villenöv) og Gravína. Vid Trafalgar hofda kom Nelson, hinn frægi, í móti þeim (21. Oktob.), og hafdi 27 línuskip. Tókst þar ein grimmasta orusta. Enn er orrustan stód sem hæst, vard Nelson sár til ólífis

borgar. Var Frans keisari flúinn þadan med hird sína, til Brunnsborgar á Mæri. Þá var Rússa her kominn austan, undir forustu Kútúsofs og Búxhöfdens, og sem þeir fréttu ófarir Makks, halda þeir fyrir nordan Dóná, austur á Mæri, og slá þar lidi sínu saman vid Austurríkis menn. En sem Napóleon hefir komid þeim á þann reit, er hann vill, (en þad var hjá Austerlitz-þorpi), þá mælti hann: nú hefi eg þenna her í hendi mér! Daginn eptir (2. Dec. 1805) stód sú nafnkénnda orrusta hjá Austerliz, fékk Napóleon þar mikinn sigur. Voru bædi Rússa- og Austurríkis-keisari vidstaddir, og sáu ófarir sinna manna. Mælt er, ad þar hafi fallid 30,000 manna af hvörutveggjum, en 15000 manns, og 100 fallbyssur komust í hendur Frakka. Eptir þessa orrustu, sömdu þeir, Napóleon og Frans, frid med sér í Presborg (26 Dec.). Vard Frans keisari ad láta af hendi Feneyar lönd, er leggjast skyldu til Italíu, og Tyról er bættist vid Bæaraland. En Bæaraland og Wurtenberg, er ádur voru kjörfurstadæmi, urdu nú konúngsríki. Feingu og þessi nýordnu konúngsríki, ýms héröd frá Austurríki. Alexander Rússa keisara voru bodnar sættir, en hann tók þeim fjærri.

Öndverdlega á árinu 1806 sendi Napóleon herlid til Neapels móti Ferdínandi konúngi, fyrir þá sök,

---

gjördust þá Enskir menn svo ódir ad ekkert héltvid. Og svo lauk ad Gravina flýdi med 10 skip til Kadixborgar, og komst naudugloga undan. Öllum ödrum skipum eyddu Enskir menn eda tóku.

ad Neapels konúngur, en þótt hann ætti ad heita
sátt vid keisarann, hafdi leyft Enskum mönnum og rí
nesskum landgaungu, og setid adgjördalaus medan þ
drápu Frakka þar í landi. Flýdi nú Ferdínand k
úngur til Sikileyar, en Jósef bródir Napóleons, gjör
ist konúngur yfir Neapels ríki. Þetta hid sama á
vard annar bródir Napóleons, sá er Lodvík hét, kon
úngur á Hollandi. Um midsumarsleiti þetta ár, (12
Júl.) hófst og félag þad, er kallad var: Rínarsam
band, geingu 16 höfdíngjar í þad af Þýzkalandi. E
Napóleon setti þad á stofn, til varnar móti enum
nordlægu ríkjum, Rússaveldi og Prússalöndum. Skyld
höfdíngjar þeir er í sambandid geingu, ætíd hafa vi
búnar 63 þúsundir manna, þá er Frakkar þyrftu lid
vid. Sjálfur var Napóleon verndari (Protector) fé
lagsbrædra þessara. Sögdu þeir nú skilid vid Frans
keisara, og vard hann ad leggja nidur nafnid: Þýzka
lands keisari, og kalla sig Austurríkis keisara. Hef
ir þad nafn haldist sídan. Margir af vinum og ætt
mönnum Napóleons komust þá til upphefdar, og urdu
lendir menn, þannig vard Jóakim Murat, mágur
Napóleons, Stórhertogi yfir Bergi; Evgen Beauh
arnois (Evsjen Boharnea), stjúpsonur Napóleons, og
kappi mikill, skyldi erfa konúngstign á Jatalíu eptir
Napóleon, en heita undir konúngur (Vice-konúng
ur) medan keisarinn lifdi. Berthier hershöfdíngi fékk
til umráda Nýkastala fylki í Sveiz. Í Feneya
löndum enum fornu hófust ýms ný hertogadæmi, er
hershöfdíngjar og gædingar Napóleons feingu: t. a. m.

Dalmatia, Istria, Friúl, Zadóre, Bellúno, Conegliano, Treviso, og sl. er þessir feíngu: Soult Bessieres, Duroc, Champagny, Victor, Moncéy, Mortier, o. s. fr.

Snemma á þessu ári andadist Pitt (æzti rádgjafi Engla konúngs), er verid hafdi hinn skjædasti óvinur Frakka. Kom þá Fox í stad hans. Fox var enn mesti mælskumadur, eins og Pitt hafdi verid, en vinur Napóleons, og dróg þad til þess, ad farid var ad tala um sættir milli Frakka og Rússa og Englismanna, en Fox andadist um haustid sama ár, og vard þá ekki af sættum.

Nú er ad segja frá Prússum; ad þeir sáu, þótt seint væri, ad þeir höfdu setid adgjördalausir helzt ofleingi, enda hafdi Napóleon gjört þeim margt til skapraunar. Gjördi nú konúngur þeirra, Fridrik Vilhjálmur enn þridji, samband vid Rússa og Breta og býr lid sitt. Setur hann Ferdinand Brúnsvíkur hertoga yfir herinn. Hann hafdi verid en mesti kappi, en var nú hnígin mjög á efra aldur, og var ekki vel kunnugt um hernadar adferd Napóleons, en hún var næsta ólík enna fyrri manna. Prússar höfdu mikid lid og fridt, 120 þúsundir manna, en hershöfdíngar þeirra voru annadhvört gamlir menn edur lítt æfdir. Stefndu þeir nú lidinu vestur á leid til Frakklands. En er þá vardi sem minnst, var Napóleon kominn ad baki þeim, og hjá Jena og Auerstädt vann hann hinn frægasta sigur á Prússum (14. Okt. 1806). Ferdínand hertogi vard sár þegar í öndverdri orrustu, og dó litlu sídar. Gekk þá hvört kastalinn á fætur ödrum á hendur Frökkum, og 6 vikum eptir orr-

[illegible] hiá Jena, hafdi Napóleon lagt allt land u
sig millum Rinár og Oddorár. Í þeim lan
bjuggu 9 milliónir manna. Napóleon hélt siálfur
Berlinar höfudborgar Prússa, en lét á medan h
höfdingja sína: Soult, Lannes, Bernadotte, M
rat, Ney og Davoust og fl., elta leifar ens pr
ussa herlids, og taka alla kastala og borgir, sem
hafdi þegar geingid á vald hans. Gjördi Blü
herhöfdingi einna leingsta mótvörn, en sem hann
eigi reisti rönd vid, hörfadi hann undan, en þeir Be
dotte, Davoust og Soult á eptir. Komst Blü
inní Lýbikuborg, og ætladi þar ad verjast, en Fr
ar tóku borgina, og urdu Prússar ad gefast upp o
harda orustu. Svo segja menn ad þar væru sy
1590 manns af Svíum í borginni, er sátu þar vi
fastir fyrir mótvindinum, hafi Bernadotte sýnt á þe
mikla mildi, en þeir lofad honum ósparr, þegar þ
komu til Svíþiódar, og þad síðan dregid til þess
Svíar kiöru hann til konungs yfir sig.

Rússar voru, eins og ádur er sagt, í sambandi
móti Frökkum. Fyrir þá sak hélt nú Napóleon,
hann hafdi lagt allt Prússaveldi undir sig, lidi sín
austur á Pólínaland. Tóku landsmenn þar tveim hön
um móti Frökkum, einsog þeir væru sendir þeim t
frelsis móti Rússum. Litlu fyrir jól 1806. kom Na
póleon keisari siálfur til Varskár, (þad er höfudb
Pólínalands): Beiddu Pólskir menn hann þá ad he
ad nýju konungsríki þeirra, og giöra þiódina sjálfráda
Keisarinn lofadi ad sinna beidni þeirra, en hvad þ

[illegible] marga fyrir standa til þess óskum þeirra gæti orðið framgeingt. Um þessar mundir samdi Napóleon frið við Hollands kjörfursta, er þá fékk konúngs nafn;

En það er nú frá Rússum að segja, að þeir heldu liði sínu vestur á Pólínaland. Hétu fyrirliðar þeirra: Kaminsky, Benningsen, og Buxhövden. Urðu nú margar smá orrustur, og báru Frakkar jafnan hærra hlut, (t. a. m. við Narew-fljót og hjá Pultusk). Í Febrúar mánuði, þenna sama vetur, börðust Rússar og Frakkar hjá borg þeirri er Eyla heitir, stóð sá bardagi í 2 daga, og var hinn mannskæðasti. Þóttust hvorutveggju hafa unnið sigur, og héldu kyrru fyrir um hríð. Þá lét Napóleon herhöfðingja sína taka ýmsar borgir og kastala á Weiksel- og Oderárbökkum. Ein af þeim borgum var Danzik (Danzig), mikil borg og auðig, við Weikselá, og skamt frá Eystrasalti. Sá hét Lefebvre er hana tók, en Rússar og Prússar vörðu. Eptir það var leitað um sættir milli Frakka og Rússa, en það kom fyrir ekki, og munu Englismenn hafa átt þar mestan þátt í, enda hæfði og Rússakeisari ekki orðið fyrir svo stórkostlegum óförum sem Austurríkismenn og Prússar. Héldu því ófriði enn; Urðu þá ýmsar smá orrustur, til þess er hvorutveggi herinn hittist hjá Friðlandi (Friedland), 14 Júní 1807. Þá mælti Napóleon: þessi dagur er heilladagur; á honum vann eg sigur hjá Marengó. Tókst þar en harðasta orrusta, og stóð allan dag til kvölds, og fengu Frakkar mikinn sigur. Héldu nú Rússar aptur inn í sitt landamæri. Eptir það var samin friður í

borg þeirri er Tilsit heitir, (7 Júlí 1807), mi Frakka og Rúsöa, og 2 dögum sídar millí Frakka o Prúsöa. Fékk þá Rúsöakeisari nokkurn hluta Pólln lands. Prúsöa konúngur fékk ad halda konúng nafni, af miskun Napóleons, og sakir virdínga hans vid Rúsöakeisara, en helfíng ríkis síns mi hann, og fékk Napóleon sumt af því, Saxlands kon úngi í hendur; sumt lagdi hann til hertogadæmis þe ens nýa, er hann kalladi Varská (Póllnaland); en hi vestlægu heröd af Prúsöa ríki, lagdi keisarinn til ein nýa konúngsríkis á Vestfali. Það ríki gaf hann bróð ur sínum Hieronýmusi. Fékk Napóleon þannig al yfirráð á Þýzkalandi.

Skömmu eptir orrustuna hjá Jena (1806), medan Napóleon dvaldist í Berlín, setti hann það í lögum, ad Frakkar og bandamenn þeirra í Nórdurálfu skyldu eingá verzlun eiga vid Breta, edur landeignir þeirra í ödrum heimsálfum, en öll þau skip er breyttu móti bodi þessu, og allur varníngur enskur skyldi upptækur hvar sem hittist. Hafa menn kallad lagabod þetta: meginlands bann (Continental System), fyrir þá sök, ad Napóleon vildi þraungva öllum þjódum á meg inlandinu til ad hlýdnast því. Bretar létu ekki leingi bída ad hefna sín. Trufladist þá öll verzlun manna og vidskipti, nálega um allan heim, fyrir sakir fjandskap ar og ofríkis þessara tveggja þjóda.

Ein af þeim þjódum er var í sambandi vid Napóleon, og einna helzt fékk ad kenna á hatri Engl ísmanna, voru Danir. Seint á sumri 1807, sendu

rekar flota mikinn til Eyrarsunds, og heimtudu ad Danir seldu sér af hendi herskip sín. Því neitudu Danir. Settust þá Bretar um Kaupmannahøfn og voru frekar 40,000 manns, en Danir høfdu lítid lid í borginni, nálægt 5 þúsundum hermanna, og 3 þúsundum ýmsra manna er lítt voru vopnum vanir. Sá hét Peymann er þá hafdi herstjórn í Kaupmannahøfn, hann var þá á gamals aldri, og kalladur eingínn kappi. En konúngurinn Kristján 7di, og Fridrik son hans, konúngsefnid, voru á Holsetalandi med megin her Dana, til ad verja landamærin, því þá var mjøg róstusamt á Þýzkalandi. Bretar gjørdu harda skothríd á borgina, og brenndu 300 húsa. Sáu þá Danir sitt óvænna, og beiddust grida. Vard sættum ákomid med þeim kostum: ad Bretar skyldu fá øll herskip Dana, hafa øll umrád yfir kastala og høfn borgarinnar, um 6 vikna tíma, en vera á brottu þadan ad þeim tíma lidnum. Bjuggu nú Bretar herskip Dana af miklu kappi til burtsiglingar, og á ákvednum tíma héldu þeir burt frá Kaupmannahøfn, med 18 línuskip, 15 fregátur og 30 skip smærri. Fridrik konúngsson vildi ekki samþykkjast uppgjøf Peymanns, og sagdi Bretum stríd á hendur. Lendti sá ófridur mest í því, ad Bretar og Danir tóku kaupfør hvørir fyrir ødrum. Þá søgdu, og Danir Svíum stríd á hendur, því þeim þókti þeir ótryggilegir. Um þær mundir (1808), andadist Kristján konúngur enn 7di, en kom til ríkis Fridrik enn 6ti, sonur hans. Voru þá Danir í vanda miklum, eins og ad líkindum rædur. Það

ár héldu Svíar her sínum til Noregs. Tóku No
menn hraustlega á móti, og ráku þá af höndum
Var þá Kristján Ágúst, frá Ágústaborg, fyrir
Norðmanna; hann hafði þá landstjórn í Noregi fy
hönd Dana konungs, og þókti gott höfðingja ef
Um þessar mundir létu Svíar Finnland fyrir Rú
um. Var þá mikill kurr í Svíum, og kómst svo,
þeir hlupu upp til óeirða gegn konungi sínum, G
stafi enum 4da, Gústafssyni ens 3ja, og ráku ha
frá völdum (13. Marts 1809), en tóku [illegible] konún
Karl hertoga af Súðurmannalandi, föðurbróður G
stafs fjórða: Karl var hinn 13di með því nafni. Það
sömdu Svíar frið við Rússa og Dani. Karl konún
ur átti ekki barna, og tók sér í sonarstað Kristján Á
gúst, hann er áður var nefndur, en hann andaðist lít
síðar, og lékkur mikill grunur á að hann hafi dáið a
eitri. Kjöru þá þjóðfulltrúar enn frakkneska hershöf
íngja Bernadotte til ríkiserfingja í Svíþjóð, og tó
Karl konúngur hann sér í sonar stað. Tók þá Berna
dotte við trú Prótestanta, breytti nafni, og nefndi sí
Karl Jóhann. Þá er ófriður hófst aptur milli Frakk
og Rússa (1812), gengu Svíar í lið með Rússum,
með því skilyrði: að Rússar styrktu þá til að ná
Noregi undan Dönum. Gjörðist þá konúngs efni
Svía, æðstur foríngi fyrir liði bandamanna á Norður-
Þýzkalandi. Eptir orrustuna hjá Leipzig (1813),
réðist Karl Jóhann á Hólsetaland, og þröngvaði
Danakonúngi til að semja frið í Kíl (1814). Létu
þá Danir Noreg af hendi til Svía, en fengu apt

e Rex-ey, og hann hlaut Vindlands er Gotar áttu; Þeßir: Dana konúngur síðan látið þau lönd til Prússa, en feingið aptur Láenborg og nokkurt fé í kaupbæti arum. Vildu Norðmenn í fyrstu ekki gánga undir Svía, og tóku til konúngs yfir sig Kristján Friðrik, landsstjóra sinn. Hann var náfrændi Friðriks konúngs ns 6ta, og erfði síðan ríki í Danmörku eptir hann, sem og kunnugt er orðið. En svo fór að Norðmenn urðu undan að láta, og samþykktist Karl konúngur inn 13di stjórnarlögum þá er þeir höfðu sett sér, og sem mjög er frjálsleg, og miðar til að varðveita og efla þjóðfrelsi landsmanna, hefir Noregur síðan tekið stór-miklum framförum. Karl konúngur andaðist 1818; kom þá Karl Jóhann (hinn 14di) til ríkis, og hef-ir þókt merkur konúngur að mörgu.

Nú víkur sögunni aptur til Napóleons keisara, og þá fyrst vestur á Spán. Þar réði fyrir sá kon-úngur er Karl hét, hinn fjórði með því nafni, hann var hið mesta veselmenni, heimskur og duglaus, og ó-máttugur þess að stýra Spánverjum, hraustri þjóð og drenglyndri. Konúngur átti þann son er Ferdínand hét. Hvorugur þeirra feðga réði þá miklu þegar hér var komið; en völdin voru öll í höndum dróttníngar og ráðgjafa konúngs, þess er Goði (Godoy) hét; hann var og kallaður friðarhöfðíngi (Fredsfyrste). Litlu fyrir en síðustu aldamót höfðu Spánverjar bundið félag við Frakka, og þóttust hafa beðið ógagn af. Eign-aði þjóðin það mest hrekkjum og ódugnaði Goða ráð-gjafa, og var það mála sannast. Ferdínand konúngs-

sem var hinn mesti óvinur rádgjafans, og fyrir
hafdi þjódin mikid traust á honum. Konúngur
rádgjafinn létust vera miklir vinir Frakka, en ad t
ótta sú hafi verid á völtum fæti, má ráda af því,
þá er ófridurinn vakrist milli Napóleons og Prú
(1806) reis Godi upp, og eggjadi Spánverja til s
skapar og lidsafnadar móti Frökkum. Þetta frá
Napóleon keisari á vígvellinum hjá Jena. Kém
honum þá til hugar ad Godi skuli til nokkurs h
vakid ófrid á Spáni, og nú skuli hann reka Karl k
úng og ættmenn hans frá völdum. En kænlega v
ad því ad fara. Var keisara þad nokkur huggun,
sundurþykki og flokkadrættir voru vid hird Spánar k
úngs. Þegar Napóleon hafdi sigrast á Prússum
vard Fridarhöfdinginn hræddur í meira lagi,
vildi fridmælast vid keisara, og kvadst einúngis ha
kallad menn til vopna á Spáni, af ótta fyrir Portú
gals mönnum og Marokkum. En keisari mælti
til, ad Spánar konúngur léti sig fá til umráda 1600
vopnadra manna, til ad auka med herlid sitt nordan
Þýzkalandi. Vard konúngur vel vid bæn hans, o
sendi hershöfdingja sinn einn, er Rómana hét, me
einvala lidi til Napóleons. Nálægt veturnóttum 1807
gjördi Napóleon keisari leidángur á hendur Portúgals
mönnum, og gaf þeim ad sök, ad þeir væru sér ekki al
trúir en hefdu mikil mök vid Enskamenn. Lagdi Junot
hershöfdingi allt Portúgalsríki undir sig, en konúngu
flýdi, og hirdsveit hans öll, til Brasilíu. Á Spáni
fór sundurþykki vaxandi milli Karls konúngs og Ferdin

ands sonar hans. Tók Ferdínand á laun ad semja vid Napóleon, en Godi komst ad því, og var þá koníngs son høndum tekinn. Vard hann ad bidja fødur sinn fyrirgéfníngar, og komust þannig sættir á med þeim fedgum.

Öndverdlega á ári 1808 héldu Frakkar her sín um inná Spán, var Murat mágur Napóleons yfirhershøfdíngi þeirra. Vid þad vaknadi þjódin og sá ad Godi hafi dregid sig á tálar. En Godi rédi koníngi til ad flýa á burt; en er þjódin vard þessa vís, laust upp ófridinum, var Godi høndum tekinn, og meiddur og settur í myrkvastofu. En koníngur vard svo hræddur, ad hann lagdi nidur vøldin, þótt hann vildi ekki kannast vid þad, þegar frá leid. Settist Ferdínand koníngsson í hásæti fødur síns, og tók þjódin vid honum tveim høndum. En litlu sídar halda Frakkar lidi sínu til Madrídar, og vildi Murat ekki kannast vid koníngdóm Ferdínands. Tekur Ferdínand þad ráð, ad hann leitar á fund Napóleons, og kýs heldur ad eiga allt undir miskun hans, enn drengskap og fylgd þjódar sinnar. En sem hann kemur á fund keisarans, er honum sagt ad hann verdi ad sleppa øllu tilkalli til ríkis á Spáni, fyrir því ad keisarinn ætli þad ødrum. Stefnir nú Napóleon til sín Karli koníngi, ættmønnum hans øllum, og Goda rádgjafa, og lýkur svo med þeim, ad þeir Karl og frændur hans affala sér øllu tilkalli til ríkis á Spáni. Setur nú Napóleon keisari, Jósef Neapels koníng bródur sinn, til ríkis á Spáni, en Murat í stad Jósefs yfir Neapelsríki. En þó Karl koníngur

mætti heita sigrabur, var hin [illegible] hjed á
dunnin, þókti henni sér gjørd hin mesta vanvirda,
útlendur høfdíngi var settur þar til valda, henni þ
naudigt. Hófst nú ófridur um allt land, og stó
6 ár. Sýndu Spánverjar mikla hreysti og samheld
og þó þeir bidu opt ósigur fyrir Frøkkum, má þó s
ad Napóleoni tækist aldrei, med øllu, ad leggja þá u
ir sig. En hinsvegar er adgætandi, ad Spánve
hefdu ei getad, af egin ramleik, varist alla þá tíd
ir Napóleoni, ef Englismenn hefdu ekki veitt þeim
ófridurinn á ødrum stødum kallad Napóleoni. Þ
og hann í fyrstu sendt of fátt lid til Spánar. H
høfdíngjar Napóleons héldu lidi sínu í ýmsar áttir
Spáni, og høfdu flestir þeirra sigur. Jósef konúng
hélt til Madridar (20 Júl. 1808) og settist ad vøldu
En lítlu sídar gafst Dupont hershøfdíngi upp fy
Spánverjum, med 16600 manns, þar sem heitir
Bæli (Baylen). Vid þad úr Spánverjum hugur.
Bretar sendu óbilkvaddir her manns til lids vid þ
Portúgalsmenn. Þá søgdu menn í Gallizíu, (hé
vestan á Spáni) vid Breta: Vopn og fé viljum v
þiggja af ydur, en menn skortir oss ekki. E
hér Artúr Wellesley er stýrdi lidi Breta, og m
hans sídar getid. Lítlu fyrir orrustuna á Bæli, va
Jósef ad flýa frá Madrid. Um þessar mundir van
Wellesley mikinn sigur á Júnot í Portúgal, og la
svo þeirra vidskiptum, ad Frakkar urdu ad rýma lan
id, og fluttu Bretar herlid þeirra sjóleid heim á Fra
land. Þegar Napóleoni komu þær fregnir, þótti ha

nan mikid lid bædi af Fracklandi, Þýzkalandi og
talíu, og býst nú sjálfur til ferdar vestur á Spán; en
ur hann færi þá fór, hittir hann Alexander Rússa-
isara í Erfurt (27 Sept — 14 Oct.), og bundu þeir
í enn fastar med sér sætt þá, er þeir höfdu gjört
illi sín í Tilsit. Sídan ritudu þeir bádir Engla kon-
ngi og budu hanum sættir, og mæltust til vináttu, en
ikt var ekki ad nefna. Þessu næst heldur Napóleon
ned 200 þúsundir manns vestur á Spán; verda þar
jót umskipti, og á einum mánudi hefir hann lagt allt
andid undir sig, og tekid Madrid. Flýdu Bretar
undan til skipa, og mistu ádur fjölda manna, og hers-
höfdingja sinn Jón Mór (Moore). Tók nú Jósef
aptur vid ríkisstjórn á Spáni. En Napóleon hélt
heim til Fracklands, (í Janúar 1809), því hann hafdi
spurt ad Austurríkis menn hefdu lidsafnad mikinn og
vidbúnad. Og setur eptir á Spáni nokkra af hershöfd-
ingjum sínum til ad halda áfram ófridi vid Spánverja.
Veitti þeim ýmsum betur. Bretar sendu ad nýu Wellesley
þángad med miklu lidi, og vann hann sigur á Frakk-
um hjá Talavera-borg (28 Júl. 1809), og fekk þá
vidurnefnid Wellington. Þó vard Bretum einn lítid
ágeingt eptir þenna sigur, því Napóleon sendi þegar um
veturnætur (þá er hann hafdi sigrast á Austurríkis
mönnum, og samid frid vid þá) herlid vestur á Spán.
Geingu þeir þá fast fram hershöfdingjar hans: Mas-
sen og Soult, og hrucku enskir menn undan.
Árid 1810, og 1811 báru Frakkar hærra hlut á
Spáni. Fekk þá einn af hershöfdingjum Napóleons,

er Suchet hét, mikinn ordstýr, gaf Napóleon h
um hertoga nafn (Albúfera) fyrir sakir hreysti
framgaungu. En þó Frakkar ynnu margan frægan
ur, létu Spánverjar ekki hugfallast, heldur rédu þeir
Frakka, og áttu vid þá margar orrustur og smáar,
veitti stundum betur. Þegar ófridurinn hófst milli
Rússa og Frakka (1812), rann upp nýr vonarde
ur fyrir Spánverjum. Því bædi var þad, ad keis
inn bodadi til sín nordur, ýmsa herflokka af Spá
en sendi ekki þángad lid í þeirra stad, svo var
Wellington jafnan vidbúinn, er hann sá sér færi
ad gjøra Frøkkum árásir þar í landi; en þad sem
mest og best efldi Spánverja til øruggrar mótvarn
var, ad nýtt skipulag komst á þjódmálefni þeirra. En
því var svo háttad: Hid ædsta landstjórnar félag
Spáni, hafdi komid því á, ad fulltrúaþing (Cortes)
yrdu sett í landinu, til ad ransaka þjódmálefni, og
semja nýja stjórnarskrá, er nokkud skyldi takmarka kon
úngsvaldid. Samþykktist þjódin stjórnarskrá þessa
ari, og hét ad fylgja henni, (18da og 20sta
Marts 1812). Sást þad skjótt hvørsu vel hún átti
vid, og hvørsu krøftuglega freisid leiddi þjódina
til framkvæmda. Enda tóku og adrar þjódir þessa
stjórnarbót gylda. Þessu næst vann Wellington
mikinn sigur á Marmont hershøfdingja Napóleons,
hjá Salamanka, vard þá Jósef konúngur enn ad nýu,
ad leita burt úr Madrid. Þó tókst Soult, kappanum
um, ad rétta vid aptur ad nokkru, hluta Frakka, og
settist þá Jósef aptur ad voldum. En skømmu seinna

-odadi keisarinn, Soult á sinn fund med 50,000 manns, en Jourdan herhöfdíngi kom í hans stad. Stódst þá ekkert vid Bretum úr því, og Wellington vann nafnfrægan sigur, hjá Wittoria, á Frökkum (21ta Jún. 1813), urdu þá Frakkar ad flýa undan nordur yfir Pýrenæafjöll. Var þá útgjört um ríkisstjórn Jósefs á Spáni, og sá hann aldrei sídan þad land.

Nú er ad segja frá Napóleoni keisara, ad hann bjó ferd sína af Spáni, nálægt midjum vetri 1809, þá er hann spurdi lidsafnad Austurríkis manna, og héldur nú sem hvatlegast til Parísarborgar, og safnar lidi. En þegar um vorid, fyrir sumarmál, heldur Karl erkihertogi, lidi þeirra Austurríkis manna vestur á Bæaraland, og hefir allt ad 200 þúsundum vígra karla. Jóhann, bródir Karls, stefnir, í ödru lagi, lidi sínu til Tyrólalands, og hefir 80 þúsundir; en Ferdínand, þridji bródirinn, heldur med 36 þúsundir til Pólínalands. Er svo sagt, ad þá hafi vopnast í Austurríki alls 400 þúsundir manna. En hér fór sem fyrr, ad Napóleon reyndist hyggnari og hamíngjumeiri enn óvinir hans. Hann rédist á Karl erkihertoga, átti vid hann 5 orrustur, hvörn daginn eptir annan (19da til 23ja April), einkum hjá Ekkimúla (Ekkmühl) og Regensborg, og fékk sigur í öllum, hélt þá Karl undan austur á Væheimaland, en Napóleon hélt til Vínarborgar, og gafst stadurinn upp fyrir honum (13. Maii). Jóhanni erkihertoga vard í fyrstu nokkud ágeingt á nyrdra-Vallandi, móti Evgeni, stjúpsyni Napóleons, en sídan veitti Evgeni betur og rak hertogann af hönd-

inn fór nordur yfir Dóná. Líkt þessu gekk Ferdi
Hann tók Varsjárborg, en þóktur höfdíngi sá er
Katówsky hét, enn mesti kappi, rédist í móti hu
og lauk svo, ad Ferdinand hélt undan og færdist á
Nú þótt Karl erkihertogi hefdi bedid ósigur fyrir
Napóleoni, og ekki getad varid höfudborgina, hafdi han
enn mikinn her vígbúinn þar í grend fyrir n
Dóná, og beid þess ad Napóleon færi austur yfir
Skamt frá Vínarborg rennur Dóná í þrem kvísl
Þar lét Napóleon gjöra brýr á ána, og héldu fram
herhöfdíngjar hans, Massena, Bessieres og Lan
med 85 þúsundir manna austur yfir brýrnar, og fy
lidi sínu millum Asperns og Esslinga-Þorps.
rédist Karl erkihertogi ódar ad þeim, med 100
undir, tókst þar en hardasta orrusta. Var Asm
[illegible], en Frakkar vörduzt af mikilli hreysti. Er
um ord á gjört, hversu hardt Massena gekk fram,
hrukku þar allir fyrir, sem hann var í móti; bor
þeir hann dag allan til kvölds. En er nótt var ko
segja sumir, ad Karl erkihertogi hafi brotid
brú þá, er Frakkar höfdu gjört yfir vina vestustu
breidustu kvíslina, en adrir segja ad vöxtur hlj
ána, og hafi hún sjálf brotid brúna af sér, en hvo
sem hafa réttara ad mæla, þá er þad víst ad m
her Frakka sat fyrir vestan ána, og átti eingan þátt
orrustu þessari. Napóleon var sjálfur kominn aus
yfir. Þegar í birtíngu daginn eptir, lagdi Karl er
til orrustu, og berjast menn af mikilli grimd, en er á
daginn var [illegible] sagt ad [illegible] brotin

ána, sjer hann þá, ad hann mun ekki sigrast, í það sinni, á Austurríkis mönnum, en býdur Lannesi og fleirum af hershöfdingjum sínum ad verja orrustuvöllinn, og láta síga undan yfrá ey þá, er næst liggur austast bakkanum, og Lóbá heitir. Var þá barist ákaflega, og létu hvorirtveggju mikid lid; í þeirri svipan kom fallbyssukúla á Lannes, og tók af honum bádar fætur fyrir ofan kné. Lét Lannes bera sig þángad sem Napóleon var, og sem keisarinn sá ad hann var særdur til ólífis, fékk hann ekki tára bundist, enda var þar eptir manni ad sjá. Lannés lifdi 10 daga vid mikil harmakvöl, og dó sídan. Fleiri féllu í orustu þessari, hershöfdingjar af Napóleons keisara, þótt ekki séu þeir nefndir hér. Eptir þetta lét keisarinn fyrirberast á Lóbá-eyu, og gjöra aptur brú á ána. Þóktust hvorirtveggju, bædi Frakkar og Austurríkis menn, hafa unnid sigur. En sem Napóleon hefir dregid ad sér allt lid sitt, og Evgen komid til móts vid hann, heldur hann öllu lidinu austur yfir Dóná, og ber nú lítid til vidinda, til þess er hann hittir Karl erkihertoga hjá Wagrams-þorpi. Tókst þar en hardasta orusta, og stód 2 daga (5ta og 6ta Júlí). Þar fékk Napóleon sigur, en margir féllu af hvorumtveggju. Um haustid, þetta hid sama ár, komst fridur á (14da Okt.) í Vínarborg. Lét Franz keisari þá mikid land laust vid Napóleon, og samþykkti allar adgjördir hans á Ítalíu, Portúgal og Spáni.

Eptir ad þessi fridur var saminn, gjördist Napóleons ríkari og vídlendari enn nokkru sinni ád-

ur. Þó var það eitt er honum þókti vanta, …
var: að hann átti ekki lífs afkvæmi, er tekið
ríkið í arf eptir hann. Fyrir þá sök sagði …
skilið við Jósefínu drottníngu sína, og fékk …
Maríu Lóvísu, elztu dóttur Franz keisara; fór …
kaup þeirra fram í Parísarborg (1. og 2. Apríl 18…
Ari síðar (20 Marts 1811) ól María Lovísa s…
barn, var það vatni ausið, og kallað: Napól…
Franz Karl Jósef. Hann var þegar í vöggu kall…
konúngur Rómaborgar. Nú héldu menn að fri…
og samlyndi mundi haldast milli Napóleons, og ann…
stórhöfdíngja í Norðurálfu, en sú von brást. Me…
ófriður sá stóð, er nú var gérið millum Frakka og A…
urríkis manna, hafði Napóleon svipt Páfann, öll…
veraldlegum yfirráðum, og þó páfinn lýsti banni y…
keisara og öllum hans erindsrekum. fór Napóleon s…
fram, og lætur taka páfann höndum og flytja …
Savóna-borgar á Frakklandi, og sat hann þar 3 …
Arið 1810 kollvarpaði Napóleon stjórn ýmsra s…
fylkja bæði á Pýzkalandi og Italíu, og um þær mund…
jók hann Hollandi við ríki sitt, en Lodvík, konúng…
bróðir hans, lagði niður konúngdóminn, fór af lan…
burt, og lét fyrirberast í Austurríki. Hið frakkneskt…
einvaldsdæmi taldi nú 130 fylki (Departement), …
42 milliónir manna.

Þessu næst bar það helzt til tíðinda, að ófrið…
vakrist millum Rússa og Frakka. Rússum st…
jafnan ótti af yfirgángi Napóleons, og þó Alexand…
keisari þæktist vera mikill vin Napóleons og hefði l…

ið honum, að láta af allri kaupverzlun við enska menn, þá áttu Rússar eins eptir sem áður kaupskap við þá, enda gátu þeir valla hjá því komist. Öndverðlega á ári 1811, tók Alexander að safna liði um ríki sitt; semur frið við Tyrki, og gjörir samband við Breta og Svía, og ena spánversku þjóðfulltrúa (Cortes). En hinsvegar dregur Napóleon keisari saman óvigan her, bæði af Frakklandi og Italíu, og frá bandamönnum sínum, Prússum, Austurríkis-mönnum og Pólskum, og stefnir því liði að heiman á öndverðu sumri 1812. Er svo sagt að þar hafi komið saman 500 þúsundir manns. Þessu liði heldur hann austur á Rússland. Rússar höfðu lið nokkru minna, og fyrir því tóku þeir það ráð, að hætta ekki til höfuðbardaga við Frakka, heldur láta síga undan inná eyðimerkur og ófærur, eyða bygð allri og vistum, mæða Frakka í mörgum orrustum og smám, og bíða svo þess að veturinn kæmi, og geingi í lið með sér. Héldi nú Frakkar áfram, eins eptir sem áður, þóktust Rússar eiga sigurinn vissan. Hvorttveggja varð. Napóleon hélt áfram, en Rússar hörfuðu undan, brendu borgir og vistir, og gáfu Frökkum aldrei færi á að eiga við sig stórorrustur. Sjöunda dag Sept. átti Napóleon við þá mannskæða orrustu, við á þá, er Moskwa heitir, og viku síðar heldur hann inní Moskó, ena miklu og fornu höfuðborg Rússaveldis. En keisara hnikkti heldur enn ekki við, er hann sá hvörsu allt var þar kyrrt og þögult. Varð hann þess skjótt vísari, að Rússar höfðu haldið á burt úr borginni með mestan fjárhlut sinn, en höfuðsmiðs

urinn. Rostopschin hafdi láted þar eptir setja menn
hinsa adra, er leggja skyldu eld í borgina og b
hanna til ösku, svo Frakkar fengi þar ekki fest fót f
Skömmu menn hefdir dyggilega þad sem fyrir þá
lagt. Brann svo mestall borgin á 6 dögum; og f
Frakkar ekki stadist. Sá Napóleon ad hér var
til sætu bodid, og fyrir því reyndi hann ad ná f
um vid Alexander; en Alexander dregur fyrst l
ad svara honum, og sídan neitar hann öldungis sætt
Neyddur þá Napóleon þad af ad halda heim á l
Þad var um vetrnætur (19 Oct). Geck þá v
ad med slisörum og hardum; dóu Frakkar vid marg
[illegible], bædi illvidri, vistaskort, og [illegible] er ein
gjördi þeim fyrirsátur og vódist á þá hvar sem h
gast. Hrundu þá nidur bædi hestar og menn af Fra
um, og í midjum Decembermánudi komust leifarnar
þessa enum mikla her, þúnar allslausir, vestur y
Wiernelfu (Niemen). Napóleon fór sjálfur lítlu á
frá hernum, og hélt sem hradast til Parísarborgar, þ
hann vissi ad sín mundi þar vidþurfa, en setti Mur
at mág sinn fyrir lidid. Litlu sídar fór Murat f
hernum og heim í ríki sitt á Ítalíu. Tók þá Evgen
vid herstjórn í stad hans, og vard ad horfa undan e
vestur þeirra er eptir sóttu, vestur yfir Hamborgarelfu
fylgdu Rússar fast á eptir. Þá gripu og Prússar t
vopna og gjördu samband vid Rússa. Sýndu Prússa
þá all mikla atorku, og höfdu mikid vopnabrak o
háreysti. Napóleon var þá og heldur ekki adgjörda
laus. Þegar um vorid 1813 hafdi hann komid sér

undir mikid lid, og stefndi til móts vid óvini sína. Átti hann vid Rússa her og Prússa snarpa orrustu hjá Lützen (2an dag Maí-mán.) og fekk sigur. Litlu sídar átti hann tvær orrustur vid bandamenn (hjá Bauzen og Wurschen) og fór á sömu leid. Var þá vopnahlé samid, og stód þad 10 vikur, töludu menn þá um sættir, en vard þó eigi áfomid. Hófst ófridur ad nýu. Gengu þá Austurríkis menn og Svíar í lid med fjandmönnum Napóleons. Höfdu bandamenn 800 þúsundir vopnadra manna. Nádi sá her nordan frá Eystrasalti og sudur á Ítalíu *). Napóleon hafdi ad öllu samtöldu allt ad 500 þúsundum manna.

Um þessar mundir brauzt sambandsherinn sunnan af Böheimi nordur á Saxland, og bjóst ad taka Drásdenar-borg. Þar kom Napóleon til móts vid hann. Vard þar orrusta hörd, og stód 2 daga (26 og 27 Aug.). Fekk Napóleon sigur, en bandamenn flýdu sudur á Böheimaland. Í þeirri orrustu fell hinn frægi hershöfdingi Moreau. Hann hafdi dvalizt um hríd í Vesturálfu, en Alexander Rússakeisari baud honum á sinn fund, og hafdi hann í rádum med sér. Átti Moreau eigi í alllitlu strídi vid sjálfan sig, ádur hann gæti gengid í lid med óvinum lands síns.

En þótt Napóleon fengi sigur í orrustu þessari, bidu hershöfdingjar hans á ödrum stödum ósigur fyrir

*) Þad má ei þannveg skilja, ad madur hafi stadid vid mann í fylkingu á allan þann veg, heldur svo, ad fylkingum bandamanna hafi verid skipad í þeirri stefnu, og þá vída verid lángt bil á milli þeirra.

Blücker herhöfdingja og Karli Jóhanni, kon efni Svía, og fyrir því gat hann ekki spornad því, ad enir smærri herflokkar bandamanna sameim megin hernum á Bæheimi. Þokadist nú allur sá mikli her nær Napóleoni, og loksins hittist hvorutv herinn á Breidumørk hjá Leipzig. Þar stód nafnfræga orrusta frá 16—19 Octób: mán. 1813 Þar bar Napóleon keisari lægra hlut, þótt hann ø øllum herhøfdíngjum meiri ad hugviti og dirf Var þad bædi, ad hann hafdi lid miklu minna óvinir hans, enda gengu og Saxlendíngar og Wurt bergsmenn undan merkjum hans, þegar orrustan sem hædst, og í lid med bandamønnum. Vard ógurlegt mannfall af hvorutveggjum, en þó meira Frøkkum. Lagdi þá Napóleon á flótta undan til Fra lands. En er hann lagdi upp frá Leipzig, setti ha Poniatovsky og Makdonald og 2 adra af herhøf ingjum sínum, med sveit manna, skyldu þeir geyma þe ad óvina herinn gæti ekki bannad Frøkkum leid yf brú þá á Elsterfljóti, er þeir urdu yfir ad fara. Ba svo rád fyrir gjørt, ad þá skyldi brjóta brúna af ónn er allur her Napóleons væri yfirum genginn. En s bar til ógæfusamlega, ad sá madur er þad verk átti a vinna, vard fyrri til ad eyda brúnni, enn þei Poniatóvsky kæmust ad ánni. Var þá Napóleon m megin herinn kominn vestur yfir, en hinir sátu eptir

---

*) Þann 18 Oct. gengu Saxlendingar og Wurtemb: menn lid med óvinum Napóleons, og sá hann þá hvør endir mund á verda orrustunni.

yrir austan med einar 12 þúsundir manna. Sóktu rlí andamenn ad þeim sem fastast, og høfdu óslýanda her. lrdu Frakkar þar ofurlidi bornir, sem vid var ad búast, og annadhvort høggnir nidur edur handteknir. Fórust og margir á sundi, þeir er hlaupid høfdu í fljótid og viljad leggjast yfir. Pad sáu menn seinast til Poniatóvskys, ad hann keyrdi hestinn sporum og hleypti úti fljótid, og hvarf þar. En Makdónald syndti yfir.

Napóleon hélt lidi því, er þá var eptir med honum, vestur ad Riná, en ádur hann nædi þángad, rédst í móti honum hershøfdingi sá, er Wrede hét, med 60.000 manns af Bæaralandi og Austurríki. Vard fundur þeirra þar sem heitir ad Haná. Napóleon tók svo á móti, ad 10 þúsundir féllu af Þjódverjum, en hinir flýdu vídsvegar er af komust. Eptir þad hélt hann leidar sinnar vestur yfir Riná, og steig ekki fæti sídan á Pýzkaland.

Odar enn Napóleon var kominn heim á Frakkland, risu upp þær enar Pýzku þjódir er hann hafdi haldid í ánaud. Aldinborgar, Hessa og Brúnsvíkur høfdingjar settust aptur ad vøldum. Engla og Prússa konúngur køstudu aptur eign sinni á lønd þau, er Napóleon hafdi unnid undan þeim. Nidurlendíngar hófu og uppreist, og tók Vilhjálmur frá Oraníu, landstjóri þeirra, þar aptur vid yfirrádum. Austurríkis menn héldu her sínum sudrá Italíu, en þar var Evgen, konúngsefnid, fyrir, og tók svo hreystilega á móti, ad þeir fengu litlu áorkad. Pá bar þad til tídinda (í Jan. mán. 1814,) ad Murat Neapels

féndingur, sleit félagskap við Napóleon, mág sinn og velgjörðamann, en gékk í lið með Austurríkis mönnum. Ætti Evgen þá að verjast á tvær hendur, og tókst honum það svo vel, að kalla mátti hann héldi mest öllu landinu, þegar stjórnarbreytíngin gjörðist á Frakklandi, og Napóleon varð að leggja niður völdin.

Þannig breyttust viðburðirnir á einu ári. Þjóðirnar streymdu nú að úr öllum áttum, til að hefna sín á Napóleoni, er þær litlu áður höfðu lotið af mikilli auðmýkt. Höfðu menn aldrei séð jafnmikinn mannafjölda samankominn, síðan krossferðir lögðust niður.

Undir árslokin 1813 fóru menn milli Napóleons og fjandmanna hans og báru sáttar orð, skyldi Frakkland halda þeim landamerkjum er náttúran hafði sett því; eru það: Pyreneafjöll, Mundiafjöll og Rín. Lét Napóleon sér það ekki, en Bretar tóku því fjarri. Bjóst þá Napóleon til varnar sem best hann kunni. En óvina herinn hélt inn yfir landamerki Frakklands á ýmsum stöðum. Sendi Napóleon herhöfðingja sína í ýmsar áttir móti þeim, en sjálfur hélt hann (í Jan. mán. 1814) norður í land til móts við Rússa, Austurríkis menn, Prússa og Þjóðverja, og þótt hann hefði lið miklu minna, fékk hann sigur í hverri orustu sem hann sjálfur var viðstaddur; stóð óvinum hans svo mikill ótti af honum að þeir þorðu varla á hann að ráða, hefði hann að líkindum sigrast á þeim, ef herhöfðingjar hans hefðu ekki á öðrum stöðum farið halloka fyrir bandamönnum, og sumir þeirra brugðist honum þegar mest lág á. Ætti nú megin her óvin-

nns einúngis fárra daga leid til Parísarborgar. Þá ekur Napóleon það fángaráds, að hann heldur norð- r fyrir þá, og ætlar svo að koma að baki þeim, og erjast við þá í löndum þeim er liggja millum Rínar g Móselár. Var það að vísu hið djarfasta tiltæki g hefdi ordið bandamönnum að falli; en við það fálu eir, og fyrir því héldu þeir allir lidi sínu viðstöðu- aust til Parísarborgar. Napóleon hafdi sett Jósef ródur sinn til höfudsmanns í borginni. En er hinn riendi her kom að borgarhliðunum, varð það bert að borgarmenn voru ekki allir einshugar. Vildi þjóðvörd- arinn (Nationalgarden) verja borgina meðan nokkur stæði uppi, og margir voru þeir er þannveg hugðu, en stórmenni flest og höfdingjar létu þá annaðhvört hugi fallast, eður snerust undan skyldu við keisarann, sinn lánar- drottinn. Þrítugasta dag Marts mánadar (1814), áttu borgarmenn harða orrustu við sambands herinn, og biðu ósigur. Héldu þá Rússakeisari og Prússa- konúngur daginn eptir sigri hrósandi inní borgina. Settust þeir þegar að rádstefnu. Hélt Talleyrand svörum uppi af Frakka hálfu. Hann var madur stór- vitur; en margt má segja um það, hvörku hollur hann reyndist Napóleoni keisara. Þar urdu málalyktir á ráð- stefnu þessari, og mest fyrir áeggjan Talleyrands: að Napóleon skyldi leggja niður völdin, og eiga aldrei síðan tilkall til, né heldur ættmenn hans. En Lodvík (hinn 18di) af Bourbonna ætt, og bródir Lodvíks 16da skyldi setjast að völdum á Fraklandi. María

drottníng Napóleons, hélt með syni sínum, til Au
ríkis á fund føður síns Franz keisara.

En það er frá Napóleoni keisara að segja,
þá er honum kemur sú fregn, að bandamenn haldi
liðinu til høfuðborgarinnar, bregður hann við skjótt
veitir þeim eptirfør. Gjørir borgarmønnum þau
að hann komi sjálfur til liðs við þá, og biður
verjast vel og drengilega þángað til. Að kvøldi ens
Marts, var hann kominn í grend við borgina.
fréttir hann, að borgarmenn hafa barist um daginn,
ið lægra hlut fyrir bandamønnum, en gefið borgin
þeirra vald. Sjer hann þá í hvørt efni komið
og tekur loks það ráð að samþykkjast vilja og g
bandamanna, og affala sér og ættmønnum sínum
tilkalli til ríkisstjórnar á Frakklandi. Því næst
mønnum ásamt um að láta hann fá ey þá til
ráða er Elba heitir. Það er lítil ey, og liggur fr
undan Toskanaríki á Italíu. Skyldi hann ha
keisara nafni, hafa hirðmenn nokkra um sig, og
allmikið fé af ríkissjóði Frakka, til uppeldis sér
mønnum sínum. Seint í Apríl hélt hann til ey
innar. Gjørðu óvinir hans honum það til skapraun
að þeir leyfðu hvørki drottníngu hans né syni að ko
á fund hans áður hann fór úr landi. Þessu næst v
saminn friður í Parísarborg (30ta Mai 1814). Lé
þá Frakkar af hendi allt það, er þeir høfðu unn
undan øðrum þjóðum síðan 1792, nema lítið eitt
Savoyasveit, nokkur hérøð í Belgíu og við Rín
og greifa dæmið Avignon og Venaissin. Frakklan

Kyldi heita konúngsríki eins og fyrr. Sveifsaland, Holland, og þau lönd á Italíu er Austurríkis menn ekki fengu, urdu ríki fyrir sig. Hin mörgu smáríki á Pýzkalandi, gjördust sambandsríki. Pá var og rádgjört, ad höfdíngjar allir, þeir er átt höfdu í ófridi vid Napóleon keisara, skyldu fund eiga í Vínarborg, á því ári, til ad ræda um, og jafna med sér öll höfud mál efni Nordurálfu = byggja.

Ekki leid lángt um, ádur fridnum væri lokid. Var þad bædi, ad stjórn Lodvíks konúngs ens 18da vard brádum mjög óvinsæl allri alþýdu á Fracklandi, og hinsvegar hófust deilur miklar med höfdíngjum á fundinum í Vínarborg. Vissi Napóleon þetta hvort-tveggja. Og þá er minnst vardi, var hann kominn aptur til Fracklands (1ta Marts 1815). Flykktist þá landsfólkid til móts vid hann, og mátti kalla ad hann væri borinn á höndum til Parísarborgar. En er þetta spyr Lodvík konúngur, flýr hann sem skjótast nordur á Belgíalönd. Voru þá settar til höfuds Napóleoni 2 millíónir fránka *); en enginn madur var sá á Frackландi er legdi hendur á hinn mikla hershöfdíngja; gekk allt landsfólkid þegar til hlýdni vid hann, og urdu hvörki mannavíg né baráttur.

Nú spyrjast þau tídindi til Vínarborgar, ad Napóleon er kominn til ríkis, en Lodvík konúngur stokkinn úr landi. Bregdur þeim þá heldur enn ekki í brún höfdíngjunum, og lýsa því yfir, ad Napóleon

---

*) 1 fránki er svo til ad jafna, sem 30 skildingar danskir.

skal hvergi grid hafa, og falla óheilagur fyrir hverjum manni. Stefna þeir nú lidi saman um alla nordurálfu, og segja menn ad þá hafi verit 1 millión og 365 þúsundir manns móti Napóleoni. En þad er frá honum ad segja, ad hann stefnir þegar til móts vid Breta og Prússa; höfdu þeir lid hálfu meira enn hann, og bjuggust fyrir sunnan á Belgíalandi. Wellington og Blukker stýrdu því lidi. Napóleon rédist fyrst á Prússa og vann á þeim mikinn sigur hjá Ligny (16. Júni). Í þeirri orrustu var hestur skotinn undir Blukker, og féll hann til jardar og ridu Frakkar á hann ofan, en þekktu hann ekki, og fyrir þad komst hann undan. Því næst heldur Napóleon til móts vid Wellington. Vard fundur þeirra þar sem heitir ad Waterló. Þar stód hin nafnfræga orrusta (18da Jún. 1815), bördust hvorirtveggju, Frakkar og Bretar, af enni mestu grimmd, en er bardagann tók ad halla á Breta, kom Blukker ad, med Prússa her, og rédist þegar á Frakka. Setti þó Napóleon herhöfdingja hans er Grouchy hét, til ad hafa gætur á Prússum, en þeir komust fram hjá honum svo hann vissi ekki. Brast nú flótti í lid Napóleons keisara, og fékk hann ekki rétt vid bardagann. Vard hann þá ad flýja til Parísarborgar, og leggja nidur völdin ad nýju. Vildi hann ad sonur sinn erfdi ríkid eptir sig, en því neitudu menn. Hélt hinn útlendi her vidstödulaust til Parísar og gáfust borgarmenn upp fyrir þeim. Þá bjóst Napóleon ad fara til Vesturálfu, en enskir menn höfdu njósn af um ferd hans, og [illegible] af

landi burt, fyrir herskipum þeirra, er þar lágu fyrir landi. Tók hann þá þad ráð, ad gánga á vald Breta, og ætladi helzt ad taka sèr bólfestu á Englandi, en hin enska stjórn leyfdi hönum ekki ad stíga þar fæti á land, en lèt færa hann í útlegd í ey þá, er Elínarey (St. Helena) heitir. Hún er 320 vikur sjáfar í hafi, undan Svarthöfda á Afríkuströndum. Sat Napó-león þar í strángu vardhaldi, og 4 af vinum hans, er Bretar leyfdu ad vera hjá hönum í útlegdinni (Bertrand, Montholon, Gourgaud, Las Cases). Hafdi hann sèr helzt til dægrastyttíngar, ad rita þad er á daga hans hafdi drifid. En er hann hafdi dvalist nokkra vetur í eyunni, tók heilsa hans mjög ad spillast; eignudu menn þad átumeini í innyflum, magnadist þá sjúkleikur ödum, og dró hann til dauda. Hann andad-ist 4 dag Maí mán. 1821. Þá hafdi hann lifad 2 vetur og 50. Var útför hans gjörd (þar á eynni) med hinni mestu vegsemd. En sídan er lík hans flutt til Fraklands (1840) og hvílir þad nú í Parísarborg, eins og hann hafdi sjálfur fyrir sagt litlu fyrir andlát sitt.

Þannig lauk æfi þessa merkis manns, er verid hefir einn hinn vitrasti medal mannkynsins, og svo framkvæmdar mikill ad hann breytti ástandi og kjörum því nær allra þjóda í Nordurálfunni, en ordstír hans er floginn svo lángt sem lönd eru bygd.

Frá frelsisstrídi Grikkja. (1821—1829).

Ár 1453 unnu Tyrkir Miklagard, og brutu undir sig Grikkland, sem kunnugt er ordid. Héldu þeir síd-

an landsfólkinu í þúngri ánaud, því nær um 4 aldir.
Mátti þad svída Grikkjum því sárar, sem þeir höfdu
erft marga af mannkostum forfedra sinna, bædi hugvit,
frelsis anda og hreysti, en hvíklyndir voru þeir og met-
ordagjarnir og tortryggir sem forfedur þeirra, enir víd-
frægu Forn-Grikkir. Hinsvegar voru Tyrkir fáten-
ir í mörgu, en héldu fast vid forna villu fedra sinna,
og þóttust upp úr því vaxnir ad nema sidu annari
þjóda, enn þótt betri væru. Voru valla tvær þjódir
hvor annari ólíkari enn Tyrkir og Grikkir. Má af
slíku ráda, ad Grikkir hafi ekki sem best unad hag sín-
um, og borid harm sinn í hljódi, allt til þess tíma er
höfundi þjódanna þókti mál komid, ad þeir tæku til
starfa, og brytu af sér þrældóms ok Tyrkja.

Ár 1814 stofnudu nokkrir menn grískir félag þad,
er þeir kölludu Vinafélag (Hetæria). Midadi þad í
öndverdu einúngis til ad efla vísindi, medal Grikkja,
en sídan létu félagsbrædur sér einkum annt um ad snúa
hugarfari landa sinna til stjórnar málefna Grikklands.
Sást og vottur þess, þá er ófridurinn hófst, hversu
vel þeim hafdi ordid ágengt.

Alexander Ypsilanti er madur nefndur, hann var
grískur ad ætt, en hafdi verid hershöfdíngi í lidi Rússa
keisara; hann gjördist oddviti ad því, ad Grikkir höfu
uppreist móti Tyrkjum í Moldáar fylki. Þad er
nordast á Tyrkjalöndum. Þetta vard tídinda öndverd-
lega á árinu 1821. Skoradi Ypsilanti á Grikki, ad
þeir skyldu varpa af sér ánaudar oki Tyrkja, og kvad
Rússa mundu verda því medmælta. En sem Alex-

andér Rússakeisara; kemur sú fregn, brást hann reidur vid, rekur Ypsilanta úr tølu hermanna sinna, en gjørir Soldáni þau ord, ad hann megi óhultur treysta á vináttu sína, og engan hlut vilji hann ega ad máli Grikkja. Nú sem Soldán frértir ad Grikkir hafa hlaupid upp til ófridar vid sig, verdur hann ákaflega reidur, og hyggst ad brjóta uppreistarmenn til hlýdni vid sig þegar í stad. Sendir nú her manns í móti þeim, og fara Tyrkir fram med skélfilegri grimmd, og drepa hvørt mannsbarn af Grikkjum er þeir ná. Atti Ypsilanti orrustur vid Tyrki, og lauk svo, ad hann beid ósigur; féllu nálega allir menn hans, en sjálfur komst hann undan á flótta til Austurríkis; þar var honum svo tekid ad hann var settur í vardhald. Ar 1828 var honum gefid frelsi, og á því ári andadist hann. En þótt Tyrkjum tækist ad kúga uppreistarmenn í Moldáar fylki og Vallakkíu, hófst um sømu mundir ófridur mikill á Pelopsey (Peloponnesos, Mórea), og á eyunum í Grikklandshafi, og þann ófrid fengu Tyrkir ekki sefad. Fyrst tóku þeir þad rád, ad ná med brøgdum øllum høfdingjum Grikkja á Pelopsey á sitt vald, og annadhvørt drepa þá, edur halda í fjøtrum, og fyrir því stefndu þeir þeim til fundar í Tripóliza, høfudborg þar í landi. Voru þeir og margir er þann veg létu leida sig, en Germanos erkibiskup, sá vid Tyrkjum, og fer hann ekki til fundarins, heldur stefnir ad sér lidi og hefur uppreistina. Komu þá til lids vid hann høfdingjar 2, Kolokotróni og Máromikkalí, med sveit manna. Lýstu þeir því yfir: ad

Grikkir höfdu hugfest ad brjóta af sèr ok Tyrkja, og hefja ad nýu Grikkjaveldi hid forna, og beiddu þá kristna menn í Nordurálfu ad senda sèr vopn og fè, og leggja sèr gód ráð. Tóku menn all misjafnlega undir þad. Þjódirnar glöddust í hjarta og bádu frels-ishetjunum alls góds til handa, en höfdingjar þjód-anna, þeir er halda vildu öllum í ánauð, sögðu á reidi sína, kölludu Grikki upphlaupsmenn og spillvirkja og ýms-um íllum nöfnum. Og ekki var sendimönnum Grikkja leyft ad bera upp erindi sín á fundinum í Verona. En á þeim fundi sátu ríkustu þjódhöfdingjar Nordur-álfunnar. Við árslokin (1821) höfdu Grikkir unnid undir sig nálega allar borgir á Pelopsey, drepid Tyrk-ium hrakid úr landi. Kusu þeir þá sjálfir stjórnend-ur sína. Höfdu þeir menn adsetur sitt fyrst í Argos, því næst í Korintuborg og sídan í Náplia-borg (Napoli di Romania). Um þær mundir sem Grikkir hófu ófrid á landi uppi, hlupu eyamenn til vopna á Grikklands eyum (einkum á Hydra-ey, Spezzia, Ypsara, Tine og Samos-ey). Eyamenn voru kaup-menn miklir og skipasmidir, og áttu aud fjár. Kaup-skip þeirra voru svo gjörd ad hafa mátti í orrustur í vidlögum. Ádur enn menn vardi höfdu eyamenn vopn-ad 180 skipa, voru þau á margir vaskir menn og fengu Tyrkir ad kenna á hreysti þeirra og hardfengi; eyddu þeir mörg skip fyrir Tyrkjum, en tóku vistir þeirra og fè. Ári fyrr enn Grikkir hófu frelsisstrídid, ófridadist med þeim Ali jarli í Janínaborg og Soldáni. Kom þad Grikkjum mjög í gódar þarfir, því Soldán vard

ad skjótast vid Ala; stód sá ófridur 2 ár til þess er Ali jarl var af dögum ráðinn. Snérust þá Tyrkir vid Grikkjum med miklu ofurefli, og sóktu ad þeim bædi á sjó og landi. Sendi Soldán ædsta herskipa foríngja sinn, þann er Kapúdan-Paska kallast á tyrknesku, med flota mikinn til Pélopseyar. Setti hann þar á land herlid mikid, en hélt skipum sínum til Kíeyar (Chíós), gekk þar á land og gjørdi hid mesta hervirki. Ætladi sídan ad herja um fleiri eyar Grikkja, en honum audnadist þad ekki. Madur hét Stefán Kanaris, hann var fæddur þar á eyunum. Hann var hinn mesti kappi. Hann fór á brennuskútum þremur þar ad, sem floti Tyrkja lág fyrir akkerum á Kíeyar-sundi, lagdi ad foríngja skipinu, og kveikti í. Flaug skipid í lopt upp, og fórust þar á 2800 manns af Tyrkjum. Kapudan Paska vard sár til ólífis og dó litlu sídar. Brenndu Grikkir þar fleiri skip fyrir Tyrkjum. Í þad mund var ófridurinn sem mestur á landi. Héldu Tyrkir her sínum nordan ad Laugaskardi (Thermopylæ). Þar kom til móts vid þá kappi sá, er Odysseifur hét, átti hann vid þá orrustu harda, og komust Tyrkir ekki yfir skardid. Margir voru þá uppi adrir menn á Grikklandi, er vørdu fjør og frelsi þjódar sinnar og nádu mikilli frægd. Má hér til þess nefna: Demetríus Ypsilantí, Nikítas, Márakordató og Markús Bozzarí. Þeir tveir, enir sídastnefndu, vørdu Mesólongi-borg af mikilli hreysti. Flaug ordstír þeirra um alla Nordurálfu, og gjørdust þá margir til ad lidsinna Grikkjum, og sendu þeim annadhvørt vopn edur

fé, edur hvorttveggja. Einn af þeim mönnum er [...] kom til lids vid Grikki, var hid vidfræga enska sk[...] Byron lávardur. Hann vardi fé og fjörvi til hjál[...] Grikkjum, og orkti kvædi um hreysti þeirra og fra[...] gaungu. Hann andadist í Mesólongí 1824, og va[...] Grikkjum mjög harmdaudur. Margir komu og adr[...] menn til Grikkja, hér nordan úr álfunni, og geng[...] lid med þeim, þótt ekki séu þeir hér nefndir. En e[...] Soldán sá, ad hann mundi ekki af sínum ramleik [...] ast á Grikkjum, tók hann þad ráð, ad fela Ala, jarl[...] sínum á Egyptalandi á hendur, ad leida til lykta [...] fridinn á Grikklandi, og snúa þjódinni aptur til hlýdni vid sig. Sendi Ali jarl þegar son sinn, Ibrahim (1825) kappa mikinn, med her manns til Pelopseyar. Fór Ibrahim yfir landid sem logi yfir akur, og fengu Grikkir ekki rönd vid reist. Þá var og sundurþykki nokkurt med Grikkjum innbyrdis, og vard því minni vörn þeirra á landi enn vera mátti. Þá settust Tyrkir og Egyptalandsmenn um Mesólongí, vördust Grikkir þar enn af dæmafárri hreysti, en um sídir unnu fjendur þeirra borgina. Brutust ádur margir af borgarmönnum út ígegnum fylkingar Tyrkja, og komust vel undan til landa sinna á ödrum stödum.

Þessu næst tóku stjórnendur Breta og Frakka að bera ráð sín saman, til ad gjöra endir á ófridi þessum, var þad bædi ad þeir dádust ad hreysti og framkvæmdum Grikkja, enda áttu þá Grikkir marga góda menn ad, er veittu þeim ad máli hjá höfdingjum þessum. Þá var og grimd Tyrkja svo vidurstyggileg í augum

kristinna manna, ad þeir gátu ekki horft á adgjördalausi
r, ad þeir eyddu, og brytu undir sig slíka þjód sem
Grikki. Þá var hinn mikli stjórnarvitríngur Kanníng
uppi á Englandi, kom hann því til leidar, ad Wellíng-
ton hertogi var sendur til Rússlands (1826), þess er-
indis, ad tala máli Grikkja hjá Nikuláfi keisara, er
þá var settstur ad völdum eptir Alexander keisara, bródr
ur sinn, og fá hann til ad gánga í félag med Bretum
og Frökkum og sefa ófridinn milli Tyrkja og Grikkja.
Árid eptir (6 Júl. 1827) gjördu þessar 3 þjódir samn-
íng med sér í Lundúnaborg; skyldi Soldán annadhvert
med gódu edur íllu vidurkennast þjódfrelsi Grikkja, þó svo,
ad skatt skyldi honum gjalda á ári hverju af landinu.
En Soldán tók því öllu saman fjærri. Medan þessu
fór fram, hafdi Ibrahim unnid undir sig lönd og borg-
ir frá Grikkjum, og midur gekk þeim nú í sjóorrustum
enn ádur, olli því hvorutveggja, sundurþykki med höfd-
íngjum Grikkja. Um þær mundir var ad sönnu hinn
enski herskipaforíngi Cochrane, hinn mesti kappi, ordinn
ædstur foríngi fyrir herskipum Grikkja, en þó hann
tæki mörg skip og eyddi fyrir Tyrkjum, var þó lidur-
munur svo mikill ad útgjört mundi um Grikki, ef
Bretar, Frakkar og Rússar hefdu þá ekki skorist í leik-
inn. Tyrkir gjördu þá vopnahlé vid Grikki, en er
minnst vardi rufu Tyrkir þann samníng og hófu ófrid
ad nýu. Tyrkir og Egyptalandsmenn höfdu lagt flota
sínum inná Navarínar höfn, og voru á annad hundr-
ad skipa. Þar komu Sambandsmenn ad þeim (20ta
Okt. 1827). Fengu Frakkar og Rússar eigum enska

hershöfdingja Kodringtoni í hendur, er ædstu yfir-ráð yfir öllum skipaherrunum. En er Kodrington hefir lagt skipum sín í lagi, og umbúist, sendir hann mann á fund þess tyrkneska foringja. Þar sendiboðinn þa vid tekinn hjá Tyrkjum, ad þeir skjóta hann til bana. Þá lét Kodrington blása til atlögu öllum skipum sín-um, og tókst þar en hardasta orrista. Vörduft Tyrk-ir vel og drengilega, en svo lauk ad Kristnir menn fengu mikinn sigur, og komust ein 16 skip af öllum Tyrkja flota undan, og þó illa til reika. En sem Soldán frétti ófarir herskipa sinna, segir hann sig lausan alla mála vid Breta, Frakka og Rússa; og litlu síðar (í Apríl mán. 1828) hóf hann ófrid vid Rússa. Urdu Tyrkir mjög undir í þeim vidskiptum. Mundu þá Rússar hafa lagt undir sig allt Tyrkjaveldi, nema fridur hefdi ádur komist á. (í Hadriansborg 1829). Sum arid 1828 sendu Frakkar herlid til Pelopseyar, til ad reka Íbrahim burtu af landi. Maison stallari (mar skálkur) stýrdi því lidi. Lauk svo med þeim ad Íb-rahim vard undan ad láta, og sneri heim á Egyptaland med lidsmenn sína, um haustid. Þóttu Frakkar hafa gjört góda landhreinsun á Pelopsey. Eptir þad unnu Grikkir aptur nokkrar borgir frá Tyrkjum. Árid 1827 tóku Grikkir til landstjóra (ríkisforseta. Præsident) yfir sig, höfdingja þann er Kapódistria hét, hann var grikkur ad ætt, og hafdi ádur verid einn af rádgjöfum Rússakeisara. Hann var vitur madur og framtakssam ur, og leitadist vid ad færa alla hluti til betra vegar, hann stökkti víkingum öllum í Grikklandshafi, helt á

fridt innan ríkis og reisti skóla í landinu. Átti hann vid marga ad strída, því bædi voru Grikkir gjarnir á óspektir, og líka vantadi hann fé til þess er framkvæma þurfti. Medan stridid stód yfir, höfdu menn ákvedid, ad landamerki Grikklands skyldu, ad nordanverdu, gánga frá Vólófirdi vestur í Artafjörd; og á fridnum í Hadríansborg 1829, samþykktist Soldán þad. Sídan breyttu menn þessu svo: ad Grikkland skyldi vera ríki fyrir sig, landamerkin þokast lítid eitt sudrá, Grikkland, Krítey og Samos koma á vald Tyrkja. Þá budu þeir og Leópoldi frá Saxa-Kóburg konúngdóm á Grikklandi; en hann vildi eigi þyggja, einkum af því honum þókti þeir færa landamerkin of mjög inná landid ad nordanverdu. Hafdi þá Kapódistría landstjórn á hendi sem ádur, til þess er flokkur manna hófst móti honum, þókti þeim mönnum hann gjörast of einrádur, og hallda of mjög fortölum Rússa, og þar kom, ad þeir sátu um líf hans, og veittu honum bana (7da Okt. 1831). Litlu sídar kjöru bandamenn, (Bretar, Frakkar og Rússar) Ottó Lodvíksson af Bæaralandi til konúngs yfir Grikkland. Hefir hann þegar setid þar ad völdum nokkur ár, og komid á samlyndi, og betri skipan á mörgu. Ottó konúngur situr í Atenuborg, og rís hún nú aptur úr rústum sínum eptir lángan aldur.

Frá Stjórnarbiltíngunni á Frakklandi 1830.

(Juli-Revolutionen).

Þegar höfdíngjaskipti urdu á Frakklandi árid 1814, og Napóleon keisari vard ad láta af stjórn, en

kom til ríkis Lodvík konúngur enn 18di, var þad á lögum gjört þar í landi, ad takmarka skyldi konúngsvaldid, og þjódin ega þátt í allri landsstjórn med konúnginum. Vard þad med þeim hætti: ad hvortirtveggju skyldu kjósa menn fyrir sína hönd, konúngur og landsfólkid; skyldu þeir enir kosnu menn ráda lögum med konúngi. Þá menn sem þjódin velur hafa menn kallad þjódarfulltrúa, en þá konúngsfulltrúa er konúngur kýs *).

Nú var vid því ad búast, eins og raun gaf sídar vitni, ad þjódin mundi tvískipta sér, og mundu sumir halda fram konúngs máli (Royalistar, konúngsmenn), en sumir þjódar máli (Liberalistar, frelsis menn). Urdu svo mikil brögd ad því, ad nokkrir menn sórust í félag til ad drepa konúnginn og ættmenn hans. Madur hét Lúvel, hann var södlasmidur, hann vann þad fólskuverk (1820) ad hann myrdti hertogann frá Berry, bródursón Lodvíks konúngs enns 18da. Urdu þá konúngs menn óvægir, og krepptu nokkud ad mótstödumönnum sínum, frelsisvinunum. Ár 1824 deydi Lodvík konúngur enn 18di. Tók þá ríki eptir hann, Karl bródir hans, hinn 10di med því nafni. Hugdu menn all gott til ríkisstjórnar hans, var þad og eitt hid fyrsta sem hann adhafdist, er hann var settstur ad völdum, ad hann veitti þjódinni aptur prentfrelsi. En litlu ádur

*) Konúngsfulltrúar (Pairar, Jafníngjar) á Frakklandi ega þíngsetu sér í Jafníngjastofunni (Pairskammeret), eins og Lávardarnir í efrimálstofunni á Englandi; en þjódfulltrúarnir (de Deputerede) í þjódmannastofunni (de Deputeredes Kammer), einsog alþýdufulltrúarnir í nedri málstofunni

hafdi þad verid tekid af honni. Ari sídar bátu stjórnarherrar upp vid fulltrúa, frumvarp eitt, er laut ad því, ad höfdíngjar þeir er farid höfdu af landi burt í stjórnarbiltíngunni miklu, fengju 1000 milliónir fránka í skadabætur. Frumvarpid vard mjög óvinsælt hjá alþýdu, sem pid var ad búast, en fulltrúar féllust þó á þad. Um þær mundir reyndi og enn kotólski kennilýdur og kristmúnkar ad ná enum sömu völdum, sem þeir höfdu fyrr haft þar í landi. Studdi stjórnarrád konúngs ad þessu hvorutveggju af miklu kappi. Sá hét Villele er ædstur var í því rádi. Gjördist hann svo óvinsæll, ad honum vord ekki vært, og svo lauk, ad konúngur kvaddi hann og alla samstjórnendur hans frá völdum. Kom þá annad stjórnarrád í þeirra stad, og var þad vinsælla hjá alþýdu. Stjórnarrád þetta kom því til leidar ad Frakkar sendu herlid til Pelopseyar, til ad reka þadan Ibrahim ílla, eins og ádur er sagt, og var þad hid þarfasta verk. En stjórnarherrar þessir komust í mikinn óþokka hjá klerkum og konúngi, og er minnst vardi svipti konúngur þá völdum, og setti annad stjórnarrád í stadinn. Sá hét Polignak er efstur sat í því rádi, þótti mönnum þad all ill umskipti, og sögdu margir alþýduvinir af sér völdum sínum. Leitudst þá enir nýu stjórnarherrar vid, ad fá nokkra menn af alþýdu flokki í lid med sér, en enginn vildi verda til. Hugdu menn nú ad stjórnarrádid mundi draga öll völd úr höndum alþýdunnar og fá konúngi í hendur, urdu þá margir skorinordir um þad í dagblödum og tímaritum, en þad leiddi aptur til þess, ad margir voru dæmdir í fébætur fyrir

an landsfólkinu í hungri ánauð, því nær um 4 aldir. Mátti það sviða Grikkjum því sárar, sem þeir höfðu erft marga af mannkostum forfeðra sinna, bæði hugvit, frelsis anda og hreysti, en hviklyndir voru þeir og metordagjarnir og tortryggir sem forfeður þeirra, enir víðfrægu Forn-Grikkir. Hinsvegar voru Tyrkir fákænir í mörgu, en héldu fast við forna villu feðra sinna, og þóktust upp úr því vaxnir að nema siðu annara þjóða, enn þótt betri væru. Voru valla tvær þjóðir hvor annari ólíkari enn Tyrkir og Grikkir. Má af slíku ráða, að Grikkir hafi ekki sem best unað hag sínum, og borið harm sinn í hljóði, allt til þess tíma er höfundi þjóðanna þókti mál komið, að þeir tæki til starfa, og brytu af sér þrældóms ok Tyrkja.

Ár 1814 stofnuðu nokkrir menn grískir félag það, er þeir kölluðu Vinafélag (Hetæria). Miðaði það í öndverðu einúngis til að efla vísindi, meðal Grikkja, en síðan létu félagsbræður sér einkum annt um að snúa hugarfari landa sinna til stjórnar málefna Grikklands. Sást og vottur þess, þá er ófriðurinn hófst, hvörsu vel þaim hafði orðið ágengt.

Alexander Ypsilanti er maður nefndur, hann var grískur að ætt, en hafði verið hershöfðingi í liði Rússakeisara; hann gjörðist oddviti að því, að Grikkir hófu uppreist móti Tyrkjum í Moldáar fylki. Það er norðast á Tyrkjalöndum. Þetta varð tíðinda öndverðlega á árinu 1821. Skoraði Ypsilanti á Grikki, að þeir skyldu varpa af sér ánauðar oki Tyrkja, og kvað Rússa mundu verða því meðmælta. En sem Alex-

ander Rússakeisara kemur sú fregn, bráſt hann reidur vid, rekur Ypsilanta úr tølu hermanna ſinna, en gjørir Soldáni þau ord, ad hann megi óhultur treyſta á vináttu ſína, og engan hlut vilji hann ega ad máli Grikkja. Nú ſem Soldán frèttir ad Grikkir hafa hlaupid upp til ófridar vid ſig, verdur hann ákaflega reidur, og hyggſt ad brjóta uppreiſtarmenn til hlýdni vid ſig, þegar í ſtad. Sendir nú her manns í móti þeim, og fara Tyrkir fram med ſkélfilegri grimmd, og drepa hvørt mannsbarn af Grikkjum er þeir ná. Atti Ypsilanti orruſtur vid Tyrki, og lauk ſvo, ad hann beid óſigur; féllu nálega allir menn hans, en ſjálfur komſt hann undan á flótta til Auſturríkis; þar var honum ſvo tekid ad hann var ſettur í vardhald. Ar 1828 var honum gefid frelſi, og á því ári andadiſt hann. En þótt Tyrkjum tækiſt ad kúga uppreiſtarmenn í Moldáar fylki og Vallakkíu, hófſt um ſømu mundir ófridur mikill á Pelopsey (Peloponnesos, Mórea), og á eyunum í Grikklandshafi, og þann ófrid fengu Tyrkir ekki ſefad. Fyrſt tóku þeir þad rád, ad ná med brøgdum øllum høfdingjum Grikkja á Pelopsey, á ſitt vald, og annadhvørt drepa þá, edur halda í fjøtrum, og fyrir því ſtefndu þeir þeim til fundar í Tripólizа, høfudborg þar í landi. Voru þeir og margir er þann veg létu leida ſig, en Germanos erkibiſkup, ſá vid Tyrkjum, og fer hann ekki til fundarins, heldur ſtefnir ad ſér lidi og hefur uppreiſtina. Komu þá til lids vid hann høfdingjar 2, Kolokotróni og Máromikkalí, med ſveit manna. Lýſtu þeir því yfir: ad

Grikkir höfdu hugfest ad brjóta af sér ok Tyrkja, og hefja ad nýu Grikkjaveldi hid forna, og beiddu því kristna menn í Nordurálfu ad senda sér vopn og fé, og leggja sér góð ráð. Tóku menn all misjafnlega undir það. Þjódirnar glöddust í hjarta og bádu heils-ishetjunum alls góðs til handa, en höfdingjar þjód-anna, þeir er halda vildu öllum í ánauð, sögðu á reidi sína, kölludu Grikki uppþlaupsmenn og spillvirkja og ýms-um illum nöfnum. Og ekki var sendimönnum Grikkja leyft ad bera upp erindi sín á fundinum í Veróna. En á þeim fundi sátu ríkustu þjódhöfdingjar Nordur-álfunnar. Vid árslokin (1821) höfdu Grikkir unnið undir sig nálega allar borgir á Pelopsey, drepið Tyrki edur hrakid úr landi. Kusu þeir þá sjálfir stjórnend-ur sína. Höfdu þeir menn adsetur sitt fyrst í Argos, því næst í Korintuborg og sídan í Náplía-borg (Napoli di Romania). Um þær mundir sem Grikkir höfu ófrid á landi uppi, hlupu eyamenn til vopna á Grikklands eyum (einkum á Hýdra-ey, Spezzía, Ipsara, Tíne og Samos-ey). Eyamenn voru kaup-menn miklir og skipasmidir, og áttu aud fjár. Kaup-skip þeirra voru svo gjörð ad hafa mátti í orrustur í vidlögum. Ádur enn menn vardi höfdu eyamenn vopn-ad 180 skip, voru það á margir vaskir menn og fengu Tyrkir ad kenna á hreysti þeirra og hardfengi; eyddu þeir mörg skip fyrir Tyrkjum, en tóku vistir þeirra og fé. Ári fyrr enn Grikkir höfu frelsisstrídid, ófridadist med þeim Alí jarli í Janínaborg og Soldáni. Kom það Grikkjum mjög í gódar þarfir, því Soldán vard

ad skilnast vid Alí; stód sá ófridur 2 ár til þess er Alí jarl var af dögum rádinn. Snérust þá Tyrkir vid Grikkjum med miklu ofurefli, og sóttu ad þeim bædi á sjó og landi. Sendi Soldán ædsta herskipa foríngja sinn, hann er Kapúdan Paska kallast á tyrknesku, med flota mikinn til Pélopseyar. Setti hann þar á land herlid mikid, en hélt skipum sínum til Kíeyar (Chíós), gekk þar á land og gjördi hid mesta hervirki. Ætladi sídan ad herja um fleiri eyar Grikkja, en honum audnadist þad ekki. Madur hét Stefán Kanaris, hann var fæddur þar á eyunum. Hann var hinn mesti kappi. Hann fór á brennuskútum þremur þar ad, sem floti Tyrkja lág fyrir akkerum á Kíeyar-sundi, lagdi ad foríngja skipinu, og kveikti í. Flaug skipid í lopt upp, og fórust þar á 2800 manns af Tyrkjum. Kapudan Paska vard sár til ólífis og dó litlu sídar. Brenndu Grikkir þar fleiri skip fyrir Tyrkjum. Í þad mund var ófridurinn sem mestur á landi. Héldu Tyrkir her sínum nordan ad Laugaskardi (Thermopylæ). Þar kom til móts vid þá kappi sá, er Odysseifur hét, átti hann vid þá orrustu harda, og komust Tyrkir ekki yfir skardid. Margir voru þá uppi adrir menn á Grikklandi, er vördu fjör og frelsi þjódar sinnar og nádu mikilli frægd. Má hér til þess nefna: Demetríus Ypsilantí, Nikítas, Márakordató og Markús Bozzarí. Þeir tveir, enir sídastnefndu, vördu Mesólongi-borg af mikilli hreysti. Flaug ordstír þeirra um alla Nordurálfu, og gjördust þá margir til ad lidsinna Grikkjum, og sendu þeim annadhvört vopn edur

sé, eđur hvortveggja. Einn af þeim mönnum er þá kom til liđs viđ Grikki, var hiđ víđfræga enska skáld Býron lávarđur. Hann varđi fé og fjöri til hjálpar Grikkjum, og orkti kvæđi um hreysti þeirra og framgaungu. Hann andađist í Messólongí 1824, og varđ Grikkjum mjög harmdauđur. Margir komu ogađrir menn til Grikkja, hér norđan úr álfunni, og gengu í liđ međ þeim, þótt ekki séu þeir hér nefndir. En er Soldán sá, ađ hann mundi ekki af sínum ramleik sigrast á Grikkjum, tók hann þađ ráđ, ađ fela Ala, jarli sínum á Egyptalandi á hendur, ađ leiđa til lykta ó-friđinn á Grikklandi, og snúa þjóđinni aptur til hlýđni viđ sig. Sendi Ali jarl þegar son sinn, Ibrahim (1825) kappa mikinn, međ her manns til Pelopseyar. Fór Ibrahim yfir landiđ sem logi yfir akur, og fengu Grikkir ekki rönd viđ reist. Þá var og sundurþykki nokkurt međ Grikkjum innbyrđis, og varđ því minni vörn þeirra á landi enn vera mátti. Þá settust Tyrkir og Egyptalandsmenn um Messólongí, vörđust Grikkir þar enn af dæmafárri hreysti, en um síđir unnu fjendur þeirra borgina. Brutust áđur margir af borgarmönnum út ígegnum fylkingar Tyrkja, og komust vel undan til landa sinna á öđrum stöđum.

Þessu næst tóku stjórnendur Breta og Frakka ađ bera ráđ sín saman, til ađ gjöra endir á ófriđi þessum, var þađ bæđi ađ þeir dáđust ađ hreysti og framkvæmdum Grikkja, ænda áttu þá Grikkir marga góđa menn ađ, er veittu þeim ađ máli hjá höfđingjum þessum. Þá var og grimd Tyrkja svo viđurstyggileg í augum

kristinna manna, ad þeir gátu ekki horft á adþjódalandir, ad þeir eyddu, og brytu undir sig slíka þjód sem Grikki. Þá var hinn mikli stjórnarvitríngur Kanníng uppi á Englandi, kom hann því til leidar, ad Wellíngton hertogi var sendur til Rússlands (1826), þess erindis, ad tala máli Grikkja hjá Nikulási keisara, er þá var settstur ad völdum eptir Alexander keisara, bródur sinn, og fá hann til ad gánga í félag med Bretum og Frökkum og sefa ófridinn milli Tyrkja og Grikkja. Árid eptir (6 Júl. 1827) gjördu þessar 3 þjódir samníng med sér í Lundúnaborg; skyldi Soldán annadhvort med gódu edur íllu vidurkennast þjódfrelsi Grikkja, þó svo, ad skatt skyldi honum gjalda á ári hverju af landinu. En Soldán tók því öllu saman fjærri. Medan þessu fór fram, hafdi Ibrahim unnid undir sig lönd og borgir frá Grikkjum, og midur gekk þeim nú í sjóorrustum enn ádur, olli því hvörutveggja, sundurþykki med hvördíngjum Grikkja. Um þær mundir var ad sönnu hinn enski herskipaforíngi Cochrane, hinn mesti kappi, ordinn ædstur foríngi fyrir herskipum Grikkja, en þó hann tæki mörg skip og eyddi fyrir Tyrkjum, var þó lidsmunur svo mikill ad útgjört mundi um Grikki, ef Bretar, Frakkar og Rússar hefdu þá ekki skorist í leikinn. Tyrkir gjördu þá vopnahlé vid Grikki, en er minnst vardi rufu Tyrkir þann samníng og hófu ófrid ad nýu. Tyrkir og Egyptalandsmenn höfdu lagt flota sínum inná Navarínar höfn, og voru á annad hundrad skipa. Þar komu Sambandsmenn ad þeim (20ta Okt. 1827). Fengu Frakkar og Rússar enum enska

hershöfðingja Kodríngtoni í hendur, er æðstu yfirráð hafði yfir öllum skipahernum. En er Kodríngton hefir lagt skip sín í lagi, og umbúist, sendir hann mann á fund hins tyrkneska foríngja. Var sendiboðinn þar viðtekinn hjá Tyrkjum, að þeir skjóta hann til bana. Þá lét Kodríngton blása til atlögu öllum skipum sínum, og tókst þar ein harðasta orrusta. Vörðust Tyrkir vel og drengilega, en svo lauk að kristnir menn fengu mikinn sigur, og komst ein 16 skip af öllum Tyrkja flota undan, og þó illa til reika. En sem Soldán frétti ófarir herskipa sinna, segir hann sig lausan allra mála við Breta, Frakka og Rússa; og litlu síðar (í April mán. 1828) hóf hann ófrið við Rússa. Urðu Tyrkir mjög undir í þeim viðskiptum. Mundu þá Rússar hafa lagt undir sig allt Tyrkjaveldi, nema friður hefði áður komist á. (í Hadriansborg 1829). Sumarið 1828 sendu Frakkar herlið til Pelopseyjar, til að reka Íbrahim burtu af landi. Maison stallari (marskálkur) stýrði því liði. Lauk svo með þeim að Íbrahim varð undan að láta, og snéri heim á Egyptaland með liðsmenn sína, um haustið. Þóttu Frakkar hafa gjört góða landhreinsun á Pelopsey. Eptir það unnu Grikkir aptur nokkrar borgir frá Tyrkjum. Árið 1827 tóku Grikkir til landstjóra (ríkisforseta. President) yfir sig, höfðingja þann er Kapódistria hét, hann var grískur að ætt, og hafði áður verið einn af ráðgjöfum Rússakeisara. Hann var vitur maður og framtakssamur, og leitaðist við að færa alla hluti til betra vegar, hann hnekkti víkingum öllum í Grikklandshafi, helt á

fridi innan ríkis og reisti skóla í landinu. Átti hann vid margt ad strída, því bædi voru Grikkir gjarnir á óspektir, og líka vantadi hann fé til þess er framkvæma þurfti. Medan strídid stód yfir, höfdu menn ákvedid, ad landamerki Grikklands skyldu, ad nordanverdu, gánga frá Vólósfirdi, vestur í Artafjörd; og á fridnum í Hadríansborg 1829, samþykktist Soldán þad. Sídan breyttu menn þessu svo: ad Grikkland skyldi vera ríki fyrir sig, landamerkin þokast lítid eitt sudrá, Grikkland, Krítey og Samos koma á vald Tyrkja. Þá budu þeir og Leópoldi frá Saxa-Kóburg konúngdóm á Grikklandi, en hann vildi eigi þyggja, einkum af því honum þókti þeir færa landamerkin of mjög inná landid ad nordanverdu. Hafdi þá Kapódistría landstjórn á hendi sem ádur, til þess er flokkur manna hófst móti honum, þókti þeim mönnum hann gjörast of einrádur, og hlýda of mjög fortölum Rússa, og þar kom, ad þeir sátu um líf hans, og veittu honum bana (7da Okt. 1831). Litlu sídar kjöru bandamenn, (Bretar, Frakkar og Rússar) Ottó Lodvíksson af Bæaralandi til konúngs yfir Grikkland. Hefir hann þegar setid þar ad völdum nokkur ár, og komid á samlyndi, og betri skipan á mörgu. Ottó konúngur situr í Atenuborg, og rís hún nú aptur úr rústum sínum eptir lángan aldur.

Frá Stjórnarbiltíngunni á Fracklandi 1830.

(Juli-Revolutionen).

Þegar höfdíngjaskipti urdu á Fracklandi árid 1814, og Napóleon keisari vard ad láta af stjórn, en

kom til ríkis Loðvík konúngur enn 18di, var það að lögum gjort þar í landi, að takmarka skyldi konúngsvaldið, og þjóðin ega þátt í allri landsstjórn með konúnginum. Varð það með þeim hætti: að hvortirtveggju skyldu kjósa menn fyrir sína hönd, konúngur og landsfólkið; skyldu þeir enir kosnu menn ráða lögum með konúngi. Þá menn sem þjóðin velur hafa menn kallað þjóðarfulltrúa, en þá konúngsfulltrúa er konúngur kýs *).

Nú var við því að búast, eins og raun gaf síðar vitni, að þjóðin mundi tvískipta sér, og mundu sumir halda fram konúngs máli (Royalistar, konúngsmenn), en sumir þjóðar máli (Liberalistar, frelsis menn). Urðu svo mikil brögð að því, að nokkrir menn sórust í félag til að drepa konúnginn og ættmenn hans. Maður hét Lúvel, hann var söðlasmiður, hann vann það fólskuverk (1820) að hann myrdti hertogann frá Berry, bróðurson Loðvíks konúngs enns 18da. Urðu þá konúngs menn ówægir, og kreppdu nokkuð að mótstöðumönnum sínum, frelsisvinunum. Ár 1824 deyði Loðvík konúngur enn 18di. Tók þá ríki eptir hann, Karl bróðir hans, hinn 10di með því nafni. Hugðu menn all gott til ríkisstjórnar hans, var það og eitt hið fyrsta sem hann aðhafdist, er hann var settur að völdum, að hann veitti þjóðinni aptur prentfrelsi. En litlu áður

---

*) Konúngsfulltrúar (Pairar, Jafníngjar) á Frakklandi, ega þingsetu sér í Jafníngjastofunni (Pairskammeret), eins og Lávarðarnir í efrimálstofunni á Englandi; en þjóðfulltrúarnir (de Deputerede) í þjóðmannastofunni (de Deputeredes Kammer), einsog alþýðufulltrúarnir í neðri málstofunni.

hafdi þad verid tekid af henni. Ari sídar báru stjórnarherrar upp vid fulltrúa, frumvarp eitt, er laut ad því, ad höfdíngjar þeir er farid höfdu af landi burt í stjórnarbiltíngunni miklu, fengju 1000 milliónir fránka í skadabætur. Frumvarpid vard mjög óvinsælt hjá alþýdu, sem vid var ad búast, en fulltrúar féllust þó á þad. Um þær mundir reyndi og enn kotólski kennilýdur og kristmúnkar ad ná enum sömu völdum, sem þeir höfdu fyrr haft þar í landi. Studdi stjórnarrád konúngs ad þessu hvorutveggju af miklu kappi. Sá hét Villele er ædstur var í því rádi. Gjördist hann svo óvinsæll, ad honum vord ekki vært, og svo lauk, ad konúngur kvaddi hann og alla samstjórnendur hans frá völdum. Kom þá annad stjórnarrád í þeirra stad, og var þad vinsælla hjá alþýdu. Stjórnarrád þetta kom því til leidar ad Frakkar sendu herlid til Pelopseyar, til ad reka þadan Ibrahim illa, eins og ádur er sagt, og var þad hid þarfasta verk. En stjórnarherrar þessir komust í mikinn óþokka hjá klerkum og konúngi, og er minnst vardi svipti konúngur þá völdum, og setti annad stjórnarrád í staðinn. Sá hét Polignak er efstur sat í því rádi, þótti mönnum þad allt ill umskipti, og sögdu margir alþýduvinir af sér völdum sínum. Leitudst þá enir nýu stjórnarherrar vid, ad fá nokkra menn af alþýdu flokki í lid med sér, en enginn vildi verda til. Hugdu menn nú ad stjórnarrádid mundi draga öll völd úr höndum alþýdunnar og fá konúngi í hendur, urdu þá margir skorinordir um þad í dagblödum og tímaritum, en þad leiddi aptur til þess, ad margir voru dæmdir í fébætur fyrir

vrd sín, og þókti nú óvænlega áhorfast. Margir frels- is vinir tóku sig saman um, ad eigi skyldu þeir gjalda skatta, ef stjórnarskránni yrdi breytt. Bidu menn nú þess tíma ad stefnt yrdi til fulltrúaþíngs, og þókust marg- ir sjá fyrir ad verda mundi nokkud sögulegt. Vorid 1830 setti konúngur sjálfur fulltrúa þíngid, og sagdi svo: ad hann efadist ekki um, ad fulltrúar vildu styrkja sig til enns góda, en rækist svo til, ad sér yrdi mótspyrna synd, kvadst hann hafa næg rád og nógan mátt til ad hafa sitt fram. Fulltrúar svörudu konúngi, og var þetta eitt í svöri þeirra: ad landstjórnarskráin hefdi ladi þjódinni rétt til ad rádgast um alþjódleg málefni lands- ins, réttur þessi væri umgirdtur nákvæmum takmörkum og mundu menn ekki una því, ad þeim yrdi raskad. Stjórnin tortryggdi landsfólkid án sakar, og fengi þad þjódinni áhyggju mikillar, því slík tortryggni væri henni til óvirdíngar, kvádust bera þad traust til konúngs, ad hann rétti vid aptur samlyndi milli sín og þjódarinnar, þar honum væri þad innanhandar. Litlu sídar baud Karl konúngur ad skjóta á frest fulltrúaþínginu til hausts. Slett þá þínginu vid þad, med miklum þys og óhljódum.

25ta dag Júlí mán. 1830 lýsti Karl konúngur því yfir, ad hann hefdi ónýtt prentfrelsis lögin í ríki sínu, og gjört ræka þjódfulltrúana, skyldi því kjósa adra í þeirra stad, eptir ödrum lögum enn ádur hefdi verid.

Vid þessi tídindi urdu menn hljódir mjög í Par- ísarborg, og þókti konúngur færast mikid í fáng. Þeir menn sem störfudu ad dagblödum og tímaritum, urdu fyrstir til ad gjöra nokkra mótstödu. Gjördu þeir þad

segir hvervetna kunnugt ad hollusta og hlýdni vid Karl konúng væri engin skyldu kvattur, þar hann hefdi svo stórkostlega rofid eida sína og raskad stjórnarskránni. Fyrir þá sök eggjudu þeir þjódina til øflugrar mótstødu, og jafnframt því treystu þeir þjódfulltrúum til ad vernda frelsi og réttindi landsmanna, og láta ekki vidgángast ad konúngur trædi þad fótum. Þá reis upp múgur manns í Parísarborg, og fóru menn hópum saman um borgarstrætin, en høfdust ekki ad, fyrr enn konúngsmenn komu til og skutu á þá. Tóku þá borgarmenn á móti, og vørdu sig med grjóti, féllu þá manna nokkrir, en margir urdu sárir. Daginn eptir, (27. Júlí) ná øndverdum degi, hófst upprestin algjørlega. Vopnudust menn þá, sløkktu ljós øll á strætum úti, og felldu hérvidu millum húsa. Vard þá riddaralid konúngs mjøg ógreidt yfirferdar. Konúngur flýdi þegar úr borginni med hird sína, en setti Marmont hershøfdíngja yfir herlidid, og skyldi hann sefa med því upphlaup borgarmanna. Var þad ekki audgert, því borgarmenn voru allir einshugar og enir hardsnúnustu, svo gekk og þjódvørdurinn (Nationalgarden) í lid med þeim, og tveir enir ágætstu hershøfdíngjar La Fayette og Gérard. Var nú barist ákaflega í 2 daga, og ad kvøldi ens 29da Júlí, høfdu borgarmenn allstadar borid hærra hlut, en konúngsmenn annadhvørt hrokkid fyrir, edur gengid í lid med þeim. Sagt er ad 2 þúsundir hafi fallid af borgarmønnum, en nokkru færra af konúngsmønnum. Þann 30ta Júlí ráku borgarmenn Karl konúng

frá völdum, og tóku ad semja um nýa ríkisstjórn. Urdu þeir flestir er mæltu med takmarkadri konúngsstjórn, og skyldi Lodvík Filippus hertogi, af Orleans ætt, (sonur Lodvíks Egalité er hálshögginn var í stjórnarbiltíngunni miklu, 1793) takast ríkisforrád á hendur á Frakklandi fyrst um sinn. En svo lauk, ad þjódarfulltrúar kjöru hertogann til konúngs. Þág Filippus hertogi þad, og vann stjórnarskránni, med þeirri umbót sem þá var gjörd, trúnadareid 9da dag Agúst mánadar. Hann er kalladur Lodvík Filippus hinn 1ti; hefir hann stjórnad med mikilli stillíngu og stadfestu, og þykir vera enn vitrasti höfdingi.

Þessi hin merkilega stjórnarbiltíng vakti margar þjódir í Nordurálfunni af dvala þeim, er þær höfdu verid í um stund, urdu einkum ad því mikil brögd á Pólínalandi og í Belgíu. Og má med sanni segja, ad sá atburdur hefji nýtt tímabil í sögu mannkynsins.

